4 DEC. 1960	1973-74	
	1 2 OCT 19[illegible]	
6 FEB 1965		
2 8 NOV 1965		
9 OCT 1968		[illegible] 74
5 DEC 1968		1 6 MAR 19[illegible]
		9 AUG [illegible]
2 3 JAN 1969		
1 2 MAY 1969	4 MAR 1986	
7 SEP 1969	17 FEB 1984	

THE TELUGU POETS.

ఆంధ్రకవుల చరిత్రము.

(IN THREE PARTS.)

PART III

తృతీయ భాగము.

Modern Poets.

ఆధునిక కవులు.

(From A. D. 1650.)

BY

K. VEERESALINGAM,

Retired Telugu Pandit, Presidency College.

Rajahmundry:

Printed by

Messrs. S. GUNNESWARARAO BROS.

AT THE CHINTAMANI PRINTING WORKS.

1911.

THE TELUGU POETS.

ఆంధ్రకవుల చరిత్రము.

(IN THREE PARTS.)

PART III.

తృతీయ భాగము.

Modren Poets.

ఆధునిక కవులు.

(From A. D. 1650.)

BY

K. VEERESALINGAM,

Retired Telugu Pandit. Presidency College.

Rajahmundry:

Printed by

Messrs. S. GUNNESWARARAO BROS.

AT THE CHINTAMANI PRINTING WORKS.

1911.

విషయసూచిక.

ఆంధ్రకవులచరిత్రము

మూడవభాగము—ఆధునికకవులు.

హరిభట్టు.

ఈకవి మత్స్యపురాణమును వరాహపురాణమును తెనిఁగించెను. ఇతనినివాసస్థానము కంబముమెట్టు; ఇది బెజవాడ కాలువమడలదూరములో నున్నది. ఇతఁడు తన వరాహపురాణమునందు కంబముమెట్టుగ్రామము నీప్రకారముగా వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. వరుణదిగ్వీధి నేపురమునఁ బ్రవహించెఁ బావనసలిలసంపన్న మున్న
దీపించె నేపురి గోపికామానసాస్పదవర్తి చెన్నగోపాలమూర్తి
భాసిల్లె నేవీటఁ బ్రహ్లాదభక్తినిశ్రాణి కొండనృసింహశార్ఙ్గపాణి
యేపట్టణంబునఁ జూపట్టె హితపద్మహేళి పీఠేశబాలేందుమౌళి
చతురచతురంగబలరత్నసౌధయూథ। సాలగోపురతోరణసకలవర్ణ
పౌరవారాంగనాజనప్రముఖవస్తు। మేదురం బట్టికంబముమెట్టపురము.

కవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజసగోత్రుఁడు; రామపండితుని పుత్త్రుఁడు. ఇతఁడు మొదట వరాహపురాణమును కొలిపాక యెఱ్ఱనామాత్యుని కంకితము చేసెను.

మ. నవ తెంతుం గొలిపాక యెఱ్ఱనికిఁ దేజశ్శౌర్యగాంభీర్యస
త్త్వాఃభుత్వోక్తి ధనుర్ధయోన్నతి యశస్త్యాగక్రియాశాంతులన్
సవితన్ సాత్యకి సింధు సీరి సురశాస్తన్ సూను సేనాని సైం
ధవవైర్భేదను సోము సౌమ్యరుచి సంతానంబు సస్యాధిపున్.

ఇత్యాది పద్యములచేత గుణిత్రక్రమమునఁ గవి కృతినాయకుని నెంతగా నభివర్ణించినను,

క. శ్రీమహితస్తంభాచల। నామసముద్ధామపట్టణస్థలగణక
గ్రామణికి బంధుహితర। క్షామణికిఁ గవీంద్రపంకజనభోమణికిన్.

అను షష్ఠ్యంతపద్యమువలన నతఁడాయూరికి కరణమయినట్టు స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్టి నాయకగ్రామణి తన్నుఁ బిలిపించి

మ. అమృతప్రాయవచోవిశేషరచనాహంభావపుంభావవా
గ్రమణీమూర్తివి వేదశాస్త్రవివిధగ్రంథార్థనిర్ణీతి నే
కముఖబ్రహ్మవు యాజుషప్రకటశాఖాధర్మధుర్యుండవ
ర్యమతేజుండవు రామనార్యహరిభట్టా సత్కవిగ్రామణీ.

గీ. అష్టఘంటావధానవిశిష్టబిరుద! నీవు రచియింపఁ దలఁచిన నిరుపమార్థ
రమ్య మగు నీవరాహపురాణకావ్య! మంకితము చేయు నాపేర నభినుతముగ.

అని పలికినట్లు కవి వ్రాసికొనియున్నాఁడు. పయిపద్యమునందే గాక యాశ్వాసాంత గద్యమునందును "అష్టఘంటావధానపరమేశ్వర బిరుదవిఖ్యాత" యని కవి వ్రాసికొనెను గాని యీబిరుద మెవ్వరిచే నియ్యఁబడినదో తెలియఁబడదు. అయినను కవిత్వముమాత్రము పయిపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడిన రీతిగా నమృతప్రాయముగానే యున్నది. ఇతఁడు తా నాపస్తంబసూత్రుఁ డయినట్టును తిమ్మాంబ పుత్రుఁ డయినట్టును మత్స్యపురాణములో నీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

శా. భారద్వాజసగోత్రసంభవుఁడ నాపస్తంబుఁడన్ దిమ్మకాం
బారాజద్వరగర్భసంభవుఁడ రామక్ష్మాసురానేకజ
న్మారూఢాధికపుణ్యలబ్ధహరి నామాంకాప్తసంస్తుత్యుఁడన్
శ్రీరామావరపాదపద్మయుగళీ చింతాసమాయుక్తుఁడన్.

ఇతఁడు మొదట రచించిన వరాహపురాణమును నరాంకితము చేసి యటు చేయుట పాపకార్యమని తలఁచి తత్పాపపరిహారార్థముగా మత్స్యపురాణమును శ్రీరంగాంకితము చేసి యందీక్రిందిపద్యమును బొందుపఱిచెను—

సీ. ఆయురారోగ్యనిత్యైశ్వర్యములు గల్గి విభవంబుతో ధాత్రి వెలయుకొఱకు
ధనమునకై నరాధముల సన్నుతిచేయఁ బొడమినపాపము ల్చెడుటకొఱకు
హృదయంబు లక్ష్మీశపదపంకజములందు నిశ్చలవృత్తిలో నిలుచుకొఱకు
రౌరవాదులఁ బాసి రయమున వైకుంఠసదనంబునకు వేడ్కఁ జనెడుకొఱకుఁ
బరమవైష్ణవజను లెల్లఁ బ్రస్తుతింప! మత్కృతం బయి హరికథామాన్య మగుచు
నుత్తమం బగు విష్ణుధర్మోత్తరంబు! రంగనాథున కర్పింతు రమణ మెఱసి.

కవికాలమును నిర్ణయించుట కీ పుస్తకములు రెంటిలోను నాధారము లేశమును గానరాలేదు. అక్కడక్కడఁ గొన్ని యల్పదోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నిర్దుష్టమని చెప్పఁదగిన గ్రంథరచననుబట్టియు శైలినిబట్టియు చూడఁగా నీపుస్తకములు చిరకాలము క్రిందటనే రచియింపఁబడినవయినట్టు తోఁచుచున్నది. "అష్టఘంటావధాన" యని రెండు పుస్తకములయందును గనఁబడుచున్నది. గంటమను తెలుఁగుశబ్దమునకుఁ

కృతియయి లేఖినియని యర్థమిచ్చెడు „ఘంట" శబ్దము సంస్కృతమున నున్నదేమో!
ప్తకవి యీగ్రంథములనుండి లక్ష్యములను జేకొనకపోవుటచేత నీకవి యతనికిఁ
రువాతనున్నాఁడేమో యని యూహ కలుగుచున్నది. కాఁబట్టి తగిన యాధారములు
రకువఱకును మన మిప్పటి కీకవికాలము క్రీస్తుశకము ౧౬౬౦ వ సంవత్సర ప్రాంత
ని భావింతము. తెలియనివిషయముల నూహించి పెంచి వ్రాయుటకంటె కవికృత
ంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యింతటితో విరమించుట యుక్తమని
ంచి యట్లు చేయుచున్నాను.

వరాహపురాణము.

సీ. మిక్కిలి శీతలాంబువులు మేఁకిఁ గిరు మహోష్ణవారిచేఁ
బొక్కు శరీర మీయుభయమున్ దొరలించిన నింపొనర్చు ని
ట్లొక్కనయంబ యొండె భయ మొండె నొనర్పక తద్వయంబుఁ దా
నిక్కు వెతింగి చూపు మనుజేంద్రునకు న్వశు లౌదు రందఱున్.—ఆ ౧.

మ. సమతాజేంద్రునిఁగూర్చి సామము భుజాశౌర్యాధికుంగూర్చి దా
నము దీనం గలయంగ నేరనిమహీనాథాగ్రణింగూర్చి భే
దము శక్తిత్రయహీనుఁగూర్చి కడిమిం దండంబుఁ గావింప యు
క్తము భూపాలున కాత్తరాజ్యపరిరక్షాకార్యనిస్తంద్రతన్.—ఆ. ౨.

శా. వేదార్థంబులు వేఱుగాఁ దెలిసి దుర్విజ్ఞాను లాత్మేశ్వరా
భేదధ్యానసమేతులై తుది భవత్ప్రీత్యర్థమై కర్మముల్
మోదం బొప్పఁగఁ జేయనేరక మహామోహాంధులై యుందు రం
తాదివ్యాప్తివిహీనసంసృతిసముద్రాంతర్నిమగ్నాత్ములై.—ఆ. ౩.

[illegible]శమూల మగు తీవ్రవిషావృతమైన యట్టి యా
బాహువుఁ ద్రెంచి మేను నిలుపందగు నందురుగాన సోదరీ
స్నేహము చేయు టొప్పదని చెల్లెలిముందల వట్టి యాజగ
ద్ద్రోహి గళంబుఁ ద్రెంచుటకు దోరసి యెత్తినఁ జూచి యత్తఱిన్.—ఆ. ౪.

చ. ఘనతరకష్టలోభిఁ దమకంబునఁ జంపెదనంతయుల్క నె
మ్మనమునఁ బుట్టెనేని విషమారణకర్మకృపాణముఖ్యసా
ధనములు గూర్ప నేల ప్రమదంబున దగ్గతి కాను వీసమి
మ్మనుటయె చాలు వాని నిమిషార్ధమున న్మృతి నొందఁ జేయఁగన్.—ఆ ౫.

మత్స్యపురాణము.

చ. చదివితి వేదశాస్త్రములు సాంగపదస్వరవర్ణరూఢి నం
దొదవిన మార్గముల్ వివిధయోజ్యములై విలసిల్లు వానిలో

నెరిసిన కర్మకాండమున హింసయు జ్ఞానమునందుఁ గర్మమున్
వదలక పల్కుచుండుదు ప్రవాహములన్ విపరీతవృత్తులై. — ఆ. ౧.

చ. తిరిగిరిఁ గాననంబు లతితృష్ణఁ జలింపక తద్వనంబులన్
దొరకవు కందమూలములు తోయజనాభుని యాజ్ఞఁ గాక యి
ప్పురమున నన్నపూర్ణ పరిపూర్తిదయై విహరింపుచుండఁగాఁ
గలవను నే తదన్నము లకాలమున న్నవమందిరంబులన్. — ఆ. ౨.

ఉ. విప్రుఁడు నీచకర్మపదవిం జనువాఁడకి మంత్రతంత్రముల్
తప్పినఁ బ్రత్యవాయములు తారొదనివచ్చు నెకాని దానలే
దప్పరమేశుఁ బొందెడుపరియత్నము నే నిట నీకు వేడుకం
జెప్పెద గుప్తమార్గమునఁ జేయుము తత్క్రియ భూసురోత్తమా — ఆ. ౩.

మ. రమణీబంధుజనాప్తుల న్విడిచి తద్రాజ్యంబు వర్జించి దు
ర్గమకామాదులఁ జెందనీక హృదయస్థైర్యంబున న్నిల్చి నీ
వమితోద్యద్గుణకీర్తనామృతముచే నాహ్లాదయుక్తుండవై
విమలాంతఃకరణుండ వైననిను నే వీక్షించితిం బుత్రకా. — ఆ. ౪.

మ. హరిసంగీతవినోదలోలుఁ డనచో నత్యంతశీఘ్రంబునన్
వరగానంబుల నాత్మసద్గుణకథావర్ణంబులై నట్టిగీ
తరసంబుల్ రసనం జనింగొనెనుమత్కృత్యశ్రేణి కిష్టార్థముల్
పరిపూర్ణంబులుగా నొసంగును దయాపాకీణుఁడై వేడుకన్. — ఆ. ౫.

ఒస్తెపూడి—పెద్దయ్య.

ఈకవి వాయుపురాణమును తెనిఁగించి, పురుషోత్తమపట్టణ నివాసుఁ డయిన దాసరి చిన్నగంగయ్య యను కమ్మవారి కంకితము చేసెను. పురుషోత్తమపట్టణము కొండపల్లెకుఁ బ్రాగ్భాగమున నున్నట్టును, దానిని వీరపురుషోత్తమగజపతి తనపేరఁ గట్టించినట్లును గవి చెప్పియున్నాఁడు. వీరపురుషోత్తమగజపతి కొండవీటి కధిపతిగా నుండి క్రీస్తుశకము ౧౪౬౧ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౯౬ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యపాలనము చేసెను. ఈతని తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన యితని మనుమఁడైనవీరభద్రగజపతిని ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయలు జయించి కొండవీటిని స్వాధీనము చేసికొనెను. దీనినిబట్టి వాయుపురాణము కృష్ణదేవరాయనికాలమున కనంతరముననే రచియింపఁబడినట్లు తెలిసినదికాని యెప్పుడు చేయఁ

బడినదో తెలియదు. అప్పకవి యీపురాణమునుండి పద్యముల నుదాహరించియుండక పోవుట మొదలయిన కొన్ని హేతువులనుబట్టి హరిభట్టకవికాలమువలెనే యీకవికాలము ౧౬౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతమని యూహింపఁ దగియున్నది. ఈయిద్దఱుకవులును కవిత్రయమని ప్రసిద్ధిగన్న నన్నయతిక్కనశంభుదాసులనుదక్క నితరాంధ్రకవులను దమగ్రంథములయందుఁ జేర్కొనియుండలేదు. కవి కృతినాయకుఁడయిన చినగంగయ్య కొలువుఁ గూర్చుండి తన్నుగూర్చియు సభికులనుగూర్చియుఁ బలికిన వాక్యముల నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. అతులితశాస్త్రేతిహాసంబు లొకవంక నొకవంక దండతాళకగణంబు
తతచతుర్విధవేదతత్త్వజ్ఞు లొకవంక నొకవంక నిపుణశాబ్దికచయంబు
ప్రకటితప్రౌఢతార్కికబృంద మొకవంక నొకవంకఁ జతురవాక్సుకవినికర
మకళంకపౌరాణికకదంబ మొకవంక నొకవంక జ్యోతిషప్రకరవేత్త
లొక్కచో బంధునిచయంబు లొక్కయెడ స
మగ్రసామంతవిసరంబు మహిమఁ గొలువఁ
గొలువుకూటంబు నందుండి కలితవచన
గౌరవము మీఱ సభికులఁ గాంచి పలికె.

* * * *

చ. వినతసమస్తభూభుజుని వేంకటమంత్రికిఁ బేరమాంబకున్
దనయునిఁ బుణ్యవర్తనుని దానగుణాన్వితు నారసింహహృ
ద్వనరుహచంచరీకు ననివార్యవచోరచనావిశారదున్
నను బినయొడ్డెపూఁడి పురనాథునిఁ బెద్దకవీంద్రచంద్రునిన్.

తోటకము.— వినయంబునఁ గన్గొని వేడుక ని
ట్లనియెన్ సుకవీంద్ర పురాణకథల్
వినినంత నభీష్టనవీనఫలం
బనయంబును గల్గు జనావళికిన్.

* * * *

ఉ. పంకజగర్భదారకటిభాగవిభాసితభర్మమేఖలా
కింకిణికావిరావములఁ గేరు తదీయకరాగ్రవిస్ఫుర
త్కంకణనిష్కళంకనినదంబు నగున్ బినయొడ్డెపూఁడిమా
వేంకటమంత్రిపెద్దన నవీనవిలాసవచోనిగుంభనల్.

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; వేంకటమంత్రి పుత్రుఁడు; ఒడ్డె

పూడి గ్రామమునకు కరణము. ఇతఁడు వాయుపురాణములోని కొంతభాగము మాత్రమే తెలిఁగించినట్టు కనఁబడుచున్నది. ఈతని కవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గొన్ని దోషము లున్నను మొత్తముమీఁద కవిత్వము రసవంతముగానే యున్నది. వాయుపురాణమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

మ. కరణోచ్చాళితమై ఘనాఘనబృహద్గర్జారవోపేతమై
వరవిద్యుల్లతికాతతిప్రబలమై వాస్తోష్పతీష్వాసబం
ధురమై సర్వదిశాభిభాగములు నస్తోకాంబుపూర్ణంబుగాఁ
గురిసె న్వర్షము నీదజవ్రజము సంక్షోభింప భీమంబుగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. పొంగిన వేడ్కచే నతఁ డపూర్వముగా విహరించుచుండి యా
చెంగటఁ గాంచె దివ్యసరసీరుహశోభితమత్తభృంగ సు
తుంగతరంగఁ దోయపరిలోపకీర్ణబలాకచక్రచ
క్రాంగ నభంగగంగ నికటాగతసంయమిసంగ నెంతయున్.—ఆ. ౨.

మ. కడుదూరంబున నుండి మేను వడఁకంగాఁ బాదముల్ తొట్రిలన్
వడచేఁ జిక్కి హరీ యటంచును గృహద్వారంబుఁ జేరంగ నే
నిడఁగాఁ బంచితి నీరసాన్న మతఁడున్ హేయంబుగాఁ జూడకే
కుడిచెం దత్కలుషంబు చేసుకతనన్ ఘోరాటవీభూములన్.—ఆ. 3.

మ. మునిసంఘంబులు మ్రొక్కఁ దామరలు సమ్మోదంబున న్నిక్కఁ గో
కనికాయంబుల కింపు లెక్కఁ గుముదౌఘంబుల్ రుచుల్దక్క నో
ష్వనిగర్వంబులు దూలి జాలిఁబడి జీవంజీవముల్ స్రుక్కఁ దూ
ర్పున మార్తాండుఁడు గానిపించె భువనంబుల్ రంజిలం జేయుచున్.—ఆ. ౪.

ఉ. ఇంద్రుఁడ వీవు దుఃఖపడ నేటికిఁ గౌశికమౌని చేయు ని
స్తంద్రతపంబు మాన్పుటకు శక్యము గాదన నేల ధీరతన్
రుంద్రమతి న్సహింపుము నిరూఢిగ నే నిది చక్కఁ జేసెదన్
జంద్రముఖీవిలోకనసుసంగతిఁ జొక్కరె యెట్టివారలున్.—ఆ. ౫.

కాకమాని - మూర్తి.

ఈకవి కాకమానికులజుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; రామలింగభట్టపుత్రుఁడు. ఇతఁడు పాంచాలీపరిణయము, రాజవాహనవిజయము, అను రెండు

ప్రబంధములను రచియించెను. రాజవాహనవిజయములోని యీక్రిందిపద్యమునబట్టి యీకవి యింటిపేరు పెన్నావారని తెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. గుణధన్యుఁ గౌండిన్యగోత్రు నాపస్తంబసూత్రుని వెలనాటి శుభచరిత్రుఁ
గాకమానీమహాగ్రామాబ్జమిత్రుఁ బెన్నాకలశాబ్ధితారాకళత్రు
సరసవిద్వత్కవి సార్వభౌముని రామబుధసంభవునకుఁ బ్రబోధసుధికిఁ
బౌత్రునిఁ బినరామభట్టాగ్రజన్ముఁడై తనరు శ్రీరామలింగనకుఁ దిమ్మ
మాంబికకుఁ బుత్రు సూర్యనారాయణద్వ। యైకసహజన్ము నుభయభాషాకవిత్వ
తత్వనిధి నన్ను మూర్తివిద్వత్కవీంద్రు। హర్షమునఁ జూచి యిట్లని యానతిచ్చె.

ఇతఁడు తనగ్రంథములను నరాంకితములఁ జేయక రాజవాహనవిజయమును శ్రీ వేంకటేశ్వరులకును, పాంచాలీపరిణయమును శ్రీరంగపతికిని, అర్పించినందునఁ గృతిపతులను బట్టి కవికాలమును నిర్ణయించుట కాధారము లేదు. ఇఁకఁ గవిస్తుతిలో నైనను పాంచాలీపరిణయమునం దితఁ డితరాంధ్రకవులను బేర్కొనక తనముత్తాతయు తాతయు నైనగామపండితుని ప్రబోధపండితునిమాత్ర మీపద్యమునందు పేరులుపెట్టి యుంచి యున్నాఁడు.—

చ. ప్రబలమతి న్నుతింతుఁ బ్రతిభాకృతిభాషితభారతీశులన్
గబళితసర్వదర్శనులఁ గావ్యచమత్కృతికాళిదాసులన్
నిబిడతపోవిలాసులఁ దృణీకృతవాదులఁ గాకమాని రా
మబుధవిధున్ బ్రబోధసుధి మత్ప్రపితామహునిన్ బితామహున్.

రాజవాహనవిజయమునందు వీరిని గాక యీపద్యమునందుఁ గవిత్రయమును గూడఁ జేర్కొని యున్నాఁడు.—

ఉ. శ్రీరఘురామకావ్యకృతశిష్టవిధిజ్ఞుఁ బరాశరాత్మజున్
భారవిఁ గాళిదాసు శివభద్రు మురారి మయూరు బిల్హణున్
చోరుని మల్హణాదిసురసూక్తికవీంద్రులఁ గొల్చి యెంచెదన్
భారతకర్తృతాచణుల నన్నయఁ దిక్కన నెఱ్ఱనార్యునిన్.

ఇతఁ డన్యకవుల నెవ్వరిని గొనియాడకపోయినను వసుచరిత్రకర్తయైనభట్టుమూర్తికిఁ దరువాతివాఁ డయినందుకు సందేహములేదు. వసుచరిత్రకర్త మూర్తి యన్నమాటవినఁ బడఁగానే మూర్తి నరసభూపాలీయకర్తగాని వసుచరిత్రకర్త కాఁడనియు, ఉభయగ్రంథకర్తలు భట్టువంశజులును యేకకాలపువారగుటచేఁ బూర్వకాలమునుండియుఁ బండితపామరసాధారణముగా వసుచరిత్రకారుఁడు భట్టుమూర్తి యన్నభ్రమ యంధపరంపరగా వచ్చుచున్నదనియు, కొందఱు చెప్పవత్తురు. ఒక్కకాలమునం దిద్దఱు

కవులుండి వారిలో నొక్కఁడు సుప్రసిద్ధుఁడును రెండవవాఁ డప్రసిద్ధుఁడును నయినప్పుడు సుప్రసిద్ధునిపేర డడఁగిపోయి యప్రసిద్ధునిపేరు పైకివచ్చుట యెన్నఁడును సంభవింపనేరదుగాన, అధికప్రసిద్ధుఁ డయిన రామరాజభూషణునిపేర డడుగంటి యీతని గ్రంథకర్తృత్వము భట్టుమూర్తిమీఁదఁ బడెననుట యుక్తియుక్తము కాదు. ఒకవేళ భ్రమకలిగెనుపక్షమున, నరసభూపాలీయకర్త రామరాజభూషణుఁ డని కలుగవలెను. అప్రస్తుతమైన యీయంశము నటుండనిచ్చి కార్యాంశమునకు వత్తము. అనేకు లీకవిని భట్టుమూర్తినిగా భ్రమించి యితని పాంచాలీపరిణయములోని యీక్రిందిపద్యమును

గీ. అల్లసానివాని యల్లిక జిగిసొంపు । ముక్కుతిమ్మనార్య ముద్దుఁబలుకుఁ
బాండురంగసుకవి పద్యంబు హొయలును । గాక మూర్తిరాయ నీకె కలదు.

భట్టుమూర్తినిగూర్చి రామకృష్ణకవి పలికినట్టు చెప్పుచున్నారు. ఇది నామసామ్యమును బట్టి కలిగిన భ్రమగాని వేఱుకాదు. మఱియు నీపద్యమునుబట్టి యీకవి తెనాలి రామకృష్ణునికాలమునకుఁ దరువాతివాఁ డనుట స్పష్టమగుచున్నది. పయిపద్యములో శ్రీరంగేశుఁడు తనకవిత్వమునుగూర్చి యట్లు పలికినట్లు చెప్పుకొనుటయే కాక రాజవాహనవిజయములో సరస్వతిని ప్రార్థించునప్పుడుకూడ నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.—

ఉ. చోరు నలంక్రియావిహృతిసొంపు మయూరుని సౌకుమార్యమున్
భారవికాంతిసంపదయు బాణుగుణాఢ్యతరప్రయోగ మా
దారి మురారికోమలపదంబు ప్రసాదముఁ గల్గునట్లుగా
భారతి యిచ్చుఁగాతఁ బ్రతిభావతి మత్కృతికిం జమత్కృతిన్.

ఈతనికవిత్వమునం దీకవి పొగడుకొన్నంత యాధిక్యము లేకపోయినను, రసవంతమయి సలక్షణమయి యనుకూది శబ్దార్థాలంకారయుక్తమయి కవితారచన యనర్గళధారగా ప్రవహించుచున్నది. గ్రంథములం దన్యదేశ్యపదములును పూర్వలాక్షణికసమ్మతములుకాని ప్రయోగములును గొన్ని యందందుఁ గానఁబడుచున్నవి. క. ౧౬౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందుండి యుండియుండును. కాకమానిమూర్తి బహుళాశ్వచరిత్రములోనివని కొన్నిపద్యములు రంగరాట్ఛందమునందును సర్వలక్షణసారసంగ్రహమునందును ఉదాహరింపఁబడియున్నవికాని యితఁడు రచియించిన బహుళాశ్వచరిత్రము నాకు లభింపలేదు. ఈమూర్తికవి రాజవాహనవిజయములో చంద్రగిరిహనుమంతుని స్తుతించియుండుటచేత నీతని వాసస్థానమైన కాకమానిగ్రామము చంద్రగిరిసమీపమున నుండియుండును. కవిత్వరీతిని దెలుపుట కీతని గ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.—

రాజవాహనవిజయము.

శా. ఘాటీఘోటఖురాగ్రనిర్దళితగోత్రాధూళికాగంధచూ
ర్ణాటోపాతిపరిస్ఫురత్కృతినసర్వాశావధూటీకుచా
ఘాటచ్ఛాదకరాగశాటితసమాఖ్యావిక్రమప్రక్రమా
త్యాటీకాహితరాజహంసుఁ డగు నాహా రాజహంసుం డిలన్.—ఆ. ౧.

ఉ. మీసపుమొక్క నిక్కినను మిక్కిలి తొల్కెడు వాన కుంతలా
లీసుకపాలనీలమణిలీలకుఁ గ్రొన్ననుసోన విభ్రమ
శ్రీ సరసీరుహంబు మదసింధురసప్రసవంబు సూనబా
ణాసనపక్షఫలం బగు యౌవన మబ్బెఁ గుమారమౌళికిన్.—ఆ. ౨.

శా. పూవుం బోఁడు లెయో గూరి చేరి బలితంపుం జందురాతిన్నెలం
బూవుందేనియ సోనవాన చొత్తుకు లొప్పైచుఁ గజ్జంగిపూ
పైవాటుల్ల లవాసనంబుఁగనిమల్ పన్నీటిగున్నీటి జల్
త్రోవం గట్టినపచ్చమెట్టికలపైఁ గోడ్తోడఁ గ్రీడింపఁగన్—ఆ. ౩.

ఉ. తాలిమిదూలి తూలి చెలి దర్పకుఁ డప్పుడె వచ్చుతమ్మిపూ
వాలికతూపు క్రొంజెమట వాసకుఁ గారణ మైననిద్దపుం
గోలమెఱుంగు యౌవనచకోరహితాగతరశ్మి యోరయో
లోలదృగాక్షి నాపయిఁ దలిర్పఁ జూచిచూపు బాపురే.—ఆ. ౪.

మ. కటకంబుల్ గలయుత్కటప్రఘటనన్ ఘంటాపథప్రస్ఫుట
త్కటకంబుల్ ధ్వనియింగఁ జక్కఁ జన వాద్యధ్వానశక్తిన్ మహా
కటకంబుల్ ప్రతివాదమీనపథవోత్కంఠన్ దిశాభూమిభృ
త్కటకంబుల్ గన రాజు చేరఁ జనియెం దన్మంచెరాళిందమున్.—ఆ. ౫.

పాంచాలీపరిణయము.

ఉ. ఏయెడఁ గతోరమార్గణము లివ్వలి కవ్వలి కద్రి దూయఁగా
వేయుధరాస్థలిన్ సరిచిమంటనె గాంగఝుకంబు లేవఁగాఁ
జేయును నుగ్గునూఁచములు చెట్టును జట్టును గొట్టి బిట్టుగా
నాయనలాయనప్రభవుఁ డాయన యౌవనగర్వసంపదన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఎంతటివన్నెఁ దెచ్చె గుతియేసి యితండు ద్విజన్మజాతికిన్
వింత యటంచు రాజుల గణింపక తిట్టుచు గేలిగొట్టుచున్
గంతులు వైచుచుం దలకుఁ గట్టిన చెంగవైచి పట్టుచున్
గొంతులు రాయఁ గోయనుచుఁ గూఁతలు పెట్టిరి గ్రామ్యభూసురుల్.—ఆ. ౨.

ఉ. ముందఱఁ గాంచె విగ్రమణిముఖ్యుఁడు వారణవేషభాషణున్
మందరకంధరాకనకమందిరమధ్యవితర్ద్యమందపా
రందరనీలకందరధురంధరసింధురవైరిపీఠవా
సేందుకళాకలాపు హృదయేశ్వరుతోడుత నెత్తమాడఁగన్ — ఆ. ౩.

శా. ఏకేవమ్ము సువాలయున్ ధవళ మింతీ యల్లో నేరేళ్లు గా
రీకల్యాణము లంచు నింటికడ నేకీతి న్విజృంభింతువే
వాకీ విచ్చుట యంచు నిద్దఱు సతు ల్వాక్యోపవాక్యంబులన్
గాకై ముందలపట్టుసం దొడఁగి రాకల్యాణవేషస్థలిన్. — ఆ. ౪

శా. ఆఁడుంగాప్పను గంటకన్న సతి గొడ్రా లౌటయే మేలు నూ
ఱేఁడు ల్పెంచిఁ గూఁతు రేమి సతమా యీవిద్యయు లోఁకుడలిన్
గాఁడంబల్కినఁ దాళఁగావలసెఁ గా కాఁగానిటిట్లాడికల్
నేఁ డీతండ్రియుఁ దల్లివంగడము కానీ పంచుకో నాయెఁ గా. — ఆ. ౫.

కామేశ్వరకవి.

ఇతఁడు సత్యభామాసాంత్వన మను నాలుగాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును రచియించి, మధురనాయకుఁడైన ముద్దలగిరినృపాలున కంకితము చేసెను. ఈమధుర శ్రీకృష్ణుని జన్మస్థలమయిన మధురాపురము గాక పాండ్యమండలమునకు రాజధానియైన దక్షిణమధుర యైనట్లీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలిసికొనవచ్చును—

క. లక్షణలక్షితకమలా । వీక్షణపుంఖానుపుంఖవిభవోన్మేషా
సుక్షణతతవిశ్రుతియై । దక్షిణమధురాపురంబు తనరు ధరిత్రిన్

కృష్ణదేవరాయని యనంతరమునఁ దెలుఁగునాయకులు పాండ్యమండలమును చిరకాలము పాలించిరి. ఈకవి యాకాలమునందు మధురాపురమును బాలించుచున్న ముద్దళగిరిరాజు సభలోఁ గూరుచుండి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు పలికినట్లీపద్యములలోఁ జెప్పినాఁడు—

శా. ఆకీలిన్ సభ ముద్దుళగ్గిరిధరాధ్యక్షుండు కొల్వుండి తా
హేరాళంబుగ నయ్యెడ న్నడుచుసాహిత్యప్రసంగంబు గం
భీరప్రౌఢిమ వించు నన్బిలిచి నెమ్మిం బల్కె వీణాకన
ద్గౌరీపాణిసువర్ణకంకణఝణత్కారానుకారోక్తులన్.

చ. అనువుగ రుక్మిణీపరిణయంబును మున్ హవణించి యార్యులౌ
ననఁ దనియించినావు మను నప్రతిమంబుగ నవ్యకావ్య మిం

పున రచియింపుమీ సొగసుపోఁడిమి మీఱఁగ సత్యభామసాం
త్వనమును గప్పురంపుఁజలువం గెలువం దిరుకామసత్కవీ.

క. కాకులవలె నింటింటను । గాకవు లున్నారు హంసకైవడి భువిలో
శ్రీకామ నీకె తగురా । యేకడ నుడిపాలు నీరు నేర్పఱుపంగన్.

క. ఏభాష నైనఁ గృతిపతి । శోభనములు చెందు నీదుసూక్తులవలనన్
నీభాగ్య మసదృశము గా । రీభవకరుణానివేశ శ్రీకామేశా.

ఈముద్దళగరి తన సవతియన్నగా రయిన చొక్కనాథునకు స్త్రీలోలుఁ డయి రాజ్యభారమును తమ్మునిమీఁదఁబెట్టి తంజావూరిలోనున్న కాలములో యువరాజుగా రాజ్యము చేసెను. చొక్కనాథుఁడు క్రీస్తుశకము ౧౬౬౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౮౨ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసెను. కవి యీముద్దళగరినే రాజునుగా వర్ణించినను, ఆతని వర్ణనలోఁ గల యీ క్రింది పద్యమునుబట్టి యన్న యుండఁగానే యితఁడు రాజ్యభారము వహించినట్లు స్పష్ట మగుచున్నది.—

ఉ. అన్నయు దమ్ములీకరణి నంటఁ నొద్దికయై యశోరమల్
చెన్ను వహింప రాముకృపచేఁ దమఁ జెందినరాజ్యసంపద
భ్యున్నతభోగభాగ్యుఁడయి యుర్విని సర్వనృపాలకోటిలో
నెన్నిక కెక్కె ముద్దళగరీంద్రుఁడు తాను మహోన్నతస్థితిన్.

ఈముద్దళగరి ౧౬౭౨ వ సంవత్సరప్రాంతమునఁ దానే రాజ్యము నాక్రమించుకొని సంవత్సరకాలము స్వతంత్రముగాఁ దనపేరనే పాలనము చేసెనుగాని యింతలో చొక్కనాథుఁడు వచ్చి దేశము మరల స్వాధీనము చేసికొనెను. చొక్కనాథుఁడును, ముద్దళగరియు, మఱిముగ్గురును ౧౬౭౩ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౭౮ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి ప్రసిద్ధికెక్కిన తిరుమలనాయకుని కొమాళ్ళు. ఇందుఁ దెలుపఁబడినచరిత్రమునుబట్టి కవి యీగ్రంథమును ౧౬౭౧ వ సంవత్సరప్రాంతమునందు రచించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతఁడు రుక్మిణీపరిణయమును గూడ రచియించినట్లు చెప్పఁబడినదిగాని యాపుస్తకము నాకు లభింపలేదు. „దక్షిణసింహాసనాధ్యక్ష తిరుమలక్ష్మాకాంతకరుణాకటాక్షలక్షిత స్వచ్ఛముక్తాగుళుచ్ఛసితచ్ఛత్ర చామరకళాచికా కనకాందోళికా విరాజోపచార” యని యాశ్వాసాంత గద్యమునఁ జెప్పుకొనియుండుటచేతఁ గవి తిరుమలనాయకునికాలమునందుసహితము౦డి ౧౬౫౦వ సంవత్సరప్రాంతములనుండి కవిత్వమునందుఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచియుండును. ఈగద్యమునందే యితఁడు „శ్రీకాళహస్తీశ్వర చరణారవింద మిళిందాయమాన జ్ఞానప్రసూనాంబికా కృపాలంబ విజృంభమాణ సారసారస్వత సుధాతరంగ” యని చెప్పుకొనుటచే నితఁడు

కాళహస్తినివాసుఁ డయి మధురనాయకుల యాదరమువలన మధురసంస్థానమును జేరి నట్లు కనఁబడుచున్నది. విజయవిలాసమువలెనే యిదియు శుద్ధ ద్రవిడదేశమునందుఁ జేయఁబడిన ప్రబంధము. ఇదిగాక యీదేశమునందుఁ జేయఁబడిన తెనుఁగుకావ్యము లింకను బెక్కులు గలవు. "వల్లకీవాదన ధురీణ వర్ణగీతాది గాంధర్వస్వరనవీనకల్పనా ప్రవీణ" యనియు గద్యమునందు కవి వ్రాసికొన్నాఁడు. అందుచేత నితఁడు సాహిత్యమునందుమాత్రమే కాక సంగీతమునందును బ్రవీణుఁడని విశదమగుచున్నది. ఈకవి యింటిపేరు లింగనమఖివారు; తండ్రిపేరు నాగనామాత్యుఁడు; తల్లిపేరు కామామ్యంబ. ఈతనికవిత్వము ప్రౌఢమయినది. సత్యభామాసాంత్వనమునుండి కొన్నిపద్యములనిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. ఆపురమందుఁ గొప్పజిగి నందపుఁగోట పయోధికన్యకున్
బ్రాపయి తమ్మిపోలికను భాసిలెఁ గొమ్మలు దీను లట్లు చా
లై పరఁగెం దళంతరగళన్నవమౌక్తికలీల నబ్ధినీ
చీపృథుశీకరమ్ము లెగనెక్కి హరి సేసలు చల్లు కైవడిన్.

ఉ. తావుల వెంబడిం గదలి తారొక్కనెఁ దేఁటులు తేఁటిపెక్కులం
బోవక నాటెఁ బుప్పొడియుఁ బుప్పొడితోఁ దగెఁ బూవుసోనయా
పూవులసోనతో మిగులఁ బొల్చెను గల్పతరుప్రసూనమా
ధ్వీవిసరంబు నావెలుక పీచెను జల్లెకమ్మతెమ్మెరల్.—ఆ. ౨.

ఉ. చూడక మ్రొక్కినట్లు తమి సోలుచు సొక్కుచు మోహముంచి మా
టాడక యాడినట్లు కలయం గమకించి మనం గణించి యా
చేడియతో విలోకమయి చింతిలి కార్యము నెంచకుండుటల్
పాడియె తెల్పుమా యనిరి పాండవకాళిమమౌళిత్రాండవా.—ఆ. 3.

శా. భాసిల్లెన్ విలసోవరేందుశుభగంభావక్రియావీక్షణో
ల్లాసోదారముకుందచారకృతలీలాలాస్య సాగస్యభృం
గీసంగీతతరంగితాబ్జమిచిభంగీజాతరంగోల్లస
త్కాసారాబ్ధితరంగజాలము శరత్కాలంబు కేలంబుగన్.—ఆ. ౪.

వెణుతురుబల్లి -విశ్వనాథకవి.

ఇతఁడు శేషధర్మములను బద్యకావ్యమునుగా రచియించి పెద్దాపురసంస్థానాధీశ్వరుఁ డయిన వత్సవాయ తిమ్మనృపాలుని కంకితము చేసెను. ఇతఁ డాఱువేలనియో

బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని తండ్రి పేరు వేంకటామాత్యుఁడు. ఇతఁడు ౧౬౦౦వ సంవత్సర ప్రాంతములయం దుండినవాఁడు. ఈకృతిపతినిగూర్చియు కృతికర్తనుగూర్చియు నేనుఁగు లక్ష్మణకవిచరిత్రమునందుఁ గొంత తెలుపఁబడి యున్నది. ఇతనిది సలక్షణ మయిన మంచికవిత్వము. ఈతని శేషధర్మములనుండి కొండుపద్యము లిందుఁ గైకొనఁబడు చున్నవి—

శా. మాయావిప్రుల కాత్మజుండు కడిఁగెన్ బాదాంబుజద్వంద్వముల్
చేయారం గుసుమాక్షతాదులను బూజించెం గాత్రము ల్వైచె న
ట్లాయాపాత్రములందు నన్నము లిడన్ సారంభుఁ డౌనంతలో
నాయింద్రుండు గృహస్థుఁ జూచి పలికెన్ సాక్షేపపూర్వంబుగన్.— ఆ. ౧.

ఉ. కాలినయిన్పగుద్దల మఖాగహ్వరభాగములందుఁ గ్రుక్కుచున్
సోలుపు లేర్పడ న్మెఱుఁగుసూదులు కన్నులఁ గ్రుచ్చుచుం దలల్
నేలనుఁ జేర్చి పాదములు నింగికి నెత్తుచుఁ బెక్కుజాడలన్
గాలభటు ల్వెతల్గుడుపఁగాఁ బడియుండుదు రంగమీఁదటన్.— ఆ. ౩.

నూతనకవి - సూరన్న.

ఈకవి సకలజనాభిరామ మను నామాంతరముగల ధనాభిరామ మను మూఁడా శ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; తిప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. కవి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనుచున్నాఁడు.—

సీ. శ్రీగణవైభ వాపస్తంబసూత్రుండఁ గాశ్యపగోత్ర విఖ్యాతయశుఁడ
ఘనత ననంతసేయుని మల్లయామాత్యపౌత్రుఁడఁ దిప్పయప్రభుసుతుండఁ
భార్గవీశుభగర్భపాథోనిధానసంధానేశపుత్రుండ మానధను డ
సత్కావ్యపాకీణ సాహిత్యసంలబ్ధస్తోత్రమతి గలవిమలయశుఁడ
భద్రవైభవశ్రీవీరభద్రలబ్ధ । జనితచాతుర్యకావ్యలక్షణవిచిత్ర
విపులవాచాసమగ్రసంవిద్ధమతిని । సూరనామాత్యనామక సుకవివరుఁడ.

కవి తనగ్రంథమున వ్రాసికొన్న యీక్రిందిపద్యమునుబట్టి తాను దిక్కనసోమయాజి సంతతివాఁడనని చెప్పుకొనఁదలఁచినట్లు కనుపట్టుచున్నది—

చ. అనుపుగ భారతాంబునిధి యవ్వలికిం దగ నెట్టి యందులో
ఘనకవితామృతంబు చవి గాంచిన తిక్కన సోమయాజిపా
వనతర మైనయట్టికులవర్ధనుఁడై మహిఁ బేరుగల్గు నూ
తనకవి సూరనార్యుఁడను ధర్మగుణాంచితపాలనీయుఁడన్.

ఈకవి తనకావ్యమును దాక్షారామభీమేశ్వరుని కంకితము చేయుటచేత నితఁడు గోదావరీమండలములోనివాఁ డయినట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఈతఁ డేకాలపువాఁడో తెలియ రాలేదుగాని పూర్వకవులను మధ్యకవులనుమాత్రము స్తుతించి చిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని

ఉ. అలఘుని శబ్దశాసనపదాంకితుఁ దిక్కనసోమయాజి ని
శ్చలమతి శంభుదాసు బుధసన్నుతు నాచనసోమనార్యుఁ జె
న్నలరిన చిమ్మపూడి యమరాధిపు భాస్కరు రంగనాథునిం
దలఁతు నపూర్వదివ్యకవితామహనీయసమగ్రచిత్తులన్.

అని కవిస్తుతిలోఁ జేర్కొనియుండుటచేతను, ఇంతమంది పూర్వకవులను జెప్పి మధ్యకవులలో నొక్కనిని జెప్పకపోవుటచేతను, ఇతఁడు మధ్యకవులలోఁ జేరినవాఁ డేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది. అయినను స్వతంత్రము లైన యితరాధారములు లేక మధ్యకవులను జేర్కొనక పోయినంతమాత్రమున నితఁడు మధ్యకవి యని నిశ్చయించుటకు వలను పడదు. కాని యితఁ డిన్నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁ డని యైనను జెప్పవచ్చునని తోఁచుచున్నది. ఈతఁడు రచియించిన ధనాభిరామము కథ కొంతవఱకు మనోహరముగా నున్నది. ఇంద్రసభామందిరమునందు మన్మథునికిని కుబేరునికిని రూప మెక్కువ యనియు ధన మెక్కువ యనియు వివాదము సంభవించి వారితగవు మాటలతో తెగనందున

చ. తరమిడి యిన్నిమాటలు వృథాపని లేదు సమస్తవైభవో
త్కరమగుదాక్షవాటిపురి గల్గు ధరాస్థలిలోనఁ బోయి నీ
నిరుపమరూపసంపదయు నేర్పుఁ జూపుము నేను వచ్చి యా
పురవరసీమఁ జూపెదను భూరిధనంబున నామహత్త్వమున్.

అని కుబేరుఁడు మన్మథునిఁ జూచి, మాటలతోఁ బ్రయోజనము లేదు. మన మిద్దఱమును భూమిమీఁద దాక్షారామములోఁ బుట్టుదము. అక్కడ నీవు మొట్టమొదట నీసౌందర్యమును నేర్పునఁ జూపుము. తరువాత నేను వచ్చి నాధనమహిమను జూపెదను. అప్పుడు మనయిద్దఱిలో నెవ్వరు బలవత్తరులో తేటపడి రూపమహిమ యెక్కుడయినదియు ధనమహిమ యెక్కుడైనదియు వెల్లడియగును' అని పలుకఁగా మన్మథుఁ డాతని

మాహ్వాన మంగీకరించి పూర్వకాలమునుండియు వేశ్యలచేఁ బ్రసిద్ధమయినదాక్షారామ
కుఁ బోయి యందుఁ దన రూపవిశేషమును జూపఁగా నాట్యమునకయి భీమేశ్వర
స్వామి యాలయమునకుఁ బోయిన సుగుణావతి యను నొక పణ్యయువతి యాతనిని
గాంచి కామించి యింటికిఁబోయి యాతనిం దనయింటికిఁ దోడితెమ్మని తన చెలికత్తెను
వేఁడుకోఁగా నావయస్య

ఉ. అక్కట వాసివన్నె గలయట్టికులంబునఁ బుట్టి రూపుచే
నెక్కుడు భాగ్యసంపదల నెన్నిక కెక్కినదాన వింతలో
నెక్కడివానికి న్వలచి తెయ్యని వానికులంబు విన్న వా
రొక్కట నవ్వరే వినవు మిత్పలలోచన నీకు మ్రొక్కెదన్.

ఉ. నిచ్చలు నిండి వల్లభులు నీకడ గానఁగలేక కానుకల్
తెచ్చి తమంతఁ గ్రందుకొని తేఁకువ మోసలఁ గాచుచుండఁగాఁ
జెచ్చెరవారలన్ ఘనము చేయక డాయక యూరకున్నచో
నొచ్చెనుకాదె నీకును బయోరుహలోచన యిప్పగంబునన్.

చ. కలికితనంబుమీఱఁగ వికారముతోడ మనోజకేళి ని
చ్చలుఁ దమకంబుపుట్టి విటసంఘము తెచ్చియొసంగునీమహో
జ్జ్వలమణిభూషణాదిఘనవస్తువు లొందుట కీర్తిగాక తా
వలచుట పంతమా ధరణి వారవధూమణికిం దలోదరీ.

ని యుపాదధనము నిచ్చెడు విటు లనేకు లుండఁగా ధన మియ్యఁజాలని క్రొత్త వానిని వలరూపసంపదను జూచి వలచుట వారకాంతకు ధర్మముకాదని బుద్ధి చెప్పియుఁ ర్యము గానక తుదకు మన్మథుని దానియింటికిఁ దెచ్చి యప్పగించెను. సుగుణావతి యు మన్మథుఁడును గొంతకాల మీప్రకారముగా సుఖ మనుభవింపుచుండఁగా, కుబే ఁడు యోగివేషముఁ వచ్చి భీమేశ్వరస్వామియాలయమునఁ జేరి యచ్చటికి వచ్చెడు శ్యల కెల్లను ధనమును చీరలును కొల్లఁగా నొసఁగసాఁగెను. అంత సుగుణవతి తల్లి యు నొకనాఁ డచ్చటికిఁ బోయి యాతఁ డిచ్చిన ధనకనకాంబరములను దెచ్చి కూఁ నకుఁ జూపి బోధించి మఱివిటిచి రూపవంతుఁ డయినవాఁ డని విడనాడి విత్తవంతుఁ నకుబేరునిఁ గూడుమని సుగుణవతి నొడఁబఱిచెను. అంతట మన్మథుఁ డోడిపోయి వాలయముఁ జేరి భీమేశ్వరస్వామిని ప్రార్థింపఁగా నతఁడు సాక్షాత్కరించి, యొకప్పుడు నమును మఱొకప్పుడు రూపమును విజయము నొందినను మొత్తముమీఁద ధనసౌందర్య ములు రెండును సమానములే యని తెలియఁబలికి వారిరువురిని సమాధానపఱిచి రి స్థానములకు వారిని బంపివేసెను. ఈపుస్తకము చిన్నదే యయినను, కవిత్వము

హృద్యముగానే యున్నది. శైలిని జూపుటకై ధనాభిరామము నుండి రెండు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నారు.—

చ. మదనుని గాఁ దలంతు రిల మానిను లెల్లను, సత్కవీశ్వరుల్
పదపడి కర్ణుఁ డీతఁడని ప్రస్తుతిచేయుదు రాత్మలోపలన్,
మదవదరాతివర్గములు మానుగఁ గవ్వడి యం్రదు, భూజనుల్
మది దిననాథుఁ డందుగు, సమస్తము ద్రవ్యముఖంబు చూచినన్.—ఆ. ౧.

మ. కమనీయంబుగ నాడఁ బాడఁ జదువంగా నేర్చు హీణాది వా
ద్యములన్నైపుణి సొంపుమీఱఁగఁ గళాస్థానాంగతంత్రంబులన్
సుమనస్ఫూర్తి మనోజకేళి విటులం జొక్కింపఁగా నేర్చు వి
భ్రమ సౌందర్యముల న్వహించు సరిచెప్పన్ లేరు నాపుత్రికిన్.—ఆ. 3.

సముఖ-వేంకట కృష్ణప్పనాయకుఁడు

ఈకవి యహల్యాసంక్రదన మనుమూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు శూద్రకులజుఁడు; సముఖమీనాక్షినాయకుని తనుజుఁడు. „శ్రీమత్పాండ్య మండలాధీశ్వర విజయరంగచొక్కనాథ మహీనాథ కరుణాకటాక్ష సంపాదిత గజ తురంగమాందోళికా చ్ఛత్రచామరవిజయ దోహళకాహళభూరిభేరీ బిరుదధ్వజప్రముఖ నిఖిలసంపత్పారంపరీసమేత” అని యాశ్వాసాంత గద్యమునందుఁ జెప్పుకొనుటచేత కవి మధురాధినాథుఁ డయినవిజయరంగ చొక్కనాథునికాలములో నున్నవాఁ డగుట స్పష్టము. ఈవిజయరంగ చొక్కనాథుఁడు క్రీస్తుశకము ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడుగా నుండెను. కాఁబట్టి కవియు ౧౭౨౦ సంవత్సరప్రాంతములనుండి యున్నవాఁడే. ఇతఁడు జైమిని భారతమును వచనకావ్యమునుగా రచించినట్లహల్యాసంక్రందనములోని యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

గీ. సముఖమీనాక్షినృపగర్భవిమలజలధి। చంద్ర వేంకటకృష్ణేంద్ర శౌర్యసాంద్ర
ముడు పై జైమినిభారత మనఘ వచన। కావ్య మొనరించినట్టిసత్కవివికాసి.

ఈకాలమునందే మంచికవులచేత తెలుఁగున వచనకావ్యము లారంభింపఁబడినట్లు వినఁబడుచున్నవికాని యావచనకావ్యము లిప్పుడు కానరావు. తారాశశాంకమును రచించిన శేషము వేంకటపతి యీకవికాలమునం దుండినవాఁడు. కవితాను „పురోహిత

భృత్యామాత్య సామాజిక బంధువర్గంబులు కొలువం గూరుచుండి యుభయభాషాకవితా విశేషుండై శేషము వేంకటపతికవీంద్రుం డాప్తసఖుండు గాఁ బోషించి నల్వ దతఁడీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనఁట—

చ. నల నాసత్య వసంతులం గెలుచు సౌందర్యంబు ధైర్యంబు దో
ర్బలముఁ స్వామిహితానువృత్తి దయయున్ బ్రౌఢత్వము న్విద్యయున్
వెలయన్ బాల్యమునందె నీవు మధురోర్వీనాథు మెప్పింపవా
బళిరా వేంకటకృష్ణభూవరసుతా భాషాఫణిగ్రామణీ.

అహల్యాసంక్రందనములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. బంటుతనంబు లాడుకొను పాఱుఁడు రావణుచేతఁ బెట్టుఁగన్
గంటికి నీరు గ్రమ్మఁ గలఁగంబడె పాఱెను నీదుతండ్రి నీ
యుంటను లేదు పౌరుష మొకింతయు వీరములేల చేతివా
లంటను కొండెకాఁడ యిఁక కంటఁగ వెంటనె చెంపఁ గొట్టెదన్.—ఆ. 1.

ఉ. ఆతఁడె నాలతాంగిని మహోగ్రహదృష్టిని జూచి యోసి నీ
చేతి జలంబు లంట నిఁకఁ జెల్లునె యొంతటిజంత వే బలా
రాతిని గూడితే విభుని గాతిని జారుని గావుమన్ బలా
రాతిశరీర మడుగు మరు రాజముఖిన్ సుముఖిన్ శపించఁగన్.—ఆ. 3.

రోసనూరి - వేంకటపతి.

ఈకవి విష్ణుమాయావిలాస మను మూఁడాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి దానిని వేంకటగిరిసంస్థానప్రభువగు శ్రీవెలుగోటి బంగారు యాచమనాయని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; లింగనామాత్యుని పౌత్రుఁడు; గంగనమంత్రి పుత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు. కృతిపతి తండ్రియైన కుమారయాచ భూపాలుఁడు తనకు „తిక్కయజ్వ" యను బిరుదము నిచ్చినట్లు కవి యీపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

మ. ఘను శ్రీమాపతిలింగపాదభజనానందున్ గుమారేచ భూ
జనపాలాగ్రణి తిక్కయజ్వయనుచుం జాలంగఁ బేరిచ్చి ప్రో
చినఁ బెంపొందినరోసనూరికులునిన్ శ్రీవేంకటాఖ్యుం గృపా
ఘనగంభీరశుభైకదృష్టి వెలయంగాఁ జూచి పల్కెం దగన్.

కృతినాయకుఁడైన బంగరుయాచమనాయఁడు ఔరంగజేబు ఢిల్లీచక్రవర్తిగానున్న కాలములో ౧౬౯౬ వ సంవత్సరమునందు వెల్లూరినబాబగు జుల్ఫగారుచేఁ జంపఁబడినందున, ఈపుస్తకము ౧౬౯౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు రచియింపఁబడినదని చెప్పవచ్చును. వేంకటగిరిసంస్థానప్రభువు లనేకులు తెలుఁగుభాషయం దభిమానము గలవారయి కవులను బ్రోత్సాహపఱిచి తా మనేక ప్రబంధములకుఁ గృతిపతు లయిరి. వీరు పద్మనాయకవంశజు లయినవెలమలు. ఈసంస్థానమును స్థాపించినమూలపురుషుఁడు బేతాళనాయఁ డనుబిరుదనామము గల చెవిరెడ్డి. ఇతఁడు చేయూరి పోలిరెడ్డికుమారుఁడు. ఇతఁడు తననివాసస్థలమైన యనుమగల్లుగ్రామమున రేచర్ల యాచఁడు (ఏచఁడు) అను మాలవానిచేతఁ దనపొలమును దున్నించుచుండఁగా నాగేటికర్రున కొకరాగిశాసనము తగిలెను. దానిని జదివిచూడఁగా నందు "నాగభైరవపొలము" అనెడి యాచోట తొమ్మిదిలక్షలధనము భూస్థాపితమయి యున్నదనియు, నరబలి యిచ్చినపక్షమున బలియిచ్చినవాని కాధనము దక్కుననియు, వ్రాయఁబడియుండెను. అతఁ డప్పు డేమి చేయుటకును తోఁచనివాఁడయి యేచనితో నాలోచింపఁగా, వాఁ డాస్థలమునందుఁ దనయింటిపేర నొకగ్రామము కట్టించి తనయింటిపేరును గోత్రముగాఁ బెట్టుకొని వంశమునందుఁ బుట్టినపురుషుల కెల్లను దనపేరుపెట్టుచు వివాహము చేయవలసి వచ్చినప్పుడెల్ల ముందుగాఁ దనకులజులలో నొక్కనికి వివాహము చేయుచు వచ్చుట కంగీకరించినపక్షమునఁ దాను బలియగుట కొప్పుకొనెద నని రెడ్డితోఁ జెప్పెను. చెవిరెడ్డియు వాఁడు కోరిననియమముల కన్నిటికి నొప్పుకొని యప్పుడే వాని నాపొలమునకు బలిపెట్టి యానిక్షేపమును స్వాధీనము చేసికొనెను. తరువాత నతఁ డాక్షేత్రమున రేచెర్ల యను గ్రామమును గట్టించి, తనగోత్రమును రేచర్లవా రని మార్చుకొని, ఆయూరు విడిచి పిల్లలమఱ్ఱి యనుగ్రామముచేరి యాచోటు నివాసముగాఁ జేసికొనెను. ఈగ్రామమునం దతఁ డొకనాఁడు రాత్రి చీఁకటిపడువఱకును పొలములోఁ బనిచేసి యింటికి వచ్చుచుండఁగా దారిలో నురుములతోను మెఱుపులతోను గొప్పవాన వచ్చెను. ఆవానలో నతఁ డొక మఱ్ఱిచెట్టుక్రిందికిఁబోయి నిలువఁబడియుండఁగా, చెట్టుమీఁదినుండి యొకభూతము దిగివచ్చిన ట్లాతనిదృష్టికిఁ గనఁబడెనఁట! అతఁ డెంతమాత్రమును జడియక చేత ఖడ్గముధరించి యెదురుగా నడువఁగా, ఆతని ధైర్యసాహసములకు మెచ్చి యాబేతాళుఁడు చెవిరెడ్డియు నాతని సంతతివారును శౌర్యసామ్రాజ్యైశ్వర్యవంతు లగుదురనియు శత్రులతోడి యుద్ధములో నెల్లఁ దానుతోడ్పడి వారికి జయము కలిగింతు ననియుఁ బలికిన ట్లాతనిచెవులకు వినఁబడెనఁట! బేతాళుఁ డాతనికిఁ బ్రత్యక్షమయి వరములిచ్చె నన్నవార్త దేశమునం దంతటను వ్యాపించి య

చిరకాలములోనే కాకతీయప్రభు వయిన గణపతిరాజు చెవిసోఁకఁగా, అతఁడా చెవిరెడ్డిని తనరాజధాని యైన యోరంగల్లునగరమునకు రప్పించి లక్షరూపాయలువచ్చు గ్రామము నిచ్చి తనవద్ద సేనాపతినిగా నియమించి "పిల్లలమఱ్ఱి బేతాళనాయఁడు" అన్నబిరుదుపే రిచ్చి గౌరవించెను. ఇది ౧౨౫౦ వ సంవత్సరప్రాంత మయియుండును.

ఈతఁడు చేసిననియమముల ననుసరించి యీతనివంశమువారు నేటివఱకును యాచనామమునుగూడఁ దమపుత్రులనామమునకుఁ జేర్చుచు, తమయింట వివాహము జరుగుటకు ముందుగా నొకమాలవానికిఁ బెండ్లిచేయుచు, పూర్వ మర్యాదను జెల్లించుచున్నారు. చెవిరెడ్డియొక్క ద్వితీయపుత్రుఁ డయిన ప్రసాదాదిత్యనాయఁడు గణపతి రాజుయొక్క మరణానంతరమునం దాతనిభార్యను బుత్రికను సహాయుఁ డయి యుండి రాజ్య మన్యాక్రాంతము కాకుండఁ గాపాడి కాకతిరాయ రాజ్యప్రతిష్ఠాపనాచార్యుఁడని బిరుదందెను. చెవిరెడ్డియింటిపేరు రావువారు. ఈరావువారు మొదట నోరుగల్లురాజ్యముననేయుండి పేరొందినను, తరువాతఁ దమపౌరుషమువలన నన్యభూముల నాక్రమించుకొని సంస్థానప్రభువులయిరి. ఈవంశమువారిలో నొకఁ డగు తిరుమలనాయఁడు కృష్ణదేవరాయలరాజ్యకాలములో వెలుగోటిరాజ్యము సంపాదించి వెలుగోడుపట్టణము తనకు రాజధానిగాఁ జేసికొన్నాఁడు, అతనివంశమువారప్పటినుండియు వెలుగోటివా రనఁబడుచున్నారు. విష్ణుమాయావిలాసకృతిపతియొక్క తాతయైన పెద్దయాచమనాయఁ డావల కన్యాక్రాంతమయిన వేంకటగిరిపురమును మరల స్వాధీనపఱచుకొని దానిని స్వరాజధానిని జేసికొనఁగా నాటినుండియుఁ దత్సంతతివారి కదియే రాజధానిగా నున్నది. చెవిరెడ్డివంశజులలో నొక్కఁడగుసర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడు బమ్మెర పోతనామాత్యునివలన నుద్దండభోగినీదండకమును శ్రీనాథునివలనఁ గొన్నికృతులను బొందుటయే గాక తాను పండితుఁడయి సింగభూపాలీయ మను నలంకారశాస్త్రము మొదలగు సంస్కృతగ్రంథములను సహితము రచించెను. ఆతనివంశజులలో నొకఁ డగురాయపనాయఁడు ౧౬౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు భానుమతీపరిణయమును కృతినందెను. ఈవెలుగోటివా రిప్పటికిని తెనుఁగుకవుల నాదరించుచున్నారు. కవిత్వరీతి తేటపడుటకయి విష్ణుమాయావిలాసములోని రెండుపద్యములఁ జూపుచున్నాను—

చ. ఇటువలెనేమి యూపయున మిప్పుడు మీ రఖిలేశ మాయలన్
బటువగు విష్ణుఁడం చనెడుపల్కులు సిద్ధము సుందరీక్రియా
కుటిలశిరోజియైన హరి గొబ్బునఁ జూచితి రేని మీకు నొ
క్కటఁ జపలత్వ మైన తటి గౌరవ మెట్లగునో తలంపుఁడీ.—అ. ౧,

చ. తనయవతీవసంతులవివాహమహోత్సవవేళ నెమ్మిం
దనరు కుతూహలంబున లతాలలనల్ కరపల్లవంబులన్
ఘనముగ సేసవెట్టుటకుఁగా ధరియించిన మౌక్తికంబులో
యన విలసిల్లె నెల్లెడ మహాకుసుమాకరకోరకావళుల్.—

పైఁడిమఱ్ఱి - వేంకటపతి.

ఈకవి చంద్రాంగదచరిత్ర మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి యున్నాఁడు. ఈతనికవిత్వము మిక్కిలి ప్రౌఢ మయి రసవంత మయి పూర్వకవుల రచనను బోలి హృదయాహ్లాదకర మయినదిగా నున్నది. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీరామాంకితము చేసియుంటచేఁ గృతిపతినిబట్టి యీతనికాలనిర్ణయము చేయుట కాధారము కనఁబడదు. ఉన్నయాధార మంతయు కృతికర్త తనవంశవర్ణనము చేసికొన్న యీ క్రిందిపద్య మయియున్నది—

సీ. సకలసత్కవిపూజ్యసుకవిత్వసామ్రాజ్యనిర్వాహకుఁడు పెద్దపర్వతన్న
వివిధభాషావార్యవిరచనాచాతుర్యసర్వంకషుఁడు బోడిపర్వతన్న
వరపద్యదాకార వాచాచమత్కారనిరుపమమతిశాలి తిరుమలన్న
యుపధానకృతిగర్భకవితాచ్ఛసందర్భకీర్తిసుప్రజ్ఞుఁడు కేశవన్న
దనకు నన్నలు గాఁగను దనరు కృష్ణ । రాయభూషణు లరామరాజతనయు
కేశవాత్మజ పర్వతాధీశు వేంక । టాద్రి నిదె కావ్య మేత్తు నంకితముగ.

ఇందలి పేరులనుబట్టి యు కవికాల మిదియని నిశ్చయించుట కాధారము దొరకలేదు. ఇందు కృష్ణరాయభూషణ యనుపద ముండుటనుబట్టి కర్నల్ మెకంజీదొరగారు సంపాదించిన లిఖితపుస్తకములపట్టికలో కవి కృష్ణదేవరాయనికాలములోనివాఁ డని చెప్పఁబడి యున్నది. ఇటీవల బ్రౌన్‌దొరగారు తమ నిఘంటువునం దీకవి యాధునికుఁ డని వ్రాసియున్నారు. పయిపద్యములో నున్న కృష్ణరాయభూషణశబ్ద మొకటికి కృష్ణదేవరాయనియాస్థానమున కలంకారముగా నుండుటచేతనే వచ్చినను, ఈకవి కృష్ణరాయభూషణుని వంశజుఁ డగు రామరాజుకొడుకైన కేశవార్యునిపుత్రుఁ డగు పర్వతాఖ్యునిసుతుఁ డగు వేంకటపతి యగుటచేఁ గృష్ణదేవరాయని యనంతరమునఁ బెక్కుతరములు గడచినతరువాత నున్నవాఁ డగుట స్పష్టము. అప్పకవి యీచంద్రాంగదచరిత్రములోనిపద్యముల నుదాహరించి యుండకపోవుటచేత నీకవి ౧౬౫౦ వ సంవత్సర

మునకుఁ దరువాతివాఁడనియు నూహింపఁదగియున్నాఁడు. అందుచేతఁ గవి ౧౭౦౦వ సంవత్సరప్రాంతములయం దున్నవాఁ డని తోఁచుచున్నది. చంద్రాంగదచరిత్రము నుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను —

ఉ. అప్పుచు లాడుచుం దగవు లాడుచు బాఁతలు సాఁచిసాఁచి మా
యప్పులు వచ్చి రనుచు సకియుల్గను దమ్ములు మోడ్చి పిల్వఁగా
గుప్పున దప్పితప్ప టనుగల్ నడలం గొమరుండు పైఁబడం
దప్పక చూచుతల్లికిని దండ్రికి మచ్చట తీఱునట్లుగన్. — ఆ. ౨.

మ. హరిమోలం గడుపోటుబంటు నయి గర్వాలాపము ల్మున్న స
త్పతతం బల్కితిఁ గొన్ని నోఁకాలఁదుల్ తథ్యంబు నేఁ డన్నియున్
బరఁగం బందకుఁ జెప్పసాధనగతిన్ బాటిల్లె వ్యర్థంబులై
సురలోకంబున కేగు టెట్లు సవయుస్కు ల్సన్నుల న్నవ్వఁగన్. — ఆ. ౩.

సీ. భుజగలోకాధీశ భోగతల్పశయాన హరిరూపధర మహాపురుష యనుచు
నతులార్యమకుటవర్ణితపాదరాజీవ రామార్చనీయ శ్రీరంగ యనుచు
మారీచమదభంగ మహితవాయవ్యాస్త్ర శరదనిద్రితనేత్ర శౌరి యనుచు
సముదగ్రవర్షావసరయోగనిద్రాణ కరిరాజవరద శ్రీకాంత యనుచుఁ
దలఁకు నులుకును నలుకు నగ్గలుచుఁ బలుకు । సఖులనయనస్వరశిరోజచరణకలన
పవనకందర్పఘనహంసజవనతురగ । భటనటప్రియసముదాయపటిమదోఁ, ప. ఆ. ౪.

ఉ. ఓరిమృగాంక నాఁజడకు నోడినరాహువు కిన్క నంకమున్
పేర విసంబు నీయెడలఁ జెరఁగఁ గొరలక్రొద్ది నొక్కెడు
ర్వారనిజత్వదీయకరవారవిషంబుల నోఁచసాఁ గెఁ బె
న్వేగముఁ గాని యిప్పడిది నీదగుచేతఁగఁ జూడ కెమ్మెయిన్. — ఆ. ౫.

వెలగపూడి కృష్ణయ్య.

ఈకవి భానుమద్విజయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధము రచియించెను. మఱియు నితఁడు మాలతీమాధవీయము, గౌళికాశాస్త్రము, చతుర్విధకందశతకము, అను పద్యకావ్యములను, వేదాంతసారసంగ్రహ మను వచనకావ్యమును, రచించినట్లు భానుమద్విజయములోని యీక్రింది పద్యములోఁ గవి చెప్పుకొనియున్నాఁడు —

సీ. మహిలోన మాలతీమాధవీయ మనంగ శృంగారకావ్య మొసంగఁ జేసి
గౌళికాశాస్త్రంబు కమలోకహితముగా నెనయ నేకాశ్వాసమున రచించి

పంథఁబల్లెఁ గాఁ గందపద్యపుశతకంబు నాల్గుయోగంబుల ననువుపఱిచి
సన్నుతవేదాంతసారసంగ్రహశాస్త్ర మమరంగ వచనకావ్యం బొనర్చి
చాటుకృతులను మఱికొన్ని సంఘటించి। మామకాంకితమొనరించి మంచిపుణ్య
శాలియనఁగీర్తిఁ గైకొన్న సత్కవీంద్ర। మధురవాక్సాంద్రకృష్ణయామాత్యచంద్ర.

పూర్వ మీతనివంశపువారు గాంగేయోపాఖ్యానము, సుమంతోదయము, ఆంధ్రకర్ణామృతము, వజ్రభుజోపాఖ్యానము, సేతుమాహాత్మ్యము, దత్తాత్రేయచరిత్రము, మర్యాదరామసచివచరిత్రము, మొదలగుగ్రంథములను రచియించియుండినట్లును గవి యీక్రింది పద్యములతోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

క. భూనుత గాంగేయోపా। ఖ్యానసుమంతోదయాంధ్రకర్ణామృతముల్
మానిత వజ్రభుజోపా। ఖ్యానము శుభహేతుసేతుమాహాత్మ్యంబున్.

క. దత్తాత్రేయచరిత్రన్। సత్తగు మర్యాదరామసచివచరిత్రన్
చిత్తరపుఁ గృతులు చేసిన। యుత్తమకవు లెల్ల మాకులోద్భవు లగుటన్.

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; లోహితసగోత్రుఁడు; వెల్లపూడి నారసింహార్యపౌత్రుఁడు; నరహరిమంత్రి పుత్రుఁడు. ఈకవి పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁ డైనవిజయరంగచొక్కభూపాలుని దండనాథుఁ డగుసాంబయామాత్యునిపుత్రుఁ డగుగోవిందయామాత్యునికి మేనమఱఁది యైన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. పాండ్యభూమండలాఖండలుం డైనవిజయరంగచొక్కభూజాని కాప్త
మండనుం డగుసాంబదండనాథాగ్రణితనయులలో మేటిదండి యగుచు
సంగీతసాహిత్యసంస్కృతాంధ్రకవిత్వసరసజ్ఞుఁ డై మేనమఱఁది యగుచుఁ
గొమరొప్పుచుండెడుగోవిందయామాత్యుఁ డనుపమవిద్యాధికార్యసభను
నిండుకొలువుండె నపుడు నే దండఁ జేరి। సారసల్లాపముల మీఱి చతురమతిని
దక్షిణామూర్తికృప ప్రత్యక్షమగుచుఁ। గృతిపతిత్వంబుఁ గోరుసంగతిని దెలుప.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన విజయరంగ చొక్కభూపాలుండు దక్షిణమధురాపురము రాజధానిగా పాండ్యమండలమును క్రీస్తుశకము ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును పాలించిన ట్లీవఱకే చెప్పఁబడెనుగదా? అందుచేత నీ కృష్ణకవియు నాకాలపువాఁడే యని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేకయే తెలిసికోవచ్చును. కవి సాంబదండనాథుని వర్ణించుచు

సీ. సరిబేటిమూరార్కాటిసాదులాఖానుతో ఘటియించె నెవ్వాఁడు ఘనతమీఱఁ
జేర్చెఁ దంజావూరిపేష్వాయానందరావును నెవ్వాఁడు రహి నడంచె

మయినూరెనంజరాజయాగరి ప్రియవాక్యసంధికి నెవ్వాఁడు శక్తుఁ డాల్చె
* * * సదుపకారి శ్రీవళపస సాంబశౌరి.

అని యతఁడు ఆర్కాటినవాబగు సాదతుల్లాఖాను మొదలగువారి నోర్చినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఈ సదతుల్లాఖాను ౧౭౧౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౨ వ సంవత్సరము వఱకును నవాబుగా నుండి యార్కాటురాజ్యము చేసెను. కాఁబట్టి కవి ౧౭౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునందు మధురాపురములో భానుమద్విజయమును రచియించియుండును. ఈతని కవిత్వము రసవంతమైనది. కవితాధోరణి తెలియుటకయి భానుమద్విజయములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ఏమియు లేమిమాములె యహీనమహత్త్వము లందుచుండఁగా
భూమిపతిత్వ మొందిన ప్రభుల్ వ్యసనంబులఁ గాంచు టబ్రమే?
యేమయిన న్నమేరుధృతి నేర్పడఁబూని సమస్తకార్యముల్
తాను వహించిచూడమిని ధాత్రి యరాజక మౌను భూవరా.— ఆ. ౨.

మ. గిరులం బాఱెడియేఱులట్లుగ వడిం గీల్కొన్న కన్నీరు లా
గురువక్షోరుహతారహారములతోఁ గూడం బ్రకాశింప నా
ధరణీశాంగన దుస్సహార్తిగతసంతాపంబుచే నేడ్చె భా
స్వరవాసంతపికీస్వరాకలితవాచామాధురీవైఖరిన్.— ఆ. ౪

శేషము - వేంకటపతి.

ఇతఁడు శశాంకవిజయ మనెడి యైదాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును జేసి వంగలసీనయ్యార్యున కంకితము చేసెను. శశాంకవిజయమునకు తారాశశాంక మని నామాంతరము గలదు. ఇందుఁ జంద్రుఁడు బృహస్పతివద్ద విద్యాభ్యాసమునకయి చేరి గురుపత్నియగు తారను లేవఁదీసినకథ మిక్కిలి పచ్చిగా వర్ణింపఁబడినది. ఈ శేషము వేంకటపతి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడని తోఁచుచున్నది. ఇతఁడు కందాళరామానుజాచార్యుని శిష్యుఁడు; కృష్ణమాచార్యునికు మార్తుఁడు. కృతినాయకుఁడు తన్నుఁబిలిపించి పలికినట్లు చెప్పఁబడిన యీక్రిందిపద్యములలో కృతిపరంపరలు చేసినట్టు కవి చెప్పుకొనుటయేకాని యొక్క గ్రంథమునైనను జేరొక్కనియుండలేదు.—

క. నను రంగేశ్వరపదయుగ । ఘనతరభజనానిరూఢకవితాసామ్రా
జ్యుని శేషముకృష్ణసుధీ । తనయునిఁ బిలిపించి పలికె దయ దైవారన్.

చ. అసదృశభక్తి సద్గురుకటాక్షముఁ గాంచి సమంచితాత్మతన్
బిసరుహమాకరందరసపేశలకౌశలవన్మృదూక్తులన్
రసికుల కింపుగాఁ గృతిపరంపరలన్ రచియించి కీర్తిచే
నెసఁగితివయ్య వేంకటపతీ బళి శేషమువంశసత్కృతీ.

ఈకవి పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడైన విజయరంగ చొక్కనాథుని కాలములో నున్న వతికి సముఖ కృష్ణప్పనాయకుని గూర్చి వ్రాయునప్పుడే చెప్పఁబడెనుగదా! కవియు గ్రంథారంభక కృతినాయకుఁడైన వంగల సీనయార్యుని వర్ణించుచు, అఖండమండలమహీమండలమండనాయమానపాండ్యమధురాధరాఖండల శ్రీవిజయరంగచొక్కనాథ మహీనాథ కృపాకటాక్ష వీక్షణాయత్తణ వర్ధమాన........నిఖిల సంపత్ప్రాంరాకంపితనిలింపనాయకుండని యతని కొక విశేషణమును ప్రయోగించియున్నాఁడు. మరియు ద్వితీయాశ్వాసారంభమున

క. శ్రీవిజయరంగచొక్క । క్ష్మావిజయ గురుప్రసాదసంపన్నిత్యా
శ్రీ వరదాచార్యమణీ। శ్రీవరదాస్యైకకృత్య సీనామాత్యా.

అని కృతిపతిని సంబోధించియున్నాఁడు. దీనినిబట్టి కవి విజయరంగచొక్కనాథుని కాలములో మధురలో నుండుట నిశ్చయ మగుటచేతను, ఆరాజు ౧౭౦౪వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసినవాఁ డగుటచేతను, శేషము వేంకటపతి యాకాలమునం దున్నట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. అక్కడక్కడ క్త్వార్థక సంధి మొదలయిన కొన్ని లక్షణదోషము లున్నను, కవిత్వము మొత్తముమీఁద ద్రాక్షాపాకమయి మిగుల రసవంత మయియున్నది. చక్కెరమెత్తినపిషమువలె నీతిమాలిన యీకథ మనోహరము లయిన తేటమాటలతో నింపుగా చెప్పఁబడినందున, అనేకులయిన యౌవనపురుషుల నాకర్షించి పాడుచేయుచున్నది. దుర్నీతిని వర్ణించునప్పుడీకవి తనయసమ్మతిని దెలుపువాక్యము నొక్కడను బ్రయోగింపక, "లోకములోనఁ గొం బలులె........తాటాకులలోన వ్రాసిరి పరాంగనఁగూడినఁ బాపమంచు," "ఎ పువ్వులన్ వ్రాలదు తేఁటి యట్లు మగవాఁ డనువానికి దోస మున్నదే?" యిత్యాదివాక్యరత్నముల చేత వలపుగలచోటఁ గలయుటయే పరమార్థ మన్నట్టు తెలిపి పామరుల భ్రమింపఁ జేసియున్నాఁడు. అందును మంచిదని సాధించుటకు సహితము మనవారి పురాణములనుండి దృష్టాంతములు తండోపతండములుగా దొరకు ననుట కీక్రిందిపదమును నిదర్శనముగాఁ జూపవచ్చును—

సీ. కన్నకూఁతు రటంచు నెన్నక భారతీతరుణిఁ గూడఁడె నీపితామహుండు
మేనత్తయనుమేర మీఱి రాధికతోడ నెనయఁడే నిన్న నీయనుఁగుబావ

వనినె యుంచు కొంకింత నావి లేకయు జ్యేష్ఠునెలంతతోఁ బొందఁ గోరె నీగురుండు
మునిపత్నియైన యహల్యను బట్టఁ గోరె నీదుసహపాఠి యగుపాకశాసనుండు
యిట్టియీవారిఁ దతలు కట్టిపెట్టి యమ్మనే చెల్ల న్యాయంబు లాడెదౌర!
కడను నీయింటి నీ వెఱుంగనివితా! యూఱెవవు నన్నుఁ జలపోయి దోసకారి!

యున్నల దారుకావనస్త్రీలు గిరీశునిం గలియరే? వ్రజభామలు శౌరిఁ గూడరే? యీ లలనాశిరోమణుల కందును నిందును నేమి చెప్పుచూయంట! ఆహా! ఏమి యీదేవత్వలక్షణము! దేవత్వమునకు కల్పకము శుద్ధచరిత్రమే లక్షణముగా నుండవలయును గదా? నీవిమాలి యన్యకాంతలఁ గలయుటకంటె నాసురకృత్యము మఱియేముండును?

ఉ. ఎంచఁగరానిమోహమున నే నిటు పిన్నటనాఁటనుండియున్
బెంచితిఁ బెద్దఁ జేసితిని జేర్మిగఁ బ్రాయము వచ్చినంతనే
యెంచక మాటలాడెదవు డిన్న ప్రియోక్తుల కిమ్ము పుట్టెనా?
మంచిది నిన్నుఁ గూర్చుటను మాకు స్వతంత్రత లేకపోయెనే?

గురుపత్ని శిష్యునిఁ జిన్ననాఁటనుండియుఁ బెంచి పెద్దవానిని జేసెనఁట! అందుచేత వాఁమె కాతనిఁ గూర్చుటకు స్వాతంత్ర్యము గలదఁట! ఏమి యీదుర్నీతి! దుర్నీతి యింతకంటెను దూరముపోవుట సంభవింప నేర్చునా? కృతయుగమునందైనను కలియుగమునందైనను జారత్వ మెప్పుడును మొదలంట నశింపదు. కృతయుగపు తారలును చంద్రులును మన యీకలియుగమునందును గలరు. అయినను మన యీపాడు కలియుగమునందుమాత్ర మిల్లువిడిచి లేచిపోయినదానిని మగని కిప్పించుటకయి పెద్దమనుష్యులుపోయి జారుని బతిమాలుటయు, మగని కిప్పించిన యాటకుఁ సంతానము కలిగినప్పుడు జారపురుషుఁడువచ్చి పుట్టినబిడ్డ కయి యింటిమగనితో తగవులాడుటయు లేవు. ఇవి కృతయుగధర్మములు కాఁబోలును! దూరపుకొండలు నునుపన్నట్లు వెనుకటివారియకృత్యములు కంటికి మఱుఁగుకాఁగా మనవారు పూర్వకాలమును పొగడుచుందురు. బ్రహ్మదేవునియంతటివాఁడువచ్చి భార్యను గోలుపోయి దుఃఖించుచున్న బృహస్పతికి తారను మరల నిమ్మని చంద్రుని ప్రార్థించెనఁట!

చ. అని పరమేష్ఠి పల్కుటయు నట్లనకా కని చంద్రుఁ డయ్యెడన్
ఘనతరగర్భభార నఖకాంతివినిర్జితతారఁ దారఁ దా
నను నయనోక్తులం దెలిపి యంపి తోడనె దివ్యతూర్యని
స్వనములు మ్రోసె మింట విరివానలు పర్వెను జంట జంటగన్.

బ్రహ్మదేవుని ప్రార్థన నంగీకరించి చంద్రుఁడు గర్భవతియైయున్నగురుని భార్యను గురునికియ్యఁగానే, తనగురునిల్లుకూలఁద్రోచి యింతటి ఘనకార్యమును చేసినందున కాతని

మీఁద సిగ్గులేక సురలు విరులవాన గురిసిరఁట!

చ. అమరులతోడ నప్పు డని రబ్జభవుండు భవుండు నగ్గురుం
బ్రమదము మీఱఁగాఁ బిలిచి మావచనంబునఁ దారఁ జెందుమీ
రమణి కశుద్ధిలే దమృతరశ్మిని బొందుటచేత దాన నీ
కొమ పరిశుద్ధిఁ గాంచెఁ గయికొమ్మనఁ గొమ్మ గురుండు చేకొనెన్.

దేవతలును బ్రహ్మరుద్రులును గురునిఁబిలిచి వ్యభిచారదోషము లేకపోవుటయే కాక యమృతరశ్మిని బొందుటచేతఁ దార పరిశుద్ధురా లయ్యెనని చెప్పి యొప్పగించిరఁట.

ఉ. తత్సమయంబునన్ శశి ముదంబున నచ్చటి కేగుదెంచి పు
త్రోత్సవ మాచరింప విని యుద్ధతితో గురుఁ డందువచ్చి య
స్మత్సుతుఁ డీబుధుం డిట నిశాకర రాఁ గత మేమి నీ కన
న్మత్సరబుద్ధి వారికిఁ బునఃకలహంబు జనించె నయ్యెడన్.

ఆపతివ్రతాతిలకమునకు పుత్రుఁడు పుట్టఁగానేవచ్చి చంద్రుఁడు పుత్రోత్సవ మాచరించి నప్పుడు గురుశిష్యులకు పునఃకలహము జనించెనఁట !

క. నావిని యజుఁ డోహోహో । మీవాదము చాలుఁ గుముదమిత్రునిపుత్రుం
డీవత్స మితనిఁ జంద్రుని । కీ విమ్మా వలదు విరస మిఁక నాంగిరసా.

అని బ్రహ్మదేవుఁ డింటిమగనికి బుద్ధిచెప్పి శిశువును తేరమగనికిప్పించి వివాదము తీర్చె నఁట ! ఈవిషయమునే చెప్పుచుఁ గాశీఖండములో

గీ. చదివె గురునొద్ద ధర్మశాస్త్రంబుఁ దొలుత ! బరమవిశ్వాసతాత్పర్యభక్తిగరిమఁ
జదివెఁ జంద్రుఁడు కామశాస్త్రంబుపిదపఁ । దలిరుపాన్పున ననురక్తిఁ దారయొద్ద

సీ. భువనైకధన్వి చేఁ బుష్పాయుధుని చేతఁ బ్రసవాస్త్రమున నేటు పడనివాఁడు
నతిగాఢ మైనక్రోధాంధకారంబునఁ గన్నుల సంధుండు గానివాఁడు
నిర్విబంధనలోభనిద్రాభరంబునఁ బారవశ్యంబుచేఁ బడనివాఁడు
లక్ష్మీకటాక్షవిలాసదుర్మదమున మనములోపల వన్న కొననివాఁడు
లేఁడు భూపతి గలిగెనే న్వాఁడు నృపుఁడె । విశ్వధాత్రీజనులపాలివేల్పు గాని
బాహ్యశత్రులఁ బరిహరింపంగవచ్చు । నంతరరులను వర్జింప నలవికాదు.

ఈవిధముగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినరీతి ప్రౌఢవాక్యములుగాని, పురూరవశ్చరిత్రములో

క. పాపపరాఙ్ముఖతామతి । దీపాంకుర మానెలంతదీర్ఘశ్వసితా
టోపమున ద్ధతి నడఁగిన । బ్రాపితమోహాంధకారబంధురుఁ డయ్యెన్.

సీ. లలనానితంబమండలముపై నుత్పలదళములు రచియింపఁ దలఁచుఁగాని
తరుణికెమ్మోవిమీఁదఁ బ్రవాళమణిసొంపు గులుకఁగా ఘటియింపఁదలఁచుఁగా

జలజాక్షికుచకుంభములమీఁద శశప్లుతంబుఁ దా నొనరింపఁ దలఁచుఁగాని
మృగరాజమధ్య నెమ్మేను లతావేష్టితంబుఁ బెనఁగొనఁ దలఁచుఁగాని
తలఁపఁ డెప్పుడు గురువనితాసమాగమాగతాత్యుల్బణదురితదావానలంబు
దుస్సహం బకటకటా తొలఁగలేఁడు కలుగదుగదా వివేకంబు కాముకులకు?

సీ. సకియకౌనుఁ దలఁచి సన్మార్గ మనుఁగాని యింతిదుర్మార్గత నెంచఁడయ్యెఁ
జెలువచన్గవఁ దలంచి సువృత్త మనుఁగాని తరుణికువృత్తంబుఁ దలఁపఁడయ్యె
నతివమోముఁ దలంచి యకళంక మనుఁగాని తెఱవకళంకంబుఁ దెలియఁడయ్యె
సుదతినవ్వుఁ దలంచి శుచి యనుఁగాని యవ్వెలఁదుకయశుచి భావింపఁడయ్యె
గురువువంటిమహాత్ముఁ డిక్కరణిఁ దరుణి చక్కఁదనమే గుణంబుగ సంస్మరించుఁ
గాని వ్యభిచారదోషంబుఁ గాంచఁడయ్యె నజ్ఞుఁడా? ప్రాజ్ఞుఁడన నెవ్వఁడవనినింక?

ఈవిధముగా నబ్బయామాత్యుఁడు చెప్పినరీతి నీతిబోధకవాక్యములు గాని, తారాశశాంకమున లేవు. కవియొక్కరచనను దెల్పుపద్యములు కొన్ని యుదాహరించుచున్నాను—

చ. హతబహుకిల్బిషం బగుప్రయాగము యోగముదావహంబు సాం
ద్రతముగ నందు నిందిరకుఁ బట్టనఁ బట్టణమున్ సృజింపుమా
యతులితశిల్పశక్తి గొని యంచని యంచ నిరూఢి నెక్కి యం
చితగతి ధాత యేగ జపసిద్ధులు సిద్ధులు తత్సృజింపఁగన్. — ఆ ౧.

చ. అలనలినాక్షి పాల్చె నిజయావకవేశస్వకీయబింబలీ
లలు తననెమ్మొగంబునఁ గళంకరుచుల్లనుమీసకట్టుగన్
వలమదయారుణద్యుతులు వాతెఱ వెన్నెలడాలు లేఁతన
వ్వుల నమృతంబు పల్కులను బూనెనునాఁగ మనోహరాంగుఁడై. — ఆ. ౨.

ఉ. చందురుఁడుం బురందరసశాతశరాహతిఁ గంది నివ్వెఱం
జెందఁగ నింద్రుఁ డిట్టను శశీ వినుతా వినగానిపాతకం
బందినవాని కార్తి యగుదా గురుదార కృతాపరాధమే
ధం దిగఁద్రోచి చేసితి వృథా విబుధావళితో విరోధమున్. — ఆ. ౫.

కూచిమంచి-తిమ్మకవి.

ఈకవి యనర్గళ మయినకవితాధార గలవాఁడు; బహుగ్రంథములను రచియించినవాఁడు; ఇన్నిగ్రంథములను సలక్షణ మయినమృదుమధురపాకమున రచియించిన కవి యాధునికులలో మఱియెవ్వఁడును లేఁడు. ఈకవి యారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁ

డు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; బయ్యనామాత్యుని ప్రపౌత్రుఁడు; తిమ్మయామాత్యుని పౌత్రుఁడు; గంగనామాత్యునిపుత్రుఁడు. ఇతనికి లచ్చమాంబతల్లి; జగ్గన్న, సింగన్న, నరసన్న, పితృవ్యులు; వీరమ్మ పాపమ్మ, మేనత్తలు; సింగన, జగ్గన, సూరన, తమ్ములు; గొట్టిముక్కల రామయామాత్యునికూఁతురైనబుచ్చమ్మ భార్య. ఈవిషయములను రుక్మిణీపరిణయములోని యీక్రిందిపద్యము తెలుపుదల చేయుచున్నది—

సీ. గురుతరకౌండిన్యగోత్రవిఖ్యాతుండు బయ్యనమాత్యుఁ డేధన్యుతాత
నిరతోన్న దానవర్ధితయశస్సాంద్రుండు తిమ్మనసచివుఁ డేధీరుతండ్రి
ఘనులుజగ్గనయు సింగనమంత్రియును నరసన్నయు నేమంత్రియనుఁగుఁదమ్ము
లలరఁ దిమ్మకవి సింగన్న జగ్గనయును సూరన యేధన్యుసుతవరేణ్యు
లానర వీరమ్మ పాప మేఘనునిసహజ । లతిపతివ్రత లక్ష్మి యేనతురురాణి
యట్టి శ్రీకూచిమంచివంశాబ్ధిచంద్రు । మజ్జనకు నలగంగనామాత్యుఁ దలఁతు.

ఈమధ్యను ముద్రింపఁబడిన రుక్మిణీపరిణయములో నీపద్యములోని నాలవపాదమున సింగన్న యనుటకు మాఱుగా రాజన్న యని యున్నది కాని యది యచ్చుతప్పని తలఁచెదను. తిమ్మకవికి సింగన్నయు జగ్గనయు సూరనయు నే కాని రాజన్న యనుతమ్ముఁడు లేనట్లితఁడు రచియించినపుస్తకము లన్నిటివలనను దెలియవచ్చుచున్నది. అందు సింహాచలమాహాత్మ్యములోఁ గవి తనవంశవర్ణనము చేయుచుఁ బెద్దతమ్ముఁ డగుసింగన్నను గూర్చి చెప్పిన పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

క. నాతమ్ములు సింగనయును । ఖ్యాతయశుఁడు జగ్గనయును ఘనతరసుగుణ
వ్రాతాంకుఁడు సూరనయును । భీతారిసమూహ లనుచు వెలసిరి సిరులన్.

సీ. వక్రించుచందంబు వదలక మూఢత నలరెడు సురమంత్రి నపహసించి
సాములం గూడి యుండని బుధేంద్రుని గన నోడు నచలపుంగవుని నెంచి
శ్రుతిదూరుఁడై చరించుచు రెండునాలుక ల్గలిగి యుండెడిభోగికులుఁ దెగడి
భంగంబు నొంది యేప్పట్టున నడలెడు రత్నాధివాసుఁ దిరస్కరించి
ప్రజ్ఞచే గౌరవమున వాక్పాటవమున । సూనృగాంభీర్యమున జనుల్ పొగడ నెగడెఁ
గూచిమంచ్యన్వయాంభోధికుముదహితుఁడు । శిష్టహితతంత్రి గంగయ సింగమంత్రి.

కవియొక్క జన్మసంవత్సర మేదో తెలియదు గాని యితఁడు రచియించినగ్రంథములలో నెల్లను మొదటి దగురుక్మిణీపరిణయము

ఉ. ఆరయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రిగుణాంగచంద్రులం
బేరగుమన్మథాబ్దమునఁ బ్రేమఁ బ్రబంధ మొనర్చి మీకిటుల్

చేఁతతో సమర్పణము చేసితి నీకృతి యాతమిస్రసహ్య
తైక్ష్ణ్యకరమిత్రతారకముగా భువిఁ జెల్వగుఁగాత శంకరా.

అను పద్యమునుబట్టి శాలివాహనశకము ౧౬౩౪వ సంవత్సరము మన్మథాబ్దమునకు సరి యైన హలూణశకము ౧౧౨౨వ సంవత్సరమునందుఁ జేయఁబడిన దగుట నిశ్చయ మయి నందున, కవి యప్పటి కిరువదియైదు సంవత్సరముల ప్రాయమువాఁ డయినపక్షమున ౧౬౯౦వ సంవత్సరప్రాంతమునఁ బుట్టినవాఁ డైయుండవచ్చును. అచ్చతెలుఁగు రామాయణములోని

గీ. మునుపు మాకీవె భళ్ళాణుఁ డనెడి శ్రోత్రకథయు రుక్మిణి పెండ్లికథయు బొజ్జ
మెకపుగుబ్బలికథయు మేల్మి నీల పెండ్లికథయును గబ్బముల్ పేర్మిఁ గూర్చి.

అను పద్యమునుబట్టి భళ్ళాణరాజచరిత్రము రుక్మిణీపరిణయమునకంటె ముందుగా రచి యింపఁబడినట్లు భ్రమ కలుగునుగాని నిజమునకుఁగా రుక్మిణీపరిణయమును రచించిన తరువాతనే కవి రాజశేఖరవిలాస మను నామాంతరము గల భళ్ళాణచరిత్రమును రచించి నట్లు పెక్కు నిదర్శనములవలన స్పష్టమగుచున్నది. రుక్మిణీపరిణయమునందుఁ గవి తా నావఱకు గ్రంథము లేవియుఁ జేసియున్నట్లు చెప్పుకొనలేదు. కవిచేత రచియింపఁబడిన మూఁడవగ్రంథ మగు సింహాచలమాహాత్మ్యమునందు

గీ. ప్రథమమున రుక్మిణీపరిణయంబుఁ
గలుగ హర మగు రాజశేఖరవిలాస
మును మఱియుఁ జాలదండకములును శతక
ములును రచియించి కృతులు శంభునకు నిడితి.

అని కవి రుక్మిణీపరిణయమునే మొదటఁ జెప్పియున్నాఁడు. లక్షణసారసంగ్రహము, రసికజనమనోభిరామము మొదలయినగ్రంథము లన్నిటియందును గూడ కవి మొట్టమొదట రుక్మిణీపరిణయమునే పేర్కొనియున్నాఁడు. కవి యేహేతువుచేతనో రుక్మిణీపరిణ యము చేసినతరువాతఁ జేసిన యచ్చతెలుఁగు రామాయణము నీలాసుందరీపరిణయము లోనుగాఁ గలపుస్తకములలోఁ దా నాపుస్తకములను జేసి ముగించినకాలమును జెప్పి కొనలేదు.

తిమ్మకవి గోదావరీమండలములోని పిఠాపురసంస్థానములోని దైన కందరాడ గ్రామమునకు కరణము. ఇతఁడు కందరాడగ్రామవాసుఁ డయినట్లు లక్షణసారసంగ్ర హములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. కౌండిన్యగోత్రవిఖ్యాతుఁడఁ గూచిమంచ్యన్వయాంబోధినీహారకరుఁడ
గంగనామాత్యశేఖరునకుఁ బరమపావని యగులచ్చమాంబకును సుతుఁడ

వెరవొప్ప రుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబు నీల పెండ్లి
కథయును రాజశేఖరవిలాసము నచ్చతెనుఁగురామాయణంబును మొదలగు
కృతులు రచియించి పార్వతీపతికి భక్తి । తోడ నర్పణ మొనఁగినవాఁడఁ గంద
రాడపురసంస్థితుఁడఁ గడుఁ బ్రోడ నేను । తిమ్మకవిచంద్రుఁడను జగద్విదితయశుఁడ.

ఈయన గ్రంథములు చేయ నారంభించినకాలమునందు పీఠికాపురసంస్థానమునకు రావు మాధవరాయనృపతి ప్రభువుగా నుండెను. ఈవిషయము రుక్మిణీపరిణయములోని యీ పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. చక్రవాళాహార్యజలధితుల్యోన్నతప్రాకారపరిఖావిరాజితంబు
సాంద్రముక్తాసౌధచంద్రశాలానేకభద్రనిర్మితహర్మ్యశర్మదంబు
కరిసైంధవాందోళికాధేనుధనధాన్యవనదేవగృహసరోవర్ణితంబు
విమలచాతుర్వర్ణ్యవిద్వత్కవిశ్రేష్ఠభటనటామాత్యవిస్ఫారితంబు
రాజమహేంద్రవరదుర్గరాజ్యభూరి । భారసంభరణాక్రాంతభాసమాన
రావుమాధవనృపపరిరక్షితంబు । భోగనికరంబు పీఠికాపురవరంబు

ఈరావు మాధవనృపతియే కొన్నిగ్రంథములు రచించిన యనంతరముఁ గవికిఁ గవిసార్వభౌమబిరుదము నిచ్చినట్లు రసికజనమనోభిరామములోని యీక్రిందిపద్యము వలనఁ గనఁబడుచున్నది—

సీ. నిఖిలవిద్యాభ్యాసనిపుణుఁడు మత్సహోదరుఁ డగు గంగసత్కవితనయులు
ఘనులు తిమ్మనయు సింగనయును శేషకపాలను లై కృతుల్ ప్రబలఁజేయఁ
జేర్చి గాంచినవాఁడఁ బీఠపురప్రాజ్యరాజ్యాధిపత్యవిరాజమాన
భూరివైభవుఁడు నద్భుతపరాక్రముఁడును దానకళాధురంధరుఁడు నైన
రావు నీలాద్రిమాధవరాయనృపతి । చేతఁ గవిసార్వభౌమ విఖ్యాతబిరుద
మందినఘనుండఁ దిమ్మయాహ్వయుఁడ నేను । విమలతరభక్తి మదిలోన విస్తరిల్ల.

కవి పీఠికాపురసంస్థానములో నుండినవాఁ డయినను తనగ్రంథములు వేనిని నరాంకితము చేయక యిష్టదేవతయైన కుక్కుటేశ్వరస్వామికే యంకితము చేసియున్నాఁడు. ఇతఁడు రుక్మిణీపరిణయమును రాజశేఖరవిలాసమును జేసినతరువాత రాజు తనకొక గ్రంథము నంకితము చేయ నడిగినట్లును కవి యట్లుచేయ నిష్టములేనివాఁ డయినట్లును సింహాచలమాహాత్మ్యములోని యీపద్యములవలన నూహింపఁదగియున్నది.—

క. నృపులకుఁ గావ్యం బొసఁగిన । నపవర్గం బిడఁగఁగలరొ యటుగాకున్నన్
ద్విపతురగభూషణాంబర । తపనీయాదికము చేతఁ దనుపంగలరో.

సీ. ద్విజపుంగవులకుఁ బ్రవేశింపఁగారాని ప్రభుగృహాంతరములఁ బ్రేమనుండి
కృతియంతధర్మపద్ధతు లెవ్వి యెఱుఁగక ధరణిపై నడవఁ బాదములు లేక
దుష్కృత్యముల్ చేయుమంత్రులు చెప్పినటులె మీఱక నటింపుచు ద్విజిహ్వకులుగఁ గ్రి
వితతంబుగా వక్రగతులచేఁ బొదలుచుఁ బూని యేప్రొద్దును బుస్సు రనుచు
గాఢరోషవిషాంకురోద్గారఘోరవక్త్రములుగల్గి దర్పదవర్తులగుచుఁ
జెలఁగుచుండెడుభోగిరాజులభజంపఁ । గుటిలతరబుద్ధి నెవ్వాఁడు కోరఁగలఁడు?

* * * *

క. పనిపూని తుచ్ఛభోగం । బునకై కొలగాని జనులఁ బొగడుటయెల్లన్
గనుఁగొన నిహపరదూరం । బని తలఁచి విరక్తాంతరంగుఁడ నగుచున్.

ఈయన శివభక్తుఁడయి తాను జేసిన గ్రంథముల నన్నిటిని పీఠాపురమునందలి కుక్కుటేశ్వరస్వామికే యంకితము చేసినను, ఒక్క సర్పపురమాహాత్మ్యమును మాత్రము రాజానుగ్రహము నపేక్షించి కాఁబోలును కవిసార్వభౌమబిరుద మందినతరువాత సర్పవరమందలి భావనారాయణస్వామి కంకితము చేసెను. ఈసర్పవరము పీఠాపురపు రాజుల గురువులగు వైష్ణవస్వాములకు నివాసస్థలమయి పీఠికాపురమునకు సమీపమున నున్నది. కవిమాత్రము సర్పపురమాహాత్మ్యములో భావనారాయణస్వామి తనకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి యిట్లానతిచ్చినట్లు చెప్పికొనియున్నాఁడు.—

సీ. ప్రౌఢిమై రుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబు నీలపెండ్లి
కథయును రాజశేఖరవిలాసంబును నచ్చతెనుంగురామాయణంబు
సారంగధరనరేశ్వరచరితంబు సప్తార్ణవసంగమాహాత్మ్యకంబు
రసికజనమనోభిరామంబు లక్షణసారసంగ్రహము నింపారఁ గూర్చి
కృతులు శంభునికిడితి సుకృతివి నీవు । ప్రతిభ మెఱయంగ నొక్కసత్కృతియొనర్చి
మాకు నర్పణచేయు మెమ్మదిఁ దలిర్పఁ । దిమ్మకవిచంద్ర ముదితసుధీకులేంద్ర.

తనకు మాహేశ్వరాచారవృత్తి నుపదేశించిన శైవుఁడగు దెందులూరిలింగనారాధ్యుని

క. చిరభక్తిం బొగడెద న । ద్గురునాథుం దెందలూరికులపావనునిన్
గరుణానిధి నపరాంతక । హరమూర్తిని ఘనుని లింగనారాధ్యమణిన్.

ఇత్యాది బహుపద్యములతో బహుగ్రంథములయందు స్తుతించి శివభక్తుఁ డయినను, కవి తాను కేవల శివమతస్థుఁడు గాక శివకేశవులకు భేదము లేదని భావించెడి యద్వైతమతస్థుఁడయియుండెను. కవి తాను కట్టకడపట రచియించిన శివలీలావిలాసములో నిందు క్రిందఁ బొందుపఱిచిన పద్యమునందుఁ దాను జేసినపుస్తకముల నన్నిటిని జేర్కొనియున్నాఁడు—

సీ. ప్రతిభ మై రుక్మిణీపరిణయంబును సింహశైలమాహాత్మ్యంబు నీలపెండ్లి
కతయును రాజశేఖరవిలాసంబును నచ్చతెనుంగురామాయణంబు
సారంగధరనృపచరితంబు సాగరసంగమాహాత్మ్యంబు రంగుమీఱ
రసికజనమనోభిరామంబు లక్షణసారసంగ్రహమును సర్వపురస
మంచితక్షేత్రకథనంబు మఱియుఁ బెక్కు । శతకదండకసత్కృతుల్ ప్రతిభఁ గూర్చి
యుల్లమలరారఁ బార్వతీవల్లభునకు । భక్తి నర్పణ చేసినభవ్యమతిని.

ఈగ్రంథములలో సారంగధరచరిత్రమును సాగరసంగమాహాత్మ్యమును నాకు లభింప లేదు. అవి చిన్నగ్రంథము లని కవివంశములోనివా రొకరు నాతోఁ జెప్పియున్నారు. ఈకవి కవిత్వములో నచ్చతెలుఁగుపదము లధికముగా నుండును. కష్టపడి మొట్టమొదట యౌవనకాలమునందు శృంగారప్రధానముగా రచియించిన దగుటచే రుక్మిణీపరిణయము నందే కవి యొక్కప్రౌఢిమను జూపియున్నాఁడు. కవికృతము లయినబహుగ్రంథ ములు పురాణపాకమున రచియింపఁబడినవి. శ్లేషములును శబ్దాలంకారములును విశేష ముగా నుండినను, కవిత్వమునం దద్భుతకల్పన లంతగాఁ గానఁబడవు మొట్టమొదట రచియింపఁబడిన గ్రంథములలో నదంత స్త్రీవాచకపదసంధులు లోనుగాఁ గల కొన్ని దోషములు కనఁబడుచున్నను, అటుపిమ్మటఁ జేసినగ్రంథములు నిర్దుష్టములుగా నున్నవి. కవి యితరగ్రంథములను రచియించిన కాలపరిమితిఁ బట్టి విచారింపఁగా, ౧౬౭౪ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడిన రుక్మిణీపరిణయము ౧౬౭౦ వ సంవత్సరమునం దారంభింపఁబడి సంవత్సరమున కొక్కొక్కయాశ్వాసము చొప్పున నయిదాశ్వాస ములు నయిదుసంవత్సరములలో రచియింపఁబడె నని చెప్పుట సత్యమున కంత దూరముగా నుండదు. కవన మారంభించి యొకటిరెండు శతకములను జేసి ప్రబంధ రచనకుఁ బూనునప్పటికిఁ గవి కిరువదిసంవత్సరముల ప్రాయ ముండుననుటయు నంతగా తప్పు కానేరదు. కవి తరువాత రచియించిన రెండవగ్రంథ మగురాజశేఖరవిలాసము మూఁడాశ్వాసములును మూఁడుసంవత్సరములలోఁ జేసినపక్షమున, ఆపుస్తకమును ౧౬౮౧ వ సంవత్సరమున ముగించియుండవచ్చును. మూఁడవగ్రంథ మగుసింహాచల మహాత్మ్య మయిదాశ్వాసములు నయిదుసంవత్సరములలోఁ జేసినయెడల, అష్టమపురా ణము ౧౬౭౩ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడియుండును. కవిచే రచియింపఁబడిన గ్రంథములలో నాలవదియు నచ్చతెలుఁగుకావ్యములలో మొదటిదియు నైన నీలాసుందరీ పరిణయము మూఁడాశ్వాసములును మూఁడుసంవత్సరములలో రచియింపఁబడినచో, అది ౧౬౭౬ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడియుండును. అయిదవగ్రంథ మగు నచ్చతెనుఁగురామాయణ మాఱుకాండములు నాఱుసంవత్సరములలోఁ గూర్పఁబడిన

పఱచెను, అది ౧౭౩౨ వ సంవత్సరమునందు సమాప్తి నొందియుండును. ఈయచ్చ తెలుఁగుకావ్యముల రచనచేతఁ గవి కభినవవాగనుశాసనబిరుదము వచ్చెనని చెప్పుదురు. ఆఱవగ్రంథము శారంగధరచరిత్రము రెండుసంవత్సరములలోఁ జేసెనేని, అది ౧౭౩౪వ సంవత్సరములో పూర్తి యయియుండును. ఏడవది యదుసాగరసంగమమాహాత్మ్యము రెండుసంవత్సరములలోఁ జేయఁబడినయెడల, ౧౭౩౬వ సంవత్సరమున సంపూర్ణమయి యుండును. ఎనిమిదవగ్రంథ మగులక్షణసారసంగ్రహము

గీ. శాలివాహనశకవర్షసంఖ్య కరర । సాగ శశిసంజ్ఞఁ గలయు రౌద్ర్యబ్దమునను
భాద్రపదశుక్లపంచమి వఱకుఁ బూర్ణ । మయ్యె నీకృతి నీపేర నగసుతేశ.

అని శాలివాహనశకము ౧౬౬౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౭౪౦ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడినదని కవియే చెప్పియున్నాఁడు. మూఁడాశ్వాసములు గల యీలక్షణగ్రంథమును రచియించుటకుఁ గవికి ౧౭౩౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని నాలుగుసంవత్సరములు పట్టియుండును. చంద్రమపాలెములో నున్న యీకవివంశమువారియింటఁ గలపుస్తకములను వెదకింపఁగా నందు భారతాదులును లక్షణవిషయకగ్రంథములు దక్క విశేషగ్రంథము లేవియుఁ గానఁబడకుండుటను, లక్షణసారసంగ్రహములో లక్ష్యములుగాఁ జూపఁబడిన ప్రబంధాదులలోని పద్యములు చాలవఱ కితరపూర్వలక్షణగ్రంథములలో నున్నవే యగుటచేతను, కవి యీగ్రంథరచనమునందు భారతరామాయణములను వదలి కొన్నిప్రబంధములనుమాత్రమే శోధించినట్టు తోఁచుచున్నది. అందుచేత గ్రంథపరిసమాప్తికి నాలుగుసంవత్సరములు చాలును.

గీ. తెలుఁగునకు మున్ను లక్షణంబులు మహాక । వీశ్వరుల్ పెక్కు రచియించి యిడినఁ గేల
కూర్పవలెనన్నఁ బ్రౌఢిమకొఱకు నాకు । దెలిసిన తెలుంగుఁ దగఁ గొంత తెలియఁబలుకుదు.

అని కవి లక్షణసారసంగ్రహమునఁ బూర్వలక్షణగ్రంథములలో లేని నూతనవిషయములను గొన్నిటిని జేర్చినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. కొన్నివిషయములను గవి క్రొత్తగా శోధించి చేర్చెననుటకు సందేహములేదు. తొమ్మిదవగ్రంథ మగు రసికజనమనోభిరామ మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించుటకు గవికి ౧౭౪౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమువఱకును పదిసంవత్సరములు పట్టినది.

సీ. * * రసికజనమనోభిరామం బనెడు పేరఁ దనరుగున శాలివాహనశకాబ్ద
ములఁ గరగిరిరసభూసంఖ్యఁ దద్దయు వఱలు ప్రమోదూతవత్సరమున
నీప్రబంధంబు రచియించి నీకొసఁగితి.

అని కవి రసికజనమనోభిరామమును దాను శాలివాహనశకము ౧౬౭౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమున రచియించినట్లు చెప్పెను. ఈకవి యీ

గ్రంథమును బహుపుస్తకములు చదివి బహుసంవత్సరములు శ్రమచేసి తనప్రౌఢిమ నంతను జూపి వసుచరిత్రమువలె నుండవలెనని దాని ననుసరించిచేసెను. అందుచేతనే కవి యీగ్రంథాదియందు

సీ. బహుపురాణములు ప్రబంధము లక్షణశాస్త్రము ల్వివిధకోశములు నాట
కము లలంకారశాస్త్రములును శోధించి ప్రౌఢిమై నేతత్ప్రబంధ మేనొ
నర్చెద * * * * *

అని వ్రాసికొనియున్నాఁడు. అయినను వసుచరిత్రమునందుఁగల ప్రౌఢిమలోను సారస్యములోను శతాంశమైనను రసికజనమనోభిరామమునకు రాలేదు. అన్యోన్య తారతమ్యము తేటపడుటకయి యుభయగ్రంథములనుండియు సమానవిషయములను దెలుపు పద్యములను గొన్నిటి నిందుఁజూపెదను. వసుచరిత్రములో గిరికాదేవిని గూర్చుటకయి రాజుచేతఁ బంపఁబడిన దూతి పోయి సఖీజనమధ్యమున నున్న కన్నియను జూచి సమయోచితసరసాలాపములతో ముచ్చటించి యామె చెలికత్తెలచేతనే,

ఉ. ఇన్నగరాజుఁ జూచి వసుధేశ్వరుఁ డెన్నఁడు వచ్చు వచ్చి యీ
క్రొన్నవతీవజొంపములకోనకు నెన్నఁడు డిగ్గు డిగ్గి యీ
కన్నియఁ గన్నులారఁ గుతుకంబున నెన్నఁడు గాంచుఁ గాంచి తా
నెన్నఁడు గారవించుఁ జెలు లెన్నఁడు గాంతు రభీష్టసంపదల్

రాజునిమిత్తమయి ప్రార్థించునట్లుచేసి నేర్పుతో కార్యసంఘటనముచేయఁగా, రసికజనమనోభిరామములోఁ బ్రియురాలి నిమిత్తమయి రాజుచేఁ బంపఁబడినదూత యామెకడకుఁబోయి

చ. పలుకులు కోయి నేటి కిఁక భావభవప్రతిమానుఁ డైనయా
చెలువునితోడుతం జెలిమి చేకుఱ కున్న నయారె నీమెయిం
గల యెలజవ్వనం బడవిఁగాచిన వెన్నెలసుమ్ము ముద్దులేఁ
జిలుకలకొల్కి నాపలుకు చిత్తమునం దలపోసిచూడుమా.

అని చెప్పి యామెచేత

చ. అవునవు మంచిప్రోడవె బళా యళు కించుక లేక మానినీ
నివహసభాగ్రభాగమున నిల్చి వినం గొఱగానివాక్యముల్
తవిలి వచింపఁ జాగితివి తాళుము మే మతియొక్కఁ డైన దూ
తవు నిను నేమియుం బలుక ధర్మము కాదని యంటి మిత్తఱీ.

అని చీవాట్లుతిని తనప్రభువద్దకు మరలివచ్చెను.

చ. కటకట మమ్ము నొక్క త్రుటికాలముఁ బాయనిదాన వొంటిమై
నెటువలె వచ్చి తమ్మ చెలి యిచ్చటి కేకపుఁ దేనెవాక లీ
వెటువలె నీఁది తమ్మ తెరు వెల్లను బుష్పాళి నీపదాంబుజం
బెటువలె నోర్చె నమ్మ తరుణీ తగు నమ్మ కడిందిచైదముల్ — వసుచ.

ఉ. కొమ్మరొ ముమ్మరింపు వెతఁ గుందుచు నిల్లెడఁబాసి యిమ్మెయిన్
మమ్ము నచేసి యొంటిగ వనంబున కేటికి వచ్చితమ్మ నె
త్తమ్ములగేరునీమృదుపదంబులు కందెఁ గదమ్మ మేలు మే
లమ్మక చెల్ల నీబలుగయాళితనమ్ములు చెప్పఁ జిత్రముల్. — రసికజ.

ఈపుస్తకమునందు స్త్రీవర్ణనములు మొదలయినవి నెట్టిగాఁ జేయఁబడినవి. ఈశృంగార ప్రబంధమును రచియించిన కొంతకాలమునకుఁ గవి వీధినిబడి పోవుచుండఁగా నొక వేశ్య చూచి రసికజనమనోభిరామమును జదివియున్న దగుటచే నందలిరసికముద్ర కానందించి వలచి వచ్చి పైఁబడి కవిని కౌఁగిలించుకొనఁగా నతఁడు పెదమొగము పెట్టె ననియు, అందుపయి నా సగసురాలు

చ. చతురులలోన నె తయును జాణ వటంచును నేను గౌఁగిలిం
చితి నిటు మాఱుమో మిడఁగఁ జెల్లునె యోరసికాగ్రగణ్య

అని యాశుకవిత్వము చేసి యడుగఁగా,

అ॥ ద్భుతమగునట్టి బంగరుపుబొంగరపుంగవఁబోలునీకుచ
ద్వితయము ఱొమ్ము నాటి యులపీఁపున దూసె నటంచుఁ జూచితిన్.

అని కవి పద్యముపూరించి యుత్తర మిచ్చెననియు, చెప్పవాడుకయొకటి కొంతకాలము నుండి కలదుగాని యిది రసికత్వముకన్న జారత్వమే ముఖ్యమని భావించెడి యపూర్వ పండితులచే నితరకవులయందారోపింపఁబడినరీతియసత్యకల్పనమే యనుటకు సందేహము లేదు. రుక్మిణీపరిణయము ముగించునాటికిఁ గవి కిరువదియైదు సంవత్సరములున్నచో నిప్పటి కాతని కఱువదిన వత్సరములు దాటియుండవలెను. కులవృత్తివేషముచే నెంత సిగ్గువిడిచినదయినను పట్టపగలు నట్టనడివీధిలో నడుచుచున్న ముసలి రసికునిపయిఁబడి పడుచుపడుపుపడఁతి యెల్లరుఁ జూచుచుండఁ గౌఁగిలించుకొన్న దనుటకంటెఁ బరిహాసాస్పదమయిన విరుద్ధపుమాట మఱియొకటి యుండదు. పదవదియగు మూడాశ్వాసములుగల సప్తపురమాహాత్మ్యము తరువాత నాలుగుసంవత్సరములలో ౧౭౪౮ వ సంవత్సరమునందు ముగింపఁబడినది.

పదునొకండవదియు కట్టకడపటిదియు నగుశివలీలావిలాస మను రెండాశ్వాసముల గ్రంథము మఱి రెండేండ్లకు

గీ. శాలివాహ శకవర్ష సంఖ్య దనర । గాంగశశిసంజ్ఞ నలరు ధాతాబ్దమునను
దగ రచించిన యీకృతి ధరణియందు । నాసుధాకరతారార్క మగుచునుండు.

శాలివాహనశకము ౧౬౭౮ వ సంవత్సరమునకు సరియైన ౧౭౫౬ వ సంవత్సరమున రచియింపఁబడినది. అటుతరువాతఁ గవిచే రచియింపఁబడిన గ్రంథము లేవియుఁ గానరావు. ఆరంభదశలో రచియింపఁబడిన కుక్కుటేశ్వరశతకము మొదలయిన కొన్ని శతకములును దండకములును గలవు. శివలీలావిలాసము ముగిసిన యల్పకాలము లోనే కవి పరలోకగతుఁడయ్యెను. కాఁబట్టి యితఁడు ౧౬౭౯ వ సంవత్సరమునందు మృతినొందెనని యించుమించుగా నిశ్చయముగానే చెప్పవచ్చును. అందుచేతఁ గవి దాదాపుగా డెబ్బదిసంవత్సరములు జీవించి సుమారు నలువదియైదు సంవత్సరములు గ్రంథరచనయందుఁ గడపినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈకవికి సంతతిలేదఁట. ఈకవి యొక్క కడపటి కాలములో నింగ్లీషువారికిని ఫ్రెంచివారికిని యుద్ధములు జరిగినప్పుడు కందరాష్ట్రమీఁదుగా రాకపోకలు చేయుచువచ్చిన సేనలవాడికి వెఱచి యాగ్రామము విడిచి చంద్రమపాలెము నివాసముగా నేర్పఱుచుకొనెను. ఈకవివంశమువా రిప్పటికిని చంద్రమపాలెములోనే యున్నారు. ఆంధ్రనామసంగ్రహము చేసిన పైడిపాటిలక్ష్మణకవి, కన్నప్పచరిత్రము చేసిన కంచిరాజు సూరయ్య, శివజ్ఞానదీపికను జేసిన కవిలోకబ్రహ్మ, ఇందుమతీకళ్యాణము చేసిన యంగర బసవయ్య, ద్వాదశరాజచరిత్ర చేసిన కట్టవరపు చిట్టమరాజు, ద్విపద రుక్మాంగదచరిత్రము చేసిన రామయ భాస్కరుఁడు, మొదలగు కవులీకవికి బాంధవులనందుండినట్లు లక్షణసారసంగ్రహములో నియ్యఁబడిన లక్ష్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కవియొక్క శైలిని జూపెడు పద్యములఁ గొన్నిటి నిందుదాహరించుచున్నాను—

రుక్మిణీ పరిణయము.

ఉ. సారము నుద్దుఁబల్కు ఘనసారము నిద్దపుమేనితావి కా
సారము నాభిరంధ్రము విసారము తేటమిటారిచూపు శ్రీ
కారము కర్ణయుగ్మము చొకారము నవ్వు మొగంబు పట్టిదా
కారము కొప్పు సన్నధు నికారము మోవి వధూలలామకున్. — అ. ౨.

ఉ. కౌను చలింప నిద్దపుమొగంబునఁ జెమ్మటగుంపఁ గంకణ
ధ్వానము లింపునింపఁ గరతాళగతుల్ ప్లవనింప హారముల్
పూనివటింప నూర్పుసాలపు వ్యాలితెమ్మ రలందురింపఁగాఁ
బానయొకర్తు రుక్మిణికి సంపఁగినూనెఁ దలంటె నేర్పునన్. — అ. ౫.

రాజశేఖరవిలాసము.

శా. ఏరా భూవర మాకుఁ గాంచనతురంగేభాంబరాందోళికా
భూరిస్యందనమందిరోపవనసమ్యగ్భూషామణిశ్రేణులన్
జేరన్నందగు పల్లెలుం బహుపులన్ లెక్కింప కర్థంబులన్
ఈరా కోరికలేల మీకిఁక నీవెంతేనియున్ ధీరతన్.—ఆ. ౧

ఉ. ఆయెడఁ దల్లి మాంబ విభునానతిఁ గైకొని వాఁడిచూపు లా
యొయ్యన మీఱ లేనగవు లొప్పఁగ జెక్కులఁ బాల దీపి మైఁ
బయ్యెద జాఱ ముద్దుగుబల్కులు చెల్వలరార నవ్వటుం
జయ్యనఁ జేరి మ్రొక్కి నెఱజాణగు తల్లి నెతింగి రంగుగన్.—ఆ. ౩.

సింహశైల మాహాత్మ్యము.

మ. వలపుం గొజ్జఁగినీటిశీతలహరీవాఃబిందువుల్ చిమ్ముచున్
గలయం గప్పురపుందుమారము మెఱుం గాటంబుగాఁ గప్పుచున్
బలవద్దర్పకచాపటంకృతిక్రియన్ బైపై బిరుల్లుప్పుచున్
జెలఁగెన్ నందనమారుతంబు దివిజశ్రేష్ఠాగ్రభాగంబునన్.—ఆ. ౨.

ఉ. అక్కట! దైత్యనాయకుఁ దహర్నిశముం దయమాత్ర మెంతయున్
మక్కువమీఱ నిన్నుమదిమాటి దలంపక తద్విపత్తునన్
జిక్కఁ దొడంగులం గడఁగి చేకొనఁ జూచెదు చిన్నవాఁడ వీ
వెక్కడ? తత్త్వ మెక్కడ? సహింపఁడు సుమ్ము నిశాచరార్భకా.—ఆ. ౩.

నీలాసుందరీ పరిణయము.

చ. మినుకుఁగడానిబంగరపుమేడల సోరణగండ్లవెంట రే
ల్పులియెడి చుక్కమొత్తములు చక్కఁగఁ జూచి మెఱుంగుబోండ్లు ని
చ్చలు పికిలించి పెట్టి యవి జాతిపరం దమగోళ్లు చక్కలం
చును నెడనిల్చి చేవదని చూడముడు నబ్బురపోదు రందులన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కన్నులవింటివాఁడ తెగకన్నులదేవరతోడఁ బోరి నన్
బన్నము నొందె మేఁదొడఁగుపట్టున నెక్కడ డాఁగిపోయె నీ
వన్నెతికంబు? నేఁడు కోఁబమాలినకోయిలవిల్కుమూఁకలన్
బన్నగఁ గూడి చేకియుల బాములఁ బెట్టెదు పోటుబంటవై.—ఆ. ౩.

అచ్చతెలుఁగు రామాయణము.

ఉ. కాయము మేటికప్పు కొమకాయను నిద్దపుఁబూఁతమాపుటా
కాయమునుం బంబారతపుటీలు కాయను న్రబతసోయగంపుఁబ్రో

కాయఁగఁ బల్కవేమి యలుకాయఁగఁ బంతముతీఱనోటు కై
కాయను నేర యిట్లు దుడుకాయనుఁ మాయఁగఁ గోరకాయఁగన్ — అయోధ్యా

చ. జగములకెల్లఁ బుడమిజవ్వనిగాదిలిఁ బట్టి రాయఁయి
మ్ముగదలమిన్నఁ దెచ్చితివి మోస మెఱుంగక నీకు నెవ్వరుం
దగఁ దిదియుంచఁ దెల్పఁ గలదంటలు గల్గమిఁ జేసి యిట్లికీ
డగపడె నింకనైన విడనాడక రాముని ప్రాపుఁ జేరుమీ. — సుందర.

లక్షణసారసంగ్రహము.

చ. కరములు దోయిలించి కుతుకంబున నిచ్చలుఁ బ్రస్తుతింతు భా
స్వరగుణవంతునిన్ సకలసత్కవిజాలవసీవసంతునిన్
జిరకరుణానిశాంతుని విశిష్టజనావనతాపశాంతునిన్
సురతరుమంజరీనిభయశోహరిదంతుని నేకదంతునిన్. — అ. ౧.

మ. ఘనకారుణ్యకటాక్ష రాక్షసచమూగంధేభహర్యక్ష స
జ్జనసంరక్షణదీక్ష పాలితసరోజాతాక్ష శక్రాంబుజా
సనముఖ్యామరపక్ష దక్షసవనాంచల్లోకవిధతాత్రమాక్ష యా
చనకప్రాంగణకల్పవృక్ష రిపుశిక్షాదక్ష మోక్షప్రదా. — అ. ౨.

రసికజనమనోభిరామము.

మ. తనుమూలంబులపొంతఁ బొంచి సచివోత్తంసంబు వీక్షించె భా
స్వరకార్తస్వరవిగ్రహన్ సమదచంచచ్చంచరీకాలకన్
శరదిందుప్రతిమానచారువదనన్ జక్రస్తని న్విస్ఫుర
త్సరసీజాతదళాయతాక్షి నొకకాంతాలోకచూడామణిన్. — అ. ౨.

మ: సవనాదిక్రియల న్సుధాంధులను మెప్పంజేసి ధన్యాత్ములై
నవిశేషజ్ఞుల కబ్బఁగాక యకటా నా కేటికింగల్గు ని
ర్భువనాతీతవిలాసవిభ్రమకళాభూమిప్రభాంచన్మరు
ద్ధవళాక్షీమధురాధరాధరసుధాధారాసమిద్ధోరణుల్. — అ. ౫.

సర్వపుర మాహాత్మ్యము.

మ. సరసీరత్నలసీరబిందుకణముల్ సమ్యగ్గతింబూని వి
స్ఫురదారామలతాంతసారభరజఃపుంజంబుఁ గైకొంచు ని
ర్భరమందానిలశాబకప్రకరముల్ పల్మాఱు నక్కోనలోఁ
దిరుగుం బాంధజనశ్రమాపహరణోద్వృత్తిం బ్రకాశింపుచున్. — అ. ౨.

ఉ. నీకరుణావిలోకనము నిల్పఁ జోఁ గులహీనుఁడున్ హయా
నేకపహేమచామరమణీరమణీయవిభూషణావళీ
స్తోకవిభూతి చెంది పరిశుద్ధకులుం డన మించు లేఁ జో
నాకనివాసులున్ వెతల నందఁ గదమ్మ జగత్కుటుంబినీ.—అ. ౩.

శివలీలావిలాసము.

ఉ. అంగదముద్రికావలయహారలలాటిక లెమ్మె నెమ్మెయిన్
రంగులు గుల్కఁ గ్రొందగటు రాడెపుఁబావడ సొంపు నింప మే
ల్బంగరుగిల్కుటందియలు బాళిగ నంఘ్రులఘుళ్ళుఘుళ్ళనన్
గంగ యనుంగులం గలసి కౌతుకలీలలఁ గ్రీడ సేయుచున్.—అ. ౧

ఉ. కన్నులు మూయుఁ ద్రళ్ళిపడి గ్రక్కనదిక్కులఁ రోయు నూరకే
సన్నలు చేయుఁ బైవలువ చయ్యనవ్వలఁద్రోయు మింటిపై
వెన్నెలగాయుచందురుని వేఁడికిఁ దాఁ బెడఁబాయు నద్రిరా
చిన్నెలజంగమప్రభుని చిత్తవికారము లెన్నఁ జిత్రముల్.—అ. ౨.

పక్కలంక వీరభద్రకవి.

ఈకవి కూచిమంచి తిమ్మకవి జగ్గకవుల కాలములోనే పిఠాపురమునందుండి [illegible]లి ప్రసిద్ధిగన్నవాఁడు. కూచిమంచి తిమ్మకవివలెనే యితఁడును దెందులూరి గనారాధ్యుని శిష్యుఁడయి తన వాసవదత్తాపరిణయమునం దాతని నిట్లుస్తుతించి యున్నాఁడు—

సీ. అంభోధివలయితకుంభినీజననుతదంభశాంభవకళాజృంభితములు
నందివాహపదారవిందపిశ్యానమరందసంపాదనేందిందిరములు
స్వేక్షణాదరనరాధ్యక్షలక్ష్మీప్రదానక్షమసామ్రాజ్యదక్షిణములు
ఊహాపదార్థబోధాహతస్వాంతసందేహలీలాపశ్యతోహరములు
ధీరతాగుణమణిహారి దెందులూరి । లింగగురువరసత్కృపాపాంగవీక్ష
ణములు సతతంబు శుభనిదానంబులౌత । శిష్టజనుల దయను రక్షించుఁ గాత!

కవి గౌరీకళ్యాణ మను నామముతోఁ గాళిదాసకృతమయిన కుమారసంభవమును తెనిగించుటయేకాక సుబంధకవి విరచితమయిన వాసవదత్తను వాసవదత్తాపరిణయ మనుపేరితో నాంధ్రీకరించి దానిని పీఠికాపురాధీశ్వరుఁడయిన రావు మాధవరాయునిం

గారి కంకితముచేసెను. పద్మనాయకకులసంభవుఁడైన శ్రీ రామచంద్ర మాధవరాయ నృపాలుఁడు తన్ను బిలిపించి వాసవదత్తను దెనిఁగింప నడిగినకథను కవి వాసవదత్తా పరిణయమునం దిట్లు చెప్పికొనియున్నాఁడు:—

శా. శ్రీమచ్చంద్రకళాకిరీటపదరాజీవద్వయీభావనా
సామర్థ్యోదితవాక్ప్రపంచఘటనాచాతుర్యవిద్వజ్జన
స్తోమానందదశేముషీనిజవిలాసున్ వక్కలంకాన్వయున్
ప్రేమా ద్యాస్పదు వీరభద్రుని ననుం బిల్పించి యుప్పొంగుచున్.

క. తాతలతరమునసుండియు । నీతనిజనకుండు మనకు హితుఁడు కవీంద్రుం
డీతని చేతం గృతి వి । ఖ్యాతిగఁ గైకొందు ననుచు హర్షం బొదవన్.

గీ. సభనయంబున సముచితాసనమునందు । నంతికంబునఁ గూర్చుండ నాజ్ఞయొసఁగి
మందహాసాంచితముఖారవిందుఁ డగుచు । నతిదయానూర్తి నిట్లని యానతిచ్చె.

క. శ్రీవెలయ సభ్యభాషల । నీవలెఁ గృతిఁ జేయఁ గలరె నేఁటి కవీంద్రుల్
భూవినుతకవితావి । ర్భావయశస్సాంద్ర వీరభద్రకవీంద్రా.

సీ. మీతాత లోకవిఖ్యాతభాషాఖిలశేషాహి యాచంద్రశేఖరుండు
మీతండ్రి చాటువాగాతతచిత్రప్రబంధకల్పనశాలి భాస్కరుండు
మీతల్లితండ్రి పురాతనసత్కవినాథుల కెన విశ్వనాథసుకవి
మీ మేనమామ సుత్రామవైభవుఁడు సద్యఃకృతిమతి వేంకటాద్రిసుకవి
చదువకయె శ్రీసతీశప్రసాదగరిమ । బాల్యమునను గుమారసంభవము తెనుఁగు
చేసి కవులెంచఁ బ్రఖ్యాతిఁ జెంది తీవు । కలరె నీసము లాధునికులు కవీంద్ర

ఉ. అత్యలఘుక్రియానిపుణుఁడై ధరణీతల మేలు విక్రమా
దిత్యసభాంతరంబునఁ బ్రతిష్ఠితుఁడై ఘనధీసమగ్రతన్
సత్యవతీతనూభవునిజాడఁ బ్రసిద్ధికి నెక్కి నవ్యసా
హిత్యమునన్ సుబంధుసుకవీంద్రుఁడు ప్రస్తుతిఁ గన్న వాఁడిలన్.

గీ. ఘనతరమహిమ నమ్మహాకవివరుండు । ప్రతిపదశ్లేషగాఢప్రబంధ మత్యు
దారశైలి చెప్పె వాసవదత్తయనఁగ । నార్యులాకథ కడుఁజోద్యమనిరి సభను.

మ. స్తవనీయం బగుతత్కథాక్రమము భాషాయోషిదంఘ్రిస్ఫుర
న్నవమంజీరనినాదమేదురకళాంత ప్రౌఢవాగ్గుంభనన్
భువిదీపించఁగ నాంధ్రకావ్యముగ వైదర్భిగతిం గూర్పు త
త్కవివాక్యోక్తులు కొన్ని నీకవితకుం గైసేఁత గావింపఁగన్.

క. వరమతి వాసవదత్తా। పరిణయమును జెప్పి యీప్రబంధము విద్వ
త్పరిగణ్యంబుగ మాకుం। దిరముగ నంకితము చేయు ధీరవిచారా.

భర్తృహరియొక్క సుభాషితరత్నావళిని రచించిన యేనుగు లక్ష్మణకవి మొదలైన వారికవితో సమకాలికులు. సమకాలమునందున్న కవులు కూచిమంచి తిమ్మకవిని బొగడక యాతనిని బొగడుటచే దిమ్మకవికవిత్వము కంటె నీతనికవిత్వమునం దప్పటివారి కధికాదర మున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఏనుగు లక్ష్మణకవి తనరామవిలాసమునందుం బూర్వకవులను స్తుతిచేసినచో నిట్లు

గీ. దిట్టకవి విశ్వనాథుఁ బ్రార్థించి కొలుతు। నతనినందనుఁ డగువేంకటాద్రికవికి
వాక్యపూజలు గావింతు వక్కలంక। వీరభద్రుని భావింతు గౌరవమున.

అని యీవీరభద్రకవిని పేర్కొనియున్నాఁడు. ఆకాలమునం దుండిన యీదరపల్లి భవాని శంకరకవియుఁ దాను రచించిన ధర్మఖండములో

మ. హరితుల్యం డగురావుమాధవ నృపాలాగ్రేసరుం గావ్యచా
తురి మెప్పించి తదీయసత్కృప సిరుల్ తోరంబుగాఁ బొంది ఖం,
ధురతేజుం డగువక్కలంకకులపాథోరాశిరాకానుధా
కిరణుండై తగు వీరభద్రసుకవిం గీర్తింతు నా నెచ్చెలిన్.

అని వీరభద్రకవిని బ్రశంసించియున్నాఁడు. సమానకాలమువా రిట్లు మెచ్చుటచేతనే యీకవి యసమానకవిత్వప్రౌఢిమ గలవాఁడని తేటపడుచున్నది. ఈవీరభద్రకవి యారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; భాస్కరకవిపుత్రుఁడు; చంద్రశేఖరకవిపౌత్రుఁడు; దిట్టకవి విశ్వనాథకవి దౌహిత్రుఁడు. ఈతనితల్లి జగ్గాంబ; మేనమామ దిట్టకవి వేంకటాద్రికవి. ఈకవి తండ్రితాతలనుండియుఁ బిఠాపురసంస్థానమునం దుండెనవాఁడు. తండ్రితరమువారును తల్లితరమువారునుగూడ సత్కవీశ్వరులు. ఈకవి మాతామహుఁడైన విశ్వనాథకవి పెద్దాపురసంస్థానస్థాపకుఁడయినశ్రీవత్సవాయ ముసలితిమ్మరాజుగారికిఁ దాను రచించినశేషధర్మప్రబంధము నంకితము చేసెను. శేషధర్మరత్నాకర మనుపేరితో నీగ్రంథమునే రాజమహేంద్ర నివాసుఁడగు కొండయ కొడుకగు శ్రీనివాసకవియు రచియించెను. వీరభద్రకవి ౧౭౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతము వఱకును జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁడు తనవార్ధకదశలో పిఠాపురమును విడిచి వృద్ధగౌతమీతీరమునందున్న యుమ్మిడివరము ప్రవేశించి సన్యాసాశ్రమమును స్వీకరించి యక్కడనే సిద్ధిపొందెనఁట. ఈకవి విరచితగ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

వాసవదత్తా పరిణయము.

శా. భల్లూకంబులఁ జూచితే తిమిరసంపల్లాలితాంగప్రభో
ద్యల్లీలన్ ఘననీలనీలఘనసఖ్యం బెవ్వడుం జేయఁగా
వల్లీవేల్లితశాఖలూకవులక్రేవం గొంటుఁజొంటిఁ గలం
దెల్లం గుయ్యిడఁ దేనియల్గ్రోలెడు భూమీశా విచిత్రంబుగన్.—ఆ. ౬.

శా. ప్రచ్ఛాయస్థలపల్లవాస్తరణనిద్రాయోగ్యముల్ పాటలీ
గుచ్ఛాకల్పమనోజ్ఞతరముల్ కూలంకషాభ్యంతర
స్వచ్ఛాంభఃపరిషేచనార్హములు పశ్చాద్భాగసౌభాగ్యముల్
స్వచ్ఛందస్థితి గ్రీష్మవాసరము లెంచం జాల మించెం ధరన్.—ఆ. 3

కుమారసంభవము.

చ. హరుఁ డఖిలేశుఁ డవ్వనరుహాక్షితపరిప్రతిఘాతహేతువై
పరఁగినతత్సపర్యలకు భావమునం గడుమెచ్చి యొప్పెఁ దా
నరయ వికారకారణము లంటిన నిశ్చలతం దనర్చె నె
వ్వరిహృదయారవిందములు వారలె ధీవరు లెంచిచూడఁగన్.—ఆ ౧.

చ. మలయవసుంధరాధరసమాగతబంధురగంధవాహరా
జుల నెదిరించుచున్ వివిధసూనగుళుచ్ఛరజఃపరంపరల్
కలయఁగఁ జూపు లడ్డుకొనఁగాఁ గను గానక దర్ప మేర్పడన్
జెలఁగి మృగంబు లప్పిపినసీమ నటించె మధూదయోన్నతిన్.—అ. ౨.

ఉ. అన్న తలంచు రూపము హితాళి తలంచుఁ గులంబు తల్లి దా
నెన్ను సువస్తువుల్ వరుల నేర్పుతతిన్ బురవైరి నెంచినన్
గన్నులు మూడు పుట్టుటయె కానఁగరాదు దిగంబరుండునుం
జిన్నముసొమ్ము లేదు తెలిసెం దగఁ డాతఁడు నీకు మానినీ.—ఆ. 3.

చ. క్రొత్తలు చేసి గేహములు గోవజవాజిని బచ్చికస్తురిన్
మెత్తిరి గోడ లందుపయి నిద్దపుఁజాయలపాలసున్నముల్
చిత్తరువుల్ లిఖించిరి విచిత్రగతి న్నయనోత్సవంబుగా
నత్తతి నుత్తముల్ ప్రతిగృహంబున శోభనశోభ సంధిలన్.—ఆ. ౪.

కూచిమంచి-జగ్గకవి.

ఇతఁడు సుప్రసిద్ధుఁ డయిన తిమ్మకవి సార్వభౌముని రెండవతమ్ముఁడు. ఈతని జన్మసంవత్సర మేదో తెలియదుగాని తిమ్మకవికంటె నాలుగయిదుసంవత్సరములు చిన్నవాఁడయి యుండవలసినందున, ఇతఁడు ౧౭౦౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు పుట్టిన ట్లూహింపఁదగియున్నది. ఈజగ్గకవి యిరువదిసంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చు వఱకును చదువెఱుఁగక యల్లరిమూఁకతోఁ దిరుగుచు కాలము గడపెననియు, అప్పుడు వివాహితుఁడయి యత్తవారియింటికి మనుగుడుపునకుఁ బోయి మామగారు తనకుఁ బరమశుంఠ యైనయల్లుఁడు దొరకినందున కనుతాపపడఁగా రోషముచేత దేశాంతరమునకు లేచిపోయి పండ్రెండు సంవత్సరములు విద్యాభ్యాసము చేసి పండితుఁడయి కవిత్వము చెప్ప నారంభించెననియు, పుక్కిటిపురాణ మొకటి కలదుగాని యిది కేవల కల్పితకథయని తోఁచుచున్నది. ఈకథనుబట్టి యీకవికి కవిత్వము చెప్పనారంభించు కాలమునాఁటికి ముప్పదిమూఁడు సంవత్సరముల ప్రాయ మయి యుండవలెను. కూచిమంచి తిమ్మకవి తాను ముప్పదిసంవత్సరముల ప్రాయమునఁ జేయ నారంభించిన సింహశైలమాహాత్మ్యమునందుఁ దనపెద్దతమ్ముఁ డైనసింగన్నను వర్ణించినతరువాత రెండవతమ్ముఁ డైనయీజగ్గకవినిగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

క. అతని యనుజన్ముఁ డతులిత । మతియుతుఁడు సమస్తరాజమాన్యుఁడు సుగుణా
న్వితుఁడు సమంచితకవితా । చతురుఁడు జగ్గప్రధానచంద్రుఁడు తనరున్.

క. భోటకలాటకిరాటవ । రాటమరాటాంగవంగరాజన్యసభా
ఝూటనిరాఘాటనట । చ్చాటుకవిత్వాంకుఁ డరయ జగ్గన ధరణిన్.

సీ. నిరతంబు నుడివోనిసిరి నిరవొందియుఁ దవుటినిప్పటి మెక్కఁ దలఁపఁ డేని
సవమలాచారప్రశస్తి గాంచియు వర్ణములు సంకరంబుగాఁ గలఁపఁ డేని
ఖలజనసంశిక్ష గావించుచుండియుఁ బతితుల నెపుడుఁ జేపట్టఁ డేని
యురుపుణ్యవర్తియయ్యును బాడబాశ్రయసీమ నిల్లుగను వసింపఁ డేని
యలజగన్నాయకుఁడు సాటియనఁగఁ బోలు। భోగమున నిర్మలాచారమున విశిష్ట
రక్షణంబునఁ బుణ్యమార్గమున నరయ। గంగనామాత్యు జగ్గయఘనునితోడ.

ఈపయిపద్యములు రచియింపఁబడినకాలమునకు జగ్గకవియింకను మించుగా నిరువదియైదు సంవత్సరముల యీడుగలవాఁ డయి యుండును. ఇరువదియైదేండ్లప్రాయమునాఁటి కన్నిదేశములు తిరిగి రాజసభలలోఁ బ్రసిద్ధి గాంచఁ గలుగుటకు కవి యిరువదియేండ్ల

వయస్సునకు లోపలనే పండితుఁడును కవనచాతురి గలవాఁ డయియుండవలెను. అందుచేత జగ్గకవి యిరువదిసంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చువఱకును నక్షరజ్ఞానము లేనివాఁడని చెప్పెడికథ నమ్మఁదగినది కాదు. ఈకవి తనవివాహానంతరమున ధనార్జనము నిమిత్తమును పాండిత్యప్రకాశనమునిమిత్తమును బహుదేశాటనముచేసి రాజస్థానములలో మెప్పొంది సత్కారమును బొందుట వాస్తవమే యైనను, ''భోటకలాటకిరాటవరాట మగాటాంగవంగ'' యని ప్రాసనిమిత్తము వేయఁబడిన దేశసంచారము కొంత యతిశయోక్తి యై యుండవచ్చును. ఇతఁడు దేశాటనము చేసి వచ్చినతరువాతను దత్పూర్వమునను, జానకీపరిణయమును, ద్విపదరాధాకృష్ణచరిత్రమును, చాటుప్రబంధములును, సుభద్రాపరిణయమును, చంద్రరేఖావిలాపమును, సోమదేవరాజీయమును, రచియించెను. చంద్రరేఖావిలాపములోని యీ క్రిందిపద్యమున వర్ణింపఁబడిన వరుసనుబట్టి విచారింపఁగా నితఁడు దేశసంచారము చేసి రాజస్థానములయందు రాజులమీఁద చాటుప్రబంధములు చేయుటకుముందే జానకీపరిణయమును రాధాకృష్ణచరిత్రమును రచించినట్టు తోఁచుచున్నది—

సీ. రచియించితివి మున్ను రసికులౌనని మెచ్చ సురుచిరజానకీపరిణయంబు
వరియించితివి కవివ్రాతము ల్పొగడంగ ద్విపదరాధాకృష్ణదివ్యచరిత
ముచ్చరించితివి విద్వచ్చయంబు నుతింపఁ జాటుప్రబంధముల్ శతకములును
వర్ణించితివి యిరువదిరెండువర్ణనల్ రాణించఁగా సుభద్రావివాహ
మాంధ్రలక్షణలక్ష్యంబు లరసినావు ! భూరిరాజన్యసంసత్ప్రపూజితుఁడవు
బళిర నీభాగ్యమహిమ చెప్పంగఁదరమె ! జగ్గకవిరాజచంద్ర వాచాఫణీంద్ర.

ఇతఁడీచంద్రరేఖావిలాపమును విజయనగరసంస్థానాధిపతులగు శ్రీపూసపాటి విజయరామరాజుగారి చెల్లెలిపెనిమిటి యగు చింతలపాటి నీలాద్రిరాజుమీఁది కోపముచేతఁ జేసెను. ఇది బూతుపుస్తకమగుటచే నిందలిపద్యము లుదాహరింపఁదగియుండలేదు. ,,అర్ణవవేష్టితాఖిల మహీమండలిలోన బూతుల౯ బూర్ణుఁడ'' నని కవియే చెప్పుకొనుటచే నితఁడు తిట్టుకవిత్వమునందసమానపాండిత్యముకలవాఁ డయినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. జగ్గకవి ధనసంపాదనము నిమిత్తము విజయనగరమునకుఁబోయి రాజుబావయైన నీలాద్రిరాజు నాశ్రయింపఁగా నతఁడు తానుంచుకొన్న వేశ్యను నాయికఁగాఁ జేసి తనమీఁద ప్రబంధము చేయుమని కోరెనఁట! ధనాశచేత నట్టిప్రబంధరచన కొప్పుకొని కవి చంద్రరేఖావిలాసమను శృంగారకావ్యమును జేసెనఁట! అటుతరువాతఁ దాను కుత్సితకావ్యమును రచించి యిచ్చెదనని చెప్పి రాజుమతి మరలించిన కూడిమళ్ళ వేంకటశాస్త్రి ప్రోత్సాహముచేత నీలాద్రిరాజు జగ్గకవికి గడియబహు

నము చేసి సత్కరింపక తిరస్కారమును జూపెనఁట! అందుపైని యుంగోపియా గానూర్గకవి తాను రచియించిన చంద్రరేఖావిలాసమును చింపి వేసి చంద్రరేఖావిలాపమనెడు నప్పటి బూతుగ్రంథమును జేసెనఁట! ఇందలి కవివర్ణనలోపహితము సాధువులను విడిచి కవి యిట్లు తిట్టుకవిత్వము చెప్పినకవులనే పేర్కొనియున్నాఁడు.

క. భీమకవి రామలింగని । శ్రీమంతుండై వెలుంగు శ్రీనాథకవిన్
రామకవిముఖ్యులను బ్రో । ద్దామగతిం జిత్తవీథిఁ దలఁచి కడంకన్.

పుస్తకములోని మొదటిపద్య మిట్లున్నది—

శా. శ్రీకంఠుండు భుజంగభూషణుఁడు భస్మీభూతపంచాస్త్రుఁ డ
స్తోకాటోపబలప్రతాపప్రదరక్షోదక్షసంశిక్షణుం
డాకాశోజ్జ్వలకేశపాశుఁడు త్రిశూలాంకుండు రుద్రుండు దా
వీఁకం జింతలపాటినీలనృపతి న్వీక్షించు నేత్రత్రయిన్.

ఈపుస్తకమును జేసి జగ్గకవి నిజాము రాజ్యములోనుండు హైదరాబాదునగరమునందుఁ గల తురకవారల నాశ్రయించి వారిమీఁదపద్యములు చెప్పి తన్మూలమున నబాబుయొక్క దర్శనము సంపాదించి, నిజాము ప్రభుత్వమునకు లోఁబడిన సామంతరాజ్యమైన విజయనగరమునకు ప్రభువగు శ్రీవిజయరామరాజుగారివద్దనుండి దన గ్రంథమును నీలాద్రిరాజు సమ్ముఖమున సభలోఁ జదివించి యిట్లు నవాబువద్దనుండి యుత్తరువు తెచ్చి యిట్లు చేసెనని చెప్పుదురు. ఇతఁడు గ్రంథమునందు నీలాద్రిరాజు నెంత దూషించినను, పత్నియగు నరసమాంబను దూషింపక యాపతివ్రత నిట్లు భూషించెను—

క. ఖలుఁడై నీలనృపుఁ డీ । యిలపై నిన్నాళ్ళు బ్రతుకునే నరసాంబా
గళకలితకనకమంగళ । గళసూత్రోత్కృష్టమహిమఁ గాక కుమారా.

ఈజగ్గకవియు నింపుమించుగా నన్ని జీవించినంతకాలము జీవించినట్లు కనఁబడుచున్నది. అందుచేత నితఁడు ౧౭౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతము మొదలుకొని ౧౭౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతమువఱకును జీవించియుండినవాఁడని చెప్పవచ్చును. ఈతఁడు రచియించిన గ్రంథములలో నాల్గాశ్వాసములు గలసుభద్రాపరిణయము మనోహరముగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఆపుస్తకమునందు జగన్నాయకస్వామినిగూర్చి వ్రాయఁబడిన మొదటిపద్య మిట్లున్నది—

ఉ. శ్రీయలరన్ సుభద్రయును సీరియుఁ బార్శ్వముల న్మెలంగ న
త్యాయతలీల నీలవసుధరాగ్రమునందు వసించి నిచ్చలుం
బాయక భక్తకోటి కనపాయశుభంబు లొసంగు శ్రీజగ
న్నాయకదేవదేవుఁ డభివంద్యకృపామతి మమ్ముఁ బ్రోవుతన్.—ఆ. ౧.

సుభద్రాపరిణయమునం దితఁడు

గీ. నన్నపార్యుని దిక్కన నాదిరాజు । సోము నమరేశు శ్రీనాథు భీమకవిని
రంగనాథునిఁ బోతనఁ బ్రాజ్ఞవరుని । శంభుదాసుని భాస్కరు సంస్తుతింతు

అని కవిస్తుతిచేసి తనయన్న యగు తిమ్మకవి నిట్లు పొగడి యున్నాఁడు—

సీ. కౌండిన్యగోత్రవిఖ్యాతునిఁ గూచిమంచ్యన్వయాంభోధినీహారకరుని
గంగనమంత్రిశేఖరునకు నంగనామణి యగు లచ్చమాంబకును సుతుని
బహుకావ్యనిర్మాణబంధురప్రతిభునిఁ గుక్కుటేశ్వరకృపాంకూరలబ్ధ
సత్కవితామహాసామ్రాజ్యభారధౌరేయుని బుధజనప్రియచరితుని
దండులూరి లింగనారాధ్య దేశికేంద్ర । దత్తమాహేశ్వరాచారవృత్తిరతునిఁ
గందరాడఘనగ్రామమందిరుని మ । దగ్రజునిఁ దిమ్మకవిరాజు నభినుతింతు.

ఇతఁడు తనగ్రంథములను జగన్నాథస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవిచే రచియింపఁబడిన జానకీపరిణయము మొదలయినగ్రంథములు నాకు లభించినవి కావు. ఇతఁడు కాకతిప్రతాపరుద్రవంశజుఁ డయినమంతపాటి నారాయణరాజు యొక్క ప్రేరణముచేఁ బ్రతాపరుద్రువంశమును వర్ణించుచు సోమదేవరాజీయ మనుమూఁడాశ్వాసములగ్రంథ మొకటి రచియించెను. కవి యొక్క కవితానైపుణిని జూపుటకై కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

సుభద్రాపరిణయము.

చ. సురుచిరలీలఁ గన్గొనియె శోభనదివ్యసరోజమాలికా
పరిమళలాభలోభమదబంభరడింభరవానుషంగదు
శ్ఛగదుదితౌఘభంగ నతిభాస్వరగాఢతరంగ రంగదీ
శ్వరమకుటాగ్రరంగ శుభసంగను గంగఁ దగంగఁ జెంగటన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఆరమణీలలామము లుదంచితలీలలఁ గాంచి రొక్కకా
పారము సారసారభవిశంకటసారసపుండరీకక
హ్లారమరందపానపరిలంపటమాద్యదళీంద్రసాంద్రఝం
కారము కోకహంస బకకచ్ఛపమీనధునీకుళీరమున్.—ఆ. ౩.

శా. కారం బయ్యె నితంబినీమణి కలంకారంబు రోలంబఝం
కారంబున్ సమదోగ్రకోకిలకుహూకారంబుఁ జంద్రోద్ధతా
కారంబున్ గుసుమాస్త్రచాపగుణటంకారంబు రాయంచక్రేం
కారంబున్ శుకశారికానికరహుంకారంబు ఘోరంబుగన్.—ఆ. ౫.

చ. తళుకు బిసాళివాలుఁగనుదమ్ము లొకించుక విప్పి కన్యకా
తిలకము కాంచె నీలమణిదీధితిజాలమనోజ్ఞ గాత్రునిన్
బలవదరాతిజైత్రునిఁ గృపాపరిపూరిత నేత్రుఁ జన్ సమా
కలితవిలాసచైత్రుని జగన్నుతిపాత్రునిఁ బాండుపుత్రునిన్.—ఆ. ౬.

సోమదేవరాజీయము.

శా. అన్నా యెక్కడనుంటి వొక్కఁడవు రేయాహా మహైశ్వర్య మీ
వెన్నన్ బాలుఁడ విట్టు లుంట విహితంబే రేయి నల్లాములున్
నిన్నుం గానక కుందుచుంటిమిఁగదా నిక్కంబు మాప్రాణముల్
కన్నార న్నినుఁ జూడకున్న నిలువంగా నేర్చునే లేశమున్.—ఆ. ౧.

ఉ. వింటిరె మీర లిప్పు డొకవింత కుశాళపుబండివాఁడు మొ
న్నంటినిశార్థభాగమున నాచి మహేశగృహంబు చొచ్చి రా
బంటులె నిన్న రేయి మనపట్టణభూసురవర్యుఁ గొట్టి వా
రింటిపదార్థ మెల్ల హరియించి రనాయక మయ్యె రాజ్యమున్.—ఆ. ౨.

కొవలె- గోపరాజు.

ఈకవి యారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; గోపరాజు
త్రుఁడు; కసవరాజునకును కామాంబికకును పుత్రుఁడు. ఇతఁడు సింహాసనద్వా
ంశతిక యను పేరవిక్రమార్కునికథలను పండ్రెండాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచి
ంచెను. ఈద్వాత్రింశత్సాలభంజికల కథలను రచించుటనుగూర్చి కవి యిట్లు వ్రాయు
న్నాఁడు—

క. అప్పరమేశ్వరుకరుణన్। గుప్పలుగొనువిక్రమార్కగుణములకొలకై
చెప్పెద రసభావంబులు। ముప్పిరిగొనునట్లు కథలు ముప్పదిరెండున్.

కవివంశమునకు మూలపురుషుఁడైన పెన్నయామాత్యుఁడు

సీ. కలుషమండలికభేకఫణీంద్రుఁడన తాయగజగంధవారణఖ్యాతి మెఱసి

* * * *

నెగడె నందవోలు నెలవుగా భూసుర। వంశసాగరామృతాంశుమూర్తి
చక్రవర్తిమాన్యసౌజన్యధుర్యుండు। విక్రమార్కనిభుఁడు పెన్నవిభుఁడు.

నుపద్యమునుబట్టి నందవోలురాజులయొద్ద మంత్రిగానుండి బిరుదముల నందినట్లు కను

పట్టుచున్నాఁడు. ఇతఁడు పదునాలవ శతాబ్దమధ్యమునందుండి యుండవచ్చును. కాబట్టి యీపెన్నయామాత్యున కేడవపురుషుఁడైన కవి తరువాత నూటయేఁబది సంవత్సములకనఁగా పదునేడవశతాబ్దాంతమునం దుండి యుండును. కవిమిత్రుఁడైన కసరాజు వేముగల్లుపురాధీశ్వరుఁడయిన మల్లరాజు మంత్రియైనట్టు

శా. రాణిన్ మల్లన కీర్తిచంద్రికలు సర్వం బొంది మధ్యాశ్రిత
క్షోణీభృద్ఘనదుర్గమై గుణమణిస్తోమంబుల న్నిండి యీ
క్షోణిన్ శ్రీపురుషోత్తమాశ్రయమునై శోభిల్లి దానామృత
శ్రేణిన్ త్యాగసముద్రనామము వహించెన్ వేముగ ల్లిమ్మహిన్.

ఇత్యాది పద్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని యీమల్లనృపాలుఁ డెవ్వఁడో యేకాలమునందుండినవాఁడో యింకను విచారింపవలసియున్నది. ఎట్లయినను యించుమించుగా నిన్నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁ డగుటకు సందేహములేదు. విక్రమార్కచరిత్రములోని గద్యమునందు

"ఇది రాయగజగంధవారణ వైరిమండలీకభేకఫణీంద్ర వీరఘోట్ట విభాళ
బిరుద ప్రకటచారిత్ర శ్రీవలెపెన్నయామాత్యపౌత్ర హరితసగోత్ర పవిత్ర
సకలసుకవిమిత్ర కసవరాజతనూజ గోపరాజ విరచితంబైన......"

అని పెన్నయామాత్యుఁడు తనకు తాతయైనట్లు చెప్పకొనెనుగాని వంశవర్ణనమువలనతఁడు కవి కేడవపురుషుఁడైనట్టు స్పష్టమగుచున్నది, ఈద్వాత్రింశత్సాలభంజికాక కవిత్వము విక్రమార్కచరిత్రమును రచించిన జక్కనకవిత్వమునకుఁ జాలకపోయి మొత్తముమీఁదఁ జక్కనిదిగానే యున్నది. ఈపుస్తకములోనివిరెండుపద్యము లిం బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. అన్నలొ తమ్ములో చెలులొ యాత్మజులో దనువారు నీకుఁగై
మిన్నక చావ నేల యిరిమేలె భువిన్ బలిభోజికయ్యు నా
యన్నెడ విశ్వసింప నొరునొద్దకుఁ జేరఁ బ్రమాద మూనుఁ గ
న్నన్న నెఱింగి యొండెడకుఁ జాగుఁడు ప్రాణము తీసి చూచితే.— ఆ.

ఉ. దేవసమాన నిన్ను వినుతించుట వాంఛితసిద్ధి భూమిలో
సేవసుధేశు నీయెదుట నెన్నఁగవచ్చు మదీయజిహ్వ ల
జ్జావశమై చలింప దిఁక సద్గుణము న్దగ సద్గుణాఢ్య ప్ర
స్తావన చేయనేరనియతం డతిమూర్ఖుఁడుగానఁ జెప్పెదన్.— ఆ. ౧౧.

కొడిచెర్ల-శ్రీనివాసకవి.

ఇతఁడు శేషధర్మరత్నాకర మనియెడి యాఱాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఈగ్రంథమును శేషధర్మము లనియు వాడుదురు. ఈకవి యాత్రేయగోత్రుఁడు, కొండయభవానిపుత్రుఁడు; రాజమహేంద్రపుర నివాసుఁడు. ఇతఁడిన్నూఱుసంవత్సరములకు ముందుండినవాఁడు. ఇతఁ డొకవేళఁ బదునేడవశతాబ్దాద్యమునందుండి మధ్యకవులలోఁ జేరవలసినవాఁడేమో! పుస్తకములోని

"ఇది నవరసానుబంధ బంధురప్రబంధ నిబంధనా చాతురీ ధురీణ సకలకళా ప్రవీణాత్రేయగోత్రపవిత్ర కొడిచెర్ల కొండయభవానిపుత్ర ఐవరగండ బిరుద ప్రచండ మంత్రిమార్తాండ సమస్తసద్గుణావాస శ్రీనివాసప్రణీతంబైన [illegible] వంశంబునందలి శేషధర్మసారంబను మహాప్రబంధంబునందు."

అను గద్యమునుబట్టి చూడఁగా నితఁడు మంత్రిశిఖామణియై బిరుదముల నందినట్లును, అత్యంతాధునికుఁడు కానట్లును, కనఁబడుచున్నాఁడు. ఈతనికవిత్వము ప్రౌఢమయి రసికజనహృదయంగమముగా నున్నది. ఈతని శేషధర్మములనుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. నెలకొని సంగమంబున జనించును గామము కామవృద్ధిచేఁ
దలకొనుఁ గ్రోధ మట్టిబెడిదం బగుక్రోధమునం దనర్చు మో
హాలతిక మోహవృత్తి నుదయం బగు విస్మృతి విస్మృతిం జనన్
దలఁపఁగ బుద్ధి బుద్ధిచనినన్ మతిలేఁ జెడు మానవుం డిలన్.—ఆ. ౧.

ఉ. మేఁడియు సీరముల్ భుజముమీఁద భరించుచుఁ బోతుటెద్దుతోఁ
గూడఁగఁ గాఁడిఁబూన్చి మునికోల కరంబునఁ బట్టి శగ్గపుం
బ్రాడును మోకువారెనయుఁ దాలిచి ముందట వెన్కఁ జుంగుఁ బ్రే
లాడఁగఁ గాసె కట్టుకొని యక్కుటిలాత్మకుఁ డేఁగెఁ జేనికిన్.—ఆ. ౩.

ఉ. రామ కృపాభిరామ రిపురాక్షస వీరవిరామ సాహసో
ద్దామ లసద్గుణప్రకరధామ సమస్తనృపాలలోకసు
త్రామ విభాకరాన్వయసుధాసదీశ్వరసోమ సద్గుణా
రామ నినుస్మరింప నలరాజకళాధరుఁడైన నోపునే.—ఆ. ౫.

పట్టమట్ట సోమనాథకవి

ఇతఁడు స్కాందపురాణములోని సూతసంహితను షడాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ దెనిఁగించెను. ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హారితసగోత్రుఁడు; వేంకటామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తన గ్రంథమును బిక్కనవోలి కామారెడ్డికిఁ గృతము చేసెను. ఈగ్రంథము రచియింపఁబడినకాల మిప్పటి కిన్నూఱుసంవత్సరములకంటె నెక్కువయినట్లు తోఁచుచున్నది. కృతిపతియైన కామినేని కామారెడ్డియెప్పుడుండినవాఁడో తెలిసినదికాదు. కృతికర్త గోదావరిమండలములోనివాఁడు. సూతసంహిత కవిత్వము సలక్షణమయినదిగానున్నది. కవితాధోరణిని దెలుపుటకయి సూతసంహితలోని పద్యములు కొన్ని యిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. మున్ను పురాణపూరుషుఁడు ముఖ్యుఁడు విష్ణుఁడు శంభుమాయపైఁ
గొన్న విమోహితుండయి యకుంఠితగర్వ మెలర్ప నేన యీ
యన్నిజగంబులుం బొదివి యానికర్తను జేరుకొన్న నా
కన్న ఘనుండు నాసముఁడు గల్గొన నెవ్వఁడు శాశ్వతంబుగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. పాపము లట్లు గొన్ని యెడఁబాసిన రోగము లెల్ల మాని యు
ద్దీపితసత్త్వుఁడై దృఢమతిన్ శివభక్తుఁడు తన్నరై కర
క్షాపరతంత్రవృత్తిఁ దృణకాష్ఠఫలోదకశాకమూలనా
నాపరిచర్యలన్ దినదినంబు గురున్ భజియించు నెంతయున్.—ఆ. 3.

చ. సరవి నబోధమూల మగుసంసృతివృక్షము మూలనాశనం
బురుగతిఁ జేయు మంత్రరచితోదక పుష్పముఖార్చనంబు లే
సరణిని జాల పాత్రరతి జ్ఞానమె ముఖ్యశివార్చ యాబహి
ర్విరచితపూజనంబు లవివేకులు స్థూలము లందు రజ్ఞతన్.—ఆ. ౪.

ఉ. అట్టిమహేశ్వరుం దెలిసి యవ్యయధామము నొందవచ్చు నే
పట్టునఁ గర్మకోటి నది ప్రాప్తముకాదు సమస్తయజ్ఞముల్
పెట్టిన భూరిసంసరణనీరధి దాఁటఁగ మంటిపాడ లా
గొట్టును మృత్యువున్ జరయు నేచును గేవలకర్మతంత్రులన్.—ఆ. ౬.

ఉవి_రమణకవి.

ఇతఁడు వాసిరెడ్డి రామలింగప్రభుని ప్రేరణముచేత శృంగారధామమను రెండాశ్వాసముల ప్రబంధమునుజేసి శ్రీమంగళగిరి నృసింహస్వామి కంకితముచేసెను. కవి తన్నుఁ గృతిచేయఁ బ్రేరేపించిన రామలింగప్రభునిఁ దనప్రబంధమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఏధన్యువంశేశుఁ డెలమి సుమానాథువరమున నభివృద్ధివంతుఁ డయ్యె
నేమేటికూటస్థుఁ డెసఁగ వేమనృపాలుప్రీతిచే భువి వాసిరెడ్డి యయ్యె
నేమహాత్మునితండ్రి యొదఁ గుతుబుశానృపాలుచే గజాందోళికంబు
లేయయ్యయగ్రజుఁ డెలమి శాత్రవవీరగజరాజసింహతఁ గలననమరె
నతనివంశజుఁ డతనికూటస్థజాతుఁ । డతనిసత్పుత్రుఁ డాతనితమ్ముఁ డగుచు
నమరె బహుగుణరత్నరత్నాకరుండు । కదనవిజయుండు రామలింగప్రభుండు.

ఈపద్యముఁబట్టియే యీకవి నిర్దుష్టముగాఁ గవిత్వము చెప్పలేనివాఁడనుట స్పష్టమగుచున్నది. అభివృద్ధిమంతుఁడనుట కభివృద్ధివంతుఁడనియు, అందెననుట కందె ననియుఁ బ్రయోగించినను మొత్తముమీఁద గవిత్వము రసహీనమైనది కాదు. కృష్ణామండలములోని యమరావతీ సంస్థానప్రభువుల ప్రేరణమునుబట్టి పుస్తకమును రచించుటయు మంగళగిరి నృసింహుని కంకితము చేయుటయు విచారింపఁగా నీకవి కృష్ణామండలములోనివాఁడనుట తేలుచున్నది. కుతుబుశాను పేర్కొనియుండుటచేతఁ గవి పదునేడవశతాబ్దమధ్యమునం దుండిన ట్లూహింపఁదగియున్నది. శృంగారధామము నుండి రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. అళికులవేణికిం బ్రియుఁ డనంగనృపాలుఁడు దాడిచేసి యీ
వలనికి నేఁట రేపటనె వాసిగ రాఁగలఁడంచు బాల్యముల్
గళవళమంది చింతిలఁగఁ గన్పడెఁ దన్ముఖరాజచిహ్నముల్
కలికి వయస్త్రికాళగుణకాంతియు బాల్యవయస్సుసంధిగన్.—ఆ. ౧.

మ. సరి నీవారొదిరింటి కేగఁ గని యేఁ జాలించి యున్నంతలో
నరయం దక్షుల మేమి యున్నటిమదీయార్థంబు మాకిచ్చి యే
సరణింబోయినఁ బొమ్మటంచు వడిఁ జంచచ్చిత్తయై వేశ్య త
త్కరయుగ్మాంచితకంకణంబు లాగిఁ దాఁ గాంక్షించి తీసె న్వెసన్.—ఆ. ౨.

కోడూరి వేంకటాచలకవి.

ఈకవి స్కాందపురాణములోని శివరహస్యఖండమును తెనిఁగించెను. ఈతనికి బాలసరస్వతి యనుబిరుదాంకము గలదు. ఈతఁ డారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కాశ్యపసగోత్రుఁడు; ఎల్లనామాత్యపౌత్రుఁడు; శంకరామాత్యపుత్రుఁడు. ఈశివరహస్యఖండము శ్రీముసుకు ముళువాగళుప్రభుని కంకితము చేయఁబడినది. ఇతఁడు బళ్ళారిప్రాంతములయందుండిన లింగబలిజప్రభువని తోఁచుచున్నది. కృతిపతియొక్క పూర్వులలో నొకనిని వర్ణించుచు

క. ధరణీస్థలి నాపరశివ । చరణోద్భవులందు సకలసామ్రాజ్యరమా
భరణుఁడు వీరన్నపాలుఁడు । వరభింగకగోత్రుఁ డగుచు వర్ధిల్లెఁగడున్.

అని కవి యతనిని శివపాదోద్భవకులజునిగాఁ జెప్పినందునఁ దద్వంశము శైవశూద్ర వర్ణమని చెప్పవచ్చును. కృతిపతియొక్క పితామహుని మాతామహుఁడైన చిక్కరాజను నామాంతరముగల ముళువాగళునృపాలు డీక్రిందిపద్యములలో మధురాపురీశ్వరుని జయించినట్టును శ్రీవేంకటపతిరాయలకాలములో నుండినట్టును కవి వర్ణించియున్నాఁడు—

మ. ప్రకటారాతివిదారితార్గళభుజాప్రావీణ్య మింపార వా
రక యొంతే మధురాపురీశ్వరుని దర్పం బెల్ల వారించి భూ
రికృపాణోద్ధతి చేత వేంకటపతిశ్రీరాయసన్మాన్యుఁడై
చికరాజాఖ్య వహించె భాసురజయశ్రీధుర్యుఁడై వేడుకన్.

క. ఆముళువాగిళునృపతి ధ । రామండలిఁ గీర్తి గాంచె రాజత్కార్యో
ద్దామబలాపాస్యజయ । స్తోమమహైశ్వర్యధుర్యశూలాన్వితుఁడై.

సీ. ఏధన్యునిర్మలబోధాంతరంగంబు రంగంబు పార్వతీరమణిపతికి
నేనరేశ్వరుకరాన్వితచంద్రహాసంబు హాసంబుఁ జేయు వజ్రాయుధంబు
నేరసజ్ఞునికీర్తి శారదామోదంబు మోదంబు హరిదంతములకుఁ గూర్చు
నేసుధీపతిసుభాషాసుధాసారంబు సారంబు బుధజనశ్రవణములకు
నతఁడు చెలువొందు హాటకాహార్యధైర్య
సహితుఁ డనివార్యశౌర్యమాంసలభుజుండు
దానగాంభీర్యసౌందర్యమాననీయు
సుప్రభావుండు ముళువాగిళుప్రభుఁడు.

ఈపద్యములవలనఁ గృతిపతిపూర్వులు విజయనగర సంస్థానాధీశ్వరుల సేనాపతులయి యుండి ప్రభుత్వము సంపాదించిరనిమాత్రమేకాక కవికాలమును సహితము నిర్ణయింప వచ్చును. వేంకటపతిరాయలు ౧౫౮౫ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినవాఁడగుటచేత నాతనికి నాలుగుతరముల తరువాత నున్న కృతిపతియుఁ గృతికర్తయు ౧౭౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందున్నట్లు నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఇంతేకాక యాంధ్రకవిస్తుతిలోని యీక్రిందిపద్యములో పింగళి సూరన్నను బూర్వకవినిగా నభివర్ణించుటనుబట్టికూడఁ గవి యాధునికుఁ డని చెప్పవచ్చును.—

సీ. చతురాస్యుఁ డనఁగను జగతి వాగనుశాసనప్రౌఢిఁ జెలువందు నన్నపార్యుఁ
గుండలీంద్రుఁ డన నఖండమేధాస్ఫూర్తి నలరారు తిక్కనయజ్వమణిని
నచ్యుతైకసమాఖ్య నంచితవరధారఁ బ్రకటించు శ్రీనాథసుకవివరుని
సన్మార్గులకు సుప్రసాదతేజంబులఁ బ్రభవిల్లెడు సోమభాస్కరులను
భూనుతకళాద్విజరాజుఁ బోతరాజు । శుభమనోరథుఁ బింగళి సూరవిభుని
మఱియు నాంధ్రోక్తివిశ్వనిర్మాణపటిమ । ఘటితకమలోదయులమహాకవులనెంతు.

ఈక్రిందిపద్యములలోఁ గవి కృతిపతియొక్క తాతయగు పొట్టి లింగభూపాలునిని తండ్రి యగు లింగభూపాలునిని బహువిధముల వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఘనమార్గవర్తనుల్ గానిదిగ్గోధుల ఘనమార్గవర్తనుల్గాఁగఁ జేసెఁ
గరిదానమహిమంబు గాంచనివిమతుల కరిదానమహిమంబు గాంచఁ జేసె
మిత్రపద్ధతిదప్పి మెలఁగెడువైరుల మిత్రపద్ధతిఁ జెంది మెలఁగఁ జేసె
నెలమిఁ బావనము లాశ్రయింపనిరిపులను నెలమిఁ బావనము లాశ్రయింపఁ జేసె
ననుచు మెచ్చుచు జయరమావనజనయన । యాజి నెవ్వానిభుజపీఠి నాశ్రయించె
నతని నుతియింపఁదరమె నహార్యధైర్య । భైరవపొట్టిలింగభూపాలవర్య.

* * * *

సీ. ధరణీరాజులుగాని ధరణీరాజులుగారు దీటుదారత్వమాదివ్యరుచుల
ఇనకేసరులుగాని యినకేసరులుగారు ప్రతిప్రభావాటోపపటుబలముల
నలనరేంద్రులుగాని నలనరేంద్రులుగారు పురుడు భాసురవచోభోగములను
గోత్రేశ్వరులుగాని గోత్రేశ్వరులుగారు సరి ధైర్యబంధురైశ్వర్యములను
నతని కనియున్న ధారుణీపతులు దిశల । వెలసె నెవ్వాఁడు ప్రఖ్యాతి విస్తరిల్ల
నతఁడు చెలువొందు రాయవేశ్యాభుజంగ । జయవిమదశాలి లింగభూజానిమౌళి.

ఉ. లింగనృపాలపుత్రుఁ డగులింగనృపాలుని శుభ్రకీర్తిశా
లింగని శారదాభ్రపటలింగని నాకధునీతరంగసం
లింగని నీలచేలునిహాలింగని మానసవిస్ఫురత్సరో
లింగని పద్మగర్భునిచెలింగని సారె హసించు నెంతయున్.

ఈపై నుదాహరింపఁబడినపద్యములచేతనే యితఁడు ప్రౌఢకవియనియు నిరర్గళకవితాధారఁగలవాఁడనియుఁ దెలియు నయి యున్నను శివరహస్యఖండములోని కొన్ని పద్యములఁగూడ నిం దుదాహరించుచున్నాను—

సంభవకాండము.

ఉ. తేనియవాఁక యిచ్చటను దిన్నఁగ రాఁగదవే మృగీమదం
బీనెలతాలబోదె లిదె నిచ్చటజాతెమసుమ్ము కోకిలో
ద్గానము లిందు వింటె కలకంఠి యటంచు సఖీజనావళుల్
మానుగ మెచ్చరింప ననమానమహామహిమాభిరామమై. — ఆ ౧.

మ. పలితస్వచ్ఛశిరోజము ల్దరఁగా బల్జీర్ణమౌ మేననన్
వళులున్ వ్రేలఁగఁ గంపమంద శిరమున్ వక్త్రంబు నిర్దంతమై
వెలయన్ భూరిజరాతిభారమున గర్వీభూతుఁడై సారె ప్ర
స్ఖలదంఘ్రిద్వయు మొప్ప గద్గదిక మించన్ వృద్ధవిప్రాకృతిన్. — ఆ. ౨.

ఉ. పోయెద నుండెదన్ సమరము న్రచియించెద నాయథేచ్ఛ నే
లా యిటు లాడఁ దావకబలంబుఁ జలంబును లావుఁ జేవయున్
వేయివిధంబులం బలుక వేమఱు నాకు జనించు హాస మో
హో యిటు చాలుఁ జాలు విను మోరి వచించెద దానవాధమా. — ఆ. ౫.

ఏనుగు లక్ష్మణకవి.

ఈకవి బహుగ్రంథములు చేసి ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడు. ఇతఁడు చేసినగ్రంథములలో రామవిలాసప్రబంధము కడపటిదిగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఈప్రబంధము పెద్దాపురసంస్థానము దుండిన శ్రీవత్సవాయి గోపరాజున కంకితము చేయఁబడినది. ఈ గోపరాజు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి తన రామవిలాసములో నీపద్యములఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. శుచిగాపస్తంబసూత్రు వాధూలసగోత్రు సద్వినయాదిగుణసమేతు
ఏనుఁగు లక్ష్మకవీంద్రునిపౌత్రుని శ్రీమాచిరాజు నృసింహమంత్రి

దౌహిత్రుఁడు భావరాజస్థానపుణ్యుఁడు తిమ్మమంత్రికిఁ బేరమాంబకు సుపుత్రుఁడు ధన్యు ననంతాభిధానానుజుని వీరభద్రుని కగ్రజు భాగ్యవంతు లలితకవితాకళాధుర్యు లక్ష్మణార్యు నన్నుఁ బిలిపించి యుచితాసనమున నుంచి చాలఁ గరుణించి తనముఖాబ్జమున మందహాస మమరంగ నిట్లని యానతిచ్చె.

సీ. సృజియించినాఁడవు సేతురామేశ్వరమహిమంబు పాండిత్యమహిమ మెఱయఁ
గల్పించినాఁడవు ఘనులెన్న జాహ్నవీమాహాత్మ్యకృతి సుధామధురఫణితి
నిర్మించినాఁడవు నిర్జరభాషచే శతకంబు భాస్కరస్వామి కెలమి
రచియించినాఁడవు రుచిరంబుగా సుభాషితరత్నమాలిక శివుని పేర
రమ్యవిశ్వేశ్వరోదాహరణ నృసింహదండకాదిస్తుతిప్రబంధములు గూర్చి
ఘనులలో నుత్తమఖ్యాతి నమరినావు లలితగుణధుర్య యెఱ్ఱగు లక్ష్మణార్య.

గీ. వారిజాసనవనారీముఖారవింద సారసౌరభఘన ఘనసారసాంద్ర
వీటికాబంధురసుగంధవిభవమధుర లలితవాగ్ధుర్య యెఱ్ఱగు లక్ష్మణార్య.

గీ. ధీరులు నుతింప నిప్పుడు మీరు సేయు భాసురంబగు రామవిలాసకావ్య
మంకితము చేయు మాపేర నచలధీర ధరణి నాచంద్రతారకస్థిరము గాఁగ.

పైపద్యములవలన నితఁడు రామేశ్వరమాహాత్మ్యము, గంగామాహాత్మ్యము, గీర్వాణ సూర్యశతకము, సుభాషితరత్నావళి, విశ్వేశ్వరోదాహరణనృసింహదండకాదిస్తుతులు, రామవిలాసము, చేసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. మఱియు నితఁడు విశ్వామిత్రచరిత్ర మను మఱియొక గ్రంథమును గూడ రచించినట్లు సుభాషితరత్నావళి యవతారికలోని యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ గానవచ్చుచున్నది—

క. రామేశ్వరమహిమము విశ్వామిత్రచరిత్ర సూర్యశతకంబును గం
గామాహాత్మ్యము మొదలగు శ్రీమత్కృతిరత్నములు రచించితి మఱియున్.

ఈ కవి నియోగియైన యాపస్తంబసూత్రుఁడు; వాధూలసగోత్రుఁడు; తిమ్మకవిపుత్రుఁడు; లక్ష్మణకవిపౌత్రుఁడు; మాచిరాజు నృసింహుని దౌహిత్రుఁడు. ఈతని తల్లిపేరు పేరమాంబ; అన్న యనంతకవి; తమ్ముఁడు వీరభద్రుఁడు. ఈకవి వంశమునకు మూలపురుషుఁడు పైడిపాటి సింగన్న. ఈకవిపూర్వులయింటిపేరు పైఁడిపాటివారయినను సింగన్నవంశజులలో నొకఁడగు జలపాలామాత్యుఁడు పెద్దాపుర సంస్థానాధీశ్వరుఁ డగు గజపతిరాజుచే నేనుఁగును బహుమానముగాఁ బడసినప్పటి నుండియు నేనుఁగువారని మాఱినది. ఈఁ ... ట్లు చెప్పఁబడినది—

సీ. పరమేష్ఠితుల్యప్రభావుండు వాధూలుఁ డనఁ బుషీంద్రుం డొప్ప ననఘమూర్తి
యమ్మునినాథువంశమ్మున క్షీరాంబుధి సుధాకరుఁడు జన్మించినట్లు
ప్రభవించి శ్రీపైడిపాటి సింగనమంత్రి వంశాగ్రగణ్యుఁడై వెలుఁగు నతని
మహిమసంతానక్రమమునను జలపాలసచివుఁ డొప్పె బలారిసచివసముఁడు
గజపతిక్షితిభర్తచే గజముతోడ। నగ్రహారము లతఁడు పరిగ్రహించె
నెలమి నేనుఁగువారన్న యింటిపేరు। గలిగె నతనికి గజలాభగరిమవలన.

గీ. ఆత్యగజపతిదత్తసోమేశ్వరాగ్ర। హారశాసనుఁడై మహోదారభాగ్య
మహిమ గలిగినజలపాలమంత్రిమణికి। గంకిరాజు జనించె విఖ్యాతయశుఁడు.

ఈకవియొక్క పూర్వికులు చిరకాలమునుండి పెద్దాపురసంస్థానమున నుద్యోగము లలో నుండుచువచ్చిరి. వారిలోఁ గొందఱు కవులు సహితముండిరి. ఈ పద్యమున జెప్పఁబడిన గంకిరాజునకు మనుమఁడును కవికిఁ బితామహుఁడును పెద్దా గ్రామమునకు కరణము నయినయేఁగులక్ష్మణకవి పెద్దాపురసంస్థానమునం దుండి వత్సవాయవంశజు లయిన యచ్చటిరాజుల కనేకకృతు లంకితము చేసెను. ముందుగా గ తనతాతనుగూర్చి సుభాషితరత్నావళిలోఁ జెప్పినపద్యముల నుమాత్ర ముదాహరించె యతఁడు రచించినగ్రంథనామములను కృతిపతులనామములను రామవిలాస కృతిపతి గూర్చి చెప్పినప్పుడు ముందు వివరించెదను—

ఉ. సారదయారసద్రుహిణసారథికిన్ గురురాజమంత్రికిన్
జేరమయందు నందనుఁడు పేర్మి జనించె విలాససంపదన్
మారుఁడు విక్రమంబునఁ గుమారుఁడు లక్ష్మణశౌరి భూరిశో
భారవి సాహితీవిజితభారవి ధీరవిచారవిశ్రుతిన్.

ఉ. దండి మనోజ్ఞశబ్దకవితారుచిచే నుపమాసమృద్ధిచే
రెండవకాళిదాసు రసరీతితరంగితసూక్తిఁ గుండలీం
ద్రుం డని ధీరు లెంచఁగఁ గృతుల్ రచియించినధన్యునిన్ మహా
పండితమాన్యు నెన్నఁదగు భాజితసూర్యుని లక్ష్మణార్యునిన్.

గీ. కృతు లొసఁగి వత్సవాయతిమ్మనృపతిచేతఁ। గనకమణిభూషణాంబరాందోళికాది
పూజఁ గైకొని పెద్దాడపురవరాను। శాసకుం డయి లక్ష్మణశౌరి తనరె.

ఈకవియొక్క యన్నయైన యనంతార్యుఁడు గౌరీపరిణయకావ్యము రచించినట్లు సుభాషితరత్నావళిలోనే యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

క. గౌరీపరిణయకావ్యము। సూరీంద్రులు మెచ్చఁ జెప్పి శుంభత్కవితా
ధౌరీణబిరుద మొందిన। భూరియశోధనుఁ డనంతబుధవరుఁ డలరున్.

కృష్ణకవి రచియించిన రామవిలాసమునుబట్టి యితనికాలమును దెలిసికోవచ్చును. ఇతఁడు కూచిమంచితిమ్మకవికి బంధు వయినను కాకపోయినను, ఆతనితో సమకాలికుఁ డయినందునకు సందేహము లేదు.

క. హాటకగర్భవధూటీ । లాటనచలితాంఘ్రినూపురారావశ్రీ
పాటచ్చరములు తేనియ । తేటలు మాకూచిమంచి తిమ్మకుమాటల్.

అను కూచిమంచి తిమ్మకవినిగూర్చిన పద్య మీతఁడు చెప్పినవాఁడైన నయియుండవచ్చును. రామవిలాసము వత్సవాయి గోపరాజున కంకితము చేయఁబడినది. కవి కృతినాయకుని

సీ. తనమహౌదార్యంబు తనమహాధైర్యంబుకరణి జీమూతలాఘవ మొసఁగఁ
దనవినిర్మలకీర్తి తనవిక్రమస్ఫూర్తిపగిదిఁ బద్మాహితోపము వహింపఁ
దనసువిద్యాభూతి తనరూపవిఖ్యాతిగతిఁ గమలోద్భవగమ మీఱఁ
దనకార్ముకప్రౌఢి తనప్రతాపనిరూఢిభాతి ధనంజయప్రథిమఁ బూన
ధరణి నుతికెక్కె నిజభుజాఖండమండ । లాగ్రదర్శనచకితమత్తారినృపుఁడు
వత్సవాయసింహాద్రిభూవరసుతుండు । ప్రణుతగుణశాలి గోపభూపాలమౌళి.

సీ. శారదనీరదనారదపారదహారదరస్ఫూర్తి నవఘళించి
శరదిందుకరకుంద శరబృందవరచందనహారిచందనకాంతిలహరి మీఱి
హరికాంతహరికుంతహరిదంతకరిదంతవిధుకాంతపృథుకాంతవిధ హసించి
పురవైరిధరసీరిగిరిదారిహరిశౌరిచరణనిర్ఝరవారిసురుచి గేరి
పాండురాఖండనిజకీర్తిమండలంబు । పుండరీకభవాండంబు నిండి మెఱయఁ
బ్రాభవము గాంచె సింహాద్రిరాజసుతుఁడు । ప్రణుతగుణశాలి గోపభూపాలమౌళి.

ఇత్యాదిపద్యములతో నెంతవర్ణించినను, ఈగోపరాజు పెద్దాపురసంస్థానాధీశ్వరుఁడు గాక తత్సంస్థానాధిపతి యగుతిమ్మజగపతిమహారాజుగారి కాప్తబంధు వయి గౌరవము నొందినవాఁడుగా నుండెను. అప్పుడు ప్రభువుగా నుండిన జగపతిమహారాజుల పుత్రుఁడగుతిమ్మజగపతిమహారాజుగారు ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౯౭వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యపాలనము చేసిరి. ఈయన సింహాసనమునకు వచ్చినది ప్రమాది సంవత్సర పుష్యశుద్ధదశమి. గతదినమునం దీయనతండ్రిగారగు రాయజగపతిరాజుగారు శ్రీపూసపాటి యానందగజపతిరాజుగారితో ఉండూరువద్ద జరిగిన యుద్ధములో హతులైరి. ఆంగీరస సంవత్సర కార్తికశుద్ధ ప్రథమదినమున జనన మొందినందున, జనకుని మరణమునాఁటి కీయనకు వయస్సెనిమిదిసంవత్సరములు. ఈయన నలువదియైదుసంవత్సరములు జీవించి పింగళ సంవత్సరాశ్వయుజబహుళపంచమినాఁడు పరలోకగతులైనారు. ఈయనకాలమునం దుండి యీయనను బహుపద్యములతో స్తుతిం

చినవారగుటచే నేనుఁగు లక్ష్మణకవిగారు ౧౭౭౦-౮౦ సంవత్సరములవఱకును జీవించి యున్నట్టు కనఁబడుచున్నది. అందుచేత నీకవి కూచిమంచితిమ్మకవి మరణానంతరమునను నిరువదియేండ్లు జీవించియుండవచ్చును. పెద్దాపురపురాజు లగువత్సవాయవారు తామ మొదటినుండియు విద్వాంసు లయి విద్వత్కవుల నాదరించుచుండినట్లు వారివంశచరిత్రమువలన విస్పష్ట మగుచున్నది. ఈవంశపువారి మూలపురుషుఁడు సూర్యవంశ్యుఁడయి కృష్ణామండలములోని గుడిమెట్ట రాజధానిగాఁ గల చాగి పోతరాజైనట్టు రామవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

గీ. సహ్యజాతీరమునకు భూషణ మనంగ । సిరుల కిరవగు గుడిమెట్టపురము తనకు
రాజధానిగ సత్కళాభోజరాజు । చాగిపోతక్షమాభర్త జగతి నేలె.

ఈసాగిపోతరాజుయొక్క శాసనములు గుడిమెట్టలోను నవాబుపేటలోను బెజవాడలోను ౧౨౩౦వ సంవత్సరమువఱకును గానఁబడుచున్నవి. ఈతనియింటిపేరు సాగివారైనను, ఈతనివంశమువారిలో నొకఁడగు రామనృపాలుఁడు

"తగవత్సవాయాఖ్యనగరంబు నిజనివాసము చేసె నదికారణముగ సాగి
వంశమునకు వత్సవాయనామము లోక । సుప్రసిద్ధ మగుచు సొంపుగాంచె"

తననివాసమును వత్సవాయనగరమునకు మార్చినందున గృహనామము వత్సవాయవారయినది. వీరివంశజులలో నొకరగు (పేరరాజసుతు లయిన) ముసలి తిమ్మరాజుగారు ౧౫౫౫వ సంవత్సరమునకు సరియైన యానందసంవత్సర భాద్రపద బహుళసప్తమినాఁడు పెద్దాపురసంస్థానమును సంపాదించి ౧౬౦౭వ సంవత్సరమునకు సరియైన పరాభవసంవత్సర మార్గశిరబహుళ ద్వితీయవఱకు నేఁబదిరెండుసంవత్సరముల రెండుమాసముల యిరువదియైదుదినములు రాజ్యము చేసి లోకాంతరగతు లయిరి. దిట్టకవి విశ్వనాథకవి విరచిత మైనశేషధర్మములను గృతినందిన దీయనయని రామవిలాసములోని యీపద్యము తెలుపుచున్నది—

సీ. బిరుదాంకపురిని సుస్థిరముగా నిర్మించెఁ బాలమున్నీటిని బోలు చెఱువు
తిరుపతివల్లీకగిరిఁ బూలపల్లెను ఫలవృక్షవనములు నిలిపెఁ జాల
నృహరిగేహతటాకనిక్షేపవనములు కొమరుగాఁ బెద్దాపురమున నునిచె
విశ్వనాథకవీంద్రవిరచితశేషధర్మప్రబంధము సాదరముగ నందె
విప్రవంశప్రతిష్ఠలు వెలయఁజేసెఁ । బుత్రులను గాంచె నీతిని బుడమి యేలె
వత్సవాయాన్వయమునకు వన్నెఁదెచ్చె । హెచ్చి పేరయతిమ్మధాత్రీశ్వరుండు.

ఈతిమ్మరాజుగారు డెబ్బదియాఱుసంవత్సరములు బ్రతికి కాలధర్మము నొందఁగా, శ్రీముఖసంవత్సర కార్తికశుద్ధపంచమినాఁడు జనన మొందిన యీయనపుత్రుఁడు రాయప

రాజుగారు ౧౬౦౪వ సంవత్సరమునందు తండ్రిపోఁగానే రాజ్యపరిపాలన మారంభించి నలువదిరెండు సంవత్సరములు రాజ్యము చేసి ౭౪ ఏండ్లు బ్రతికి ౧౬౪౮వ సంవత్సరమునకు సరి యైనసర్వధారి సంవత్సర మాఘ శుద్ధసప్తమినాఁడు పరమపదప్రాప్తి నొందిరి ఈయన హరిభక్తిసుధోదయ మనుకృతినందిన ట్లీక్రిందిపద్యము చెప్పుచున్నది—

సీ. శ్రీరామునకుఁ గట్టయూరను గట్టించె గుళ్ళు మంటపములు గోపురములు
గంభీరజలతటాకంబు త్రవ్వించె గృహస్థపురంబున సుస్థిరముగఁ
బోలుపుగా వాల్మీకిపురికాంద్రకోటను ఫలభూజవాటిక ల్పదిలపరిచెఁ
బ్రకటవ్య మగుహరిభక్తిసుధోదయం బనుమహాకృతిరత్న మందుకొనియెఁ
బేరుగలుగు మహాత్ముఁడు బేగు నరిమి। మెచ్చఁగాఁ దగినధవిూలు తెచ్చుకొనియెఁ
బగతు రగువారిగుండియ ల్దిగులుకొనఁగఁ। దిమ్మనృపరాయపక్షమాధీశ్వరుండు.

ఈయన యనంతరమందు పింగళసంవత్స రాశ్వయుజ శుద్ధసప్తమినాఁడు జన్మించిన యీయనపుత్రుఁడు సార్వభౌమ తిమ్మరాజుగారు సింహాసనమునకు వచ్చియుప్పటితొమ్మిది సంవత్సరములు ప్రజాపరిపాలనము చేసి డెబ్బదవయేట ౧౬౮౮వ సంవత్సరమునకు సరి యైన విభవసంవత్సర ఫాల్గుణబహుళత్రయోదశినాఁడు దేహావియోగమునొందిరి. మన కవితాత యైన యేనుఁగు లక్ష్మణకవిగారీయనకాలమునందే యుండి యీమహారాజునకుఁ దాను రచించిన ద్రౌపదీపరిణయము నంకితము చేసిన టీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెల్ల మగుచున్నది—

సీ. రాజులు మెచ్చఁ బల్లాకోట సాధించి నరహరదేవు దుర్నయ మడంచెఁ
గుదురై నభావిణికోట లగ్గలుపట్టి యొందుకో టంతయు నుర్విఁ గలపె
దుగరాజు మొదలైనదొరలను భంగించె విశ్వంభరుని యుద్ధవిహతుఁ జేసెఁ
దగఁబూసపాటి సీతారామభూపాలుఁ డభినుతింపఁగ విజయంబు గాంచె
సరిసమతుయవనాధీశు నురగపతిని। గయ్యమున గెల్చె లోకవిఖ్యాతి చెందె
వత్సవాయాన్వయమునకు వన్నె తెచ్చె। రాయపనృపాలు శ్రీతిమ్మరాజమాళి.

చ. హరిహరపద్మజాంశభవుఁడై తగు నేనుఁగు లక్ష్మణార్యచే
సురుచిరశబ్దభావరసశుంభదలంకృతిమాధురీమనో
హర మగుద్రౌపదీపరిణయం బను సత్తమకావ్య మందె సు
స్థిర మగుకీర్తి సొంపెసఁగఁ దిమ్మనృపాలుఁడు ధర్మపద్ధతిన్.

ఈయేనుఁగు లక్ష్మణకవియే ధ్రువచరిత్రమును వేంకటరాజపుత్రుఁ డగుజగ్గరాజునకును, కుల్యామాహాత్మ్యమును కస్తురిరంగరాజపుత్రుఁ డగుజగన్నాథరాజునకును, వత్సవాయ

కులజులయిన రాజబంధువుల కంకితము చేసిన ట్లీ క్రింది పద్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నవి—

చ. కవినుతలక్ష్మణాఖ్యుఁ డనఁగాఁ దగు నేనుఁగు లక్ష్మణార్యుచే
ధ్రువచరితప్రబంధము బుధుల్ వినుతింపఁగ నంది యాగభు
గ్భవనము గాను భానుభవకారణ మైన యశంబు గాంచె వా
సవనిభవైభవుండు వత్సవయ జగ్గనృపాలుఁడు సద్గుణోన్నతిన్.

ఉ. హేమనగేంద్రధీరుఁ డగు నేనుఁగు లక్ష్మణసత్కవీంద్రుఁ డు
ద్దామసుధామయోక్తి వితతం బగునట్లు రచించినట్టి తు
ల్యామహిమప్రబంధము గుణాఢ్యులు మెచ్చఁ బరిగ్రహించెఁ బ్ర
జ్ఞామహిముండు జగ్గనృపచంద్రుఁడు శాశ్వతకీర్తి సంధిలన్.

ఈ తిమ్మరాజుగారి యనంతరమునందు వారి యన్నలైన బలభద్రరాజుగారికుమారులు రామచంద్రరాజుగారు ౧౬౯౮వ సంవత్సరమునందు రాజ్యమునకు వచ్చి యిరువదియారు సంవత్సరములు రాజ్యపాలనముచేసి నలువదేండ్ల ప్రాయమున ౧౭౨౪ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రోధన సంవత్సర జ్యేష్ఠశుద్ధ చతుర్దశినాఁడు పరమపదము నొందిరి. ఈ రామచంద్రరాజుగారి తమ్ముఁడు బలభద్రరాజుగారు తాము కవులయి రామశతకము చెప్పుటయే కాక కిరాతార్జునీయ కృతినందినట్టు లీపద్యము తెలుపుచున్నది—

చ. అమితఖ్యాతికి మూలమైన కృతిఁ దా నందెన్ గిరాతార్జునీ
యము శ్రీరాముల పేరఁ బద్యశతకం బాయూఢి నిర్మించె భో
జమహారాజగతిన్ బ్రసిద్ధినియె సాహిత్యపారజ్ఞుఁ డై
రమణన్ శ్రీబలభద్రరాజు ప్రజలన్ రక్షించె ధర్మస్థితిన్.

తరువాత రామచంద్రరాజుగారికుమారుఁడు తిమ్మరాజుగారు రాజ్యమునకు వచ్చి దాదాపుగా నిరువదిసంవత్సరములు పాలనము చేసి ముప్పదిసంవత్సరముల ప్రాయమునందే ౧౭౩౪ వ సంవత్సరమునకు సరియైన రాక్షసవత్సర చైత్రశుద్ధ ద్వాదశినాఁడు పరమపదము నొందిరి. తదనంతరము వారి పుత్రుఁడు శ్రీరామజగపతిరాజుగారు రాజుగాఁ జేయఁబడి యిరువదిసంవత్సరములు తొమ్మిదినెలలు రాజ్యపాలనముచేసి యుండూరువద్ద శ్రీపూసపాటి విజయరామగజపతిరాజుగారితో జరిగిన యుద్ధములో నిరువదియైదుసంవత్సరముల యీడుననే ౧౭౫౯ వ సంవత్సరమునకు సరియైన ప్రమాదిసంవత్సర పుష్య శుద్ధ నవమినాఁడు రణహతు లయిరి. ఈ యుద్ధమప్పుడే యేనుఁగు లక్ష్మణకవిగారి కాశ్రయుఁడయిన (రామజగపతిరాజుగారి పుత్రుఁడయిన) తిమ్మజగపతిగారు రాజ్యమునకు వచ్చి ౧౭౯౭ వ సంవత్సరమువఱకును ప్రభుత్వము చేసి స్వర్గస్థు లయిరి

యిు వివరించిన చరిత్రమును బట్టి పెద్దాపురసంస్థానాధిపతు లందఱు నించుమించుగా రాము కవులయ్యును కవుల నాదరించి కృతులందినవారయ్యును నుండిరని తెలియవచ్చు చున్నది. ఏమనగ లక్ష్మణకవి తిమ్మజగపతిరాజు తండ్రియగు రామజగపతి మహారాజు గారి కాలములో సహితము యుండినట్లు తద్రచితమైన యీచాటుపద్యము పలుకుచున్నది.

ఉ. ఆ యుతవత్సరాయుతసుకులాంబుధిపూర్ణనిశాపతీ జగ
ద్గేయగుణాకృతీ! విదితకీర్తిపతీ కమనీయయావన
ప్రాభవలాకృతీ సతతవైభవనిర్జితపూర్వదిక్పతీ
ధీయుతవాక్పతీ జగపతీ నృపతీ సుకృతీ మహోన్నతీ.

ఈజగపతిరాజుగారు కవిత్వమునందు నిపుణులయి పెక్కుపదములు శతకములు దండకములు మొదలయినవి భద్రాద్రిరామునిమీదఁ జెప్పినట్లు రామవిలాసములోని యీ పద్య ముద్ఘోషించుచున్నది—

చ. పదములు కీర్తనల్ రుచిరపద్యశతంబులు రాగమాలికల్
మృదుపదదండకంబులు సమిద్ధగతిన్ రచియించి కామిత
ప్రదునకు భద్రశైలరఘునాథునకున్ గానుకగా నొసంగె నా
త్రిదశులు మెచ్చఁగా జగపతిప్రభుచంద్రుఁడు భక్తి పెంపునన్.

ఇఁక లక్ష్మణకవికృతములయిన గ్రంథములలో సుభాషితరత్నావళియు రామవిలాసమును మాత్రము నాకు లభించినవి. అందు మొదటిపుస్తకము భర్తృహరియొక్క సంస్కృతగ్రంథమునుండి తెలిఁగింపఁబడినను, కొంచెమయినను విరసముగా నుండక సూనృతసారముగాను నిర్దుష్టముగాను రసవంతముగాను హృదయరంజకముగాను న్నది. స్వప్నమున పెద్దాపురగ్రామమునందలి సోమశంకరస్వామి తనహృదయమున సాక్షాత్కరించి సుభాషితరత్నావళిని దెలిఁగింపు మన్నట్లు కవి యీపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. కలధౌతగిరియును గలధౌతగిరియును విల్లుగాఁ బొడవైనయిల్లుగాఁగఁ
కమలాహితుండును గమలాహితుండును శరముగా లలితశేఖరముగాఁగఁ
బద్మోద్భవుండును బద్మోద్భవుండును సారెగా మెయిఁదాల్చుబూరెగాఁగఁ
బవనప్రియుండును బవనప్రియుండును సొమ్ముగా ఫాలనేత్రమ్ముగాఁగఁ
గ్రాలుచెలువెల్లు సమ్మోదవాలుదాల్చు! జగములకు రేఁడు ధనదునిసంగడీఁడు
హరుఁడు పెద్దాపుర సోమశంకరుఁడు హృదయసరసిజంబున నాకు సాక్షాత్కరించె.

రామవిలాసములోని యవతారికనుండి యిన్నిపద్యముల నుదాహరించినతరువాతఁ గవిత్వము నిర్దుష్టముగాను మృదుమధురవాగ్గుంభనలు కలదిగాను నుండు నని వేఱుగఁ

చెప్పనక్కఱలేదు. పూర్వోక్తములయిన గ్రంథద్వయమునుండియుఁ గొన్నిపద్యము నుదాహరించి కవిచరిత్రము నింతటితో ముగించుచున్నాము.—

సుభాషిత రత్నావళి.

చ. నతులకుచు న్మహోన్నతిఁ దనర్చుచు నన్యగుణోక్తిచే గుణో
న్నతిఁ బ్రకటించుచుం బరజనప్రియకార్యసమర్థతన్ సమం
చితనిజకార్యసంగ్రహము చేయుచు నిష్ఠురవాదులన్ క్షమా
ధృతి నిరసించుచుం బరఁగుధీరులు పూజ్యులు గారె లోకికిన్.—నీతిశతకము

ఉ. అతివలఁ జూచి వీరబలలంచు వచించుమహాకవీంద్రులు
ద్ధతవిపరీతవాదు లిది దబ్బఱ గాదు విలాసినీసమం
చితతరశక్తిపాతములచే గెలువంబడి రింద్రముఖ్యులున్
ధృతి నటువంటివా రబల లేగతి నైరి తలంచిచూడఁగన్.—శృంగారశతకము

చ. కడు వెఱపించుచు న్ముదిమి గద్దఱిబెబ్బులిమాడ్కి నున్న దె
క్కుడుపగదాయలంబలెఁ దెగుళ్ళు శరీరము నొంచుచున్న వె
ప్పుడొ చను భిన్నకుంభజలమట్టుల నాయువు నిట్టు లయ్యుఁ దా
రుడుగక మానవు ల్దురితమోలి నొనర్చుచు నున్నవా రహో—వైరాగ్యశతకము

రామవిలాసము.

ఉ. వాసవనీలనీలరుచు లత్యతివిభ్రమశీలకముల్ మరం
దాసవలోలముల్ యువతధూవకనూతకదంబపుండ్రకాం
డాసనముక్తలోహగుళికాళికరాళము లంజనప్రభా
భాసురభృంగజాలములు బంధురవృత్తిఁ జెలంగెఁ గానలన్.—ఆ. ౧

శా. రామా రాజలలామ యోగిహృదయారామా మహాభోగసు
త్రామా నా కొకముద్దుపెట్టుమువు రారా యంచుఁ గౌసల్య సు
ప్రేమం బిల్చిన ముద్దులందెలు గంభీరంబుగా మ్రోయఁగా
శ్రీమంతుం డట రానిరేక మెఱయం జేరంగవచ్చుం గృపన్.—ఆ. ౨.

చ. కటుభట ఘోషగర్జితము ఖాడ్గికపాణినటత్కృపాణరు
క్తటిదుదయంబు చిత్రఘటితధ్వజపంక్తిసురేంద్రచాప ము
ద్భటవివిధప్రతాపరవిబాధక ముగ్రనిశాటవాహినీ
పటుఘనబృంద మయ్యెడ నభంబునఁ బర్వె నసృక్ప్రవర్షియై.—ఆ. ౩.

ఉ. చంపకపుష్పవాసనలసార మెఱింగిన షట్పదంబు లీ
సొంపగు కన్నెపెన్నెరులు చూచితిరే చెలులార యంచు భా

షింపుచుఁ గింశుకావళుల శోభిత మొప్పఁ దలంచె వేడుకన్
సంపఁగినూనెచేత నొకశారదచంద్రనిభాస్య సీతకున్. — ఆ. ౪.

ఉ. ఇందు మెలంగుభృంగములు నిచ్చటికీరమయూరశారికా
బృందము లిందుఁ గల్గు సురభిప్రసవంబులు సాధనంబులై
ముందు లభించినన్ హరునిఁ బూనిజయింపఁడె మారుఁ డంచు నె
న్నందగి రాముకేళిభవనప్రమదావనవాటి వాటిలున్. — ఆ. ౫.

నెల్లూరి - వీరరాఘవకవి.

ఇతఁడు యాదవరాఘవపాండవీయ మను నాలుగాశ్వాసముల త్ర్యర్థికావ్యమును రచియించెను. ఇందు శ్రీకృష్ణునియొక్కయు శ్రీరామునియొక్కయు పాండవులయొక్కయు కథలు ప్రతిపద్యమునకును మూడర్థములు వచ్చునట్లుగాఁ జెప్పఁబడినవి. వర్ణనాంశములయందుమాత్రము కొన్ని యేకార్థపద్యము లుండును. ఈకవి యారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతని పూర్వుల యింటిపేరు మొదట దేశరాజువారయినను నెల్లూరియందు వాసము చేయుచుండుటచే నెల్లూరివారని మాఱినది. ఈతఁడు కాశ్యపగోత్రుడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వేంకటపతిపుత్రుఁడు. ఈతఁడు తనతాతతాత యైనకొండనమంత్రిని దనగ్రంథమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఎవ్వనితండ్రిపేటల దేశరాజువా రన నింటిపేరు మున్నమరఁ దెచ్చె
నెవ్వనిసద్విద్య హెచ్చుగా వీణవా రన నింటిపేరు ము న్నమరఁ గూర్చె
నెవ్వనికొమరుఁ డీయిలఁ బెద్దవేంకటపతిరాయలకు దళవాయి యయ్యె
నెవ్వఁడు గీతసాహిత్యవిద్యలనేర్చి దిగ్విజయంబునఁ దేజరిల్లె
నెవఁడు ఘణిణమలహరియు ధవళశంఖ । మాదిగా బిరుదులనెల్ల నంది మించెఁ
బ్రౌఢరాజులచేనిమ్మపండనంగ । నతఁడు మతికెక్కఁ గొండలార్యుఁడు జగతి.

తిరుమలదేవరాయనిపుత్రుఁ డయిన యీపెదవేంకటపతిరాయలు ౧౬౧౫ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసెను. కవియొక్క ప్రపితామహుఁ డాతనికాలములో నున్నందున, నాలుగుతరముల తరువాతివాఁ డయినకవి ౧౭౧౫ వ సంవత్సరప్రాంతముల యందుండి యుండవలెను. కవి తనశక్తి సామర్థ్యాదులను గూర్చి యాదవరాఘవపాండవీయావతారికయం దిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. సకలమంత్రరహస్యశాస్త్రసర్వంకషప్రజ్ఞాధికస్ఫూర్తిఁ బరిఢవిల్లి
నఖిలయోగరహస్యనిరుపమశ్రీసుధోరుశాంభవయోగాభ్యాసశక్తిమీఱి
యాగమాంతరహస్యభాగోపనిషదర్థసర్వస్వవిజ్ఞానసారమెఱిఁగి
నాటకాలంకారనానావిధవిశేషరసభావభేదము ల్వాసిగాఁ దెలిసి
శబ్దముఖ్యశాస్త్రసదసద్వివేకత । స్మృతిపురాణవాస్తుకృతిరహస్య
గణితతురగరత్నగజపరిజ్ఞానత । నమరు వీరరాఘవాఖ్యకవిని.

క. నానావిధావధానము । లానృపనీతియును భరతమహాత్మ్యాదుల్
మానుగ నిచ్ఛాలిపియున్ । మానితముగఁ గల్గుఁ గోపనంబులు మఱియున్.

క. ప్రాకృతముఖషడ్భాషల । వ్యాకరణంబులును దెలుఁగువ్యాకరణంబుల్
ప్రాకటసాముద్రికము । లీకున్ జ్యోతిషముఁ జాపవిద్యావిధమున్.

క. సాంగముగఁ దెలిసి మును యో । గాంగీకారమతి నిశ్చలానుభవాప్తిన్
బొంగియు నియోగవృత్తిఁ బో । సంగి చెలంగితిని సారసాహిత్యనిధిన్.

సీ. శతలేఖినీపద్యసంధానచాతురి ఘటికాశతగ్రంథకరణపటిమ
ఆశుప్రబంధబంధాదిక్రియారూఢి సంకరోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యచాటుకలన
విస్తరమాఘమాఘ్యవివిధచిత్రస్ఫూర్తి పాదమాత్రప్రతిపాదఘటన
వ్యస్తాక్షరవిమిశ్రబహుపద్యగుంభన మచలజిహ్వాదికప్రచురరచన
బహుజనమనోంతరస్థిరబహువిధార్థ । బహుసమస్యాప్రపూర్తియు బహువిభేద
సకలభాషాసమస్యాదిసంవిధాన । మమరఁగూర్తును వీరరాఘవాఖ్యకవిని.

క. పంచాశచ్చాటుకథా । చంచత్కృతులను రచించి సత్కవిరాజా
సంచితకీర్తిని దగు సా । ధ్వంచితుఁడను వీరరాఘవాఖ్యనియోగిన్.

చ. అపుడనఁగా వ్యసంక్తి పదియర్థములన్ రచియింపనేర్తు స
త్కృతులదయున్ శిరీషకవితామృతతామహితార్యవైఖరిన్
భువి నటులైన సత్కథల మాటికొనర్తును బాలబోధకై
తివిరి బహుత్వమందు నలత్రితయము పర్యవసాన మాటచేన్.

కవి తాను చెప్పుకొన్నట్లు స్వసామర్థ్యము నంతను జూపి పదియర్థముల గ్రంథమును రచియింపక మూఁడర్థములదానినే రచియించినను, ఇట్టి గ్రంథములయందు నిఘంటువులు వెదకి పదముల నేర్చి కూర్చిన శిల్పప్రౌఢిమయే కాని యర్థచమత్కారము కాని భావగౌరవముకాని రసపుష్టికాని పుట్టదు. యాదవరాఘవపాండవీయము లోని కొన్ని పద్యము లిందు క్రిందఁ జూపఁబడుచున్నవి—

శా. వాతెం దెచ్చిన మాళవానియును దుర్వ్యాపారబాధాగతుల్
చేరఁగా రా విటు వేయుమాఱిది యిదే సేవింతు వీక్షింపు మా
త్మానూనవ్యథఁ బాపు నాహృదయశల్యంబుం బ్రయత్నంబు బాపవే
స్వారాజ్యస్థితి నిల్పఁ జేయఁగల భవ్యస్వీకృతిం బోయెదన్.—ఆ. ౧.

మ. అసురారాతిధరాత్రభీతికలకంఠారంభతన్ బాలకా
ర్యవిహారాధ్వప్రవృత్తి మెలంగఁ దెల్పఁగను విశ్వామిత్రమౌనీశుమా
నస ముప్పొంగ నమూనమై యొగి సనానందక్రియల్ వెంపనా
నిసహజంబులు నిండ్లలో నిలువఁ బూనెం గామచారోన్నతుల్.—ఆ. ౨.

ఉ. కౌతుకమాత్మ జేర్పడఁ దగన్ జనకీశమహాబలాప్తివి
ఖ్యాతచరిత్రు సింహబలుఁ గన్గొని యీవిధ మెల్లఁ దెల్పి సం
ప్రీతిగ రాము నీకడకు వేగమె తెత్తునటంచుఁ దత్సమా
హూతి సుదృక్శిరోమణిఁ దదుక్తిని గైకొని పోయి యచ్చటన్.—ఆ. ౩.

చ. హరివిభుఁ డంతకీర్తి నుత సాంబసమాఖ్యుఁడు వైరికర్షి
కస్వనిజనాముఁ డాబలుఁడు గావఁగఁ బూని తదగ్రయాయియై
మందమి వేగ నచ్చటి కమందధృతిన్ జని యోగలంకలోఁ
జొరఁబడి కాల్ప సైన్యములఁ జూర్ణముచేసెను వాఁ డదన్నతిన్.—ఆ. ౪.

నంజరాజు.

ఈకవి హాలాస్యమాహాత్మ్యము నెబ్బదిరెండధ్యాయముల వచనకావ్యముగ రచియించెను. ఈగ్రంథమున నధ్యాయాద్యంతములయందుఁ బద్యములుగలవు. కవి వంశవర్ణనమును బద్యములతోనే చేయఁబడినది. ఈకవి మహీశూరరాజగు దొడ్డమహీపాలునిపౌత్రుఁడును, వీరరాజభూపాలుని పుత్రుఁడు. ఈదొడ్డభూపాలుఁడు ౧౬౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందుండినవాఁడు. కవితానును దనయన్నయు మహీశూర రాజ్య సేనాధిపతులమని చెప్పుకొనియున్నాఁడు. కవి యన్నయగుదేవభూవిభుఁ డిట్లు వర్ణింపఁబడెను.—

శా. శ్రీగ్రామణపరాయణుం డగుచు నెంతే విశ్రుతుం డైనయా
సేనాధీశ్వరదేవభూవిభుఁడు కాశింఖానమాద్యద్బలా

ఖానాద్యుద్భటయావనాధిపుల సంగ్రామంబునం గూల్చి ఢి
ల్లీనాథాదుల కెల్ల నచ్చెరువు గొల్పెం ధారుణీమండలిన్.

౧౭౩౧వ సంవత్సరమునందు మైసూరు రాజగు చామరాజును సింహాసనవిహీనుని జేసి చెఱసాలయందుఁ బెట్టించినవాఁడు దళవాయియైన యీదేవభూవిభుఁడే. కవి ౧౭౩౦ సంవత్సర ప్రాంతములయందుండినవాఁడు. ఇతఁడు క్షత్రియవంశజుఁడు; భారద్వాజ గోత్రుఁడు; ఋక్శాఖవాఁడు. ఈ హాలాస్యమాహాత్మ్యము దక్షిణమధురాపురీమాహాత్మ్యమును దెలిపెడి శైవగ్రంథము. ఇందలికథ స్కాందపురాణమునుండి గైకొనఁబడినది. పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమున మధురలోను మైసూరులోను దరుచుగఁ గొన్ని వచనకావ్యములు చేయఁబడినవి. ఈహాలాస్యమాహాత్మ్యముయొక్క రచన సలక్షణమయి నాతికఠినముగానున్నది. ఆకాలపు వచనరచనయొక్క రీతిని జూపుటకయి హాలాస్యమాహాత్మ్యములోని కొన్ని పంక్తుల నిందుఁ బ్రదర్శించుచున్నాను.—

"వ. రూపలావణ్యభాగ్యంబువల్లనో యనువైనగోత్రంబు గలవాఁ డనియో విద్యం జూచియో సుందరేశ్వరుం డనుబుద్ధిచేతనో లేక భ్రాంతిచేతనో నేనునేను బిడ్డ నిచ్చుట యనుచుం బలికి యాబ్రహ్మచారిం గులగోత్రంబు లడుగ నతండు తనగోత్రంబును సూత్రంబును నక్షత్రంబును నూర్ధ్వపుండ్రంబును గ్రమంబుగా విస్మితుండై యెఱింగించుటయు నబ్బాంధవులు కులగోత్రవ్యత్యాసంబులు లేకుండుటకు సంతసించి యూర్ధ్వపుండ్రధారణంబున కొక్కింత ఖేదంబుఁ జెంది యనేకమ్ములగుణమ్ములయం దొకదోషంబు గలిగియుండినం గాని యడంగు నని నిశ్చయించినవారై వివాహంబు లొనరింప నవ్విరూపాక్షుం డైశ్వర్యయుక్తుం డగుటం జేసి పుత్రిక కధికంబుగా ద్రవ్యం బొసంగ నయ్యుర్వీసురనందనుండు సంతుష్టుండై యాధనం బంతయుం గైకొని పత్నీసమేతంబుగాఁ బెక్కండ్రు బంధువులతోడఁ గూడుకొనియున్న తల్లిదండ్రుల సమీపంబునకుం జనుదేర దేశాంతరంబున కరిగి వివాహంబు చేసికొని భార్యతోడం జనుదెంచిన కుమారుం గాంచి తండ్రియుం దదీయబాంధవులు నత్యంతసంతోషం బొందిరి &c."—

కోటి వెంకనార్యుఁడు.

ఇతఁడు "ఆంధ్రభాషార్ణవము" అను పేరు గల మంచియచ్చతెలుఁగునిఘంటువును పద్యములుగాఁ జేసెను. దీనితో సమాన మైనయచ్చతెనుఁగునిఘంటువు మఱి

యొకటి లేదు. ఈకవి యీపుస్తకమును శ్రీవిజయరఘునాథునిపుత్రుఁడైనరఘునాథ రాజు ప్రేరణముచేతఁ జేసి యాతని కంకితము చేసెను. ఈరఘునాథరాజు గాయనాథ సేతుపతి యయినవిజయరఘునాథరాజుకుమారుఁ డని తోఁచుచున్నది. అట్లయిన పక్షమున రఘునాథరాజు ౧౭౩౮వ సంవత్సరము మొదలు ౧౭౮౭వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినందునఁ గవియు నాకాలమునం దుండియుండవలెను. కవి గద్యము నందుఁ దనబిరుదావళి నీప్రకారముగా వ్రాసికొనియున్నాఁడు.—

„ఇది శ్రీమత్పరమేశ్వరకరుణాకటాక్షసంప్రాప్త సర్వజ్ఞత్వాది కతిపయగుణ స్వసామ్యతదితరసకలగుణనిరూప మ్యాసేతుహిమాచలఖ్యాత మహోద్దండ కవిబిరుదప్రశస్త సీతారామార్యవర్యతనూజాత శౌర్యధైర్యస్థైర్యాది సకల గుణచిరత్నరత్నాకర కోటిసమాఖ్యవంశసుధాపయోధిరాకాశశాంక ఘుటికా తురంగ నీలాతపత్ర హనుమద్ధ్వజ మకరకేతన దివాదీప నవవిధ భేరికాది నిఖిల బిరుదాంక బృహదంబికాకటాక్షసంజాతసామ్రాజ్యధురంధర విమలయశోబం ధుర కర్ణాటపాండ్యచోళమహీపాలాదిసంస్తూయమాన శ్రీరాయరఘునాథమహీ నాథసభాంకణ బిరుదాయమానార్యనుతచర్య వెంకనార్యప్రణీతం బైన &c.”

కవితాధోరణిని జూపుటకయి నిఘంటువునుండి పద్యముల నుదాహరించుట యుచితము కాదుకావునఁ గృతిపతిని వర్ణించినపద్యము నొకదాని నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. శ్రీరఘునాథరాయ నృపశేఖర నీదుకరాసి భీమకా
ళోరగతుల్య మాటను రణోర్విని దుర్మదమత్తచిత్తులౌ
వీరులప్రాణవాయువులఁ బీల్చుట యుక్తమి దెంతవింత య
య్యారె సముద్రమయ్యు నిసుమంతయు భంగము గాంచ దెప్పుడున్.

అడిదము సూరకవి.

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; అడిదము బాలభాస్కరునిపుత్రుఁడు. ఈయడిదము బాలభాస్కరుఁడు శుద్ధాంధ్రరామాయణమును రచించినట్లు కవిజనరంజనములో సూరకవి వేసికొన్న

„శుద్ధాంధ్రరామాయణ ఘటనవైదుష్యధురంధ రాడిదము
బాలభాస్కరతనూభవ”

అను గద్యములవలనను, కవి సంశయవిచ్ఛేదములో బాలభాస్కరుని శుద్ధాంధ్రరామాయణములోని దని యుదాహరించిన

«..గి చిగురువైపుల న్వాదల నేటయినీటఁగవిటికోటు»

అను చంపకమాలికాపాదమువలనను దెలియవచ్చుచున్నదిగాని యీశుద్ధాంధ్రరామాయణ మిప్పు డెచ్చటను గానరాదు. ఈసూరకవి తాను జేసినగ్రంథముల నన్నిటిని రామచంద్రపుర రామలింగేశ్వరుని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు చేసినగ్రంథములలో నెల్లఁ జంద్రమతీపరిణయ మను నామాంతరము గలకవిజనరంజనము మిక్కిలి మనోహర మైనది. ఇది మూఁడాశ్వాసములు గల చిన్నప్రబంధ మైనను, దీనియందలి గుణసంపదను బట్టి పండితులు దీనిని పిల్ల వసుచరిత్ర మని వాడుచున్నారు. ఇతఁడు చేసిన యితరగ్రంథములు రామలింగేశ్వరశతకము, కవి సంశయవిచ్ఛేదము, ఆంధ్రచంద్రాలోకము, ఆంధ్రనామశేషము, అనునవి. కవిసంశయవిచ్ఛేద మనునది మూఁడాశ్వాసముల చిన్న లక్షణగ్రంథము. ఆంధ్రనామశేషము పైడిపాటి లక్ష్మణకవికృత మైనయాంధ్రనామసంగ్రహములో లేనియచ్చతెలుఁగుపదముల నేర్చి కూర్చినపద్యరూప మగు చిన్న నిఘంటువు. కవి తనగ్రంథముల నన్నిటిని దేవాంకితములు చేయుటచేత వానినిబట్టి కవికాలమును నిర్ణయించుట శక్యము కాదు. ఇతనిచే రచియింపఁబడినగ్రంథములనుబట్టి కవి గోదావరిమండలములోనివాఁ డయినట్టు కనఁబడుచున్నాఁడుగాని యితఁడు విజయనగరసంస్థానములో శ్రీపూసపాటి విజయరామరాజుగారికాలములో నుండినట్టు తద్రచితము లయిన చాటుపద్యములు మొదలయినవానివలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. విజయనగరసంస్థానప్రభువులలో విజయరామరాజు లిద్ద ఱున్నందున నితఁ డేవిజయరామరాజుకాలములో నుండినవాఁడో నిశ్చయింప శక్యముకాకున్నది. పెద్దాపురములో వత్సవాయ తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు రాజ్యము చేయుచున్నకాలములో నీకవి తనప్రభువువెంట పెద్దాపురసంస్థానమునకు వచ్చి రాజు లందఱును సభ చేసి కూరుచుండియుండఁగా

ఉ. రాజు కళంకమూర్తి రతిరాజు శరీరవిహీనుఁ డంబికా
రాజు దిగంబరుండు మృగరాజు గుహాంతరసీమవర్తి వి
భ్రాజితపూసపాటి విజయరామనృపాలుఁడె రాజుగాక యీ
రాజులు రాజులే పెనురాజులుగాక ధరాతలంబునన్.

ఈపద్యమును సభలో నాసీను లయియున్నరాజులవంకఁ జూచుచు లేచి చదివె నియు, అందుమీఁద నిందలి కడపటివాక్యము తమ్ముద్దేశించి పలికినట్లు భావించి రాజులందఱును కవిని కోపదృష్టితోఁ జూచుచు లేఁబోఁగా నతఁడు జంకక పద్యార్థమును చెప్పి «యీరాజులనఁగాఁ» పై చరణములయందుఁ జెప్పఁబడినరాజు లొండలయిన

వారని స్పష్టపఱచి రోషముడిపి వారిని శాంతచిత్తులను జేసెననియుఁ జెప్పుచున్నారు. ...ఁగు లక్ష్మణకవిగారి నాదరించిన యావత్సవాయి తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౯౪ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసిరి. ...యునకాలములో నుండినవారు గొప్పవిజయ రామరాజుగారే. ఈయన విజయనగర రాజ్యమునకు వచ్చినదియు తిమ్మజగపతి మహారాజుగారు పెద్దాపురరాజ్యమునకు వచ్చిన సంవత్సరములోనే. ఈవిజయరామరాజుగారు ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౯౭ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యపాలనముచేసిరి. ఈరాజుబిడ్డలును సింహాసన మెక్కినప్పటికి యుక్తవయస్సురాని బాలురు. వీరిలో తిమ్మజగపతి మహారాజులుగా రప్పటి కేడుసంవత్సరముల ప్రాయమువారు, విజయరామరాజుగారు రెండు సంవత్సరముల ప్రాయమువారు. నిజాము ౧౭౬౦ వ సంవత్సరమున రాజమహేంద్రవరము వచ్చినప్పుడు వీరినిద్దఱిని గొనిపోయి దర్శనము చేయింపఁగా నతఁడు వీరిద్దఱిని వారివారి సంస్థానములకు రాజులుగా నంగీకరించెను. మొదటివిజయరామరాజుగారు బొబ్బిలియుద్ధమున ౧౭౫౭ వ సంవత్సరముననే మృతులయినందున, తిమ్మజగపతి మహారాజుగారి కాలములోనుండినయతఁ డతఁడయి యుండఁడు. సింహాసనమునకు వచ్చునప్పటికి వీరిద్దఱును బాలురయినందున వీరు తమ యాస్థానకవులతోఁ గలిసి పెద్దాపురమున సమావేశమగుట తరువాత నిరువది సంవత్సరముల కవఁగా ౧౭౭౭వ సంవత్సర ప్రాంతమందయియుండును. అందుచేత నూరకవి ౧౭౮౦ వ సంవత్సరమువఱకైనను జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁడు పెద్దవిజయరామరాజుగారి కాలములోఁగూడ నూరేండ్లావస్థలో నుండియుండును. కవి కాశ్రయుఁడైన విజయరామరాజుగారిని గూర్చియు వారి సంస్థానమును గూర్చియు నిందుఁ గొంత వివరించుట [illegible].

ఓరుగంటియం దుండిన కాకతీయరాజులు చెప్పుకొను నట్టుగానే యీపూసపాటి వారును తాము సూర్యవంశజుఁడైన మాధవవర్మ సంతతివారమని చెప్పుకొందురు. గొండపల్లి సర్కారులోని పూసపాడను గ్రామనివాసము చేత వీరికి పూసపాటివారని యింటిపేరు గలిగినది. ఓరుగంటిసంస్థానము ప్రతాపరుద్రునితోఁ నశించినవెనుక వత్సవాయివారు పూసపాటివారు మొదలయినవారు మహమ్మదీయులకు లోఁబడిరి. రఘునాథరాజను మారుపేరుగల పూసపాటి తమ్మిరాజుగారు గోలకొండలో సర్దారుఖానుండి శ్రీకాకుళమునకువచ్చి, శ్రీకాకుళమునకు ఫౌజుదారుగానుండిన షేర్‌మహమ్మదుఖాన్ వలన ౧౬౫౨ వ సంవత్సరమున కుమిలి భోగాపురపుతాలూకాలను గుత్తకు పుచ్చుకొని పాలనము చేయు నారంభించెను. ఈయనపుత్రుఁ డయిన

సీతారామచంద్రరాజుగారు మరికొన్ని తాలూకాలను కూడ కవులునకు పుచ్చుకొని, పర్లాకిమిడి సంస్థానాధిపతియైన గజపతిదేవులతో మైత్రిసంపాదించి, ౧౫౫ గజ్జల రాహుతులతోను ౭౫౦ కాల్బలముతోను పోట్నూరు జయించి కళింగరాజని పేరుబడసి యాయూరు నివాస మేర్పఱచుకొని ప్రబలుఁడయియుండెను. ఈయన యనంతరము ఆనందరాజుగారు పరిపాలనమునకు వచ్చిరి. ఈయన పుత్రులు విజయరామరాజు గారు బహు ప్రసిద్ధపురుషులు. ఈయన మన్నెదొరలను గెలిచి వారి దేశము లాక్రమించుకొని మన్నెసుల్తాను బిరుదంది, పోట్నూరునుండి తనపేరట విజయనగరమను పేరఁబరఁగిన యూరికి రాజధానిని మార్చుకొని, ౧౭౧౨వ సంవత్సరమునకు సరియైన విజయసంవత్సర విజయదశమి జయవారమునాఁడు కోటకట్టుటకు శంకుస్థాపనము చేసెను. ౧౭౫౩ వ సంవత్సరమున నిజాము కొండపల్లి యేలూరు రాజమహేంద్రవరము శ్రీకాకుళము సర్కారులను ఫ్రెంచివారి కిచ్చెను. అప్పుడు విజయరామరాజుగారు శ్రీకాకుళమునకు నాయిబయిన జాఫరల్లీతోఁ జేరి దేశము ఫ్రెంచివారికి స్వాధీనము కాకుండునట్లు చేయుటకయి ప్రయత్నించెనుగాని, వారు రాజమహేంద్రవరము శ్రీకాకుళపు సర్కారులను తక్కువసిస్తునకు కవులున కిచ్చెదమన్నందున జాఫరల్లీని విడిచి ఫ్రెంచివారితోఁ జేరెను. తరువాత సర్కారులలోని రాజులందఱును ఫ్రెంచివారికి లోఁబడక తిరుగఁబడినప్పుడుసహితము ఈయన వారియెడల విశ్వాసముగలవాఁడయియుండి ౧౭౫౪వ సంవత్సరమున ఫ్రెంచి సేనానాయకుఁడయిన బుస్సీకి కావలసినధనమును రహస్యముగాఁ బంపెను. తరువాత బుస్సీ సేనలతో దేశమును స్వాధీనము చేసికొనుటకు కళింగదేశమునకు వచ్చినప్పు డీయన బొబ్బిలివారితోడి తనపూర్వవైరమును సాధించుకొనుటకయి బుస్సీని పురికొల్పి యుద్ధముచేయునట్లుచేసి తానును సేనలతోఁ బోయి ౧౭౫౭ వ సంవత్సరము జనేవరు నెల ౨౪వ తేదిని తాండ్ర పాపయ్యచేఁ బొడువఁబడి పరమపదము నొందెను. తరువాత విజయరామరాజుగారి పితృవ్యపుత్రుఁడగు ఆనంద గజపతిరాజుగారు సింహాసనమునకువచ్చి, బుస్సీ విజయరామరాజు యెడలఁ జూపిన యాదరమును తనయెడలఁ జూపకపోవుటచేత మనసులో ద్వేషము పెట్టుకొని బుస్సీ విశాఖపట్టణము మొదలయిన స్థానముల నన్నిటిని స్వాధీనము చేసికొని పైయధికారులయుత్తరువు ననుసరించి యీదేశమును విడిచి కర్ణాటకమునకు వెడలిపోఁగానే సేనలను గూర్చుకొనిపోయి విశాఖపట్టణమును పట్టుకొని దాని నింగ్లీషువారికి వశపఱచెదనని యుత్తరములువ్రాసి ౧౭౫౮ వ సంవత్సరమున వారితో స్నేహము చేసికొనెను. తరువాత నతఁడు ఫ్రెంచివారి నుత్తరపుసర్కారులనుండి తఱిమివేయు ప్రయత్నములో నింగ్లీషువారితోఁ జేరి, దొరకినకొల్లలోఁ దనకు భాగ మిచ్చునట్లును

జయించిన దేశములో నదీ సముద్రతీరపట్టణములును వాని చుట్టుపట్లఁగల దేశమును దక్క మిగిలిన భాగమును దన పాలనములో నుంచునట్లును యుద్ధవ్యయములక్రింద దాను నెల కేఁబదివేలరూపాయులచొప్పున నిచ్చునట్లును ఏర్పాటుచుకొని, కర్నల్ ఫోర్డు గారిచే నడుపఁబడుచుండిన యింగ్లీషుసేనతోఁ దనసేనను జేర్చి దండయాత్ర వెడలెను. అవలకే ఫ్రెంచిసేనానాయకుఁడయిన కన్ ఫ్లాన్సుగా రానందగజపతిరాజుగారిని జయించుటకయి దండయాత్ర వెడలి యింగ్లీషుసేన యాయనతోఁ జేరినదని విని రాజమహేంద్రవరమున నిలిచిపోయెను. కర్నల్ ఫోర్డుగా రానందరాజుగారు వెంటరాఁగా రాజమహేంద్రవరమునకువచ్చి ఫ్రెంచిసేనాధిపతియైన కన్ ఫ్లాన్సుగారి నక్కడనుండి పాఱఁద్రోలి, మచిలీబందరునకుఁబోయి దానిని స్వాధీనపఱుచుకొనెను. దండువెడలి యున్న యింగ్లీషువారిని జయించుటకై నిజాము సలాబత్ జంగు మచిలీబందరుకు ౧౫ మైళ్ళదూరమువఱకునువచ్చి వారిని జయించుట సాధ్యముకాదని తెలిసికొని ౧౭౫౯ వ సంవత్సరము మేయి నెల ౧౪ వ తేదిని సంధిచేసికొని మచిలీబందరు సర్కారును గొండవీడు నైజాముపట్టణము సర్కారులును ఇంగ్లీషువారి కిచ్చివేసి, ఆనందగజపతి రాజుగారు ఫ్రెంచివారి కియ్యఁబడిన దేశమునుండి గ్రహించిన సొమ్ము విషయమయి యగవుపెట్టక విడిచిపెట్టి వారితండ్రి తాతలనుండి వా రనుభవించుచుండిన దేశమును వా రనుభవించుట కంగీకరించెను. ఈయొడంబడిక యయినతరువాత స్వదేశమునకు వచ్చుచు త్రోవలో రాజమహేంద్రవరమున నానందగజపతిరాజుగారు స్ఫోటకముచేత కాలధర్మమునొందిరి. అప్పు డాయనభార్య లిద్దఱును సహగమనము చేసిరఁట! తర్వాత బొబ్బిలిలో మృతులయిన విజయరామరాజుగారిభార్య చంద్రయ్యమ్మగారు సన్నిహిత జ్ఞాతియైన పూసపాటి రామభద్రరాజుగారి ద్వితీయభార్యపుత్రుఁడయిన పండ్రెండు సంవత్సరములప్రాయముగల వేంకటపతిరాజను చిన్నవానిని పెంచుకొని, ఆచిన్నవాని పేరు విజయరామరాజుగా మార్చి యాయనను పట్టాభిషిక్తుని జేసెను. ఈవిజయరామ రాజు బాలుఁ డయినందున రాజ్యాధికారము నంతను సవతియన్నగారగు సీతారామ రాజుగారు వహించి, తమ్మునకు యుక్తవయస్సు వచ్చినతరువాత సహితమధికారమునంతను తానే చెల్లించుచువచ్చెను. ఈవిజయరామరాజుగారికాలములోనే మనకవియుండినది. ఆకాలమునందు విజయనగరమువారు నిజామునకు కట్టుపన్ను రెండులక్షల తొంబదివేల యేఁబదితొమ్మిదిరూపాయలు. అయినను దేశ మస్వస్థస్థితిలోనున్నందున నిజాము తనకు రావలసిన కప్పమును తిన్నఁగాఁ గైకొనశక్తుఁడుగాక పెక్కేండ్లూరకుండుచువచ్చెను. ఈహేతువుచేతను, సీతారామరాజుగారు బలవంతులయి తమసేనలతో చిల్లరసంస్థానాధిపతుల నదిమి కప్పములు గొనుచుండుటచేతను, విజయనగరరాజ్య మాకాలమునం

వించుమించుగా స్వతంత్రరాష్ట్రముగ లెజేయుండెను. ఈసీతారామరాజుగారు బొబ్బిలి రాజయిన చిన్నరంగారావుగారిని పట్టుకొని విజయనగరములో చెఱసాలయం దుంచెను; పర్లాకిమిడిరాజగు నారాయణదేవు జగన్నాథయాత్ర పోవుట సందుచేసికొని యాతనిరాజ్యముమీఁద దండెత్తి యాత్రనుండి తిరిగివచ్చినయాతని నరసన్నపేటవద్ద నోడించి యిప్పటి గంజాముమండలములో విశేషభాగమును విజయనగరరాజ్యములోఁ జేర్చెను. తరువాత వెంటనే దండయాత్ర వెడలి సీతారామరాజుగారు మొగలితుర్రు మొదలుగు వచ్చి స్థానిక పాలకుఁడైన బాబు జడ్డీ అబ్బమూఖానును జయించి కొంతకాలము రాజమహేంద్రవరము సర్కారుతో సహిత మాక్రమించినట్లు చెప్పుదురు. ఇట్లింకను నెక్కుజయములనుబొంది మహోన్నతదశయం దుండిన యీకాలములోనే యింగ్లీషువారు నిజామువలనఁ బొందిన సనదుక్రిందఁ నుత్తరపుసర్కారులలో దమ యధికారమును జెల్లించుట కారంభించిరి. ఇంగ్లీషుకంపెనీవారితోఁ జేసికొన్న యొడంబడికనుబట్టి సంవత్సరమునకు మూడులక్షలరూపాయలు పేష్కష్ చెల్లించుటకును పర్లాకిమిడి రాజయిన నారాయణదేవువలనఁ గైకొన్న రాజ్యమును విడిచిపెట్టుటకును విజయనగరము వారొప్పుకొనిరి. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగినతరువాత విజయనగర సంస్థానమునకు లోఁబడియున్న కొండజమీందారు లందఱును విజయనగరమువారి మీఁద తిరుగఁబడి స్వతంత్రులగుటకుఁ బ్రయత్నించిరి. కాని, సీతారామరాజుగారన్నిటికిని దగినవాఁ డగుటచేత నింగ్లీషుసేనలను సహాయపఱచుకొని యాకొండ సంస్థానాధిపతుల నొక్కొక్కరినే జయించి కొందఱిదేశములను తమరాజ్యములోఁ గలుపుకొనియు కొందఱిని విజయనగరమునఁ జెఱసాలలోఁ బెట్టియు నందఱిని సాధించెను. ఈకలహములో ఆంధ్రపాలకొండ జమీన్దారుమాత్రము చేరలేదు. సీతారామరాజుగారిట్లు పరరాజులను జయించుటయేకాక తురకదొరలు మసీదుల కిచ్చిన భూములను పూర్వరాజులు బ్రాహ్మణుల కిచ్చిన మాన్యములనుగూడ లాగుకొని ప్రజలను సహితము క్షోభపెట్ట నారంభించెను. ఈయనపెట్టుబాధలే నూరకవిని రామలింగేశ శతకము చెప్పునట్లు చేసినవి. ఆకాలపు ప్రభువులయందు కవి కెట్టియభిప్రాయ ముండినదో కొంతవఱకు క్రిందికవితపద్యములు వెల్లడిచేయవచ్చును—

సీ. పసులుగురుకోతివెంబడి సంచరింపరే వాహనుల్ లేరె శవంబులకును
గంగిరెద్దుకు లేదె ఘనతూర్యరావముల్ కల్మి గల్గదె వారకామినులకుఁ
బులి గోవుఁ జంపి నక్కలనుబోషింపదే స్థూలకాయము లేదె దున్నలకును
బుప్పిపంటికి లేదె పుట్టంబుఁ జుట్టుట వేణుధరుం డెద్దువెంట రాఁడె
న్యాయపద్ధతినడువనియవనిపతికి నెన్ని చిన్నెలు గలిగిన నెందుకొఱకు
నరసియ్యమునఁ జూడవలయు నాయయ్య సుఖను। రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

సీ. కడువింత యగుస్థూలకాయంబు గల్గుట చిత్రభూషాంబరస్థితిని గనుట
తూర్యరావంబులతోఁ జనుదెంచుట వాలవీజనసమాప్తి గనుట
శృంగవేత్రోద్ధతిఁ జేరరాకుండుట చూపఱు పదుగురు చుట్టుకొనుట
స్వనియంతవాక్యంబు విని తలయూఁచుట మౌనముద్ర వహించి మతము గనుట
గంగిరెద్దుకు మూర్ఖభూకాంతునకును। భేదమించుకయును గనిపించ దట్టి
ప్రభువు వేఁడిన సత్కవిపటిమ చెడదె। రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

సీ. మాన్యంబు లియ్య సమర్థుఁ డొక్కఁడు లేఁడు మాన్యముల్చెఱుప సామంతులంద
ఱుండినయూళ్ళగో డెత్తఁగింపఁ డెవ్వఁడుఁ బండినయూళ్ళెన్నఁ బ్రభువులంద
ఱిత్తఁడు పేద యటంచు నెత్తఁగింపఁ డెవ్వఁడుఁ గలవారి సిరియెన్నఁ గలరుదారలు
తనయాలిచీఁకటితప్పెన్నఁ డెవ్వఁడు పరకాంతలంకెన్నఁ బెద్దలంద
ఱిట్టిదుష్టుల కధికార మిచ్చినట్టి। రాజు ననవలెఁ గాక దుర్జయుల ననఁగ
నేమిపనియున్న దిఁక సత్కవీంద్రులకును। రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస.

ఇట్లుండఁగా సంస్థానమునం దుండినరాచవారందఱు నొక్కటిగాఁజేరి ౧౭౭౪ వ సంవత్సరమునందు మంత్రిత్వమునుమాని రాజకార్యసంబంధము వదలుకొనునట్లు సీతారామరాజుగారిని నిర్బంధపఱిచిరి. తనపుత్రుఁ డయిన నరసింహగజపతిరాజును స్వీకారము చేసికొని విజయరామరాజుగారి మరణానంతరమున సింహాసన మాతని కిచ్చునట్లు తమ్ముని నొడఁబఱిచి యాయన తాను మంత్రిత్వమును విడుచుట కంగీకరించెను.

విజయనగరమువారు చెల్లింపవలసిన కప్పముయొక్క మొత్తమును నిర్ణయించుటకయి కంపెనీవారి చెన్నపురిపరిపాలకుఁడు విజయరామరాజుగారిని చెన్నపురి రమ్మని కోరెను. కోరినప్రకారముగా విజయరామరాజుగారు చెన్నపురికిఁబోక ప్రయాణవ్యయములకు తనచేత సొమ్ములేదనియు, తన యన్నయైన సీతారామరాజుగారు తన్ను నాశనము చేయుటకయి తంత్రములు పన్నుచుండిన యాకాలములోఁ దాను రాజధానినివిడిచి దూరముగాఁబోవుట యుచితము కాదనియు, విశాఖపట్టణములోని యధికారులసమక్షమునఁ దాను వారు విధించెడు న్యాయమైనకప్పమున కంగీకరించెదననియు, చెప్పి తప్పించుకొనెను. అంతట చెన్నపురిపరిపాలకుఁడు సీతారామరాజుగారిని చెన్నపురికి రమ్మని కోరఁగానే యతఁడు తత్క్షణమేపోయి యక్కడివారిని వశపఱుచుకొని రాజకార్యములు చక్కఁబఱుచుకొని, విజయనగరసంస్థానమునకు తిన్న దివానుగా నేర్పాటు చేయించుకొని తనపుత్రుని స్వీకారమును స్థిరపఱిపించుకొని, మరల వచ్చెను. ఈయేర్పాటులవలన విజయరామరాజుగారు పేరునకు రాజుగా నుండినను నిజమయిన యధికారమంతయు సీతారామరాజుగారి చేతిలోనే చిక్కెను. ఈ

విధముగాను విజయరామరాజుగారు కంపెనీవారికి మొట్టపెట్టుకొనఁగా పెట్టుకొనఁగా తుదకు వారాయనను దివానుపనినుండి తొలఁగించి విజయనగరము విడుచునట్లు తరవు చేసిరి. అందుపైని సీతారామరాజుగారు విజయనగరమువిడిచి సింహాచలమునివాసముగా జేసుకొని యక్కడ కొంతకాలముండి, తరువాత మరల తమ్మునిమంచిమాటలాడి ౧౭౯౦వ సంవత్సరమునం దొకసారియు ౧౭౯౨వ సంవత్సరమం దొకసారియు మరల సంస్థానములో దివానుగాఁ బ్రవేశించి, కడపటిసారి కంపెనీవారిచే చెన్నపురికిఁ బోవున ట్లుత్తరువు చేయఁబడి నెలకయిదువేలరూపాయల యుపకారవేతనముమీఁద ౧౭౯౩వ సంవత్సరమునం దక్కడకుపోయి చేరెను. సీతారామరాజుగారి దుష్పరిపాలనము మొదలైన కారణములచేత విజయరామరాజుగారు ఋణగ్రస్తులగుటయేకాక కంపెనీవారికి కట్టవలసినకప్పమును సరిగా కట్టలేక యేఁబదిలక్షల యిరువదియైదు వేలరూపాయలవఱకును బాకిపడిరి. అందుచేత కంపెనీవారు సంస్థానమును తమపాలనమునకుఁ దీసికొని, విజయరామరాజుగారిని స్వరాజ్యమునువిడిచిపుచిలీబందరులో వాసము చేయున ట్లుత్తరువుచేసి, ఆయనకు ముప్పదివేలరూపాయ లొక్కసారిగా నొక్కమిచ్చెదమనియు నెలకు రు౧౨౦౦౦ లు వ్యయముల కిచ్చెదమనియుఁ జెప్పిరి. ఆయన స్వదేశమును విడుచుట కిష్టము లేనివారయి బందరుపురమునకుఁ బోవుమార్గమున బైలుదేఱియయిదామ క్రోసులుదూరముపోయి యక్కడనుండి పరివారముతో వెనుకఁదిరిగి పద్మనాభమునకుఁ బోయి యక్కడ నుండి తాను ప్రయాణము చేయలేకపోవుటకు సాకులు వ్రాయ నారంభించెను. విజయరామరాజుగా రక్కడ నున్నకాలములో రాచవారును నాలుగు వేల సైనికులునుబోయి యాయనను జేరిరి. కంపెనీవారి కీసంగతి తెలియఁగానే యిరువదినాలుగుగంటలకాలము గడువిచ్చి యాలోపల నతఁడుబందరుమార్గమున బైలుదేఱని పక్షమున, బలాత్కారముగాఁ బంపవలసినదని విశాఖపట్టణములోనున్న సేనానాయకున కుత్తరువుచేసిరి. పయివారి యుత్తరువును దెలియఁబఱిచి యింగ్లీషు సేనాధిపతియైన ప్రెండర్గాస్టుగారు కొంతిసేన (౭౫౦ భటుల)తో పద్మనాభమునకుఁ బోయిరి. ౧౭౯౪వ సంవత్సరము జూలయి నెల ౧౦వ తేది యుదయమున నింగ్లీషుసేనాధిపతి పద్మనాభపుకొండను జేరునప్పటికి, విజయరామరాజుగారును బంధువు లయినరాచవారును ఖడ్గపాణులయి లోఁబడక యుద్ధముచేసి వీరమరణము నొందుటకు నిశ్చయించుకొని యందఱును పద్మనాభస్వామిప్రసాదమును స్వీకరించి యుద్ధోన్ముఖులయి నిలిచి యుండిరి. నాఁడు సూర్యోదయకాలమున నింగ్లీషుసేనలకును రాజుగారి సేనలకును ముప్పావుగంటసేపు ఘోరయుద్ధము జరిగినది. అంతట రాజుగారి సేనలన్నియు చెల్లా చెదరయి పాఱిపోయినవి. రణరంగమునకుఁ బోయి చూడఁగా రణనిహతులయి వీర

ణమును నొందినవారిశరీరము లక్కడ మున్నూటతొంబదిమూడు కనఁబడినవి. రణభూమి నలంకరించిన మున్నూటతొంబదిమూటిలో నిన్నూటయేనుబది రాచవారిదేహములు. రణరంగమధ్యమునఁ బడియుండిన విజయరామరాజుగారి శవముచుట్టును కోటకట్టినట్లుగా స్వస్థానములో నున్నతస్థితిలో నుండిన యుత్తమక్షత్రియుల శవములు నలుబది గుండుదెబ్బలతోఁ బడియుండెను. ఇట్లు మరణము నొందినవారుగాక పారిపోయినవారిలో నెందఱికి గాయములు తగిలినవో తెలియలేదు. ఇంగ్లీషు సైనికులలో మృతులయినవారు పదుమువ్వురు; గాయపడినవారఱువదియొక్కరు. మున్నూరేండ్లక్రిందట బొబ్బిలికోటముందు పెద్దవిజయరామరాజుగారు హతులయినట్లే మనకవీంద్రునికాలములో నుండిన యీచిన్నవిజయరామరాజుగారు పద్మనాభకొండముందు నిహతులయిరి. మనకవికాలముతో సంబంధించినచరిత్ర మింతే. తండ్రిమరణమును విని యప్పటి కిరువదిసంవత్సరముల ప్రాయమువాఁడయిన నారాయణబాబుగారు తల్లితోఁగూడ కొండదేశమునకు పారిపోయిరి కాని, కంపెనీవారాయనను పిలిపించి దొరతన మిచ్చిరి. ఆయన పండ్రెండులక్షలవఱకును ఋణములు చేసి ౧౭౯౪వ సంవత్సరమునందు తనకు సంవత్సరమున కెనుబదివేలరూపాయలిచ్చుపద్ధతిమీఁద రాజ్యపాలనము నింగ్లీషువారి కప్పగింపఁగా వారు ౧౮౦౨వ సంవత్సరమునాఁటి కప్పులన్నియుఁ దీర్చి రాజ్యము నాయనకు మరల నిచ్చిరి. నారాయణబాబుగారు మరల నేడులక్షలరూపాయలప్పుచేసి తనకు సంవత్సరమునకు లక్షరూపాయలిచ్చు పద్ధతిమీఁద ౧౮౨౭వ సంవత్సరములో రాజ్యమును మరల నింగ్లీషువారి యధీనముచేసి కాశీయాత్రపోయి యక్కడనే వాసముచేసి ౧౮౪౫వ సంవత్సరమున దేహము చాలించిరి. మరణకాలమున కాయన యప్పు ౧౧ లక్షలకుఁ బెరిగినది. పండ్రెండుసంవత్సరములప్రాయముగల నారాయణబాబుగారి కుమారుఁడగు విజయరామగజపతిరాజుగారికి రాజ్యమిచ్చి, ఆయన కాశీనగరమును విడిచివచ్చుట కిష్టము లేనివారుగా నుండినను ౧౮౪౮వ సంవత్సరమునం దాయనను విజయనగరమునకు రప్పించిరి. ఋణముల నన్నిటిని దీర్చి ౧౮౫౨వ సంవత్సరములో ఏ ౨౧-౨౨-౨౮ల లెక్కముతో నింగ్లీషువారాయనకు రాజ్యమొప్పగించిరి. ఈవిజయరామగజపతిరాజుగారాంగ్లేయోపాధ్యాయుల శిక్షచేఁ బ్రవీణులయి సత్పరిపాలనము చేయుచు బాలికాపాఠశాలలు మొదలయిన జనోపయుక్తములగుధర్మకార్యములకొఱకు ధనమును సద్వినియోగపఱుచుచు వచ్చిరి. విశాఖపట్టణములోని వైద్యశాలకు ముప్పదివేలరూపాయల నిచ్చినందున, దొరతనమువారాయనకు ౧౮౬౪వ సంవత్సరములో "మహారాజా" యన్న బిరుదిచ్చిరి. ఈయన ౧౮౭౯వ సంవత్సరమున స్వర్గస్థులుకాఁగా ౧౮౫౦వ సంవత్సరమునందు జనించిన యీయనపుత్రులానంద

గజపతిరాజుగా రప్పటినుండి విజయనగరపరిపాలకులుగా నున్నారు. దొరతనమువా రీయనకు ౧౭౭౨వ సంవత్సరమున "మహారాజా" యన్న బిరుదము నిచ్చిరి.

సూరకవికి రేవడను గ్రామమున చెఱువుగట్టుక్రింద నొకమాన్య ముండెననియు, ఆగ్రామమును గుత్తచేసిన దంతులూరి యన్నమరాజు కవిమాన్యమునకు చెఱువునీరు పెట్టుకోనీకపోఁగా, అతఁడు ప్రభువునకు మొఱ్ఱపెట్టుకొనియు కార్యముగానక తుదకు చెఱువులో నిలుచుండి యీక్రింది నాలుగుసీసపద్యములను జెప్పఁగానే చెఱువు నాలుగువైపుల గండితెగి నీ రాతనిపొలముమీఁద పాఱెననియుఁ జెప్పెదరు—

సీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తి కుక్షిని గల్గుపద్మనాభునిపదాబ్జమునఁ బుట్టి
సకలరత్నాకరస్థానమై యుప్పొంగునంబుధీశునిచరణంబు ద్రొక్కి
పరమతత్త్వజ్ఞుఁడై పరఁగుశంతనుమహీరమణువామాంకభాగమునఁ జేరి
యఖిలలోకారాధ్యుఁడై మించివిహరించుశివుజటాగ్రసీమ నిలిచి
తనరు నీవంటిధన్యకు త్తమము గాద। పూసపాటిమహాస్థానభూమియందుఁ
గాలుద్రొక్కంగ నోడుఁ జండాలుఁడైన। కదలు మిటమాఱి దివిజగంగాభవాని.

సీ. ఆదిభిక్షుం డీతఁ డని రోసి యడిగూడుకొనివచ్చి యిటనిల్వఁ గోరితొక్కొ
జగడాలచీలివై సవతితోఁ బోరాడి వీఁగివచ్చి యిచట డాఁగితొక్కొ
నిర్జరాంగన లెల్ల నీయింకు వెలిపుచ్చ మూఁబవై యిచ్చోట దూఱితొక్కొ
జీవబాపలఁ గష్టపెట్టుటకై మిన్ను దొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచితొక్కొ
వలదు ద్విజభూమిఁ గాల్నిల్ప వసగాదు। నవ్వ నీకేల తగ దంబురాశికరుగు
నాతియుఁ నెడె కాఁడ జెపిన్న నాఁటిమగఁడు। కదలుమిటమాఱి దివిజగంగాభవాని

సీ. భాపపంబు వెల్ల భంగంబులే కాని భంగము లొలఁగు చెప్పటికి లేదు
తిరుగుచో వంకర తిరుగుడింతియుకాని తిన్నఁగాఁదిరుగుట యెన్న డెఱుఁగ
మొదని రేఖ పగిల్లమొరయుచుండుటెకాని మొదయకూరక యుంటయెఱుఁగ మెపుదు
పాలకట్టిరోసి పల్ప నగుటెకాని పలుచనిగతి మాని మెలఁగు టెఱుఁగ
మనుచు నీలోన నీవైనయవగుణంబు। లరసి లజ్జించి దివి నుండ కనుగుడిచి
నిలువునీరైన నీవిందు నిలిచితొక్కొ। కదలు మిటమాఱి దివిజ గంగాభవాని.

సీ. కృతకాద్రులాయెనా కీలాగ్రఫణిఫణానేకపూత్కారవర్తికచయము
విరిదోఁట లాయెనా కటుకకంటకకంటకాంకురవిస్ఫురితాగచయము
పువ్వుఁబాన్పు లాయెనా నవమంజులశ్వేతలవణాలవాలమౌ చవుటినేల
బొమ్మరిండ్లాయెనా భూరిభేకాండజాధారమై తరుకేదారచయము

నీకు విహరింప వసతులై నిర్వటిలెను। చిన్న పొలములు బ్రాహ్మణక్షేత్రములకు
ఘాతుకత్వంబు చేయుమనుష్యులు గలరె। కదలుమిటమాని దివిజగంగాభవాని.

కనూరకవి విషయమున నిటఁ దెలిసినసంగతు లతఁడు సమకాలికులగు కవులతోఁ బెట్టుకొన్న వివాదములును, కవులొండొరులను దిట్టుకొన్న పద్యములును దక్క మరి యేమియుఁ గానరావు. కాఁబట్టి యీ కథలనువిడిచి కవికృతగ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యములనుమాత్ర మిం దుదాహరించుచున్నాను.—

కవిజనరంజనము.

మ. అమరద్వీపవతీపయోవిహరణప్రాంచత్సురస్త్రీల వ
జ్రమయాభ్రంకషమంటపాగ్రముల నిచ్చల్ క్రీడఁగావించుత
త్క్రమణీవారము వేఱ నేరుపఱుపన్ రా దంచుఁగా దివ్యరా
జముఖీపాళికిఁ దమ్మిచూలి యనిమేషత్వంబు గావించుటల్.—ఆ. ౧.

శా. శయ్యాబంధమున న్మురాంతకుఁడు భూపాకృతవన్మూర్తిఁ జే
నయ్యార్యారమణుండు దాల్చిరి భుజంగాధీశులన్ నీయసా
హాయ్యప్రస్ఫుటధాటి కోర్వ కనుచో నబ్జాస్యలా యొప్పువా
రయ్యా గంధసమీర ప్రోవఁ గదవయ్యా యీకురంగేక్షణన్.—ఆ. ౨.

మ. అలమన్ మైఁ బులకాంకురాళి దరహాసాంకూరము ల్కన్గవం
దొలఁకన్ ముత్యపుటొంట్లు గండయుగళిం దూఁగన్ గనత్కంకణం
బులు మ్రోయన్ భుజమధ్యసీమ రతికంపుఁబిందాళి తార్చాలుగాఁ
దలఁబ్రా లొప్పెసె లతాంగియాదలపయిన్ ధాత్రీశుఁ డత్యాదృతిన్,—ఆ. 3.

ఆంధ్రచంద్రాలోకము.

గీ. అక్రమాతిశయోక్తి ప్రఖ్యాతికెక్కు। హేతుకార్యంబులకు సహవృత్తి గల్గ—
జ్యాపరిరంభణైకదక్షత వహించె। నీశరంబులు నీశత్రునృపులతోడ.

క. ఏపారుఁ గృతులఁ బ్రతివ। స్తూపమ వాక్యములు రెంటి కొగి సమత లగన్—
తాపమున నలను నూరుఁడు। చాపంబున శూరుఁ డోరు జగతినన్యుక్తియున్.

రామలింగేశశతకమునందలి పద్యము లీవలకే కొన్ని యుదాహరింపఁబడినవి. అతని గ్రంథము లగుటచే నాంధ్రనామశేష కవిసంశయవిచ్ఛేదములనుండి కవితాధోరణి కానుటకుఁ బద్యముల నుదాహరించుట యుచితము కాకపోయినను, అందుండియు నొక్క చిన్నపద్యమును గైకొనుచున్నాను.—

క॥ వెన్నెలగాచె మంజరి। వెన్నఁ జరమాంగములకు వెలయును వేశ్యా
కన్నె లనం బర్వంబులు। కన్నులనగ లోచనములు కంఠేకాలా.—ఆంధ్రశేవ

గీ. ఎఱుకగలవారి యనుచోట నెఱుకగలరె। యిట్టివారయి యెడిచోట నిట్టి రనుగ
జేయుఁగలవారలనుచోటఁ జేయఁగలరె। యనుచు లోకప్రసిద్ధోక్తి యగును శబ్ద
కవిసంశయవిచ్ఛేదము

మంగళగిరి – ఆనందకవి.

ఈకవి వేదాంతరసాయనమను నాలుగాశ్వాసములపద్యకావ్యమును రచియించి దానిని నిడిమామిళ్ల దాసయామాత్యుని కంకితము చేసెను. కవి క్రైస్తవమత మవలంబించిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతఁడు తిమ్మయామాత్యుని పుత్రుఁడు; ఆత్రేయగోత్రుఁడు; కవి కృతిపతి కన్నుఁగూర్చి పలికినవిధము నిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. ఒకవంక నిగమాగమోజ్జ్వలాతిశయార్థవిధివాదకౌశలశ్రీజనికాయ
మొకచాయ న్యాయశాస్త్రోదాత్తవాక్యప్రసంగకృద్విద్వత్ప్రజావితాన
మొకత్రైత సంస్కృతప్రకటాంధ్రభాషాకవిత్వప్రవీణకవిప్రకాండ
మొకచెంత సప్తస్వరోద్గీతగీతికావైచిత్రివిస్ఫురద్వైణికౌఘ
ముల్లసిల వ్రజకోష్ఠయశోపమాన। వైభవస్ఫూర్తి నొకశుభవాసరమున
మహితగుణపాళి దాసయామాత్యమౌళి। ప్రమదముప్పొంగఁ గొలువుననుండి

మ. నను సర్వేశపదాంబుజద్వయనితాంతధ్యానపారీణు భూ
రినయోపేతచరిత్రు మంగళగిరి శ్రీవంశవారాశిపూ
ర్ణనిశానాథు సుధీజనాభిహితు నానందాఖ్యు సద్గ్రంథక
ర్తృను సాహిత్యకళావిశారదుని బిల్వం బంచి పల్కెం గృపన్.

ఉ. తరుముఖసప్తసంతతుల దారత నెచ్చట నిల్ప నచ్చటన్
బరఁగు సమస్తదిక్కులకుఁ బ్రాఁకగు భావరసానుకూలవా
గ్గరిమఁ దనర్చు సత్కృతిముఖంబున దానికిఁ దారకేందు
భాస్కరులుగలంతకాల మనిశంబుఁ గరంబుఁ బ్రసిద్ధి చెల్వగున్.

ఇతఁడు ఆంధ్రకవితాగ్రగణ్యుఁ డగుట ప్రబంధకవి పేరుపెట్టి తోఁచునట్టి వేదాంత గ్రంథము గాక మతస్థాపకుఁ డయినయేసుక్రీస్తుయొక్క చరిత్రముగా నున్నది. ఈపుస్తకము నిర్దుష్టమయి మృదుమధురమై ప్రబంధరీతిమునఁ జేయఁబడియున్నది. ఇంద

ర్ణన లేశమయినను బూర్వప్రబంధములలోని వర్ణనలకుఁ దీసిపోవు. ప్రాక్
ారగా రీకావ్యము ౧౭౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున రచియింపఁబడినట్లు చెప్పిరికాని,
వి కృతిపతి యయినదాసామాత్యుని సోదరుఁ డగు రాజప్పను వర్ణించుచో

మ. మని రాత్మీయదయుండు రాజపమహామంత్రీంద్రుఁ డుద్యన్మహా
మ్మదలీఖాను కృపానులబ్ధమదవన్మాతంగమాణిక్యవా
రదుకూలానికసత్కృతిం ద్రిదశవర్యస్ఫారసామ్రాజ్యల
క్ష్మీఁ దనర్చె న్నృపకోటి పేర్కొనఁగఁ బుల్చేర్పట్టణాధ్యాసియై.

ను పద్యములో నతఁడు కర్ణాటకపు నబాబగు మహమ్మదలీచేత సత్కారమును బొంది
ట్లు చెప్పియుండుటచేతను, ఈమహమ్మదలీ ౧౭౪౯ వ సంవత్సరమునఁ గాని సింహాసన
ునకు వచ్చి యుండకపోవుటచేతను, వేదాంతరసాయనము ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమునకు
రువాతనే రచియింపఁబడినదని నిశ్చయింపవలయును. ఈకవి కూచిమంచి తిమ్మకవి
మన లయినవారికాలములోనే కృష్ణామండలమున నుండినవాఁడు. కృతినాయకుఁడు
ందరుపురములో నధికారము చేసిన ట్లీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

మ. ప్రకటారాతిచమూభయానకఘనప్రాకారఖేయంబులన్
సుకరశ్రీఁ దగుబందరాఖ్యనగరిన్ సాంపాందదీనార్థిక
ల్పకభూజం బన దాసమంత్రి మణిశుంభద్రత్నజాంబూనదా
దికవస్తుప్రకరాన్వితాయతనుఁడై ధీరుల్ ప్రశంసింపఁగన్.

వేదాంతరసాయనకృతికర్తయు కృతిభర్తయు నిరువురును క్రైస్తవమతప్రవిష్టు లైన
యోగి బ్రాహ్మణులు. వేదాంతరసాయనము యొక్క యొక్కొక్కయాశ్వాసమునుండి
యొక్కొక్కపద్యము నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. జగదుపకారకారకవిశాలసమస్తపదార్థకల్పకుం
డగునతఁడెం బరాత్పరు మహామహు సర్వశుభస్వభావు మ్రొ
క్కఁగఁ దగుఁగాక యాతఁడిలఁ గల్గఁగఁ జేసినవానిపూజ స
ల్పఁగ దురితంబు లంటు నని పల్కుట యొప్ప నశంకయంబుగన్.—ఆ. ౧.

చ. ఘనతరపాపపుణ్యముఖకార్యసమాచరణస్వతంత్రతన్
గొనినమనంబు మానవునకుం బొసఁగం దగు లేనిచో జగం
బున సుకృతాఘముల్ నరకమోక్షపదంబులు గల్గవం చనం
జను నుచితజ్ఞసంతతి ననుశ్రుతవాక్యవిజృంభణంబునన్.—ఆ. ౨.

చ. చని సెలయేటిముత్తెములఁ జాదనకై యమరుద్విజాలిలా కాం
చనకురువిందచందనరసాలముఖద్రుసమూహగోష్ఠనీ

ఘనతరకాయమానములఁ గ్రప్పుచు దిగ్గియులన్ లతానికే
తనముల సంచరింపుచు నతండు పరాత్పరచింతనంబునన్.—ఆ. ౩.

ఉ. వార లవార్యకౌతుకనివాసమనోంబుజులై జగజ్జనా
ధారు నయప్రచారు సముదారుని నమ్మిరియారుమారునిన్
భారపుస్త్రీవ్రమాదన విపద్దశలం బొరయించినట్టిని
ష్కారణవైరులన్ సరకుగాఁ గొనకించుక యెల్లనెక్కులన్.—ఆ. ౪.

కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుఁడు.

ఈకవి యారువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; రాయన మంత్రిపుత్రుఁడు; కౌండిన్య గోత్రుఁడు. ఈతనితల్లి నరసమాంబ; అన్నయోగానందుఁడు. ఈకవి యనిరుద్ధచరిత్రము, కవిరాజమనోరంజనము, అను రెండుప్రబంధములను రచియించెను. ఇందు మొదట రచియింపఁబడిన యనిరుద్ధచరిత్రములో

ఉ. నిండుమనంబు సత్యమును నీతియు శాంతియుఁ గల్గి కీర్తిమం
తుం డయి భోగభాగ్యములతోఁ జెలువొందుచుఁ గొండవీటిభూ
మండలనాయకుల్ ప్రభుల మన్ననచేయఁగఁ బెంపుమీఱె స
త్పండితుఁ డబ్బమంత్రి కనుపర్తి పురాన్వయవార్ధి పూర్ణచం
ద్రుం డని లోకు లందఱు నెఱుంగుటకు న్నుతిచేయ నేటికిన్.

అని కవి తనతాతయైన యబ్బయ్య కొండవీటిరాజుల మన్ననఁ బొందినట్లు వ్రాసికొనెను గాని యాతనికాలమునాటికిఁ గొండవీటిరాజ్యము తురుష్కాధీన మయినది. ఈహేతువుచేతఁ గాఁబోలును కవి తాను తరువాత రచియించిన కవిరాజమనోరంజనములో

చ. సుగుణకదంబ మెల్ల నొకచోటనె కాపుర మున్నయట్లుగా
నగునని వేయినోళ్ళఁ గొనియాడుచు భూజను లెంచ ధన్యుఁడై
తగు కనుపర్తి యబ్బనకుఁ దిప్పియసాధ్వికి లచ్చమాంబకున్
బొగడిక కెక్కి రిద్దఱుసుపుత్రులు రాయన నిమ్మనామాత్యయుల్.

ఉ. వే యనవచ్చుఁ గాక నుతు వే యనపాయవదాన్యుఁడై భవం
బౌయనవద్యబుద్ధి తగు నాయనకే యనఁ గీర్తిచంద్రికల్
గాయ నయస్వగీతికలు గాయకులుఱ్వపాడ నొప్పు మా
రాయనమంత్రి మేలు బళిరాయన మూనిజనాభివంద్యుఁడై.

అను పద్యములయందుఁ దనతండ్రి తాతలు కొండవీటిరాజులయొద్దనున్నట్లు చెప్పక తనతాతకు ముత్తాతయైన బసవామాత్యుఁడుమాత్రమే కొండవీటిరాజులమంత్రియైన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పెను—

శా. శ్రీపేర్మిన్ శశివోలె బ్రహ్మకులవార్ధిం బుట్టి కొండిన్యగో
త్రాపస్తంబపవిత్రసూత్రకలితుండై రామసింహాసనా
ఖ్యోపేతస్ఫుట కొండవీటిపురరాజ్యోర్వీశ్వరు ల్మంత్రిగాఁ
జేపట్టన్ బసవప్రధానుఁ డిల మించెన్ భాగ్యసంపన్నుఁడై.

కవియొక్క తండ్రితాతలు కొండవీటిసీమలోని కనుపర్తిగ్రామమునకు కరణములని తోఁచుచున్నది. కవికి మంగళగిరిలోనున్న పానకాలరాయఁడిష్టదైవతము. మంగళగిరి కృష్ణామండలములో గుంటూరునకు సమీపమున నున్నది. అబ్బయామాత్యుఁడు పదునెనిమిదవ శతాబ్దమధ్యమున నుండినవాఁడు. ఇతఁడు ౧౭౮౦ వ సంవత్సర ప్రాంతము వఱకును జీవించియుండవచ్చును. ఇతఁ డాశతాబ్దమునం దుండిన ప్రబంధకవీశ్వరు లందఱిలోను మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడు. వసుచరిత్రమునకుఁ దరువాత నీతనికవిరాజ మనోరంజనములో నుతూఁగఁదగిన ప్రబంధము లొకటి రెంటికంటె నెక్కువగాలేవు. కవిరాజమనోరంజనములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ గవి సాహిత్యమునందుమాత్రమే కాక సంగీతమునందును బ్రవీణుఁ డయినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు—

క. శ్రీమంగళగిరినరసిం। హామేయకృపావిజృంభితాద్భుతకవితా
శ్రీమంతుఁడఁ గానకళా। ధీమంతుఁడ దేవతాస్తుతివ్రతపరుఁడన్.

కవిరాజమనోరంజనమునకుఁ బురూరవశ్చరిత్రమని నామాంతరముగలదు. బాల్యము నందు రచింపఁబడినదగుటచే ననిరుద్ధచరిత్రము పురూరవశ్చరిత్ర మంత ప్రౌఢముగా లేదు. ఈరెండు పుస్తకములనుండియుఁ గొన్ని పద్యముల నుదాహరించుటకన్నఁ గవి విషయమున వ్రాయఁదగిన విశేషాంశము లేవియుఁ గానఁబడవు.

అనిరుద్ధచరిత్రము.

చ. విచికిలగంధియుక్ విభుఁడు వేడుకతోఁ దర రెండువైపులన్
రుచిరకటాక్షపంక్తులమెఱుంగులు నిండఁగ నిల్పి రయ్యెడన్
బ్రచురతరానురాగరసబంధురతం దరచీర దూరి పా
లుచు హృదయాబ్జమూల్ మొగ మెఱుంగనిచుట్టితకంబు సేయఁగన్.—అ౧

ఉ. కన్నులఱెప్ప లాఁగనివికాసపుఁజూపును మానముద్రతో
నున్న మొగంబు నిశ్చలత నొప్పుశరీరముఁగాఁ బటంబుపై

నున్నతలీల వ్రాసినప్రియుం గని సొక్కెనఁ దాను నట్లతాం
జొన్నలు చక్కెయుండె సఖి చేసినజంత్రపుబొమ్మకైవడిన్.—అ. ౨.

ఉ. మీసముతీరుఁజూచి జిగిమేనిపటుత్వముఁజూచి మోములో
హాసముఁజూచి చేతులచొయారముఁజూచి మనోజ్ఞరూపరే
ఖాసమలీలఁజూచి యహహా యనుచుం దలయూఁచి ముందు తా
వ్రాసినభావ మెంచి తల వంచుకొనెం జలజాక్షి సిగ్గునన్.—అ. ౩.

చ. అనవుడు మందహాసముఖుఁడై హరి నీభుజశక్తి నీవె నె
మ్మనమున లజ్జలేక పలుమాఱును మెచ్చుకొనంగ నీతితో
యనిమొన జెల్చినప్పుడు నిరర్థక మీవెడమాట లేల నాఁ
డావి భుజాయుధంబు చను పోవుచును గూరలమే లనుగంగ నేటికిన్.—అ. ౪.

ఉ. భూసురవేదనాదములఁ బుణ్యసతీజనమంజులోక్తులన్
భాసురవృత్తగీతరసబంధురరావములం బురీవనీ
వాసశుకానులాపముల వారణబృంహితవాజిహేషలన్
ఘోషముదంచితం బగుచుఁ జెల్వ వహించెఁ బురంబు నవ్యమై.—అ. ౫.

కవిరాజమనోరంజనము.

చ. కొడుకులు గల్గుదాఁక నొకకొన్నిదినంబులు చింత నందనుల్
పొడమిన నాయువున్బలము బుద్ధియు విద్యయుఁ జాలఁ గల్గఁగా
నుడుగనిచింత కల్గి తను నొలిభజింపనిచింత తండ్రి కె
ప్పుడుఁ గడుచింత సేయుదురు పుత్రులు శత్రులుగాక మిత్రులే.—అ. ౧

సీ. ధవళ వల్పులకుఁ బ్రభుత్వంబు వచ్చిన మనుష్యుల వికారపుఁజూడ్కిఁ జూచినట్లు
పల్లవు ల్పుత్తి లేమిపడి యింటిచాయరా మొగిలంజెతల్లులు మూల్గినట్లు
పరదేశి యతిలోభపరునియింటికిఁ బోవఁ దగి కోఁతివలెను గద్దించినట్లు
పంతువానికి హీనవైశ్యులు తమలోన శోకంబుగాఁ గలహించినట్లు
తెరలి కొండొకకుటివి కూశ్మదృష్టిఁ జూచు
గొఱగొ అను ఘూర్లు గద్దించుఁ దతిమి తతిమి
కవిసి కలహించి ఘోశ్యతి కలకలముగ
కాకులున్నవి రోమభీమణతు లగుచు.—అ. ౨.

చ. కర మనురక్తిఁ గొమ్మ కరకంజమునం దిడి మీఁదఁ బాలుఁ జ
క్కెరలును బెట్టి పెంచి పఠింపుచు మాటలు చెప్పినందుకా

విరసతఁబూవుల న్నిగుల వేదన గొల్పెద రింతి కిర్యాదకా
గుబుగుబు బొమ్మపెట్టితిరి క్రూరవిచారము కీరవాగమా.—అ. ౩.

ఉ. నిప్పులురాలు గ్రీష్మమున నిక్కినగాడ్పులు వార్షికంబునన్
జప్పుడు సేయుకే మరలఁబోఁగాఁ బ్రతీచికిఁ బ్రాచినుండి తా
రప్పటిపోరగుచేఁ బ్రజల నాపదఁ బెట్టి నిబాధికారముల్
దప్పినఁ జిన్నబోయి మరలం జనుచుందురుగాద దుష్ప్రభుల్.

చ. మలయజగంధి తాళపరిమాణమనోహరరాగగీతికా
కలరవదంబు జంత్రమున గాత్రమునన్ జెలఁగింపు నింపుచే
శిలలు ద్రవించెఁ జిత్రములు జీవకళల్ ధరియించె దారువుల్
పొలుపుగ నంకురించె మృగము ల్మదిఁ జొక్కవహించె నెంతయున్.—అ. [illegible]

మ. తగునే రాజకుమార మన్మథ మనస్తాపంబుచే నింత నె
వ్వగలం బొందఁగ ధైర్యశాలివిగదా వారాంగనాస్నేహమో
హగుణంబు ల్చపలాయతాయతము లెంతైన న్నతం బేలగున్
నగరే లోకులు నీమనం బిటులు మగ్నంబైన రాగాంబుధిన్.—అ. ౫౬.

కాణాద-పెద్దన సోమయాజి

ఈకవి నిజామురాజ్యములోని గద్వాలసంస్థానాధిపతి యైన ముక్కిపల్లి సోమ భూపాలుని ప్రేరణచేత ముకుందవిలాసమును, అధ్యాత్మరామాయణమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; అశ్వలాయనసూత్రుఁడు; ఆత్రేయ గోత్రుఁడు; తిమ్మనార్యపుత్రుఁడు. సోమభూపాలుఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి చెప్పుకొన్న ముకుందవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములలో „శేషశైలేశలీల'' అను నామముతో అపంచవర్గీయ చిత్రకృతి మొద లయినవానినిగూడఁ దాను రచించినట్లు చెప్పెనుగాని యవి యిప్పుడు కానరావు—

సీ. నను నందవరపురాన్వయపయోనిధిచంద్రుఁ గాణాదవంశవిఖ్యాతిసాంద్రు
నాశ్వలాయనసూత్రు నాత్రేయమునిగోత్రు సకలవిద్వత్కవిప్రవరమిత్రు
ప్రౌఢలక్ష్మీపతిపండితసోదర్యు బాహటగ్రంథానుభావధుర్యు
వేదశాస్త్రపురాణవివిధమతధురీణు వరచతుర్విధకవిత్వప్రవీణు
భోజచంపూప్రబంధార్థబోధనాన్ధ్రబంధగీర్వాణటీకానిబంధనాది
[illegible]రచనచతుర్యు పెద్దనార్యుఁ గాంచి దయమించి పలికె సగౌరవముగ,

గీ. కాదివర్ణంబు లిరువదియైదు విడిచి । చేసితి పవర్గీయచిత్రకృతిని
శేషశైలేశ లీలాఖ్యచే నెసంగ । యాదిమితవర్ణనియతి శక్యంబు జగతి?

ఉ. శ్రీరమణీయరత్న సూరపురీనగరీసగరీయదేశభూ
భారధురీణుఁ డాబిహారిపామనృపాలుసభాంతరంబునన్
యూరమణాంకితంబులుగను మత్స్యపురాణ మొనర్పఁ బూనవే
సారసుధాప్రసారవిలసత్కృతి నాంధ్రవచశ్చమత్కృతిన్.

ఈకవి సంస్కృతాంధ్రములయందు బహుసమర్థుఁడు. ఈతనిగ్రంథములలో నున్నన్ని శబ్దాలంకారములును చిత్రబంధకవిత్వపద్యములును మఱి యేకవిగ్రంథములోను లేవు. ఈతనికవనము రసవంతమయి కవిజనహృదయరంజకముగా నుండును. తనకవిత్వముఁ గూర్చి వెన్నెలకంటి వేంకటపతి యీక్రిందిపద్యమును జెప్పినట్లు కవి తనయధ్యాత్మ రామాయణమునందు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

ఉ. ఇద్దఱుజోడు నన్నకవి యెఱ్ఱన, తిక్కన సోమయాజి దా
నద్దగు వాఁడికిన్, ముగురి కొక్కఁడె దీటగు నల్లసానిమా
పెద్దన, వారితోడుతను బేరువహించిన శ్రీకణాదముం
బెద్దనసోమయాజి విను పెద్దనఁ బోల్పఁ గవిత్వసంపదన్.

ఇట్లితరులు పొగడినట్లు చెప్పుటయేకాక కవి తాను తనముకుందవిలాసము నిట్లు పొగడుకొన్నాఁడు—

గీ. ఇందు సకలహితము నిచ్చు మున్విష్ణుఁడి । త్రీయతుల్యమౌ మదీయకవిత
యెదుటఁ జేవఁబోలు వనలిఁబోలుఁ బోలు నొమోను । మృదువుగాద విరులమీఁద వాలి?

క. కుందవిలాసము తావి ము
కుందవిలాసము సదాముకుందవిలాసం
బిందువిలాసమును సుధా
బిందువిలాసము హసించుఁ బేశలఫణితిన్.

ఈకవికాలముగాని కృతిపతి యనఁదగు పెదసోమనృపాలునికాలముగాని నిశ్చయముగాఁ దెలియలేదు. అయినను

ఉ. వెన్నయభట్టు భీమన ననంతు నధర్వణుఁ దిక్కహోత్రి నె
ఱ్ఱన్నను సోము భాస్కరుని నయ్యలు నైషధకావ్యకర్తఁ బో
తన్నను చిన్నవీరుఁ జివన్నను నూరప రామభద్రుఁ బె
ద్దన్నను దిమ్మనార్యు గరుడాంకుని మూర్తి సుకీర్తి నెంచెదన్.

అని భట్టుమూర్తివఱకును గలకవుల నీకవి పొగడి యుండుటచేత నీతఁడు పదునాఱవ శతాబ్దాంతమునకుఁ బదునేడవశతాబ్దాదికిని దరువాత నుండెనా యనుట స్పష్ట

మగుచున్నది. ముష్టిపల్లి సోమనృపాలునితాత మొదలయినవారు మహమ్మదీయులతో యుద్ధము చేసి వారిని జయించుట మొదలయినసంగతులు చెప్పఁబడి యుండుటచేత నితఁడు పదునేడవశతాబ్దాంతమునందో పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమునందో యున్న టూహింపఁ దగియున్నది. గద్వాలసంస్థానమునందున్న మామిత్రులొకరిఁ గవికాల విషయమునుగూర్చి వ్రాయుఁగా ౧౮౫౦వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండినట్లు తెలిపి యున్నారు. ఇందలికవిస్తుతిలోఁ బేర్కొనఁబడినయయ్యలు కట్టమతమును జేసి సత్యదే యయినపక్షమునఁ గవి ౧౮౭౦వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతఁగూడ నున్నట్లు చెప్పవలసి యుండును. ముకుందవిలాసమునకు భద్రాపరిణయ మని నామాంతరము గలదు. కవికృతము లయినరెండుగ్రంథములనుండియుఁ గొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ముకుందవిలాసము.

ఉ. ఆటలు పాటలుం గలుగునందపుగందపుఁగూటవాటముల్
కోటలు పేటలుం బసిఁడిగోడలు మేడలుఁ గల్గవిందురా
చోటులు నీటులుంగులుకుచుక్కను జుక్కను నిందుఁజెల్వపుం
బోటులమేటులం దగినపొన్నలచెన్నులు గల్గువీటిలోన్.—ఆ. ౧.

ఉ. చేరలఁ గొల్వవచ్చు దయచిప్పలఁ గొప్పకుఁ గొప్పకన్నులున్
మూరలఁ గొల్వవచ్చుఁ గడుముచ్చట లిచ్చువెడందవక్షమున్
బారలఁ గొల్వవచ్చుఁ గచపాళి బళీ హరికి న్సమీపమున్
మేరలఁ గొల్వవచ్చు నిఁక మేలతఁ డీలతఁ బ్రీతిఁ జేసినన్.—ఆ. ౨.

ఉ. కానన కాననభంబు సరి కాని జగావిలసిల్లు మోహకిం
పానఁగఁ బానకంబు సమ మానన మానసవిల్లు మేసమా
మే ననమేనసం గనక మేనన మీనసఁగన్గవం దగున్
వేలిలివేనలిన్విరుల వేయుఁ జూవె యువతీమతల్లికిన్.—ఆ. ౩.

మ. తనరన్ వ్యాకరణజ్ఞుఁ డంద్రియనుచుం దర్కజ్ఞునిన్ బ్రాభయం
బును మీమాంసకునిన్ నపుంసకుఁ డటంచు న్వాడి దూరంబునం
గని యస్పృశ్యునిఁ బోలె ఛాందసుని వేడ్కం గావ్యలీలారస
జ్ఞ నిజేచ్ఛం గవితావధూమణి వరించున్ భావగర్భంబునన్.—ఆ. ౪.

అధ్యాత్మరామాయణము.

సీ. సంసారదావాగ్నిసంతప్తులకు సుధాస్తోమవర్షనియుక్తి రామభక్తి
తాపత్రయాతురతాపక్షీణితులకు రమ్యభేషజయుక్తి రామభక్తి

మందమతిపాపపటలదర్పము నణచు రచితగారుడశక్తి రామభక్తి
వివిధదుర్వారశిఖాంతభీతులకును ప్రబలశక్తియు శక్తి రామభక్తి
ప్రేమపోషితగురుసామ్య శక్తి రామభక్తి । కామితార్థప్రదాన శక్తి రామభక్తి
శ్రీమదానందప్రదమగు శక్తి రామభక్తి । సామరస్యోదితవిముక్తి శక్తి రామభక్తి.—బాల.

చ. సొరిది గళత్రపుత్రపితృసోదరబాంధవముఖ్యసంగమం
బరయ నదీప్రవాహపతితాగతకాష్ఠములట్లు కూడుచున్
బెరసెడుని నైజము ప్రవాహగతజంతులచాలి మోహముల్
జొరయక యుండఁగావలయుఁ బోవుచునున్నదవచ్చుచున్నదన్.—అయోధ్యా.

ఉ. అంతట దైత్యకాంతుఁడు సురాదివిరోధి సరోధిదాటి య
త్యంతవిభాకలంకను శుభాంకను లంక నశోకకానసా
భ్యంతరసీమలో నిలిపె నాసురకాంతలు కాచియుండఁగా
సంతతపూత సాధుగుణజాతను నాశ్రితజాత నెంతయున్.—అరణ్య.

ఉ. అంచలుపాఱెఁ గేకులకు నాటలు గేరె ఘనంబు లూరెఁ గ్రౌ
మ్మించులుకూరె శీతలసమీరమువారె మరుండు చేసె ము
న్నుంచుగ జాతిబాణతతి మానె నటం బధికాళిధైర్యముల్
గ్రించుకజాఱె మాఱె నలగ్రీష్మము మీఱె జలాగమం బిలన్.—కిష్కింధా.

చ. కమలవిరోధి కామజయకారి కిరద్యుతికీర్తనీయుఁడున్
కుముదహితుండు కూటమృగగోత్రహితాంతుఁడు క్లృప్తసత్కళా
క్రముఁడును కేశవేక్షణము కైరవిణీశుఁడు కోకభేదనా
గమనుఁడు కామదీకరుఁడు కంధిభవుం డుదయించెఁ దూర్పునన్ —సుందర.

ఉ. దానవనాశనార్థముగఁ దత్సతిఁ దెచ్చితి వీవును సమా
మానము నామిషంబునుతమిన్ విముఖుండవు ప్రోసెసాలు నా
ట్లానతి నామభీషణసుతాకారణం బోసఁగూడె మీఁదటన్
గా నగునట్టి కార్యము మనిశానగుచున్నది దానవాగ్రణీ.—యుద్ధకాండము.

మ. శ్రవణానందకరంబు సుందరముగా షడ్జాదిసప్తస్వరా
ర్ణవమున్ జాతిగతుల్ త్రికాలకలితస్థానత్రయీయుక్త మా
ర్గవిధుల్ తోఁపఁగ వల్లకీచతురతన్ రంజిల్ల గాంధర్వసా
రవిదుల్గానము సేసి రా కుశలవుల్ రామాయణం బాసభన్.—ఉత్తరకాండ.

కుందుర్తి వేంకటాచలకవి.

ఈకవి మిత్రవిందాపరిణయమనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁ డాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; శాండిల్యగోత్రుఁడు; రామయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని తాతయైన గోవిందామాత్యుఁడు ౧౬౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు రాజ్యముచేసిన వీరవేంకటపతిరాయలవద్ద నుండి, భారతీపరిణయమను కావ్యమునుజేసి యాతనిని మెప్పించినట్లు కవి యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

చ. పటుతరగోష్ఠి నీమధురపాకసమంచితమై రసోర్జితప
ద్యటమగుభారతీపరిణయం బనుకావ్య మొసంగి వీరవేం
కటపతిరాయలం దనిపి కాంచె మణీకనకాభిషేక ము
త్కటగతి నమ్మహామతి సుఖస్థితిశోభి యశోభిరాముఁడై.

ఈకవికాలమునాఁటికి విజయనగరసంస్థానప్రభువులు మిక్కిలి హీనదశకువచ్చినందునఁ గవి ఈరాజ్యమునువిడిచి పాండ్యమండలమునుజేరి మధురలోనుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. గ్రంథావతారికలోఁ దాను పాండ్యమండలాధీశ్వరుఁడయిన విజయరంగచొక్కనాథునిఁ గవిత్వముచెప్పి మెప్పించినట్లు కవియే యీక్రిందిపద్యములలో వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. చదివినావే మేమి చదువయోగ్యంబులో యవియెల్ల నిస్సంశయంబుగాఁగ
వచనకావ్యములుగా రచియించినావు భారతభాగవతములు రామకథయు
ఘటియించినావు ద్రాక్షపాకముగ బహునాటకంబులు సమున్నతిఁజెలంగఁ
జాటించినావు దిక్కోటరంబుల బుధకోటిమెచ్చ నపారచాటుకృతులు
నర్థగుంభనముజ్జృంభితాశుమధుర । చిత్రవిస్తరకవితా ప్రసిద్ధి నీకు
సహజమేకద పాండ్యభూజానిసభఁ గ । ధాశుకవియనఁ గీర్తిఁ జెన్నలరినావు.

చ. కవిజనకల్పకం బఖిలకావ్యరసజ్ఞుఁ డఖండపాండ్యభూ
ధవుఁడు మహామహాప్రభుఁ డతిధార్మికుఁ డర్యగవ్రజధారి యై
న విజయరంగచొక్కనరనాథుఁడు నీకవితాసమగ్రవై
భవములు మెచ్చి నీ కొసఁగె భర్మమణీశిబికాదిసంపదల్.

పయిపద్యములవలనబట్టి యితఁడు కొన్నినాటకములనుమాత్రమేగాక భారత భాగవత రామాయణములను వచనకావ్యములుగాఁగూడ రచియించినట్లు విశదమగుచున్నది.

ఇతఁడుమాత్రమేకాక యితనికాలమునం దుండినయితరకవు లనేకులుకూడఁ దావచనకావ్యములను రచియించినట్టు తమ ప్రబంధములలోఁ వ్రాసికొనియున్నారు ఆవచనకావ్యము లన్నియు మాకు దొరకకపోయినను, ఈకాలములోఁ రచియింపఁబడిన వచనకావ్య మొకటిమాత్రము మాకు లభించినది. ఆవచనకావ్యమునుగూర్చియుఁ దత్కర్తనుగూర్చియు నింతకుముందే కొంత వ్రాయఁబడెను. పయి నుదాహరింపఁబడినవానిలోని కడపటిపద్యమునుబట్టి కవికాలమునుసహితము స్పష్ట మగుచున్నది. విజయరంగ చొక్కనాథుఁడు ౧౭౦౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౩౧ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి విద్వాంసుఁడై యాంధ్రకావ్యరచనను బ్రోత్సాహము చేసినవాఁడగుటచేతను, అతనికాలములోనే కవి యనేక గ్రంథములనుజేసి తర్వాతమిత్రవిందాపరిణయమును జేసియుండుటచేతను, ఇతఁడు హూణశకము ౧౭౪౦వ సంవత్సరప్రాంతమువఱకును జీవించియున్నట్టు తెల్లమగుచున్నది. కొంతకాలమునుండి యీతని పూర్వకవు లాచరించుచువచ్చిన యాచారమును మానక యీకవియు రంగనాథుఁడు తనకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించిన ట్లీక్రిందిపద్యమున వ్రాసికొనియున్నాఁడు. —

సీ. నీలమేఘముడాలు చాలునించఁగఁజాలుమేనువాఁడు జగంబు లీనువాఁడు
వేల్పురాతాల్పు విప్పటందమదల్పుటొమ్ము వాఁడు కళాభరమ్ము వాఁడు
వెలలేనిబంగారు వేవన్నెరంగారుచేలవాఁడు మనోజ్ఞలీలవాఁడు
కడకంట సొంపారుకరుణారసముమీఱుచూపువాఁడు భవంబుఁబాపువాఁడు
హీరకటకకిరీటకేయూరతార । హారమంజీరచాకచక్యములవాఁడు
కలనొకానొకపురుషుఁ డుత్కలికదొలుకఁ । బ్రేమ నామ్రోల వేకువజామువేళ.

గ్రంథమునం దక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లైనప్రయోగము లనేకము లుండుటచేత నీతఁడు లాక్షణికకవి కాకపోయినను, మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము రసవంతము గానే యున్నది. మిత్రవిందాపరిణయములోని రెండుమూడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాము.—

చ. అని వనితోక్తియుక్తిగతి నవ్వని జవ్వనిగుంపు సొంపుఁ జే
కొని తనిజాతసౌరభము గ్రోలుచు సోలుచు మిన్నగన్న క్రొ
వ్వన లనవద్యహృద్యకల నన్గని కన్గొని తావిమావి పెం
పొనరినమేరఁ గీరరుతు లూకొని తూకొనినంత నింగనా. — అ. ౧.

మ. సారస మామొగంబు జితసారస మాగమనంబు నాభికా
సారససూభ మాకచము సారసమాజము మేఘ మానుధా

సారసమావృతంబు నడి సారసమానము తన్నుతంబ మా
సారసమానసీయనుభసారసమాయత మాద్యగబ్జముల్. — అ. ౮.

చ. కనియె నుదారుఁ బాయతరకాస్తు భహారు సుమేరుధీరు జీ
వనదశరీరు దుగ్ధమయవార్ధి గభీరు దురాపసారు లో
చనసుఖదావతారు ఖలశైలశతారు నఘౌఘమూరు స
న్మునతయశోవిహారు వసుదేవకుమారు నతాబ్జనాభునిన్. — అ. ౬.

ఈదురుపల్లి — భవానిశంకరుఁడు.

ఈకవి ధర్మఖండమును రచియించెను. ఇతఁడు కూచిమంచి తిమ్మకవితోను కవ్వలంక వీరభద్రకవితోను సమకాలికుఁడయినందున, ఇతఁడును పదునెనిమిదవ శతాబ్దారంభమునుండి ౧౭౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతములవఱకును జీవించియుండును. ఈకవి తనధర్మఖండమున వక్కలంక వీరభద్రకవినిగూర్చి వ్రాసిన 'హరిశౌర్యుండగు' అనుపద్య మీవఱకే యుదాహరింపఁబడియున్నది. దిట్టకవి వేంకటరాయకవి తన విద్యాగురుఁడైనట్లు కవి ధర్మఖండమున నీక్రిందిపద్యముచేఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు —

ఉ. శ్రీమయవాగ్విలాసుఁడు నశేషలిపిప్రవణుండు భూతల
భ్రామహనీయమూర్తియుఁ బ్రబంధనిబంధనబంధురక్రియా
భామహితోరుసూత్రుఁడు నృపాలకపూజ్యుఁడు నంచుఁ దన్బుధుల్
వేమఱు నెంచ దిట్టకవి వేంకటరాయకవీంద్రుఁ డొప్పగుచ్.

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; శంకరామాత్య పుత్రుఁడు. కవి తాను శృంగారమంజరి యనుకావ్యమునుగూడ రచించిన ట్లీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పుకొనెనుగాని మా కాగ్రంథము లభింపలేదు —

సీ. ధాత్రి భారద్వాజగోత్రపవిత్రుఁడై సుకుచిరాపస్తంబసూత్రుఁ డగుచు
నిరతాన్నదానాభిరతుఁడౌ నీదురుపలి నరసామాత్యుపౌత్రవరుని
నగగపూజితశంకరుం డగుశంకరామాత్యుకుఁ బెద్ద సాత్మభవునిఁ
బ్రాజ్ఞుని నచ్చమాంబాగర్భశుక్తిముక్తామణి నీశ్వరధ్యానవిరతు
భవ్యశృంగారమంజరీకావ్యరత్నని మంత్రభాష నొనర్చినయనఘచరితు
శంభువిభుఁడై నయియుఁటూరి శంభులింగ్య! నను భవానీశనామునిఁగన్గొనుచుఁ బ్రోచి.

ఈకవి రచియించినగ్రంథము సమగ్రముగా దొరకలేదు గాని దొరకినంతవఱకు

గవనము రసవంతమయి మధురమయి నిర్దుష్టముగానున్నది. ధర్మఖండమునుండి రెండు మూడుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. అనవిని వానిఁజూచి మునులారయఁ బుత్రకళత్రరక్షకై
యనయముఁ గ్రూరవృత్తిమెయి నర్థము నీవు గడించెదేని నీ
ఘనతరమైనకిల్బిషనికాయము భాగమువారు కొందరో
కొనరో యెఱుంగఁదెల్పు మనిఖండితలీల నటంచుఁ బల్కినన్.

చ. హరి భజియింపనైతి లలనావయవామితవర్ణనాప్తి న
స్థిరమతి నర్థలోభరతిఁ జేయఁగనైతిఁ బరోపకార మి
ద్ధర శతతాదయాకలితతాగుణము ల్సహజంబు లయ్యె నె
ట్లరయుదు నీయపారకలుషాబ్ధికిఁ దారణయానపాత్రమున్.

చ. ఫలితతరుల్ ద్విజాతులకు భక్తి నొసంగుటయున్ గతోదక
స్థలములఁ బ్రాణిలోకము హితంబునకై సరసీతటాకముల్
నిలుపుటయున్ మహాత్ములకు నెంజిలి దీర్చుటయున్ దలంప నీ
యలఘుసుకర్మపంక్తులు తదవ్యయమార్గసుఖైకహేతువుల్.

ధూర్జటి–వేంకటరాయకవి.

ఇతఁడు రత్నావళీపరిణయ మనెడు నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి చేకూరి రామస్వామిమంత్రి కంకితము చేసెను. ఈకవి కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచియించి కృష్ణదేవరాయనికాలములో నుండినధూర్జటికవివంశమువాఁడు. ఇతఁడు తన గ్రంథమునందు ధూర్జటికవి నిట్లు స్తుతించి యున్నాఁడు—

మ. పటుగంగాలహరీతరంగసమశుంభత్ప్రౌఢతాంచత్కళా
ఘుటనున్ బాదవినమ్రకృష్ణనరరాడ్గంభీరకోటీరవి
స్ఫుటరత్నద్యుతిపాటలీకృతపదాంభోజాతు సర్వజ్ఞు ధూ
ర్జటినిం గొల్చెద నస్మదీయకులకర్తన్ భక్తి రంజిల్లఁగన్.

ఈధూర్జటిపౌత్రుఁ డయిన వేంకటపతి కృష్ణరాజవిజయమును జేసెను. ఈవేంకటపతి కుమారుఁడును కవితండ్రియు నైనలింగరాజు కాళహస్తిరాజుల ప్రేరణముచేత మఱియొక పెద్దకాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచియించెను. రత్నావళీపరిణయమునఁ గవి తన తండ్రినిగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

మ. ఘనగారీశకటాక్షలబ్ధకవితాగాంభీర్యసంతుష్టభూ
జనరాడ్దత్తసువర్ణచేలమణిభూషాగ్రామపల్యంకికా
ఘనదంతావళఘోటకాదిబహుసత్కారప్రతిష్ఠాత్ము మ
జ్జనకుఁ ధూర్జటి లింగరాజకవిరాజశ్రేష్ఠుఁ గీర్తించెదన్.

ఈకవి పాకనాఁటి యార్వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఇతఁడు తన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొనుచుఁ దా నింతకుమున్న నామలింగశాసన మనఁబడెడి యమరమునంతను బద్యకావ్యమునుగా రచించిన ట్లీక్రిందిపద్యములలోఁ దెలిపియున్నాఁడు—

చ. స్థిరముగఁ గాళహస్తిగిరిజేశవరాగతసంస్కృతాంధ్రసుం
దరకవనంబు వ్యాకరణనాటక కావ్యవిచక్షణత్వముల్
గరిమవహింప భూవరశిఖామణు లెన్నఁ జెలంగి తార బం
ధురతనుకాంతిబాలరవి ధూర్జటి వేంకటరాయసత్కవీ.

మ. అమరం బంతయుఁ బద్యకావ్యముగ భవ్యంబైనయయ్యంధ్రభా
ష మహాపండితసత్కవివ్రజము మెచ్చన్ సాహితీకౌశల
క్రమ మొప్పన్ దృఢభక్తితోడుతను శ్రీరామాంకితంబై తగన్
రమణీయంబుగఁ జేసినాఁడవు బళీ ప్రఖ్యాతివాటిల్లఁగన్.

ఈకవి కాలనిర్ణయమునుగూర్చి కొంచెము విచారింపవలసియున్నది. ఈతనితండ్రియైన లింగకవి తాను రచించిన పంద్రెండాశ్వాసముల కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును కాళహస్తి రాజయినదామెర్ల యక్కప్పనాయనిపుత్రుఁడగు వేంకటపతిరాయని కంకితముచేసియున్నాఁడు. అక్కప్పనాయనిపుత్రుఁడయిన వేంకటపతినాయఁడు పదునేనిమిదవ శతాబ్దారంభమున నుండినవాఁడు. దీనినిబట్టి యీకవి ౧౫౫౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునం దుండినట్టు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. అయినను మన మిప్పుడునిర్ధారణము చేసిన యీకాలమున కొక బాధకము కనఁబడుచున్నది. కవితండ్రి యైనలింగకవి తన కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు

సీ. శ్రీకాళహస్తీశసేవనాన్వితచిత్త చిత్తజాకర లక్ష్మీవిహార
రమణీయశీల భారద్వాజగోత్రపవిత్ర యాపస్తంబసూత్రమహిత
ధూర్జటివంశపాథోధిచంద్ర కుమార ధూర్జటినామ విస్ఫూర్జితాంక
స్తుతమతి వేంకటపతితనూభవ లింగరాజకులేంద్ర ధైర్యాచలేంద్ర"

అను సీసపద్యములోఁ దాను కృష్ణవిజయము నొనర్చిన కుమారధూర్జటికిఁ బుత్రుఁడయినట్టు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈకుమారధూర్జటి తాను కృష్ణదేవరాయలకాలములో నుండి కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచించిన ధూర్జటికవికి మనుమఁ డైనట్టు తనకృష్ణ

రాజవిజయమును వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ౧౫౭౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునందుఁ గృష్ణదేవరాయలకాలములో నుండిన ధూర్జటికవి మనుమనికొడుకగు లింగకవి ౧౬౩౦వ సంవత్సరప్రాంతమునం దక్కరాజు వేంకటపతికాలములో నగుఁగా నిన్నూఱుసంవత్సరములకుఁ దరువాత నుండుట పొసఁగ నేరదు. కాఁబట్టి కుమారధూర్జటికి ధూర్జటి సరిగా తాతగాక తాతవరుసవాఁ డయియుండవచ్చును. అందుచేతనే కాఁబోలుఁ గుమారధూర్జటియే యొకచోట ధూర్జటిని దనపెదతాతనుగాఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. ఈలింగకవియుఁ దనతండ్రిని ధూర్జటి మనుమనిగాఁ జెప్పక 'ధూర్జటివంశపాథోధిచంద్ర' యని తద్వంశజునిగామాత్రము చెప్పినాఁడు. కుమారధూర్జటి చినవేంకటాద్రీశ్వరుని యాజ్ఞాప్రకారముగాఁ దాను కృష్ణరాజవిజయము చేసితినని చెప్పుకొన్న చినవేంకటాద్రి నరపతి కృష్ణరాజవిజయకృతిపతి యగు కోదండరామరాజుయొక్క రెండవకుమారుఁ డగుచినవేంకటాద్రి యైనచో నీకాలనిర్ణయ మించుమించుగా సరిపోవును. రత్నావళీపరిణయకర్తయగు వేంకటపతికవిత్వము ప్రౌఢ మయి హృద్యముగా నున్నది. కవిత్వరీతిని జూపుటకయి కొన్ని పద్యము లిందు క్రిందఁ బొందుపఱుపఁ బడుచున్నవి.

మ. మెఱుఁగుంబోఁడులు మీఁటి సౌధచరలై మిక్కుటిపుం గారుతా
మరపువ్వుల్ గ్రహియింపఁబోవ మదశుంభద్భృంభరశ్రేణి త
త్తరుణీవక్త్రవితానముం గదియ భీతస్వాంతలై కాంతలం
త రయప్రౌఢిఁ గవాటము ల్మూగుత రుద్యన్ముగ్ధభావంబునన్ — ఆ. ౧.

ఉ. ధన్యుఁడ వీవు సుమ్ము మదమ్మునఁ బల్కి సమస్తదేవమూ
ర్ధన్యుఁ దదృశ్యుఁ డైన మని రంజిలఁగా వసుభూతి యంత సా
జన్యసమేత యైననిజజాయయుఁ దాను సమస్తభోగస
మ్మాన్యము సైజనుండిర మనుందగతిం జని చేరెఁ గూరిమిన్.— ఆ. ౨.

చ. ఘనతరలక్షణప్రతిభ గాంచినరాజనటంచుఁ బద్మినీ
జనములఁ గుందఁ జేసి యనిశంబు ద్విజప్రతతిం గలంపఁగాఁ
దనరు మహాప్రతాపమహితస్థితిఁ గాంచుచు వచ్చునట్టి న
య్యినకరమండలాగ్రహతి నెంతయు వెల్వెలనై తొలంగవే.— ఆ. ౩.

మ. చెలి రత్నేశ్వరు నొక్కనాఁ డిటువలెన్ సేవించి మోదంబుతో
లలన ల్గుగ్గురు వెంటనంట నిజలీలామందిరాంచద్దిశా
స్థలిఁబోవన్ గ్రహియించె రక్కసుఁడు దోస్సారంబు మించంగ వె
ఱ్ఱులిచేఁ జిక్కుకురంగుల ట్లతివ లింపు ల్దక్క భీతిల్లఁగన్— ఆ. ౪.

అయ్యలరాజు – అయ్యలభాస్కరకవులు.

అయ్యలరాజవంశసంభవు లయినయయ్యలతిప్పయ భాస్కరకవియుం జేరి కాల స్వరూపాదులను దెలిపెడి రట్టమత మను గ్రంథమును కన్నడభాషనుండి యాంధ్రభాషా ములపద్యకావ్యమునుగాఁ దెనిఁగించిరి. ఈకవు లిరువురును క్రీస్తుశకము ౧౬౮౦ వ సంవత్సరమునం దీపుస్తకమును దెనిఁగించినట్లుగా గ్రంథాంతమునందలి యీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. కలియుగప్రథమభాగము నాల్గువేల యేన్నిదినూర్లపై నెబ్బదియునొకటి
శాలివాహనశక సమ లిల వేయునాన్నూట లొంబది రెండు రూఢిగాఁగ
ప్రభవాదిగతములు పరఁగ నిర్వదిమూఁడు నేండ్లయ్యె నంతయు నెన్న బుధులు
ఆట్టికాలంబున నయ్యల భాస్కర కవివర్యు లలరాజకమలహితుని
యాజ్ఞఁ బూర్వోక్త రట్టమతాఖ్యకావ్య । మును నొనర్చిరి యాచంద్రముగను గీర్తి
వక్తృశ్రోతలకును గల్గ వసుధమీఁద । నల యహోబలనృహరికి నర్పణముగ.

కవు లీగ్రంథమును కొండ్రాజు పెదతిమ్మరాజునకుఁ బుత్రుఁడును మంగయ గుర్వారాజునకు దౌహిత్రుఁడును నయిన వేంకటరాజున కంకితము చేసిరి. ఈ వేంకటరాజు కర్నూలు మండలములోని రొట్టపాలెమునకుఁ బాలకుఁడును అహోబలక్షేత్రధర్మకర్తయు నయినట్లును, అతఁడు కవులను బిలిపించి రట్టమతమును దెనిఁగింపఁ బ్రార్థించినట్లును, ఈపద్యములలోఁ జెప్పఁబడి యున్నది—

సీ. శ్రీమదహోబలస్వామి మహారాజ్య రక్షకుం డగుచు నేరాజు వెలయు
నభిరామకామందకాఖ్యసత్కావ్యరత్నమునకు నేరాజు నాథుఁ డయ్యె
జానకీనాయకచరణసంసేవనప్రౌఢిచే నేరాజు ప్రబలు సిరుల
నెరయూరి పురవరాధీశాది బహుబిరుదాంకుఁడై యేరాజు యశముగాంచె
నతఁడు కొండ్రాజు తిమ్మభూపతివరేణ్య । తనయు పెదతిమ్మరాజవతంసగర్భ
వార్ధిచంద్రుండు సత్కులవర్ధనుండు । సతతవిభవుండు వేంకటక్ష్మావిభుండు.

క. ఒకనాఁడు నిఖిలకోవిద । సుకవిహితామాత్యబంధుసుతవీరభట
ప్రకరము గొలువఁగఁ గొలువుం । డి కథాప్రస్తావ మాత్మ నివ్వటిలంగన్.

గీ. రాయకవిదైనయయ్యలరాజవంశ్యు । ననఘుఁ దిప్పయ్య క్రతుభుత్పుత్రు నయ్యలాఖ్యు
నాగఘనునాను భాస్కరనామధేయుఁ । గరుణ దళుకొత్త రావించి గారవించి,

వ. తత్కాలోచితప్రసంగంబున నిట్లనియె.

గీ. ఘనతసుజ్ఞాననిధి రట్టఘనుఁడు మున్ను । చెలఁగఁ గన్నడభాషను జెప్పినట్టి
శాస్త్రమంతయు నేను నీజనులుఁబొగడఁ । దెనుఁగుభాషనొనర్చెంగఁదివురుఁడీరు.

ఈపుస్తకమునుబట్టి యీకవులకాలమును నిర్ణయించుటకుమాత్రమేకాక తెనాలిరామకృష్ణునికాలమును కనుఁగొనుటకు సహితము కొంతయాధారము కానవచ్చుచున్నది.

రట్టమతమును దెనిఁగించిన యీకవుల యింటిపేరు అయ్యలరాజువారు. వీరిలో నొకఁడు పినయక్కయామాత్యపుత్రుఁ డయిన యయ్యలకవి; రెండవయతఁడు నాగయామాత్యపుత్రుఁ డయిన భాస్కరకవి. ఈకవుల కిద్దఱికి నెట్టిబంధుత్వ మున్నదో తెలియరాదుగాని వీ రన్నదమ్ములబిడ్డ లని తోఁచుచున్నది. వీరిపూర్వులలో నొకఁడైన తిప్పనార్యుఁ డొంటిమెట్ట రఘువీరశతక నిర్మాణకర్తయుఁడయి రాయల యాస్థానకవిగా నుండెను; అతని మునుమనుఁ డయిన రామభద్రకవి రామాభ్యుదయమును రచియించెను. ఈకవులకవిత్వము నిర్దుష్ట మయినదికాదు. ఈపుస్తకముగాక కామందకమునుగూడఁ గృతిపతి కృతినందెనఁట. కవనరీతిని దెలుపుటకయి రట్టమతమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పూవులు నక్షత్రంబులును బొందుగ దోయిటఁదాల్చి వానకై
భావములోన మానవుఁడు ప్రశ్న యొనర్పఁగఁ బక్షి యర్యోదర్
వాపిరి చేసిఁ గాఁ బలుక వారితవృష్టియుఁ గల్గునంద్రు గో
త్రావలయంబునందుఁ గవిరాజి నుతింపఁగ వేంకటాధిపా.—ఆ. ౧.

ఉ. పాలెడు బండిత్రోఁతగతి బండులు చెల్వుగరొప్పరీతి వే
సారక గార్దభం బఱచుజాడను ఘంటలనాదుకైవడిన్
వారక తోముతుందలరవంబుగతిన్ స్తనితంబు పర్వినన్
ధారుణి వాన లే దనియె ధన్యుఁడు రట్టఁడు ప్రాజ్ఞు లెన్నఁగన్.—ఆ. ౨.

చ. అమరగురుండు లగ్నమునయందు వసింపఁగ విత్తుటల్ చతు
ర్థమున మెలంగఁ బైరు తఱితప్పకయుండు త్రిష్టపమంబునం
దమరఁగ వేగ నాపయిరు లాయతపెట్టుట మంచి దంతయున్
విమలగుణాఢ్య తిమ్మపృథివీపతి వేంకటరాజశేఖరా.—ఆ. ౩.

చ. రవితనయుండు రోహిణికరంబున నుండిన చైత్రకంబునన్
దవనము హెచ్చు మర్త్యులకుఁ దద్దయు నుబ్బసగుం దెవుళ్ళు సం
భవిలును గౌతమీనదిని బంటలు రాజిలు నన్యభూములన్
ధ్రువముగ వాన లే దనిరొఁ ప్రోదతనంబున రట్టఁ డిమ్మహిన్.—ఆ. ౪.

మ. బుధుఁ డబ్దాధిపుఁ డైన వానకురియున్ భూమండలిన్ రక్తధా
న్యధరల్ శ్రీలు ఘటిల్లు రాజుల ప్రజ ల్మన్నింతు రెందున్ సమ
స్తధరామర్త్యులకున్ శుభం బొదవుఁ గాంతాశ్రేణిపైఁ గూర్మి య
త్యధికం బాయువకోటికి న్విను మధన్యా వేంకటక్ష్మాధిపా.— అ. ౫.

అజ్జరపు-పేరయలింగము.

ఒడయనంబివిలాస మనెడిస్థలపురాణగాథను దెనుఁగున నాలాశ్వాసముల గ్రంథముగా రచియించిన యీకవి శైవుఁడైన యారువేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు పదునెనిమిదవశతాబ్దమధ్యమునం దనఁగా నిప్పటికి నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. ఒడయనంబివిలాసముయొక్క యవతారిక యందున్న

ఉ. బమ్మెరవంశమందునను బ్రౌఢసరస్వతి పద్దుగాంచి తా
నెమ్మె దలిర్పఁ గేసనకవీశ్వరు లప్పమనామసాధ్వియం
దిమ్మహిఁ గూర్మిఁ గన్నసుత యెల్లమయందును బేరయాఖ్యుఁగ
న్నమ్మతిఁ గంటి వీరనరసమ్మను గంగనమంత్రి యగ్రమున్.

ఈ పద్యమునుజూచి భ్రమించి యొక రీకవీశ్వరుఁడు బమ్మెర పోతరాజుగారి బావనుఁడని వ్రాసియున్నారు గాని యీయంశ మంతవిశ్వాసార్హ మయినదిగాఁ దోఁచదు. పయిపద్యము నాయొద్దనున్న వ్రాఁతపుస్తకమునందిట్లున్నను ముద్రితప్రతిలోఁ దప్పులు కుప్పఁగా నచ్చొత్తింపఁబడియున్నది. ఇందుఁ జెప్పఁబడిన కేసనకవీంద్రుఁడు బమ్మెర పోతనామాత్యుని తండ్రియైన కేసన కాఁడు. ఆతండ్రి కవీశ్వరుఁ డయినట్టు పోతన భాగవతమునఁ జెప్పుకొనియుండలేదు; తనకన్న యొకఁ డుండినట్టు చెప్పుకొనె నేకాని తోఁబుట్టినపడుచున్నట్టును జెప్పుకొనియుండలేదు. అంతేకాక, "తనకు లక్కమాంబ ధర్మగేహినిగాఁగ" అని పోతన తనతల్లి లక్కమ యైనట్టు చెప్పుకొన్నాఁడు. ఈకేసన్న భార్య లక్కమాంబగాక యప్పమయైనట్టుకవియే వ్రాసియున్నాఁడు. అయినను గవి మామగారు పోతనామాత్యుని తండ్రియైన కేసన యని సమర్థించుటకయి యొకరు పద్యములోని "కేసన కవీశ్వరు లప్పమనామసాధ్వి" యన్నభాగమును "కేసనకవీంద్రుఁడు లక్కమసాధ్వి" నని దిద్దుటకయి సహితము ప్రయత్నము చేసినారు. ఈకవికి బమ్మెర పోతనామాత్యునివంటి కవిశ్రేష్ఠుఁడే బావయయి యుండినపక్షమున, అతఁ డాబంధుత్వమును దెలుపకొన కుండఁడు. కవి యీగ్రంథమును వ్రాయునప్పటి కతని మనుమఁడుకూడ పెద్దవాఁ డయియున్నందున, ఆకాలమునకుఁ

పోతన కవిత్వ మారంభింపని చిన్నవయసువాఁడగుటచే నాఁడిఁ కేర్పడలేదని చెప్పుటకు సహింత మవకాశములేదు. ఈకవి తనవంశమూలపురుషుఁ డైనకొండన గజపతి యైన వీరనృపాలునిచే గోదావరీమండలములోని యుజ్జరత్ గ్రామము నగ్రహారముగాఁ బడసిన ట్లీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

శా. శ్రీరంజిల్లఁ దెలంగుమన్న గజరాట్సింహాసనాధ్యక్షునిన్
ధారాళంబుగ వేదశాస్త్రబహువిద్యారూఢి మెప్పించి యా
వీరాగ్రేసరుఁ డిచ్చుఁ గొండన మహావిఖ్యాతిగా గౌతమీ
తీరక్షోణిని నజ్జరంబనఁగఁ దాఁ దచ్చెన్మహాగ్రామమున్.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన వీరాగ్రేసరుఁడు

మ. ధర గంధూళులు కృష్ణరాయభవమూధాటీగతి న్వింధ్యగ
హ్వరముల్ దూఱఁగఁ జూచి తా రచటఁ గాపై యుండుటం జూచి న
చ్చెరువై యొజ్జలవింతచీఁకటులు వచ్చెం జూడరే యంచు వే
సారిదిం జూతురు వీరరుద్రగజరాట్ఛుద్ధాంతముగ్ధాంగనల్.

అని మనుచరిత్రమునందుఁ గృష్ణరాయనిచే నోడింపఁబడినట్లు చెప్పఁబడిన వీరరుద్ర గజపతి యేమో యని యూహపుట్టుచున్నది. ఆయూహయే నిజమైనచోఁ గవివంశమునకు మూలపురుషుఁ డయిన కొండన పదునాఱవశతాబ్దాదియం దుండియుండవలెను. కవి కొండన కేడవపురుషుఁ డయినందున నొక్కొక్క పురుషునికి ముప్పదేసి సంవత్సరములచొప్పునఁ జూచినచో నీపేరయకవి ౧౭౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండియుండును. పలివెల మొదలయిన గ్రామములయం దిటీవలఁ జేరినవేశ్యలను వర్ణించి యుండుటచేతను. పదునేడవశతాబ్దమునందలి కవుల గ్రంథములలోని పద్యములను జూచి యటువంటిపద్యములను జేసియుండుటచేతను, మఱి కొన్ని కారణములచేతను నీపేరయకవి పదునెనిమిదవశతాబ్దమువాఁడని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

చ. మొదలను బద్మసూతి నవమోహినులౌ తెఱగంటికొమ్మలన్
ముదముఁ దా సృజించి సుమనోహరమూర్తుల దత్తవాటికా
సుదతులఁ దా నొనర్చె యట సొంపునఁ బల్వెల వారకాంతలన్
గదలక తా సృజించెఁ గరకౌశల మొప్పుచునుంద మానినీ.

అని పలివెల వారకాంతలు వర్ణింపఁబడిరి. పదునేడవశతాబ్దారంభమున సారంగు తిమ్మన వైజయంతీవిలాసమున

ఉ. ఒక్కనిఁ బిల్వఁబంపి, మఱియొక్కనిచేతఁ బసిండిపట్టి, వే
ఱొక్కనియింటి కేఁగుచు, మఱొక్కని సానదుచక్కి నొక్కచోఁ

బొక్కి కలంచి చూడ భ్రమఁ బొంది విటుల్ తెలియంగలేరుగా
కెక్కడిసత్య మేడవల పెక్కడినేమము వారకాంతకున్ ?

అని వ్రాసినపద్యము ననుసరించి యీపేరయకవి

ఉ. ఒక్కని డాయరమ్మని మఱొక్కనిఁ గన్గొని ముచ్చటించి వే
ఱొక్కనిఁ బొంది రొక్కము మఱొక్కనిచేఁ గొని వేఁడ్క వానికిన్
ఎక్కుడు ప్రేమ లుండ వలపించుట ధర్మముగాక యయ్యయో
యొక్కనియందె తా వలచియుండుట న్యాయమె వారకాంతకున్.

అని వ్రాసియున్నాఁడు. ఈ యొడయనంబివిలాస మనుస్థలపురాణము విప్రనారాయణ చరిత్రమునుజూచి దానిని మించునట్లుగా కల్పింపఁబడినకథయే యయినను, ఇందలి కథ వైజయంతీవిలాసములోని కథకంటెను నెక్కువ నీతిబాహ్యమైనదిగా నున్నది. కవిత్వమునం దందలిసారస్యమును నిందుఁ గానరాదు. ఇందుఁ దండ్రియే యొడయనంబికి వలసినంత ధనమిచ్చి యది వేశ్యపాలుచేసి దాని నెప్పుడును విడువవలదని కొడుకునకు బుద్ధిచెప్పెను—

చ. నగవుదలిర్చు మోమున ఘనం బగు వేడుక నివ్వటిల్లఁగా
నగపతిధైర్య నయ్యొడయనంబిని గాంచి బుధేంద్రుఁ డిట్లనున్
బగలును రేయి నిమ్ముగఁ బాయకయుండు మటంచు నీకు నిం
పుగ నిరతవ్యయంబునకుఁ బొందుగ నిచ్చెద నూఱునిష్కముల్.

ఇందుఁ బాతివ్రత్యమునకంటె వేశ్యావృత్తియే మేలయినదని ఈశ్వరుఁడే బోధ చేసెను—

సీ. సర్వస్థలంబుల సరస మాడఁగరాదు వలసినప్పుడు రతిఁ గలయరాదు

* * * *

ధాత్రిపై దంపతుల కెల్లఁ దలిరుబోఁడి

* * * *

సీ. మగనిచే బాధలు మామచేఁ బీకలు నత్తచే సాడికల రయలేవు
మఱఁదులచేఁ గొట్లు మఱఁదండ్రచేఁ దిట్లు వదినెల సరిపోట్లు బావపోట్లు
బంధుల కగపడు బాధ లింతయులేవు

* * * *

కావునను వేశ్యతనువొంద * * *
నిహముఁ బరమును దగఁ గల్గు నిరదువదన. *

ఇందు వేశ్యవాటికలో అంకని పలికినవారి నందఱినిబట్టి యముఁడు దండించునని చెప్పఁబడినది—

ఉ. పంకజపత్రనేత్ర వినుపట్టణములోపల వేశ్యవాటిలో
అంకని యెవ్వఁడేఁబలుకు రంగుగ వానినిబట్టి మీఁదని
శ్శంకను సోదూత లురుచంద్రకతారకతోరశూలబా
ణాంకవిశాలతోమరమహత్తరహేతులఁ ద్రుంతు రంతయున్.

ఇఁక జగత్తున దుర్నీతి యింతకంటెను బయికిఁబోవుట సాధ్యమగునా? ఈపుస్తకము నందు దుర్నీతి పాకము కడముట్టినదనియే చెప్పవచ్చును. భక్తులమహిమలను జూపెడి యిటువంటిపుస్తకములే లోకమున కనంతమయిన చెఱుపును గలిగించు చున్నవి. ఈ స్థలపురాణమునం దీశ్వరుఁడు భోగముదానిచంటిలోనే ప్రత్యక్ష మయినట్టు చెప్పఁబడినది.

ఈపేరయకవి భారద్వాజసగోత్రుఁడు; కొండనకును బాపమాంబకును బుత్రుఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణదుష్టములైన ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతని కవనచాతురి శ్లాఘ్యమైనదిగానే యున్నది. ఒడయనంబివిలాసమునుండి మఱి మూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ఎక్కి మహేశుఁ డప్పురము నెక్కువమీఱిననాలదృష్టిచే
నొక్కటిగాఁగఁ జూచుచు మహోజ్జ్వలరూఢిఁ బసిండికొండఁ దా
నెక్కఁగఁబట్టి దేవత లహీనగుణుండని సన్నుతింపఁగాఁ
దక్కరిదైత్యులం దునుము తత్సమయంబున శంభుకన్నులన్. —ఆ. ౨.

చ. ప్రియుతవయోమణీ! చదువు ప్రీతిని జెప్పినబాపనయ్యనున్
నయముగ నాటపాటల ఘనంబుగ నేర్పినగాయకోత్తమున్
జయముగ సత్కవిత్వమును జక్కఁగ నేర్పినసత్కవీంద్రునిన్
నయమునఁ బారితోషికమునం దనియించితి వ్యర్థమయ్యెఁగా. —ఆ. ౪.

ఉ. కమ్మనిగోఘృతమ్ము తెలిగంటికి నప్పిత మైనయన్నమున్
దిమ్మనము ప్రసాదములుఁ దేనెతొనల్ బహుశాకపాకముల్
కమ్మనిపిండివంటలును గాంచనవర్ణము గల్గునుప్పమో
దమ్ముగవారలుం గుడిచి తద్దయు సన్నుతిచేసి రందఱున్. —ఆ. ౫.

మరింగంటి-సింగరాచార్యులు.

ఈకవి దశరథరాజనందనచరిత్ర యనెడు నిరోష్ఠ్యరామాయణమును రచియించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవబ్రాహ్మణుఁడు; మౌద్గల్యగోత్రుఁడు; తిరుమలాచార్యపౌత్రుఁడు; వేంకటాచార్యపుత్రుఁడు. ఈకవి తా నేకైకదినప్రబంధరచనాధురీణుఁడ ననియు, ఆంధ్రభాషా నిరోష్ఠ్యాదివింశతిప్రబంధనిర్మాణుఁడ ననియు, వ్రాసికొనెను గాని యితఁడు రచియించిన యితరగ్రంథము లేవియు నిప్పుడు గానరావు. ఇతఁడు నూటయేఁబదిసంవత్సరములక్రిందటనుండిన ట్లీతనివంశమువారు చెప్పుచున్నారు. ఈకవి వాసస్థలము దేవరకొండసీమ. ఈతనికవిత్వము సలక్షణమై హృదయంగమముగా నున్నది. దశరథరాజనందనచరిత్రములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. కరఘట లేల చిత్రగణికాచ్ఛట లేల హిరణ్యశాటికా
హారిధనధాన్యరత్నఘటితాచ్ఛదలంక్రియ లేల సద్దిశల్
స్థిరగతి నేలఁగాఁ దగినతే జది యేల యనేకచర్యలన్
సిరిగలయట్టిసంతతిని జెందిన యాయెడ లెన్న లన్నిటన్ —ఆ. ౧.

చ. అనఘచరిత్ర నిర్గరి జయక్రియఁ జెందితిఁగాన దానికే
కనకకిరీటహారకరకంకణచిత్రకరత్నచేలచం
దనకటచేటికారజతదంతిశతాంగహయాదికాంత్ర లె
ల్లనడిగినంతనే తనియ లాలన నిచ్చెదఁ గీర్తి హెచ్చఁగన్.—ఆ. ౨.

చ. అని తృణలీలగాఁ దెలియనాడి తదాజ్ఞ ధరించి తాటకా
తనయనిశాచరాగ్రణి సదాగతిధిక్కరణాచ్ఛశీఘ్రన
ర్తన ఘటియిల్లఁగాఁ గదలి దండకకాననధాత్రి చేరఁగాఁ
జని ఖరహంతఁగాంచి దృఢసాహసహర్ష రసాతిశాలియై.—ఆ. ౩.

మ. అగజాజాని ననేకకంధరలచే నర్చించి జన్యస్థలిన్
దిగధీశాదితినందనచ్ఛటల నర్థిన్ గెల్చి శంకించకే
తెగి కైలాసగిరిం దృణాకృతిగ నెత్తెం గాన నీతం డహో
జగదారాధ్యత హెచ్చనేరఁడె సదాచారక్రియం జెందినన్.—ఆ. ౪.

మ. గద కేలన్ ధరియించి చండతరనిర్ఘాతాట్టహాసక్రియల్
చదలంటం జరణాగ్రఘట్టనల నాశల్ తల్లడిల్లఁగఁ దీ
క్ష్ణదశన్ దీర్ఘదృగంచలాగ్నికణసంక్రాంతిం జలించంగ నా
త్రిదశాలిం గని కీశసేన యధికార్తిన్ డాఁగె నాయాయెడన్.—ఆ. ౫.

అనంతరాజు–జన్నయకవి.

ఇతఁడు రామకథాభిరామమను పదియాశ్వాసముల మహాకావ్యమును రచియించెను. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; జన్నపమంత్రిపౌత్రుఁడు; అమ్మయామాత్య పుత్రుఁడు. ఇతఁ డేకాలమునం దుండినవాఁడో తెలియరాలేదు గాని నూటయేఁబది యేండ్ల క్రిందటివాఁడయి యుండవచ్చును. ఈపుస్తకమునందలికథ శ్రీరామచరిత్రమౌట దీని నామముచేతనే తెల్లమగుచున్నది. ఈతనికవిత్వము నాతికఠినమయి మృదుపద గుంభితమయి కర్ణరసాయనముగా నున్నది. రామకథాభిరామములోని రెండుమూఁడు పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

ఉ. శ్రుతులకు భూషణంబు లగుచుఁ బరమానుభవంబు గల్గు నీ
శ్రుతులకు నెల్లలోకములఁ జూచిన సామ్యము లేదు మాధురీ
గతుల సుధారసంబుచిలుకన్ ఘనమోహనసుస్వరైకసం
గతుల మహాద్భుతంబు గులుకన్ వెలసిల్లెఁ బ్రయోగపాటవుల్. — ఆ. ౧.

మ. వికచాంభోరుహచారులోచనకుఁ బత్యం గాంతిమీఱన్ లలా
టికముక్తాఫలభాసురంబగుచు నూటిం దన్ముఖేందూపచా
రకలాపాచరణంబు పోలె ననుపారం జేరు నక్షత్రమా
లికచందంబున నందమై కచతమోలీలాస్థితారాకృతిన్. — ఆ. ౩.

చ. దరము హరించి యాశ్రితవితానముఁ గాచు నభేద్యవజ్రపం
జరము విపన్నదీనజనసంఘముఁ బ్రోచు సమీపమేరుభూ
ధరము మహార్తలోకపరితాపమడంచు సుధానిధానసా
గరము కరంబు రామవిభుకారుణికత్వమహత్త్వ మెన్నఁగన్ — ఆ. ౯.

ముద్దుపళని.

ముద్దుపళని పద్యకావ్యములు చేసినస్త్రీలలో నొకతె. మొల్ల రచియించిన రామాయణమునుగూర్చి రెండవభాగమునందే తెలుపఁబడినది. మోహనాంగి యను నామె మారీచిపరిణయమును రచియించినట్లు చెప్పుటయేకాని పుస్తకము లభింపలేదు. మొదటఁ బద్యకావ్యములను రచించినవా రిరువురును కులాంగనలు; ఈముద్దుపళని వేశ్యాంగన. ఇది రాధికాసాంత్వన మను నాలుగాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును

రచించెను. దీని తల్లి పేరు ముత్యాలు. అది తంజాపూరుసంస్థాన ప్రభువయిన ప్రతాపసింహుని యుంపుడుకత్తె యయినట్లు "చోళసింహాసనాధ్యక్ష ప్రతాపసింహ మహారాజ బహుమతానేకచామీకరాంబరాభరణ ముత్యాలుగర్భశుక్తి ముక్తాయమాన" యని రాధికాసాంత్వనముయొక్క గద్యములో వ్రాయఁబడినదానినిబట్టి యూహింపఁదగియున్నది. ఈరాధికాసాంత్వనమునకే యిళాదేవీయమని నామాంతరముగలదు. ప్రతాపసింహుఁడనెడి ఈమహారాష్ట్రప్రభువు ౧౭౬౫ వ సంవత్సరమునందు మృతినొందెను. కాఁబట్టి యీముద్దుపళని ౧౭౬౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు తంజాపూరులోనుండెను. ఇది సంగీతసాహిత్యభరతశాస్త్రములలోఁ బ్రవీణురా లయినట్లు తానే చెప్పికొన్నది. దీనికవిత్వము నాతికఠినమయి మృదువుగా నుండినందునకు సందేహములేదు; దీనికి మంచి సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యమును గలదు. అందందు తప్పు లున్నవికాని యట్టితప్పులు పురుషకవిత్వమునందు సహితమనేకగ్రంథములలోఁ గానఁబడుచున్నవి. అయినను గ్రంథములోనిభాగము లనేకములు స్త్రీలు వినఁదగినవియు స్త్రీనోటినుండి రాఁదగినవియుఁగాక దూష్యములయి యున్నవి. ఇది జారత్వమే కులవృత్తిగాఁగల వేశ్యయగుటచేత స్త్రీజనస్వాభావికమయిన సిగ్గును విడిచి శృంగారరసమనుపేర సంభోగాదివర్ణనములను పుస్తకమునిండ మిక్కిలిపచ్చిగాఁ జేసినది. అయినను స్త్రీకవిత్వమని తెలిపెడు

గీ. తనదుమట్టెంత తా నెంత తానె యింత । చేయఁజూచిన నే నెంత చేయరాదు
వేలువాచిన రోలంతవిరివియైన । రోలువాచిన నది యెంతమేలు గనునొ.

గీ. కుట్టఁ దేలు కుట్టకున్నఁ గుమ్మరబూచి । తోసిరాజటంచుఁ దోఁచెఁ జెలియ
దాని వేలుఁదీసి దానికన్నుపొడిచి । నటులుచేయుకున్న నగునె చిలుక.

గీ. తగను కొండమీఁద దాఁకఁ గోరినదారి । నెరెఁ దన్నుఁ దెలియ కింతపలికె
నెంతమీనువచ్చి యెంతమీనుమ్రింగెఁ । గానఁ ద్రల్లినెద్దె గంతమోచు.

గీ. కాని పదరకు మీఁకమీఁద దానిమొగము । కనఁగవలదని శౌఁకెఁ గట్టుపెట్టి
బింకములు కూల నజకాలఁబెట్టి నేల । రాయుకున్నను నా పేరు రాధగాదు.

గీ. లేనిపట్టింపు లెల్లను బూని చాన । నేనె యెదురైనఁగాని యింతైనఁ జూడ
దల్పునకుఁ గల్పివచ్చిన నర్ధరాత్రి । గోడఁగు తెమ్మన్నకతగాను గోమలాంగి.

ఇత్యాదిలోకోక్తులును జాతీయములును గలపద్యము లందందు లేకపోలేదు. రాధికాసాంత్వనమునుండి మఱికొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. యమునాతీరవిహార హారసదృశోద్యత్కీర్తిసంభార భా
రమణీయాకృతిమార మారసికతాప్రావీణ్యసంసార సా

రమరందోక్తివిచార చారణమదప్రఖ్యాతవిస్తార తా
రమహీభృత్సుధీర ధీరమునివాగాధార రాధారతా — ఆ. ౨.

ఉ. ఈయెడఁ గాయము న్విడిచి యేగెద నంచు విచార మొందలే
దా యదుసార్వభౌమునకి నా మురవైరికిఁ గాని కాయమై
పోయినఁ బోవ నున్న నిలఁ బుణ్యము పాపము గుడ్డికన్న దా
మాయకయున్న నేమి మఱి మాసిన నేమి తలంచిచూడఁగన్. — ఆ. 3.

చ. మెలఁకువమాటలం గలుగుమేలము లచ్చట గచ్చు లిచ్చటన్
దలఁపులు దానిపైని బలుతప్పులు నాపయి నేస్తమాడఁ బే
రలుక మఱీడఁ గూర్మివగ లక్కడ నిక్కడ టక్కు లద్దిరా
తెలియఁగవచ్చె నీనడత తెల్లము వింటిమి ప్రాణనాయకా. — ఆ. ౪.

కంకంటి పాపరాజు.

ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు తనయుత్తరరామాయణము నం దాఱువేలవారి నిట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు—

సీ. అఖిలరాజాధిరాజాస్థానజనహృద్యవిద్యావిహారు లార్వేలవారు
కల్యకబలికర్ణకలశార్ణవోదీర్ణవితరణోదారు లార్వేలవారు
సజ్జనస్తవనీయసతతనిర్వ్యాజహితపరోపకారు లార్వేలవారు
ఘనదుర్ఘటస్వామికార్యనిర్వహణప్రవీణతాధారు లార్వేలవారు
విమతగర్వాపహారు లార్వేలవార । లట్టియార్వేలవారిలో నలఘుకీర్తి
వెలయు శ్రీవత్సగోత్రారవిందహేళి । మహితగుణశాలి వల్లభామాత్యమౌళి.

కవి శ్రీవత్సగోత్రుఁడు ; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు ; అప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని తల్లి నరసాంబ ; తమ్ముఁడు నరసింహుఁడు. ఈతనివాసస్థానము నెల్లూరుమండలము. అక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము మిక్కిలి రసవంత మయినది. ఇతఁ డుత్తరరామాయణమును బురాణశైలినిమాని ప్రబంధపాకమునఁ జెప్పినవాఁడు. పూర్వ ముత్తరరామాయణము తిక్కనసోమయాజిచేఁ దెలిఁగింపఁబడినను దానిఁ గ్రొత్తగా మరలఁ దెలిఁగించుటకు రామకథ యగుటయే కారణమని కవి యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పెను—

మ. వసుసం దిక్కనయజ్వ నిర్వచనకావ్యంబై తెగంజేసె ను
త్తరరామాయణ మందున న్నతిప్రబంధం బూని నిర్మించుచో

పరసత్వం బని ప్రాజ్ఞులార నిరసించంబోకుఁడీ రాఘవే
శ్వరుచారిత్రము లెంద ఱెన్నిగతుల న్వర్ణించినం గ్రాలదే?

కవి యుత్తరరామాయణమును రచించుటకుముందు విష్ణుమాయావిలాస మనుయక్షగానమును రచించినట్లు తన్నుఁగూర్చి యిష్టదైవము పలికినరీతిగా నీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

గీ. శ్రీవెలయ మున్న విష్ణుమాయావిలాస । యక్షగానంబు మాకె సమర్పణముగఁ
జేసి తదియాదిగామేము నీసుధాను । సారివాక్కులఁ జొక్కియున్నార మనఘ.

ఉత్తరరామాయణము కంకంటి పాపరాజు చెప్పినట్లున్నను నిజముగాఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న రచియించి యాతనిపేరు పెట్టెనని వాడుకగలదు. ఈతనికవిత్వమునకును బుష్పగిరి తిమ్మనకవిత్వమునకును భేద మున్నందున, ఈలోకప్రవాదము సత్యమైనదిగా నుండదు. పుష్పగిరి తిమ్మన్న గొప్పకవి యగుటచేతను, పాపరాజునకు మిత్రుఁడును సహశ్రోతయు నయియుండుటచేతను, కావ్యరచనయందుఁ గొంత తోడ్పడియుండుట చేతను, ఇట్టిప్రవాదము కలిగియుండవచ్చును. పుస్తకరచనయందుఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న తనకు తోడ్పడినట్లు కవియే యీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

మ. హనుమద్దివ్యపదారవిందమకరందానందనేందిందిరా
త్ము ననేకాంధ్రకృతిప్రకల్పనసమర్థుం బుష్పగిర్యప్పనా
ర్యునిసత్పుత్రునిఁ దిమ్మనాఖ్యకవిచంద్రు న్మత్సహశ్రోతఁ బ్రౌ
ఢుఁనే పిల్వఁగఁబంచి కన్నకల సంతోషంబునం దెల్పినన్.

మ. అతఁ డానందముఁ జెంది నన్నుఁగని యన్నా జాళువాపైఁడికిన్
గృతవర్ణాంచితరత్న మబ్బినటు లయ్యె న్నీవు వాక్ప్రౌఢిమం
గృతి సేయంగఁబొడంగు రామకథకుం గృష్ణుండు రా జౌటఁ బ్ర
స్తుతి గావింపఁగ నాకు శక్యమె భవత్పుణ్యప్రభావోన్నతుల్.

గీ. అని కిరీటికి శౌరి తోడైనయట్టు । లమ్మహాకవిసాహాయ్య మాచరింపఁ
గృతి నొనర్పఁగఁబూని యేను మొదట । నెంతు మద్వంశవిధమది యెట్టు లనిన.

కంకటి పాపరాజు ప్రళయకావేరిపట్టణములో సమీనుగా లౌక్యాధికారమునం దుండినవాఁడు. ఆకాలమునందే యీయనవద్దఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న కొంతఋణము చేసి యాయప్పు తీర్పలేక యీపుస్తకమును దానిక్రిందఁ జేసి యియ్యఁగా, ౧౭౯౦వ సంవత్సరప్రాంతమున నుత్తరరామాయణమును పాపరాజు తనపేరితోఁ బ్రచురించెనని చెప్పుచున్నారు. కవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. కవిత్వశైలి

తెలియుటకయి యుత్తరరామాయణమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించు చున్నాను—

మ. పలుమాఱుం దను వేఁడు రామవిభునిం బాటింప కుత్తుంగభం
గలసత్తోయభుజంగసంఘఫణభంగప్రౌఢరంగత్తిమిం
గిలవాలప్రహతప్రవాళశకలాకీర్ణారుణార్ద్రప్రభా
కలనం దేజము చూపె వార్ధి జడధుల్ గైకొందురే ధీరులన్. —ఆ. ౧.

ఉ. ఓయి నిశాచరప్రవర యొప్పుగ నిప్పుడు పల్కు నీరణ
న్యాయము లెందుఁ బోయె సురనాథులఁద్రోలెడువేళఁ జాలుఁ జా
ల్న్యాయము చేతఁగాదె జయ మందుట మీరు జగం బెఱుంగదే
న్యాయము మేము దప్ప మొకనాఁటి కదెట్లన విన్మ తెల్పెదన్. —ఆ. ౨.

ఉ. తమ్ముఁడ వంచు నీకొకహితం బెఱిఁగింపఁగ దూతఁబంచినన్
వమ్మొనరించి నాపలుకు వానినిజంపి ననున్ జయింపరే
క్రమ్మరిగుంపుతోడ నరుదెంచితి నిన్ననఁగేల నీకు డెం
దమ్మున మేలుగాఁదలఁచునన్నె యనందగుఁగాక దుర్మతీ! —ఆ. ౩.

మ. పలుతావు ల్వెదచల్లు తెమ్మెరలు పైపైఁ డాయ రేరాజువె
న్నెలగాయన్ మధుపాళి మ్రోయఁ గలకంఠీపాళి కూయన్ మరు
ల్లలనగ్లానము చేయ నొంటి నిశివేళం దోఁటలో నైందవో
పలవేదిన్ వసియించుపాంథుని స్మరాపస్మారము ల్చేరవే? —ఆ. ౪.

చ. కిలకిలనవ్వి యచ్చెలి సఖీమణులం గని యమ్మలార విం
తలు కనుఁగొంటిరే యిదిగొ తానఁట యిక్కడ నున్నవారితోఁ
కలహ మొనర్పవచ్చెనఁట కాదనిపట్టిన వీఁడు చేతిలో
పలికినిలేఁడు నేఁడు బహుభంగులఁ బ్రేలెడు నంచుఁ జూపినన్. —ఆ. ౫.

ఉ. మాటలఁ దాటకాంతకుఁడు మాటికిఁ దేనియ లొల్క వేడినన్
బాటలగంధిసిగ్గు ప్రతిభాషితచాతురి నడ్డగింపఁగా
గాటపుఁగాంక్ష యన్ తరువుకత్తె మదిం ద్వరసేయ నల్లనన్
మీటినమ్రోయువీణవలె మించునెలుంగున భర్తతో ననున్ —ఆ. ౬.

ఉ. ఈ వెడబుద్ధి నీకెజనియించెనొ యేజడుఁడైనఁ దెల్పెనో
హా విధిద్రోయ నీవశమా లవణాసురుబారిఁబడ్డవా
రీవల కెవ్వరైన మనిరే యిఁక నూర్వ్యులు బ్రహ్మ లాఁగినన్
గావక పోదువోటు కొనసాగునె నీకిలువిద్య లిచ్చుటన్. —ఆ. ౭.

చ. వలసినభోజనాభరణవస్త్రధనాదులఁ జెంది తృప్తులై
పలుమఱుఁ జాలుఁజాలు నని పల్కెడువారలె కాని మాకుఁ గా
వలయు నొసంగుఁడుం చనెడువారల మందున లేరు గాన మా
స్థలమున జానకీవిభునిజన్మ ముపైభవ మెన్న శక్యమే.— అ. రా.

పుష్పగిరి-తిమ్మన్న.

ఈకవి సమీరకుమారవిజయ మనెడి యేడాశ్వాసముల కావ్యమును రచియించి, భర్తృహరి నీతిశతకమును తెనిఁగించెను. ఇతఁ డుత్తరరామాయణమును రచియించిన కంకంటి పాపరాజుతో సమకాలికుఁడు. ఇతఁడు రచియించిన సమీరకుమారవిజయ ముత్తరరామాయణ మంత మధురముగా లేదు, భర్తృహరినీతిశతకముసహిత మేనుఁగు లక్ష్మణకవి తెనిఁగించినదానికి చాలదు. కవి సంస్కృతాంధ్రములయం దసమానపాండిత్యము కలవాఁడే యయినను, కవనమం దక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లయినప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. ఈకవి నివాసస్థలము నెల్లూరిమండలములోని మోదేగుంటయయినట్లు నెల్లూరిమండలచరిత్రసంగ్రహమునందు వ్రాయఁబడియున్నది. ఇతఁ డాశ్వలాయనసూత్రుఁడు; విశ్వామిత్రగోత్రుఁడు; అప్పనార్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు సమీరకుమారవిజయమునందు తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. శ్రీహనూమత్పాదసేవాగతాధ్యాత్మ తత్త్వైకవిశ్వమహత్త్వవిదుఁడ
నాశ్వలాయనసూత్రహాఁ విశ్వామిత్రగోత్రాబ్ధిచంద్రుఁడఁ గుశలమతిని
అలపుష్పగిరియప్పనార్యున కాబళాంబకును సుపుత్రుండ బ్రహ్మవేత్త
యైన వేంకటకృష్ణయాగ్రణికిని వేంకటాఖ్యకవీంద్రున కవరజుండ
సరసగుణయుతుండ వరకవిఁ దిమ్మనా! హ్వయుఁడ నేను జననమంది మనుట
కల ఫలముగల్గఁ గృతి యొక్కటిరచింప! నూహ సేయుచున్న నొక్కనాఁడు.

కవి పదునెనిమిదవశతాబ్దమధ్యము మొదలుకొని ౧౭౯౦వ సంవత్సరమువఱకును కవిత్వరచన చేసియుండవచ్చును. ఉత్తరరామాయణముయొక్క కర్తృత్వము నారోపించినట్లే దశకుమారచరిత్రముయొక్క కర్తృత్వమునుగూడఁ గొందఱీకవి కారోపింతురుగాని యాయారోపణము కేవల నిరాధారముగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఈతని పుస్తకములనుండి కొన్నిపద్యము లుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

14

భర్తృహరి నీతిశతకము.

చ. మతిఁగలజాడ్యము ల్చెఱుచు, మాటల సత్యము గూర్చు, మానము
న్నతి నొనరించుఁ బాపములు నాశ మొనర్చు, మనంబునం బ్రస
న్నత గదియించు, దిక్కుల ఘనంబుగఁ గీర్తులు నించు, సాధుసం
గతి యిఁక నేవిశేషములు గల్గఁగఁజేయదు మర్త్యకోటికిన్.

ఉ. నీతు లెఱుంగువారు తను నింద ఘటించిన నెంచినన్, మహా
భూతులు పాయకున్న నవి పోయినఁ, జావప్డైనఁ గల్పసం
ఘాతవిరామకాలములఁ గల్గినఁ గల్గుఁగా కొకప్పుడున్
నీతిపథంబునం జెదర నేరరు ధైర్యరమాధురంధరుల్.

సమీరకుమారవిజయము.

ఉ. ఆరజనీచరాగ్రణి లయావసరాసితనీరదాకృతిన్
దారున రాఁ గనుంగొని యథాయథలై సుర లద్రిరాడ్గుహల్
దూఱెడువారు నిచ్చ సిధి దూఱెడువారుఁ గపీంద్రు వెన్కకున్
జేరెడువారుఁ గావుమని చీరెడువారును నై తలంకఁగన్. ఆ. ౧.

ఉ. ఎమ్మెయి జవ్వనంబుఁ గలయింతి పతిం బెడఁబాసి యొంటిగాఁ
ద్రిమ్మరుచోట గర్భము ధరించినదన్నను గన్నవిన్న వా
రమ్మెయిఁ గల్ల లేమిఁ గణియింతురొ యెంతురొ బంధుకోటిలో
నమ్మక చెల్ల నానియమ మాఁగడ మాయెని కేమి చేయుదున్. — ఆ. ౨.

చ. రమణుఁడొసంగ నుంగరము రామ కనుంగొను మన్నమాత్ర మే
ను మఱచి సొక్కి యొక్కటఁ గనుంగొనుచుండితిఁ గాని తత్ప్రమో
దమునకు నాదికారణ మిటం డని నిన్గన నైతి నెచ్చటన్
బ్రమద లెఱుంగ నేర్తురె కృపాళు రొనర్చిన మేలు మారుతీ. — ఆ. 3

ఉ. ఇంతవిచార మయ్యెఁగద యేనును నీ వనుభేదయుక్తి నీ
స్వాంతమునందు వర్తిలుట నన్యుఁడు నేనను చింత యెంతప
ర్యంతము జంతుసంతతిహృదంతమునందు వసించు నంతప
ర్యంతము జన్మమృత్యువుల కంతము లేదు సమీరనందనా. — ఆ. ౪.

ఉ. రావణుఁ గీవణున్ సమరరంగమునం గుదియించినట్లు నా
లావున కోహటింపక నిలం గలవే రఘురామ వేత్తవై
యీవెడ క్రోఁతి నెక్కొని యేటికి వచ్చితి వింతదూర మ
య్యా విజయంబు చెందఁగలఁడోటు శతాస్యుఁ గడంగి యుద్ధుఁడున్. — ఆ.

సీ. హీనాధిక్యము లెంచి పంచితివొ నన్నే మాడ్కిఁ బొమ్మంటి వా
హీనాత్ముం గపిమాత్రుఁ బిల్చుటకుఁ బోనీ యొక్క వేగంబునం
దైనన్ నాకు సమానుఁడే పలుకులేలా నీవె యిట్లాడఁగా
నేనా కాదనువాఁడ నం చడలు పక్షీంద్రు న్నిరీక్షించుచున్.—ఆ. ౬.

శా. అన్నా నే ముదివాఁడ లేవ వడిలే దండెందొ నీవేగఁగా
సన్నాహంబున వచ్చినాఁడవుగదా జాగేల నీకేల నీ
సన్నంబైన మదీయపుచ్ఛ మొకపార్శ్వంబందుఁ బొందించి పొ
మ్మన్నన్ దన్మహిమం బెఱుఁగక కుటిలాహంకారపంకాత్ముఁడై.—ఆ. ౭.

ధరణిదేవుల—రామమంత్రి.

ఈకవీంద్రుఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట దశావతారచరిత్ర మను పదియా
శ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిమ్మయామా
త్యనిపౌత్రుఁడు; ధరణిదేవుల నాగయామాత్యునకును పణియమ్మకును పుత్రుఁడు.
ఇందందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను, ఈతనికవిత్వము రసవంతమయి హృదయ
రంజకముగా నుండును. కవియే తన్ను సంస్కృతాంధ్రభాషా ప్రవీణునిగాను దినైక
ప్రబంధవిరచనదక్షునిగాను

క. నను సంస్కృతాంధ్రభాషా। వినుతు దినైకప్రబంధవిరచనదక్షున్
గనుఁగొని యిట్లనిపలికెన్। వినయంబు నయంబు హెచ్చ విబుధులు మెచ్చన్.

అను పద్యములోఁ జెప్పుకొని, తన్నష్టభాషాకవిత్వ తత్వసంవేదినిగా కృతిపతి నాగ
యట్లీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. శ్రీరామకరుణాకరసారూఢ సంస్కృతప్రాకృతాద్యష్ట భాషాకవిత్వ
తత్త్వసంవేది ధరణిదేవుల తిమ్మయామాత్యపౌత్రుండ వన్నదాన
ముఖ్యనానాదానముదితభూసురచంద్ర నాగప్రధానేంద్ర నందనుఁడవు
పణియమాంబాగర్భపాథోధిచంద్రుఁడ వాత్మవిద్రఘునాయకాద్యనుజుఁడ
వాప్తుఁడవుగాన వేఁడెద నందముగను
గృష్ణుదశావతారముల్ గృతి యొనర్చి
యంకితముసేయు నాకుఁ బ్రఖ్యాతి నీకు
మహితగుణసాంద్ర రామయామాత్యచంద్ర.

కవి తనదశావతారచరిత్రము నాఱువేలనియోగి యగు మగదల కృష్ణమంత్రికిం గృతముచేసి యాతఁడు విద్యానిధి యైనట్లు

ఉ. నారదమౌని! యేమి? సురనాథ! విశేషములేమి? వింటిరో
సారసగర్భు చెంగటను శారద లేదఁట! యెందు నిల్చెనో?
యారసి చూడుఁ డా మగదలాన్వయదుగ్ధపయోధిచంద్రమం
దారము కృష్ణమంత్రి రసనాస్థలి నిల్చెను, యుక్తమే కదా!

ఇత్యాదిపద్యములలో నభివర్ణించియున్నాఁడు. కృతిపతియైన కృష్ణమంత్రి గత శతాబ్దాంతమునందు నెల్లూరుమండలములోని ప్రళయకావేరిపట్టణమునం దొలాందావారి ద్విభాషిగా నుండెను. కంకంటివారి యుత్తరరామాయణమువలెనే యీదశావతారచరిత్రమును పుష్పగిరి తిమ్మన్న చే రచియింపఁబడినదని కొందఱు చెప్పుచున్నారు గాని కవు లిద్దఱు నేకకాలమునం దొక్కదేశములో నుండుటవక్క వారిమాట కాధారలేశమును గానరాదు. దశావతారచరిత్రకవిత్వము పుష్పగిరి తిమ్మన్నదైన సమీరకుమారవిజయకవిత్వముకంటె మృదుతరముగాను మధురతరముగాను గనఁబడుచుండుటచే దశావతారచరిత్రరచనలోఁ బుష్పగిరి తిమ్మన్న కేమియు సంబంధము లేదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. దశావతారచరిత్రములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

శా. ఆవార్త న్వినిపింప దైత్యపతి రోషావేశ ముప్పొంగ నా
హా వేదంబుల యాగభాగము లమర్త్యశ్రేణికే కాని మా
కేవంకం బనిలేక యుండునటుగా నేర్పాటు గావించెఁ గా
నీ వేగంబ హరించి తచ్ఛ్రుతుల భగ్నీభూతము ల్సేసెదన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కన్నులు బ్రహ్మ రెం డొసఁగఁ గానఁగ లేవని గౌతముండు తాఁ
గన్నులు వే యొసంగె నధికంబుగ నప్డు మదాంధకార సం
ఛన్నము లౌటచేఁ దెలియఁజాలవు తన్మదకారణంబు నిం
కన్నను గూడ నీయ కుపకారము చేసెదఁ జూడు వాసవా.—ఆ. ౨.

ఉ. వీరుఁడ వంచు నిన్నుఁ బహువేలవిధంబులఁ బ్రస్తుతించుచున్
వారిధిభర్త తెల్పఁగని వచ్చితి మెచ్చెద నేఁడు చూపు నీ
వీరతఁ గాండిశీకపదవీరతవృత్తిని మోరతోపునన్
జారెదవన్నఁ బో విడఁడు స్వర్ణవిలోచనుఁ డంచు నుగ్రుఁడై —ఆ. ౩.

చ. గెలిచితి సర్వదేవతలఁ గేశవుఁ డొక్కఁడె తక్క నాతనిన్
గెలిచినఁగాని యీగెలుపు గెల్పటకాదది యెట్టు లంటిరేఁ

దోలుత వరాహమై యనఁ జాఁ ద్రుంచు తెలుఁగరి నూఁకుఁ దీర్పఁగాఁ
గలుగని గెల్పదేల బలగౌరవ మేటికి శౌర్య మేటికిన్ — ఆ. ౪.

ఉ. మక్కున గవ్వ కట్టి నిను ముందుగ నీడిచి తెమ్మటంచు మా
రక్కసి కోఁడు పంచె వినరా దివిజర్షభ యింక నట్టిటుల్
దిక్కులు మూచిన న్వదుప దేవర వైనను నీకు చెక్క నే
ద్రొక్కెదఁగాని రమ్మనుచు ముందలఁ బట్టఁగడంగ నద్ధతిన్. — ఆ. ౫.

శా. ఓరా విప్రుఁడనంచు నిన్ జలకసేయ న్వచ్చితే మంచిదే
రా రమ్మా ధను వూని నీదయినశాస్త్రం బేను శిక్షించెదన్
శూరత్వంబులు మీకె యంచు నజుఁ డేచో ముద్ర గావించెనే
లేరా బ్రాహ్మణశూరు లిం కిటను గల్పింతు న్ననుం జూడుమా. — ఆ. ౬.

శా. ఔనా నే వెలయాల నా యిటులు నీ పాదల్ బళా చాలుఁ బో
పో నవ్వే రెవ రైన విన్న నిట నేర్పు ల్సూపఁగా వచ్చితో
నానాథుం డిదివిన్న యంతఁ దను న్నాకు న్మహాహాని రా
దా నావంటి కులాంగనామణికి న్యాయం బౌనె యీమార్గముల్. — ఆ. ౭.

మ. ఎలనాగా! తలయెత్తి చూడఁగదె వీ రెవ్వారు వీ రేమికా
వలెనే యంచని యమ్మలక్క లట స్త్రోవన్ వేఁడ నీపైఁడిచా
యలచే మించునతండు నావఁ ఁదియా నం చంటతన్ సిగ్గుచేఁ
దలవంచు న్మహికన్య వారలది యాతం డెవ్వరంచు న్నగన్. — ఆ. ౮.

ఉ. ఓయిగుగాకుబోఁడి! కనవో వినవో యిది యేమి చెల్ల నీ
ప్రాయపుఁదోయజాక్షు లెడఁబాయ రొకప్పుడు ప్రాణనాథులం
బ్రాయము రిత్తఁబుత్తురటె పల్కవె నీమది నున్న యట్టి యా
నాయకుఁ దెల్పవే త్రిదశనాయకుఁ గోరినఁ దెచ్చికూర్చెదన్. — ఆ. ౯.

శా. సంభాభోగముఁ గోరి యాగముల కర్థం బెల్ల వెచ్చించుటా
యంభోదమ్ములఁ జూచి చెర్వు జల మాద్యంతంబు చల్లించుటల్
సంభోగేచ్ఛ జనించెనేని మఱి వేశ్యారత్నము ల్లేరొకో
సంభోగింపఁగరాదె కానరు జనుల్ జ్ఞానంబు సామాన్యమే. — ఆ. ౧౦.

దిట్టకవి_నారాయణకవి.

ఇతఁడాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; పాపరాజకవి పుత్రుఁడు. ఇతఁడు రంగరాయచరిత్రయను ప్రబంధమునుజేసి దానిని కృష్ణామాత్య

లములోని నర్సారావుపేట జమీదారగు మల్రాజు రామారాయనింగారి కంకితము చేసెను. ఈగ్రంథము ౧౭౯౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందు రచియింపఁబడినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈపుస్తకము ౧౭౫౭ వ సంవత్సరమున బొబ్బిలికోటవద్ద శ్రీరావు రంగారాయఁడుగారికిని ఫ్రెంచిసేనానాయకుఁడగు బుస్సీగారితో నచ్చటి కేగిన పూసపాటి విజయరామరాజుగారికిని జరిగినయుద్ధము భారతయుద్ధమువలె వర్ణింపఁబడినది. బొబ్బిలికోటవద్ద జరిగిన యుద్ధక్రమమును బొబ్బిలిసంస్థాన చరిత్రమును కథా సందర్భమున నిందు కొంత వివరించుచున్నాను.

బొబ్బిలిసంస్థానస్థాపకుఁ డయిన పెద్దారాయనింగారును విజయనగరరాజ్య సంస్థాపకుఁడయిన పూసపాటి తమ్మిరాజుగారివలెనే ౧౬౫౨ వ సంవత్సరమునందు శ్రీకాకుళపు సర్కారు ఫౌజుదారగు షెర్ మహమ్మదుఖాన్ యొక్క ప్రాపుచేత నక్కడకువచ్చెను. పెద్దారాయనింగారు మహాశూరుఁడయి రంగవాఁక యనుచోట జరిగినయుద్ధములో శత్రువుల సంహరించి షెర్ మహమ్మదుఖాన్ యొక్క పుత్రుని ప్రాణములు రక్షించినందున, షెర్ మహమ్మదాయనకు రాజాముహుండా కవులునకిచ్చి రంగరావు బిరుదునిచ్చెను. రంగరావను బిరుదనామమునొందిన యీ పెద్దారాయనింగారు పద్మనాయకవంశజులయిన వెలమదొరలలోనివాఁడు. ఈయనయు వేంకటగిరి సంస్థానప్రభువులును పిఠాపురసంస్థానప్రభువులును ఏకవంశములోనివారే. రాజాముహ కౌలునకుఁ బుచ్చుకొన్నతరువాత పెద్దారాయనింగారు క్రొత్తగా నొకపేటను కోటను గట్టి దానికి తన యుపకర్తపేరిట బెబ్బులియని నామకరణము చేసెను. షేర్ మహమ్మదులోని "షెర్" అను పదమునకు బెబ్బులియని యర్థము. బెబ్బులి యనునదే కొంతకాలమునకు బొబ్బిలిగా మాఱినదఁట! అప్పటినుండియు క్షత్రియులయినవిజయనగరమువారికిని వెలమవారయిన బొబ్బిలివారికిని వైర మారంభమయ్యెనని చెప్పుదురు.

మన ప్రస్తుతచరిత్రారంభకాలమున ౧౭౫౬ వ సంవత్సరమునం దుత్తరసర్కారులు ఫ్రెంచివారి కియ్యఁబడఁగానే ఫ్రెంచిసేనాధ్యక్షుఁడగు బుస్సీదొరగారు రాజమహేంద్ర శ్రీకాకుళ సర్కారులను విజయనగర సంస్థానాధిపతులగు విజయరామరాజుగారికి కౌలుకిచ్చుట కంగీకరించెను; అట్లు జరగెనుపక్షమునఁ దనస్థితికి భంగము కలుగునని దూరాలోచనచేతఁ దెలిసికొన్నవాఁడయి యప్పటి బొబ్బిలి ప్రభువుగారగు రంగారావుగారు రాజ్యము ఫ్రెంచివారియధీనము కాకుండఁ జేయుటకయి యితరసంస్థానాధిపతులతోఁ జేరి కృషిచేసెను. ఈకృషికి శ్రీకాకుళపు నవాబగు జాఫరల్లీఖాన్ యొక్క ప్రోత్సాహముసహితము విశేషముగానుండెను. తిరుగఁబడిన జమీదారుల నదిమి కప్పములు గొనుటకయి బుస్సీగారు ౧౭౫౬ వ సంవత్సరము

నవంబరు నెల ౧౬ వ తేదిని ౫౦౦ యూరపియనులతోను ౪౦౦౦ సిపాయీలతోను హైదరాబాదునుండి బైలుదేఱి డిసంబరు నెల ౧౯ వ తేదికి రాజమహేంద్రవరమువచ్చి చేరెను. విజయరామరాజుగారు పదివేల స్వసేనతోను, ఇతర రాజులతోను, వచ్చి యచట బుస్సీని చేరెను. తమదేశములోనుండి విజయనగర రాజ్యములోనికిఁ బాఱెడు కొండ కాలువలను మళ్ళించి బొబ్బిలి రంగరావుగారికాపులు తమభూములకుఁ బెట్టుకొన్నందునను, దేశస్వభావమునుబట్టి బొబ్బిలివారిని సాధించుట సుసాధ్యము కాకపోయినందునను, విజయరామరాజుగారు మనస్సులో బొబ్బిలిరంగారావుగారిపై ద్వేషమువహించి యాయనను శిక్షించుటకయి బుస్సీని తనయావచ్ఛక్తిని వినియోగించి బహువిధముల ప్రోత్సాహపఱిచి పురికొలిపెను. అందుమీఁద బుస్సీగారు బొబ్బిలిరాజ్యమును విడువవలసినదనియు, దానికి బదులుగా నధికమైశాల్యమును మూల్యమునుగల దేశ మియ్యఁబడుననియు, రంగారావుగారికి వ్రాసిరి. రంగారావుగారు పితృపితామహాగత మయిన బొబ్బిలిరాజ్యమును విడుచుట కంగీకరింపక పోవుటయేకాక తక్కిన సంస్థానాధిపతులతోడిపాటుగా రాజమహేంద్రవరమునకువచ్చి యాతనిని సందర్శింపకపోయెను. రాజమహేంద్రవరమున బుస్సీని దర్శించుటకయి విజయరామరాజుగారు మొదలగు సమస్త రాజులును వచ్చినప్పుడు రంగరావుగారు రాకుండుట లోనుగాఁగలకథను గవి యిట్లు చెప్పినాఁడు—

ఉ. రాజమహేంద్రపట్టణనిరాజదదూరతలంబున న్సము
త్తేజిత మైనగౌతమ దీతటసీమను గోటిలింగవి
భ్రాజిత మైనయొక్కనవపాదపమంజులనిష్కుటస్థలిన్
రాజితలీలఁజేరి శిబిరంబు వడి న్విడియించె వేడుకన్.

* * * *

ఉ. కారుణికత్వ మేర్పడ సికాకుళ పున్సరకారులో జమీ
దారుల రామరాజవసుధావలయేశ్వరముఖ్యుల న్ముదం
బారఁగఁ బిల్వఁబంపు మని హైదరుజంగున కానతీయఁ ద
చ్చారువచశ్శ్రీక్రమంబునను సత్వరుఁడై పిలిపించె వారలన్.

ఉ. పాయనివేడ్క విద్విషదపాయకరాయతబాహుశౌర్యు లా
పాయకరాయఁడుం గిమిడిపట్టణపుంబృథివీశ్వరుండు నా
రాయణదేవ్రుఁడున్ నరసరాజు మఱిం గొలుగొండ మన్నెపున్
రాయఁడు నాదిగాఁగలధరావరు లందఱు వచ్చి రత్తఱిన్.

గీ. ఉద్ధతులముబుంక సందర్శనోత్సుకత్వ । మాత్రఁ జిట్టాడ నాడాడ నలరుచున్న
దొరలువచ్చిరమానుష ద్రోహి ప్రసంగ । కలితుఁడగు రంగరాయఁడొక్కరుఁడుదక్క

సీ. నిజభుజాదండ నిర్నిద్రకోదండంబు గాండీవకార్ముకక్రమముఁ జూపఁ
జరమభాగస్ఫుటచ్ఛటులతూణీరముల్ కవదొనసొంపు సంఘటిలఁ జేయ
నాసీరముఖరనానాశంఖికధ్వనుల్ దేవదత్తరవోద్వృత్తిఁ దెలుప
సూరెలఁ బరతెంచు జాలుమణీ తేజీలు ధవళాశ్వములమస్తు ప్రస్తరింపఁ
గలియుగార్జునుఁడొకఁ డీఘనుఁడటంచుఁ । దను జగజ్జన మెన్న నుద్ధతులమొల్లు
వీక్షణాపేక్ష నేతెంచె విజయరామ । రాజరాజన్యలోకమార్తాండమూర్తి.

* * * *

చ. నలువదివేలకాల్బలము నాలుగువేలతురంగమంబులున్
నలువదియేఁబదేనుఁగు లనంతములై నశతఘ్నికాచయం
బులు నొకవేయిలొట్టియ లపూర్వవిభావిభవంబు దెల్పుచున్
గొలువ ఫరాసుతోఁ గనుఁగొనఁ జనుదెంచెను రాజతిత్వరన్.

ఇట్లీకావ్యమునందు విజయరామరాజు గారు నలువదివేలకాల్బలముతో వచ్చినట్లు చెప్పఁబడినను, ఆయనవెంట నిజముగావచ్చినసేన పదివేలని చరిత్రకారుఁడైన యార్మ దొరగారు వ్రాసియున్నారు. ఇట్లుండఁగా రంగారావుగారియనుమతిమీఁదనే బుస్సి దొరగారు కొందఱు సిపాయిలను బొబ్బిలిరాజ్యముమీఁదుగా మఱియొకచోటికిఁ బోవుటకుఁ బంపిరి. విజయరామరాజుగారి తంత్రమువలననో రంగారావుగారి బుద్ధిపూర్వకమయిన యేర్పాటువలననో పంపఁబడిన సిపాయీలు త్రోవలో బొబ్బిలి భటులచే నెదిరింపఁబడి ముప్పదిప్రాణములను గోలుపోయి మరలి రావలసినవారైరి. ఈయవమానము విజయరామరాజుగారి ప్రోత్సాహమునకు తోడుపడఁగా, బుస్సీగారు రంగారావుగారిని శిక్షించి వారిని కుటుంబసహితముగా బొబ్బిలినుండి వెడలఁదోలుటకు నిశ్చయించుకొనెను. ఇన్నూట యేఁబంద్రు గుఱ్ఱపు రౌతులును నాలుగు ఫిరంగులును గల ౫౫౦ యూరపియనులతోను, విజయరామరాజుగారి భటులును సిపాయీలును గలిసిన ౧౧౦౦౦ స్వదేశీయపదాతిబలముతోను బుస్సీగారు బొబ్బిలికోటమీఁదికి దండు వెడలిరి. బొబ్బిలికోట యిన్నూరుగజముల వైశాల్యముగలిగి నలుచదరముగానుండెను. నాలుగుమూలలను నాలుగు గుండ్రనిబురుజు లుండెను. వెలుపలిగోడలయెత్తు ఇరువది రెండడుగులయినను, లోపలిబురుజులయెత్తు పండ్రెండడుగులే యుండెను. పయిని గోడలవెడల్పు పండ్రెండడుగులుండెను. ఇట్టి మట్టికోటయొద్దకుఁబోయి బుస్సీగారు తన సేనలను నాలుగుభాగములుచేసి యొక్కొక్కభాగమున కొక్కొక్క ఫిరంగినిచ్చి

నాలుగుభాగములను నాలుగు బురుజులను సాధింప నియమించెను. ౧౭౫౭ వ సంవత్సరము జనేవరు నెల ౨౪ వ తేదిని ప్రాతఃకాలముననే యుద్ధ మారంభమయినది. శత్రువులు కోట బురుజులమీఁద ఫిరంగులు కాల్ప నారంభింపఁగానే, కోట లోపలి వా రగ్నిభయముచేత బురుజులమీఁది కప్పుతీసివేసిరి. ఉదయమున జాము ప్రొద్దెక్కువఱకు బురుజులగోడలలో విశేషభాగము కంతలుపడినవి. అప్పుడు శత్రువులయొక్క నాలుగుభాగములు నొక్కసారిగా నిచ్చెనలు గైకొని లగ్గలు పట్టుటకయి కోటగోడను సమీపించి గంటవఱకును బ్రయత్నించిరిగాని కోటను రక్షించుచున్న భటులయొక్క శౌర్యమువలన నొక్కరయినను కోటగోడమీఁది కెక్కలేకపోయిరి. కోటలోపలి వారు స్త్రీలతోఁగూడ వేయింటికి లోపుగానే యుండిరఁట. కోటగోడల కెగఁబ్రాఁక ప్రయత్నించినవా రనేకులు గాయములతోఁ గ్రిందఁబడిరి. ఈయుద్ధమును కవి యిట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు—

ఉ. ఉగ్గపరాసుమండల మునగ్రతమై బిరుదు ల్వచించుచున్
లగ్గల కెక్కిరా బురుజులం దగుమన్నెకుమారసైన్యముల్
వెగ్గలమైన కోపమున వెన్కొనుచు న్నరుమాడుపీఁకచే
నగ్గలికం దుపాకులఁ గిలాఱ్చుచు నేయుచు గోయుచు న్వడిన్.

సీ. పొంగులు రాఁగ గాఁగి పొరలునూనియ ముంచి గరగలవంచి యక్కలఁ జల్లి
జిగురుటంబలి వేఁడి చిగుపాలజాలఁగా గుండలకొలఁది గాఁ గ్రుమ్మరించి
వసియూర్చు దారుయంత్రసముత్కరంబులు మేను లుచ్చిచనంగ మీటివైచి
యొండొంటిఁదోడుగా గుండియ లౌదల ల్గుతిచేసి త్రుంపఁగా గుండ్లువోలపి
బిరుసులఁ దరల్చిక్రొంబోగల్గురియనివప। గొట్టములదాల్చి మొద్దిటెగములఁగ్రుచ్చి
చిచ్చుబుడ్లఁగల్చి నిస్త్రింశతతులఁ। బొడిచి పడఁద్రోచిరా సేనఁ గడిమితోడఁగ.

లగ్గ లెక్కి కోటపట్టుటకు శక్యముకాకపోఁగా నంతట నాప్రయత్నము నుమాని శత్రువులు వెనుకకుమరలి మరల కోటమీఁద ఫిరంగులను గాల్వ నారంభించిరి. అట్లు ప్రయోగింపఁబడిన ఫిరంగిగుండ్ల నొకచోటఁ గవి యీవిధముగా వర్ణించెను—

సీ. తట్టికోట యగల్చి దారుణోష్మలుగ్రమ్మ వంతదారుకుడాసి వ్రాలునవియు
నినుపతల్పుల ఘణిల్లునఁ దాఁకి పిటేఁగికి రవళిమైవచ్చి బిట్టవియునవియు
ద్వారబంధపుఁగమ్మిదూఱి యవ్వలికంట డుస్సిపాఱఁగ నోడి డొల్లునవియు
గుఱితప్పి పఱతెంచి కోటముంగలిహస్తినఖపుదుమ్ములరేఁచి నక్కునవియు
నగుచునొండెడ నెడయీఁకయంటితూఁగి। బంతులాడినపగిది గుభాల్గుభాలు
నినదభయదార్భటుల శతఘ్నీప్రయుక్త। తాళఫలసన్నిభాయస గోళతతులు.

ఈఫిరంగిప్రేట్లచేత కోటగోడ మఱింత పడిపోయి శత్రువుల కెక్కువయానుకూల్యమును కలిగించినది. అయినను కోటగోడలు పగులుటచేత కోట కావలివారి ధైర్యకంచుకము పగులక వారిని మఱింత తెంపరులనుగాఁ జేసినది. కోటకావలిభటులు తమప్రాణముల కాశపడక తమగుహలనుకాపాడుకొను బెబ్బులులవలెఁ బోరాడిరి. ఫిరఁగిగుండ్లు చిత్తజల్లుగాఁ గురియుచున్నను వెనుకతీయక వీరభటులు శత్రువులు కోటగోడల కెగఁబ్రాఁకఁగానే యీటెలతోఁ గ్రుమ్మి క్రిందఁబడఁద్రోయవలెనన్న నిశ్చయముతో నిశ్చలులై కాలుగదల్పక బురుజులమీఁద నిలువఁబడిరి. ఆగ్నేయాస్త్రముల నపహసించెడు శతఘ్నికా ప్రయోగములముందఱ కేవల భుజవీర్య మేమి పనికివచ్చును? క్రిందనున్న సైనికులు గుఱిచూచి తుపాకులు కాల్చి బురుజులమీఁద నున్నవారి ననేకులను రూపుమాపిరి. స్వదేశ సైనికులయం దీవఱకెన్నఁడు నేయుద్ధములోను గనియుండని యిటువంటి యసమాన ధైర్యసాహసముల కద్భుతపడి శత్రువులుసహితము పలుమాఱు వారి కభయప్రదానము చేసిరిగాని యావీరభటులు శత్రువుల వాక్యములను తిరస్కారపూర్వకముగా నిరాకరించి తమదేహములలోఁ బ్రాణము లుండఁగాఁ దమతావు విడువమని యక్కడనే సుస్థిరులై పర్వతములవలె నిలువఁబడిరి. అప్పటికి మధ్యాహ్నము రెండుగంట లయినను శత్రువులలో నొక్కరును కోటగోడ నెక్కలేకపోయిరి. అందుచేత శత్రువులు కొంతసేపు యుద్ధము నిలుపవలసినవారైరి. అప్పుడు రంగారావుగారు శత్రువులతోఁ బోరాడి గెలువఁ గలనన్నయాశ వదలుకొని తనవారిని బిలిచి యాలోచించి యంతఃపురస్త్రీలు శత్రులచేతులలోఁ బడి మానము గోలుపోకుండ కాపాడవలెనని నిశ్చయించి శిశుసహితముగా వారినందఱిని సంహరించుటకయి కొందఱిని నియమించెను. వారప్పుడే చేతులలో బాకులతోను బల్లెములతోను గదలిపోయి యంతఃపురము వాకిట గడ్డినించి గృహముల కగ్నితగిలించి యాసంఘాత మరణమునుండి తప్పించుకొని ప్రాణములఁ దక్కించుకొనఁ బాఱుతెంచిన శిశువులను సహితము పుత్రులనక దయాపాత్రులనక క్రూరులై పొడిచి చంపిరి. ఈ దారుణకృత్యమును గవి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

క. చెలికాని వంశసంభవు। నలఘుతరస్థైర్యు ననిచె నవరోధవధూ
కులకంఠనాళకృంతన। కలనాదారుణవిధానకతిరత నెఱపఁ.

తే. అతఁడు నభిమానరక్షణార్థ ప్రచార। దారుణాకార సాహసౌద్ధత్యమమర
నంతిపురి కేగ మొరసె దిగంతరములు। ధరణి వడవడవడఁకె భూతలము వొగడె.

తే. రాయమణిరాణి తనకుమారాగ్రయాయి । నపుడ కొండొక దాదికి నప్పగించెఁ
గోటవెడలించి బ్రతికించుకొమ్మటంచు । నట్లు గావించెనాదాయి యదలువోదమ.

* * * * *

క. ఘనశితఖడ్గధారన్ । మొనకొని చెలికానివంశమూర్ధన్యుఁడు పెం
పున వడివడి నంతఃపుర । వనితాజనతాతిచిత్రవధఁ దా నడిపెన్.

తే. తక్కుఁగల యట్టియభిమానధనులు వెలమ । లొక్కనూటిండ్లవా రనలోగ్రశస్త్ర
నిహతులై రంగనాథుసహితు లగుచుఁ । దద్విదారణమెంతని తలఁప వచ్చు.

దురభిమానజనితమైన వధూశిశుసంహారక్రూరకార్యము ముగియఁగానే ప్రాణములకు తెగించి వారందఱును మరల యుద్ధోత్సాహముతో వచ్చి తమస్థానముల నిలిచిరి. నాలుగుభాగములలో నొకభాగమునకు నాయకుఁడైన లాదొరగారు దూరమునుండి యగ్నిదాహమును జూచి లోపలి కావలిసేనలు పలుచనగుట కనిపెట్టి యీలోపల లగ్గలు పట్టుటకయి మరలవచ్చెను. నిచ్చెనలతో పయికెక్కఁ బ్రయత్నించినవారనేకులు నిహతులయి క్రిందఁగూలుచు వచ్చినను గొందఱు శూరులు లొక్కబురుజుపై నెక్కి నిలువఁగలిగిరి. వారి వెంబడినె మఱి కొందఱును కోటగోడల కెగఁబ్రాకి బురుజు చేరిరి. రంగారావుగారు శత్రువులను బాఱఁద్రోలి యాబురుజు రక్షింపవలెనన్న యాశతో హతశేషులైన భటులతో వచ్చుచు నొకగుండుదెబ్బతో నేలఁగూలి వీరశయనము నొందెను. ఆయనపాటువలనఁ గలిగిన సక్రోధశోకోద్రేకముతో లోపలనున్న వీరభటబంధువర్గమంతయు పగదీర్చుకోవలెనన్న దృఢనిశ్చయముతో తక్కిన బురుజులను విడిచి యక్కడకు వచ్చిచేరెను. అంతట తక్కిన శత్రుసేనాభాగములు మూడును వరుసగ నాయాబురుజులను జేరి యరక్షితము లయియున్న యామూడుబురుజుల ననాయాసముగా సాధించి లోపలఁ బ్రవేశించెను. ఇట్లు లెక్కకు మిక్కిలిగా శత్రుసేనలు నానాముఖముల వచ్చి చుట్టుముట్టినను లోపలనుండి కోటను సంరక్షించుచున్న వీరభటులలో నొక్కఁడైనను బాఱిపోవుటకుఁగాని శత్రువులకు లోఁబడి శరణుచొచ్చుటకుఁగాని ప్రయత్నింపలేదు. ప్రతిభటుఁడును వీరరసము మూర్తీభవించినట్లాయుధపాణియై శత్రువున కభిముఖముగా నడిచి శత్రువును పొడిచి తాను పడిపోవుచు వచ్చెను; గాయపడి భూమిమీఁద నొరిగినతరువాతసహితము ప్రాణములు బొందిలోనుండి వెడలువఱకును దనచేతిలోని ఖడ్గముతో దాపునకు వచ్చిన శత్రువును నఱకవలెనన్న ప్రయత్నమును మానలేదు. ఇది కావ్యమునందుఁ గవిచేసినవర్ణనముగాక యింగ్లీష చరిత్రకారుఁడు వ్రాసిన సత్యాంశమగుటచేత బొబ్బిలికోటలోని రణశూరులుచూపిన విచిత్రపౌరుష మత్యంతశ్లాఘాపాత్రమయిన దనుటకు సందేహములేదు. ఇట్టి వీరవధ

కొంతసేపటికి కల్లను సంపూర్ణ మయిపోయెను. కోటలో జరిగినప్రాణనాశనమునకు కరిగినహృదయు లయినశత్రువులుసహితము జాలిపడుచు విచారించుచున్న యీసమయమునందు గుంపులోనుండి వృద్ధుఁ డొకఁ డొకబాలునిఁ జంకఁ బెట్టుకొని తిన్నఁగా లాదొర యున్నచోటికి వచ్చి "ఈశిశువు రంగారావు కుమారుఁడు. తండ్రి యభీష్టమునకు విరోధముగ నే నీబాలకునిప్రాణములను గాపాడితిని" అని పలుకుచు, ఆసేనానాయకునకు బాలు నొప్పగించెను. లాదొర యప్పుడే యాబాలకుని బుస్సీదొర యొద్దకుఁ బంపఁగా, అతఁ డాశిశువును వృద్ధుని తనసేనానివేశమునం దుంచి యాదరించి యాశిశువుయొక్క సంరక్షణభారమును తాను వహించి శత్రుభయమువలన శిశువును గాపాడుట కయి తగినకావలివారిని నియమించి యప్పుడే యాశిశువును బొబ్బిలిరాజ్యమున కభిషిక్తునిఁ జేయుచు లేఖ్యములు వ్రాయించెను.

నాఁటిరాత్రియు మరుసటిదినములు రెండును గాయములు తగిలినభటులయొక్క చికిత్సలు మొదలయినపనులతోఁ గడచెను. మూడవనాఁ డర్ధరాత్రమునందు విజయరామరాజుగా రుండినపటమందిరములో గొప్పసంక్షోభ మొకటి పుట్టెను. రంగారావుగారు నిహతు లయినదినమునం దాయన నమ్మిన వీరభటులు నలుగురు కోటలో నేమూలనో దాఁగియుండి చీకటిపడినతరువాత కోటదాటిపోయి విజయరామరాజుగారిశిబిరముల వెనుక నున్నయడవిఁ జొచ్చి చేరువపొదలలో దాఁగియుండిరి. సమయము నిరీక్షించుచు వా రక్కడ రెండుదినము లుండి మూడవనాఁటిరాత్రి స్కంధావారము సద్దణఁగినతరువాత నిశీథసమయమునందు వారిలో నిద్దఱు పొదలలో నుండి వెడలివచ్చి కావలివాండ్రను మోసపుచ్చి గూఢముగా విజయరామరాజుగారు నిద్రించుచుండినపటకుటీరములో వెనుకవైపునుండి ప్రవేశించి యిద్దఱు నొక్కసారిగా తమబాకులతో పొడిచి విజయరామరాజుగారి వక్షస్స్థలమును గంతలు చేసిరి. మొదటిపోటుతో మేలుకొని విజయరామరాజుగారు మూల్గఁగానే వెలుపలినుండి కావలిభటుఁడు వచ్చి తుపాకితో కాల్చెనుగాని గురితప్పిపోయెను. ఇంతలో నితరభటులును వచ్చి వెంటనే యాహంతకులను జంపి ముక్కముక్కలుగా నఱికివేసిరిగాని యీలోపలనే వారు విజయరామరాజుగారిని ముప్పదిరెండుచోట్లఁ బొడిచిరి. ఇట్లు విజయరామరాజుగారిని జంపినతఁడు తాండ్రపాపయ్య యని కవి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

గీ. కదిసి పైఁబడి యొకకేల నదిమిపట్టి । వాఁడివాలున వక్షఃకవాటపాట
నంబుఁ గావించె నతనియానాభికుహర । విదళితాంత్రవ్రజంబులు వెలికిఁ దుఱుఁక.

* * * * *

మ. అపు డాతాంధ్రకులాభిమాననిధి యాహా రాజదేవేంద్ర నీ
విపులప్రాభవశక్తి నీనిఖిలపృథ్వీభారధారేయతా
నిపుణత్వంబును భాగ్యముఁ వృథ చేఁ నీచేయుదుశ్చేష్ట ని
ట్లుపభోగింపఁగనయ్యె నిట్టివెతయుం చద్వృత్తి వర్తిల్లఁగఁ

గీ. తాంధ్రపాపయ్యసలుపధార్త్యంబువలన। క్షత్రవర్యుండుపులివాతికండయయ్యె
ననెడు రొదపుట్టె నంత నయ్యవనినాథు। బలసు లార్తరవంబునఁగలయ బర్వె.

సీ. తనచావు సర్వసిద్ధంబుగా మదిఁగోరి సాహసకృత్యకినై చన్నవానిఁ
దనయేలికవిరోధిదర్పంబుమాపుట పరమార్థమని యెంచుచున్నవానిఁ
దనపడినట్టిబన్నముల కికార్యంబు ఫలరూపమని యార్తిఁదలఁచువానిఁ
దనకులస్వాములందఱు మెచ్చుకొన నోర్చి పగదీర్చుకొన్నసంభ్రమమువానిఁ
దాంధ్రకులజుని బొదివిరి దారుణముగ। ఘోరయుద్ధంబుసలిపి యవ్వీరవర్యుఁ
జిమిమైచిరి కఠినని స్త్రింశహేతుల। నతనిసహచరయుగళసంగతముగాఁగ.

ట్లు మొదటవచ్చిన యిద్దఱును దమ పూన్కిని సాధింపలేకపోయిన పక్షమున, పొద లో దాఁగియుండిన తక్కిన యిద్దఱును వచ్చి విజయరామరాజుగారి ప్రాణములుగొని మస్వామిఋణము తీర్చుకొనుటకు శపథము చేసికొనిరఁట! విజయరామరాజుగారు ృత్యుల కైదండగొనక నడువలేనంత స్థూలకాయులని చరిత్రకారుఁడు వ్రాయు న్నాఁడు. యుద్ధములోఁ బ్రాణము దక్కించుకొన్న రంగారావుగారితమ్ముఁడు ెంగళ్రావుగారు భద్రాచలమునకు పాఱిపోయి, ఆనందరాజుగారు బందరు వెళ్ళి యున్నప్పుడు ౧౭౫౮వ సంవత్సరమున మరలివచ్చి తనకుటుంబమునెడ లవిశ్వాసముగల ొంటిసేనను గూర్చుకొని రాజాము కోటను స్వాధీనము చేసికొనెను. వెంగళ్రావు గారు మూఁడుసంవత్సరములు ప్రభుత్వముచేసి మృతినొందఁగా, ఇంతకుముం దొక ృద్ధునిచే ప్రాణరక్షణము చేయఁబడినట్లు చెప్పఁబడిన గోపాలవేంకటరావుగా రను న్న రంగారావుగారు రాజ్యమునకువచ్చి నాలుగుసంవత్సరములు పాలనము చేసిన ిరువాత ౧౭౬౬వ సంవత్సరమున సీతారామరాజుగా రాయనను చెఱసాలలోఁ బెట్టించిరి. ఆయన ౧౭౯౦వ సంవత్సరమునందందుండి తప్పించుకొని నిజాము రాజ్య మునకు పాఱిపోఁగా, ౧౭౯౪వ సంవత్సరమునం దిఁగ్లీషువా రాయనను బిలిపించి ార్వులబొబ్బిలిరాజ్యమంతయు మరల నిచ్చిరి.

ఈనారాయణకవియొక్క కవిత్వమునందు లక్షణదోషములు కొన్ని యుండుదుఁ గానఁబడుచున్నను కవనము రసవంతమయినది. ఈప్రబంధమునందు వీరరస మించు మించుగా భారతమునఁ దిక్కన సోమయాజిచే వర్ణింపఁబడినట్లు వర్ణింపఁబడినది,

అత్తలూరి - పాపకవి.

ఈకవి చెన్నబసవపురాణ మనునయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి మాపూర్వులలో నొకరయిన కందుకూరి యమృతలింగముగారి కంకితము చేసెను. మా పూర్వులు మహమ్మదీయ ప్రభుత్వములో "దేశపాండ్యా" లయి ఘనతనుబొంది పెక్కు కావ్యములను కృతులనంది కవుల నాదరించియున్నారు. పూర్వము కృతిపతు లయిన వారిని గూర్చిన కొన్ని పద్యముల నీపుస్తకమునుండి యిం దుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. ఆతతకీర్తికై కువలయాశ్వచరిత్రకృతిన్ గ్రహించి ప్ర
స్ఫీతము లైన కొత్తపలి యేలెటిపా డనునగ్రహారముల్
ఖ్యాతిగఁ జేసి బంధులకు గ్రాససమృద్ధు లొసంగి శాంభవ
వ్రాతము కోర్కు లిచ్చి విభవంబున మల్లనమంత్రి వర్ధిలెన్.

కందుకూరి మల్లికార్జునమంత్రి కువలయాశ్వచరిత్రము కృతినందినతరువాత

సీ. మహితపంచాక్షరీమాహాత్మ్యమును గృతియంది త్రైలోక్యవిఖ్యాతిఁ గాంచె
నతిభక్తి శ్రీశైలమందు మానవులు మెచ్చ సంవత్సరము నివాసంబు చేసె
నిష్ఠాగరిష్ఠుడై నేఁడునాఁ డనక యసంఖ్యమాహేశ్వరార్చన మొనర్చె
హితుల రక్షించి యహితుల శిక్షించి భూపతుల వశ్యులఁజేసి చతురుఁ డయ్యె
నితని కెనయైనమంత్రులీక్షితితలమునఁ। గలరె యని సర్వజనములుఁ బలుక నెగడె
గందుకూర్ మల్లికార్జుననందనుండు। సంగరగుహుండు వీరేశలింగవిభుఁడు.

వీరేశలింగమంత్రి పంచాక్షరీమహాత్మ్యము కృతినందెను. అటుతరువాత

సీ. నారదప్రభమించి నారదప్రభ నెంచి యమరీకీర్తిదానములవాఁడు
చిత్రభానునిమీఱి చిత్రభానునిగేరి పరఁగుశుచిప్రతాపములవాఁడు
భీముపేర్మికిఁగెల్చి భీముపేర్మినగెల్చి వటులినభూతిసత్వములవాఁడు
ధర్మగర్వముఁద్రోచి ధర్మగర్వముఁబాచి తగుశివభక్తిసత్యములవాఁడు
జగతిఁ జెలువొందె నుదయాస్తశైలసేతు। శీతనగమధ్యరాట్సభాసీనవిబుధ
వినుతసుగుణుఁడుమల్లికార్జునసుతుండు। మహితధృతిశాలిబసవరాణ్మంత్రిమౌళి.

క. ఘనముగ నైతమపూడియు। మినుమించిలిపాడు నిరులు మించఁగ నొసం
గెను గురుచరవరులకు బస। వనితో నెనయైనమంత్రి వసుధం గలఁడే.

క. తనమేనయల్లుఁ డావృతి। ఘనయుం డగుబుద్ధిరాజు వీరనచేతన్
గొనె సత్యవతీపరిణయ। మనుకృతి శ్రీబసవమంత్రి యతిసంప్రీతిన్.

కందుకూరి బసవరాజుగారు సత్యవతీపరిణయమును గృతినందిరి. అటుపిమ్మటఁ గందు

తృతీయ భాగము.

హరి యమృతలింగముగా రీచెన్నబసవపురాణమును గృతినందిరి. కృతిపతియొక్క పెదతండ్రియైన సాళువపతి

గీ. సుగుణు లగుమల్లికార్జునసుతులలోన । నాల్గవనందనుం డగుసాళువపతి
సంతతాత్మీయహృదయపద్మాంతరాళ । సంచరత్సాళువపతి ప్రశస్తిగాంచె.

శా. ఢిల్లీనాయకుచేత దంతిహయశాటీముఖ్యవస్తువ్రజం
బెల్లం గైకొని కాశికాప్రముఖగౌరీశావను ల్గాంచి ని
త్యోల్లాసంబున శంకరార్చనలు దివ్యస్థైర్యం గావించి సం
ఫుల్లాంభోరుహలోచనామదనుఁడై పుష్ప్రభ స్వర్ధిలెన్.

ని ఢిల్లీనాయకునిచేత బహుమానము లందినట్లు చెప్పఁబడియుండుటచేతను, ఢిల్లీ రాజ్యము నశించి నూఱుసంవత్సరములకంటె నధికకాల మగుటచేతను, కృతిపతియు కృతికర్తయు నుండినకాలము మూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమని చెప్పవచ్చును. ఈ గ్రంథమునకుఁ గథానాయకుఁడయిన చెన్నబసవన్న వీరశైవమతమును స్థాపించి కళ్యాణ నగరమునందు బిజ్జలరాజునకు మంత్రియైయుండి యాతనివధించిన బసవేశ్వరునకు మేనల్లుఁడు. బసవేశ్వరుఁడు తన యధికారబలముచేత శైవమతమును వ్యాపింపఁ జేసినను చెన్నబసవన్నయే యధికమతాభినివేశముకలవాఁడయి మతవ్యాపనమునకు ముఖ్యకారకుఁడయి యుండినవాఁడు. బసవేశ్వరుఁడు శ్రీశైలమునకు సమీపముననున్న యొక గ్రామములో బ్రాహ్మణదంపతులకుఁ బుట్టి యుపనయన సంస్కారము చేసికొనక శివభక్తుఁడయి లింగమును కట్టుకొనెడి యాచారమును మొదట నేర్పఱిచెను. ఈచెన్నబసవపురాణములో నక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నను, కవి మిక్కిలి ప్రౌఢుఁడయి హృద్యముగా పద్యరచనను జేసి యున్నాఁడు. కవితాత యక్కరాజు; తండ్రి శ్రీగిరిమంత్రి. ఈతనిది కౌశికగోత్రము. చెన్నబసవపురాణములోని కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. కనుఁగవఁ గెంపుదీప నలుకన్ బసవేశునిఁజూచి బిజ్జలుం
డనియెఁ బ్రధానశేఖరుఁడవై నుతిగాంచుట వన్నె కెక్కె యి
ట్లనుచితవృత్తికిం దగిలి యగ్రజ చీఁకటితప్పు సైపఁగా
దునె కులశీలమానములు దోఁచికొనన్ ధరణీతలంబునన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఎక్కడినుండివచ్చెనొకొ యీమునిజంగము వానిమాయలోఁ
జిక్కి తరాలనుండి యొకచీమకుఁ బోవఁగనీక దాఁచు నా
చక్కనిపిండి నన్గొని సర్వముఁ బెట్టెఁగఁబంచె నింక నే
నెక్కరణి న్వసింతు మరు లెత్తి వ్యయం బొనరించుపీనితోన్.—ఆ. ౨.

మ. ఇతఁడా శ్రీగిరిమల్లికార్జునుఁడు సామీ లెస్సబాగాయె నీ
మతిలో నేమితలంచి దైవ మని సంభావించి కాన్పింపఁ జూ
చితి నే వెఱ్ఱినిగాను వేఱు పని దర్శింపంగ నాతోడనా
చతురత్వంబులు చాలు దేవ నిఁక దాఁచంబోక కాన్పింపవే.— ఆ. 3.

చ. అతులనదీప్రవాహమున నాడది యీడది రెండుకాష్ఠముల్
జతపడి కొంతదవ్వరిగి యంక తటాలున నడ్డమైన నా
జత విడి యొక్క టేగు నటుసాగక యొక్కటి నిల్చుఁ గావునన్
వెత కుడువంగ నేల నను వీడె నతండని నెమ్మనంబునన్.— ఆ. ౪.

ఉ. నిద్దురలేచి యాఘనుఁడు నిలగళున్ స్మరియించు వేళ నా
పెద్దయు సంచరించునడివీనుల సోఁకిన నావుదూడయో
రొద్దొ యటంచుఁ దాసియుని యేడ్తెఱ నుమ్మనుఁబల్కి నాఁడె డీ
ప్రొద్దుటి కబ్బె నాకు గురుబోధితమంత్ర మటంచు నాత్మలోన్.— ఆ. ౫.

కస్తూరి - రంగకవి.

ఈకవి లక్షణచూడామణి యను నామాంతరముగల రంగరాట్ఛందస్సును రచియించుటయేకాక సాంబనిఘంటును కృష్ణార్జునసంవాద మనెడియైదాశ్వాసముల కావ్యమునుగూడ రచియించెను. ఇతఁడార్వేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఈతనితండ్రి వేంకటకృష్ణయామాత్యుఁడు; తల్లి కామాక్షమ్మ. ఇతఁడు ౧౭౫౦వ సంవత్సరప్రాంతములయందు తంజావూరిసంస్థానమం దుండినవాఁడు. శంకరవిజయమును రచియించిన యాంధ్రకాళిదాసు తా నీకవికి శిష్యుఁడయినట్టు తన గ్రంథమునందు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. కస్తూరిరంగకవి రచితమైన రంగరాట్ఛందములో ననేకాపూర్వగ్రంథములనుండి పెక్కు పద్యములు లక్ష్యములుగాఁ జూపఁబడియున్నవి. ఆయాకవులకు కర్తృత్వమారోపింపఁబడిన యాగ్రంథములు కొన్ని యెంతవఱకు సత్యమైనవో యింకను విచారింపవలసియున్నది. ఇతఁడు మంచికవి. ఈతని కవిత్వనైపుణిని దెలుపుటకయి కృష్ణార్జునసంవాదములో నొక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్క పద్యము నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. తమ్ములవ్రాలి పుష్పరసధారలుగ్రోలి సుగంధగంధవా
హమ్ములఁ గ్రాలి తేనియలయుంపలువాఁకలఁ దేలి పువ్వుజొం

పుష్పములపోలి కింశుకసుమస్తోమల వ్రేలి ప్రియాళి కేలి ఝుం
ఝుమ్మని క్రమ్మి తుమ్మెదలు చొప్పడుచున్నవి కాననంబునన్.— ఆ. ౧.

ఉ. హా విధి యెంత చేసె నహహా యిపు డెంతటిమాట వింటి నా
హా విపరీతదుర్దశల నందితి హా యిఁక మీఁద నన్ను సం
భావనచేసి ప్రోవఁగలవా రెవరం చని యాగయుండు నెం
తే వెతఁ జెంది కన్నుఁగవ నీ రొలుకం బలవించి వెండియున్.— ఆ. ౨.

మ. అతివ ల్కుందలు వద్దఁజేరి యిదియే పుష్పా మహారాజు గా
సుకుఁ డం దుండఁగ సారెసారెకు నిటుల్ శోకించుట ల్లీకు సం
గతి కాదమ్మ సహించవమ్మ గయునిం గాంతేయు లెల్లన్నయో
న్నతి రక్షించిరి నమ్మవమ్మ యని నానారీతులం దెల్పుచున్.— ఆ. 3.

శా. యుష్మత్సాంద్రచమూసమూహభుజగర్వోగ్రాంధకారంబునన్
గ్రీష్మోద్యత్సమయప్రచండకరసంకీర్ణార్కసంకాశము
ద్భీష్మాస్త్రంబుల నేసి మాన్చి తుది నీబీరంబు వారించెదన్
భీష్మాచార్య యొకింత నిల్వుమని గంభీరాట్టహాసోగ్రుఁడై.— ఆ. ౪.

చ. తరణి సుధాకరుల్ గతులు తప్పఁ గులాచలము ల్వడంక ది
క్కరులు చలింప సర్వసురకాండము లంబరవీధి భీతి చే
నారగఁ బయోధు లింకఁగ మహోద్ధతి మంటలు గ్రక్కుకొంచుఁ దీ
వరముగఁ గ్రీడిపైని ఘనవైష్ణవసాయక మేగుదెంచినన్.— ఆ. ౫.

ఆలూరి - కుప్పనకవి.

ఈకవి యానందగిరికృతమైన శంకరవిజయము నాలాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; వేంకటగిరిపౌత్రుఁడు; వేంకటేశ్వరార్యునకును నరసమాంబకును పుత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు.

క. ఘనుఁ డగుతుళజేంద్రుఁడు దయ। తనరఁగ నీ కాంధ్రకాళిదాసాభిధ మి
మ్మనగా నొసంగెనఁట నీ। యనుపమసాహిత్యయుత కవి యెవ గలఁడే?

అని కవి తనకు తంజావూరుమహారాజగు తుళజేంద్రుఁ డాంధ్రకాళిదాసను బిరుదిచ్చినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఈతుళజేంద్రమహారాజు ప్రతాపసింహమహారాజు పుత్రుఁడు. క్రీస్తుశకము ౧౭౮౦వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౭౮౫ వ సంవత్సరము

వఱకును తండ్రి రాజ్యమునుచేసి మృతినొందఁగా, తుళజేంద్రుఁడు శ్రీకదపటి సంవత్సరమున సింహాసనమెక్కి ౦బూరావ సంవత్సరమునందు మృతినొందెను. ఈమహారాష్ట్ర ప్రభువుచేత నాంధ్రకాళిదాసబిరుదాభిదాన మందిన మనకవి నూఱు నూటయిరువది సంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఇతఁడు చెన్నపట్టణములో నుండిన నియోగుల ప్రార్థనమీఁదఁ జానీశంకరవిజయమును దెనిఁగించినట్లుకవి యిట్లువ్రాయుచున్నాఁడు-

సీ. శ్రీపార్వతీశలక్ష్మీశసేవాసముపార్జితమహనీయభాగ్యయుతులు
ఘటనాఘటనసముత్కటమనీషాలిచమత్క్రియాధోరణీమంజుమతులు
నతులితసామదానాద్యుపాయైకవిచక్షణాక్షీణశాశ్వతచరితులు
హితపురోహితనిజాశ్రితబాంధవావనామానసిస్తులితాన్నదానరతులు
కలితయజనాదిమహితషట్కర్మనిరతు । లగణితజగన్నుతాద్భుతసుగుణతతులు
సాంపరాయికవైదికాచారభృతులు । చతురచెన్నపురీచరత్సచివతతులు.

* * * *

క. నను శ్రీనృసింహపాదా । ర్చనజనితలసత్కవిత్వచాతుర్యగుణా
ఢ్యుని నాంధ్రకాళిదాసా । ఖ్యునిఁ బిల్వఁగఁబంచి పల్కి రున్నతకరుణన్.

సీ. లీలఁ బంచనదీస్థలీపురాణము తెలిఁగించితి వారూఢకీర్తిమెఱయఁ
బరఁగు రామాయణభాగవతంబులు యక్షగానముచేసి తద్భుతముగఁ
గరమొప్ప పరమభాగవతచరిత్రయన్ కృతి యొనరించి తున్నతి దలిర్పఁ
దలిపొందు నిందుమతీపరిణయనామకృతి రచియించితి వతులగరిమ
గురుతరోజ్జ్వలసరణితో సురకథాను । ధారసాభిధకావ్య ముదారఫణితి
గా రచించితి వెనలేనిగద్యపద్య । తతుల లెక్కింపఁదరమె త్వత్కృతులు జగతి.

* * * *

వ. కావున జగద్గురుండై విశేషించి మనకు గురుండైన యాచార్యునివిజయంబు ......నొనరించి మాకందఱికి నత్యానందం బొనఁగూర్పుమని యాశీర్వచన రూపంబుగా నిర్దేశించి పలికి యనేకరీతుల సత్కరించిన...................

సీ. కార్యఖడ్గకవిత్వకరణికచాతురి యిలఁ బఠింప మీయిండ్లబిరుదు
సలలితయజనాదిషట్కర్మనిరతులు ఖ్యాతిరంజిల్లు మీజాతిబిరుదు
ధైర్యదాతృత్వోచితజ్ఞతాదిగుణైకసరణి మీసాంగత్యసహజబిరుద
మనుగతంబగు పాలనానూనచాతుర్య మమరుమీధవ్యగోత్రములబిరుద
మట్టిమీరలు నాపట్ల నతులకృపను । గురువిజయమిట్లు తెలిఁగింపఁగోరుకొనుటఁ
గలిగె నిలమీఁద యోగంబునిలువరముగ । సాకెతునియోగకొంతని సన్నుతింతు ॥

పయుపద్యములలోఁ జెప్పఁబడినదానినిబట్టి కవి యీశంకరవిజయమును గాక యాంధ్ర కృతులను మఱియుఁ బెక్కింటిని రచించినట్టు కనుపట్టుచున్నది. రంగరాట్ఛందస్సును రచించిన కస్తూరి రంగకవి తనకు విద్యాగురు వయినట్లు చెప్పి కవి గ్రంథాదియం దాతని నిట్లు స్తుతించియున్నాఁడు—

సీ. భారతి కేవిప్రవర్యునిజిహ్వ నిత్యముగ వసించునాస్థానవాటి
వాణీవధూటి కెవ్వానినున్నలుఁకులు ధరియించినట్టిముత్యములచాలు
శారద కేసుధీస్వామి చేతోవీధి యమరినరత్నసింహాసనంబు
పలుకులవెలఁది కేభాగ్యశాలిగృహంబు నెట్టుగా వసియించు పుట్టినిల్లు
నలువచెలువకు నెవ్వఁ డెన్నఁదగుపుత్రుఁ । డట్టికస్తూరిరంగార్య నచలధైర్య
నార్యనుతచర్య మద్గురువర్య నెంచి। ప్రణుతిగావింతుఁబలుమాఱుఁబ్రస్తుతింతు.

మొత్తముమీఁద నీయాంధ్రకాళిదాసునికవనము సరసమైనదని చెప్పవచ్చును. శంకరవిజయములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

శా. ప్రామర్యం బగుతావకీనకథితప్రఖ్యాతసంశుద్ధవే
దాచారంబులు మాని తప్తతనులై యాయాకుచిహ్నంబులన్
వైచిత్ర్యంబుగఁ దాల్చి విప్రముఖులౌ వారెల్ల నత్యంతమి
థ్యాచారంబున సంచరించెదరు దర్వారూఢులై యీశ్వరా.—ఆ. ౧.

చ. అనయము నైజధర్మములయందుఁ జలింపక మిత్రశత్రుభా
వనల స్వపక్ష మంచుఁ బరపక్ష మటంచుఁ దలంప కెంతయున్
ఘనసమబుద్ధిమీఱఁ గలఁకంగొన కెవ్వరి నొవ్వనేయకే
పనుపడి స్వస్థచిత్తుఁ డగువాఁడుసుమీ హరిభక్తుఁ డెంతయున్.—ఆ. 3.

మ. నను నీభక్తుఁ డటంచు నెంచ కిల విన్నాణంబుగా నిట్లొన
ర్చినయజ్ఞానుల నేమిపల్కనిఁక నీచిత్తంబు నాభాగ్య మో
యనుకంపానిధి నిన్ను నమ్మితిని నెయ్యంబొప్ప నీవేళ నీ
యనలార్తిం దొలఁగించి ప్రోవుము నృసింహా దీనకల్పద్రుమా.—ఆ. ౬.

పింగళి-ఎల్లనార్యుఁడు.

ఈకవి సర్వేశ్వరమాహాత్మ్య మను నామాంతరముగల తోభ్యచరిత్రమును రచియించెను. తోభ్యచరిత్రము నాలుగాశ్వాసములు గలకైస్తవగ్రంథము. ఇది శ్రీమ

దివ్యయా శరభశారాధ్య సద్గురుప్రసాదలబ్ధాష్టవిధకవిత్వప్రవీణ" అని గద్యము నందు వ్రాసికొనుటచేతను,

సీ. భక్తిమై రేణుకప్రమథోత్తముల నుతించి మాయదేవాహ్వయుమహిమ పొగడి
చెలఁగి యథావాక్యముల నన్నమయగారి భజియించి మ్రొక్కిడి పాలకుర్కి
సోమన్నగారిఁ బ్రస్తుతిచేసి ప్రియమంది శివదేవముఖసత్కవుల నెంచి
గణపతిదేవుని ఘనతసన్నుతిచేసి వేమనఁ గీర్తించి విమలమతిని
వ్యాసవాల్మీకికాళిదాసాదిఘనుల। నన్నపార్యునిఁ దిక్కనయజ్వ నెఱ్ఱ
ప్రెగడ ధూర్జటిఁ బోతన భీమకవిని। జెలఁగి శ్రీనాథముఖ్యకవిశ్రేణిఁ దలఁచి.

అని శివభక్తులను ముఖ్యముగా నుతించి యుండుటచేతను, ఈకవి శైవుఁడయిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడని యూహింపఁదగియున్నాఁడు. ఇతఁడు క్రైస్తవుఁడుగాక శైవబ్రాహ్మణుఁడే యైనపక్షమున, క్రైస్తవమతగ్రంథ మేల చేసెనో తెలియరాకున్నది. ఇతఁడు క్రైస్తవమతావలంబనముచేతఁగాని, ధనాపేక్షచేతఁగాని యీగ్రంథమును రచించి యుండును. కవి భారద్వాజగోత్రుఁడు; పింగళి నాగయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని కొండవీటిసీమయం దుండిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈకవి తమ్మ రాయపరెడ్డి ప్రేరణముచేత నీగ్రంథమును రచియించెను. ఈసందర్భమునఁ గవికృత్యాదిని వ్రాసినపద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. తనర విదర్భసీమ కవతంస మనందగుకొండవీటి కిం
ద్రునిదస రాజ్యలక్ష్మికి నిరూఢనివాస మనంగ భక్తవా
దనుపుర మొప్పు నుర్వతకు హారమణిస్థితిఁ బొల్చి సజ్జనల్
ధనకనకాంబరామలసదావిభవోన్నతిఁ జెంది వర్ధిలన్.

వ. ఆపట్టణంబున కధీశ్వరుండు.

సీ. తనకీర్తికామినుల్ దశదిశాభాగరంగస్థలంబుల నాట్యగతులు నెఱపఁ
దనశౌర్యవహ్ని దుర్దమభయంకరశత్రుధరణీశ్వరాటవుల్ దరికొనంగఁ
దనదానధారానితంబినీరత్నము లబ్ధినాయకులతో నరఁగి పెనఁగఁ
దనకరుణారసఘనతరాపగ మఖిలార్థిదారిద్ర్యమయంబు లడఁప
ఘనతఁ జెన్నొందుజగనొబ్బగండబిరుద। భూషణుఁడుతమ్మవంశాబ్ధిపూర్ణచంద్రుఁ
డలఘుచరితుఁ డనంతాధిపాత్మజుండు। రమ్యరుచిహేళి రాయపరెడ్డిమౌళి.

వ. ఒక్కనాఁ డమాత్యపురోహితవిద్వత్కవీంద్రతార్కికమీమాంసికవందిమాగధ సుహృద్బంధుసేనాధీశ్వరసహితంబుగా నాస్థానమంటపంబున గీతవాద్యనృత్య వినోదలీలాకౌతూహలమానసుండై, యుచితాసనంబున సుఖాసీనుండై

గీ. అయఁగుఁదమ్ముఁడు పాపన్న వినయగరిమ। నాత్మధర్మప్రవర్తన ననుకరింపఁ
బరఁగ ధరమంత్రిపోతురిపాసనార్యుఁ। డెలమి విద్యాప్రసంగములఁ జెలఁగుచుండ.

మ. నను శ్రీమద్గురుచిత్క శిక్షణమహాసంధానుసంధానపా
వనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధవరగీర్వాణాంధ్రభాషాకవి
త్వనిరోష్మక్రమచిత్రలక్షణచమత్కారప్రబంధాళుక
ల్పనుఁ జింగళి యెల్లనార్యమణిఁ బిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్.

చ. ప్రణుతయశోవిశాలుఁడవు భానురశబ్దనిగుంభనాదిల
క్షణములఁ జిత్రవైఖరుల సర్వనృపాలసభాంతరంబులన్
గణుతికి నెక్కినీకవితఁ గర్ణరసాయన మౌచు నిప్పురి
గణకవితానమందు నతిగౌరవ మందితి వెంచిచూడఁగన్.

* * * *

శా. కొండారెడ్డిఘనుండు శౌర్యపటిమన్ గొట్టె న్నరాతీల ను
ద్దండుం డన్న యుతండు నూఁగ సుకవీంద్రశ్రేణిఁ బ్రోచున్ సిరుల్
నిండన్ దామెర వేంకటాధిపుఁడు మన్నించంగఁ బామూరిలో
నుండు న్నిన్ను బహూకరింపఁగలఁ సేయుద్యత్కృతిశ్రేష్ఠతన్

వ. ......యున్న మజ్జనకాగ్రజుండును గొండారెడ్డికి జనకుండును నగు నోబళరెడ్డి
భూకాంతునకుం దదీయాచార్యుం డగు సంజీవనాథస్వామి పరాపరవిజ్ఞానమా
ర్గోపదేశప్రసంగవంశంబున నిత్యంబై నసత్యాధ్యయనవిధానప్రవర్తకుం డైన
లోభ్యుండను నొక్కమహాపురుషుని దివ్యచరిత్రంబు గలసర్వేశ్వరమాహాత్మ్యం
బు చిత్రంబుగా ముఖవచనంబులం దేటపడిచి సంక్షేపరూపంబైనవాక్యగ్రంథం
బొసంగె దీనిం బరిశీలించి సర్వేశ్వరున కంకితంబుగాఁ దెనుంగున మృదువచన
రచనాగౌరవం బేర్పడఁ బ్రబంధంబుగా నిర్మింపవలయు...............

యిదానినిబట్టి యీకవి యంతకుమున్న వచనకావ్యముగా రచియింపఁబడినదానిని ట్టి యీపద్యకావ్యమును రచించినట్లు తెలియవచ్చుటయేకాక యితఁడు దామెర వేంకటాధిపుని కాలములో నుండినట్టుకూడ స్పష్టమగుచున్నది. బహులాశ్వచరిత్రమును రచియించిన దామెర వేంకటాధిపుఁడు పదునేడవశతాబ్దారంభమునం దుండినవాఁడు. ఇతఁ డతఁడు గాక యాతనిమనుమఁ డయినను, కవి పదునేడవశతాబ్దమధ్యమునం దున్నట్లేర్పడుచున్నది. దీనినిబట్టి మాకుఁగా నీతోభ్యచరిత్రము వేదాంతరసాయనమునకంటెఁ బూర్వమున రచియింపఁబడినట్లు కానఁబడుచున్నది. ఈకవి కవిత్వము మృదుమధురపాకము గలదయి హృద్యముగా నున్నది. కవనపటిమ తెలి

ఈకవి తోభ్యచరిత్రమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. ఇల కంపించినఁ దారకల్ చెదరినన్ హేమాచలం బెంతయున్
దలక్రిందైనను భానుఁ డస్తగిరిమీఁదం దోఁచినన్ దిగ్గజా
వలి యల్లాడిన వార్ధు లింకిన మనోవాక్కాయకర్మంబులన్
బలుకంబూనఁ డసత్య మెన్నటికి మానం డాత్మధర్మస్థితిన్.—ఆ. ౧.

మ. అకటా చేరెడుకూలిబియ్యమునకై యత్యంతనిత్యాన్నదా
నకళావైభవలక్ష్మికిన్ నిలయమా నాతల్లిహస్తాబ్జ మిం
తకృశీభావము నొంది క్రిందుపడఁగా నాగుండె యెంతే వికా
వికలై వ్రీలక నిల్చియుండెఁ గఠినోర్వీభృద్విపషాసిరై.—ఆ. ౨

ఉ. బాలుఁడు వీని నింతకును బాముల నొందఁగనీక పెంచితిన్
దాళఁగఁజాలఁ డాఁకలికి దప్పికి వేళ యతిక్రమించినన్
మే లొనరింపఁ గైకొనిన మిమ్మిఁక సేమవేఁడుకొందు నా
జాలి దొలంగు నెట్లు మునిసత్తమ సత్కృప నానతీయవే.—ఆ. ౩.

ఉ. సంతసమంది యప్పుడ వెసన్ మగుడం జని ప్రాణనాథ యా
వంతయుఁ జింతలేదు భవదాత్మజ మున్నగ లేచి పాదుకల్
కాంతునిమ్రోల నిడ్డ నెసకంబుగఁ దల్పము డిగ్గు నారతీ
కాంతునిబోలు నాఘనుని గన్నులపండువుగాఁగఁ జూచితిన్.—ఆ ౪

చింతకుంట కోదండరామకవి.

ఈకవి సునందాపరిణయమను నామాంతరముగల ప్రదీపచరిత్రము నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు, అక్కనమంత్రిపుత్రుఁడు. కవి తన వంశజులలో సుప్రసిద్ధుఁడయి యుండిన రాయన భాస్కరు నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. ఘనతరాచార్యదీక్షాకల్పితానల్పకరనిబద్ధసువర్ణకంకణుండు
ఆసేతుశీతనగాంతరరాట్సభామధ్యవిశ్రుతకీర్తిమండలుండు
కొండపల్లీ వినకొండ దుర్గద్వయీదేశప్రజావనధీయుతుండు
సకలావనీపక సంతానయాచితవస్తుప్రదానప్రవర్తమండు
అన్న వేమమహీశదత్తాగ్రహార । మదకలాందోళికాశ్వసన్మణివిశేష
భూషణాద్యష్టభూతివిభూషితుండు । భానుతేజుండు రాయనభాస్కరుండు,

శ.క. ౧౭౯౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమునం దుండినవాఁడు. ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద రసవంతమయి హృద్యముగానే యున్నది. సునందాపరిణయములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. సేనార్థాగతకామినీనికరకాంచీకింకిణీకంకణా
రావంబుల్వివిధోరువాద్యపటలీరమ్యధ్వనుల్ భవ్యభూ
దేవాగ్రేసరగానసంయుతములై దిక్కుల్తగ న్నిండఁగా
దేవాగారము లొప్పె నప్పురమునన్ దేదీప్యమానంబులై —ఆ.౧.

ఉ. ఇమ్మెయిఁబెట్టుచాయ లవియెన్నఁగ నేటికి నైజకాంతిచే
నిమ్మనిరాక్షిమోముసరి యిచ్చుట నెచ్చుట లేదు చూడ నీ
నెమ్మది సంశయం బయిన నిక్కము చేసెద నిప్పు డాన నా
తమ్ములమీఁదఁ బెట్టుకొనెదన్ ద్విజరాజుకుఁ జేయిసాఁచెదన్.—ఆ.౨.

ఉ. కుంజరయాన కాంచె నవకోరకసూనపగీతమంజరీ
మంజులపుంజరంజితసమంజసభవ్యనికుంజసంభ్రమ
ద్గుంజదమందషట్చరణకోటిగవాంచితసద్దిగంతమున్
గంజముఖీవిలాససఖికాంతనిశాంతము నవ్వనాంతమున్.—ఆ.౩.

ఉ. అన్నవులార నావలపు నంగడిఁబెట్టకు రమ్మ చాలు మీ
మన్నన లింక నన్నుఁ బలుమాఱును వేఁడకు రమ్మ ప్రాణముల్
క్రొన్ననవింటిదేవతకుఁ గొంకక యిచ్చెద నమ్మ నాని నే
మున్న రవంత పోవిడుట మోసమువచ్చెఁగదమ్మ బుద్ధికిన్.—ఆ.౪.

ఉ సంతమసంబుపోక నవసారసలక్ష్మికివీఁక యామినీ
కాంతకుఁగాఁక కోకకుళకంబులజోక యులూకపంక్తికిన్
జింతలమూఁక పద్మలకుఁ జెన్నగుఢాక ప్రభాతకాలపున్
వింతకురాక శోణరుచి విన్నగఁ బ్రాఁకె చెలంగ దిక్కులన్.—ఆ.౫

కైపమాయనకవి.

ఇతఁ డుషాకళ్యాణ మనఁబడెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; మహాదేవశాస్త్రికిని కామాక్షికిని బుత్రుఁడు. ఈకవి యుషాకళ్యాణమునందుఁ దనజనకుని నిట్లు స్తుతించెను—

క. కామాహంకృతిహరణుఁడు । కామాక్షీధవుఁడు విబుధగణవినుతగుణ
స్తోముఁడు సర్వజ్ఞుఁడు ని । స్సీమయశోధనుఁడు వృషవిశేషప్రియుఁడున్.

గీ. చిద్విలాసకళానిధిశేఖరుండు । శ్రీమహాదేవుఁ డాశ్రితశ్రీకరుండు
కౌశికులవార్ధిచంద్రలింగనకవీంద్ర । పుత్రుఁడై యొప్పె నాకవిపుణ్య మేమొ.

గీ. ఆమహాదేవు నప్రమేయప్రభావు । ధర్మవర్ధను ననుఁగన్నతండ్రి నాత్మఁ
దలఁచి తద్దివ్యపదపద్మములను గొలుతు । నతుల నతులను బుధుల వినుతితతులను.

ఈకవి నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వపువాఁ డగుటకు సందేహముండదు. ఇతఁడు తనపుస్తకమునందును శబ్దాలంకారములను విశేషముగా సమకూర్చెను గాని పుస్తకమునందు వ్యాకరణదుష్టములైన ప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. శృంగారప్రబంధము కొంతవఱకు రసపుష్టికలదిగానే యున్నది. ఉషాకల్యాణమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. త్రిజగన్మోహనదీపమో బహుజయశ్రీపూర్ణనిక్షేపమో
యజనైపుణ్యకలాపమో తపనచంద్రాగ్నిత్రయీరూపమో
ద్విజముఖ్యస్తుతలగ్నమం దొకమహాతేజంబు తద్భీష్మకా
త్మజగర్భంబున నుద్భవించెను సమస్తానందసంధాయియై.—ఆ. ౧.

ఉ. భంబులు గోళ్ళు పల్లవనిభంబులు కాళ్ళు మనోజకాహళా
భంబులు జంఘ లౌర కరభంబులు సక్థులు శాతకుంభకుం
భంబు లురోజముల్ దరనిభంబులు కంఠవలగ్నముల్ ద్విరే
ఫంబులు కుంతలంబులు శుభంబు లుషాసతిలక్షణంబులున్.—ఆ. ౨.

చ. అతఁడును మారుదారుణశరావళిపావళి కోర్వలేమి నో
సుతనుమణీ మనీష నిటు సోలుచు వ్రాలుచుఁ దూలనేల నీ
వితరవుఁ జింతఁ దక్కు నతి కెక్కిన హేలల నోలలాడు మా
దృతముగఁ జేతుఁ గామితముఁ దెల్పుము సల్పుము బల్కుముచ్చటల్.—ఆ. ౩.

ఉ. ఇయ్యెడఁ దియ్యమావిచిగు రెంతయు వింతగఁ దేనె లొల్కుచున్
సయ్యనఁ జాలు మేలు జిగి చాలునఁ గ్రాలు ననూనవైఖరిన్
దొయ్యలి తావకాధరసుధోపరికా దవునంచు సందియం
బయ్యెడిఁ దారతమ్య మరయంజను నీ నును మోవి నియ్యెడే.—ఆ. ౪.

ఉ. నాకులఁ బూర్వనాకుల వినంబడ నట్టివిధంబు లొప్పఁ దన్
బ్రాఁకుచు మున్ను ప్రాఁకుచును దద్దయు యుద్ధమునల్పుత న్మనో
ద్రేకులఁ దమ్మిచూలివలెన్ హాలకోటి కలంకరించి పె
ల్లాఁకలిగొన్నరాకాసి నాహుతిఁ జేసెను నీవు పోరిలోన్.—ఆ. ౫.

వెలిదండ్ల - వేంకటపతి.

ఇతఁడు రాధామాధవసంవాద మను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి ప్రళయకావేరి నివాసుఁడగు మగదలరామదాసున కంకిత మొనర్చెను. ఈకవి తిరువేంగళాచార్యపుత్రుఁడు. కృతిపతియగు మగదల రామదాసామాత్యుఁడు గతశతాబ్దమధ్యమునకుఁ దరువాత నుండినవాఁడయినందునఁ గవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతనికవిత్వము మనోహరముగానే యుండును. రాధామాధవసంవాదములోని మూఁడుపద్యముల నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

చ. పడుచులతోడ నాడఁ బసిబాలుఁడవా వలదన్న మాన వా
గడములు కొన్ని నేర్చితివి కల్లరి వైతివి కొల్లకాఁడవై
దుడుకులు చేయఁజాగితివి దొంగిలఁజొచ్చితి వేమిచెప్పినన్
వడిగఁ బరాకుచేసికొని వాకిటి కేగెదు పిల్వఁ బిల్వఁగన్.— ఆ. ౧.

ఉ. ఏవగవారు చేసిన సహించి తనంతటివారిఁ జేయుచున్
దైవము దాత తల్లియును దండ్రియుఁ దానయి ప్రోవఁగా జగ
త్పావనమూర్తియౌ తనకుఁ బావనమే తనుఁగన్న దేవకీ
దేవిని దన్నుఁగన్నవసుదేవుని నాపదఁ బాచి ప్రోచుటల్.— ఆ. ౨.

ఉ. ఒక్కతె భ్రాంతిచేఁ బొరల నొక్కఁడు మానుపఁబూఁటకాఁపె నే
నెక్కడిదాన నీవు మును పెక్కడివాఁడవు నాకు నీకు నే
మక్కట వెన్కనైన నొక రాడెను సల్కులు నేనె పల్కెదన్
గ్రుక్కఁగ నాయెఁ బోయె నవి కొన్నిదినాలు ఋణానుబంధముల్.— ఆ. ౩.

పట్టమెట్ట - సరస్వతి సోమయాజి.

ఇతఁడు పృథుచరిత్ర మను ప్రబంధమును రచియించి దాక్షారామ భీమేశ్వరున కంకితముచేసెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హారితసగోత్రుఁడు; పోతనామాత్యపౌత్రుఁడు; పెద్దనార్యపుత్రుఁడు; శివలంక గౌరనార్యునిశిష్యుఁడు. ఈశ్వరుఁడు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు పలికెనని కవి గ్రంథాదిని జెప్పుకొనియున్నాఁడు—

సీ. నవఘుంటసురతాణినామధేయమువాఁడు తాత వెల్లాలపల్లి పోతరాజు
కవిశేఖరుం డనఁ గవిధూర్జటి యనంగఁ బెనుపొందు జనకుండు పెద్దిరాజు

సవనదక్షామహేశ్వరుఁడు శ్రీరఘునాథసోమయాజి నిజాగ్రజుండు గురుఁడు
తల్లి పాతివ్రత్యధర్మబుద్ధికదంబ కారుణ్యజగదంబ పేరమాంబ
నీకు మద్వరలబ్ధవాణీప్రసాద । మంగకవచంబు సకలవిద్యాస్థలములఁ
బట్టు ముట్టఁగ [illegible] పాంక । సోమయాజి పరసంతతిసోమయాజి.
శైవులలోపలం బరమశైవుఁడు వేదపురాణవాణిచే
భవగురుండు నీగురుఁడు ధన్యుఁడు శ్రీశివలంకవారిలో
దవనిభుండు భక్తి శివదేవుఁడు గౌరయగారు తత్కృపన్
బావనకీర్తిఁ గాంచితివి బాలసరస్వతి దీక్షితాగ్రణీ.

ఈకవి కవిత్వము శబ్దార్థాలంకారభూయిష్ఠమయి మృదుమధురపదగుంఫితంబయి సలక్షణమయి హృదయకర్ణరంజకముగా నున్నది. ఈతని పృథుచరిత్రమునందలి శబ్దాలంకారరీతిని జూపుటకయి యొక పద్యము నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

సీ. హస్తకంకణములు హస్తకంకణములు పదసంపదధికసంపద లొసంగ
మఖజాతవేదంబు మఖజాతవేదంబు స్వర్గాపవర్గరాజ్యము లొసంగఁ
గళ్యాణతత్వంబు కళ్యాణతత్వంబు సగుణనిర్గుణవృత్తిచే నొసంగ
సత్యానుకూల్యంబు సత్యానుకూల్యంబు సాధ్వీశ్వరత్వంబు సంఘటింపఁ
బరఁగుదైవతకులశిఖరి ప్రకటకుసుమ । మంజుమకరందధారాసమంజసాంఘ్రి
పద్మసన్నిధిసన్నిధిప్రభవవిభవ । శాశ్వతశ్రీకరుండు సర్వేశ్వరుండు.

ఈకవి గోదావరీమండలములోనివాఁడనుట వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేకయే కృతి దాక్షారామభీమేశ్వరున కంకితము చేయఁబడుటచేతనే తెలిసికొనవచ్చును. ఇతఁడ నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమునందుండినవాఁడు. ఇతని పృథుచరిత్రములోని కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను.—

చ. మలయుఁ బురంబునన్ నిరుపమానవిమానసమానధామకో
ములలలనామనోరమసమాగమభోగమదాంతతాంతతా
జలకలికానికారముఖసారసగంధసుగంధసారముల్
దులయమరుత్కిశోరములు మారవిహారకరప్రచారముల్.—ఆ. ౧.

శా. చూపుందూపును వియ్యమయ్యె సతికిన్ శ్రీశీతలస్వామికిన్
దూపుందూపును వియ్యమయ్యె రతికిన్ దోడ్తో రతిస్వామికిన్
జాల్లాల్యావనము ఇద్దుఁడీ సభ మహాచాతుర్య మస్మిల్లు త
ద్భావిశ్రీపరిష్వ చేష్ట లొప్పెఁ దమిచూపుల్ ప్రీడ మల్పింపఁగన్.—ఆ. ౨.

చ. కదలిచె పాటలోత్తమములఁ గాముకులం గపులు స్వహాకవుల్
మెదలిరి సత్ప్రియాణమతిచే మధుశీతమశీతతుల్ శిఖాశితుల్
పొదలికె పాంథితార్థపరులౌ గ్రసువర్ణసువర్ణ సంతతుల్
తదనుమతిం బురంబులనుఁ దల్పందల్పంతల్పరాగలన్

చ. అలసితి రమ్యలాం కుసుమాపచయంబు నొనర్చు దండ నా
యలయిక లేనదంతు వనయంబుయు హాకరలక్షపంక్తి సా
చ్చెలు లనఁ జెలఁగలం దరలిచెన్ జలజోత్పలప్రత వాసనా
లలితమదాళినికలకలంబుల శీతలవాతపాతముల్. — అ. ౮

అవుదూరి కిచ్చయ్య.

ఈకవి కాళిదాసప్రణీతమయిన రఘువంశమహాకావ్యమును పదియాశ్వాసముల గ్రంథముగా రచియించెను. కిచ్చయ నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; గురువయామాత్యుని పుత్త్రుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; చెన్న కృష్ణశాస్త్రి శిష్యుఁడు. ఇతఁడు నూఱు నూటె బది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆంధ్రరఘువంశకావ్యము సంస్కృతకావ్యమంత మనోహరము గాలేకపోయినను మొత్తముమీఁద సలక్షణముగానే యున్నది. కవిత్వశైలి తెలియుటకయి రఘువంశమునుండి రెండుమూఁడుపద్యముల నిందుఁ బొందుపఱచుచున్నాను—

ఉ. ఉన్నతమర్త్యలభ్యపదమొందెద నన్మతి నూర్ధ్వబాహుఁడై
యున్న నగర్వఖర్వమనుజోత్తముకై వడి మందబుద్ధినై
కొన్నవరుండ సాధుకవికీర్తి వహించ నెంచినన్
సన్నుతిచేయఁబోవుదురొకో సత్కవులైన సమస్తభూజనుల్. —

చ. పాలఁతిరో! విన మ్మతియపుఁడు భూసలఁ బోలెనుభావ్యహారిణీ
దులఁ బోపంథిధాత్రిపవధూస్తనపాళిని బ్రస్తరించుని
కలితమహాద్రిదైవమహికాంతునిచేత సమర్పితంబులై
యులకె గృహీతమాత్రకములై తగుమౌక్తికతారహారముల్. — ఆ. ౪.

మ. తనపై విశ్వాసనంబు పంక్తిముఖధూర్తత్వంబున న్మాన్పఁజెం
దనియాభూజను లిద్ధ్యెడన్ నిజచరిత్రంబందు విశ్వాస మొం
దనమాయాజ్ఞఁ బరిగ్రహింతుఁ దనయాస్థిరగాండిశోభిల్లునా
జ్ఞకు జ్ఞాతిభ్యక్తపుత్రనని కౌసల్యాతనూజుం డనన్ — ఆ. ౧

ఈకవి రఘువంశము గాక మాధవాభ్యుదయ మను మఱియొక ప్రబంధమునుకూడ రచి యించెను. ఈక్రింది రెండుపద్యములును మాధవాభ్యుదయములోనివి—

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు చతురాస్యుఁడు వేదచయంబుఁగానమిన్
వంతదురంతచింత బలవంతము పంతముసంతసిల్ల శ్రీ
కాంతనితాంతకాంతపదకంజయుగంబు మదిన్ ఘటించి యు
త్క్రాంతధరైకభక్తిఁ గరసారసముల్ముకుళించి యిట్లనున్.

శా. క్రీడింతున్ సోమకు నుద్ధరింతు నిగమస్తోమంబు లంచున్ రమా
కాంతుం డొందె సువర్ణసంఘటితజాగ్రత్పుష్పవక్షఃకృతా
శాంతోత్తాలకరాళవాలహతి ధూతప్రోదనీశాప్పృష
త్సంతానాహతినిష్పతత్పురతరూద్యత్పూస్వమీనాకృతిన్.—ఆ. ౧.

తక్కెళ్లపాటి లింగన్న.

ఆధునికుఁడైన యీకవియొక్క కాల మెప్పుడో నిశ్చయముగాఁ దెలియలేదు గాని యితఁ డించుమించుగా నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్లూహింపఁదగియున్నది. నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట రచియింపఁబడిన లక్షణగ్రంథములలో సహిత మీతనిగ్రంథములలోనుండి లక్ష్యములుగాఁ గైకొనఁబడిన పద్యములు కానరావు. అట్లు కైకొనఁబడకపోవుట కీతనికవనము లక్షణవిరుద్ధముగా నుండుటయే కారణమయి యుండవచ్చును. కవి తాను రచియించిన గ్రంథముల పేళ్లను త్తరహరిశ్చంద్రకథలోని యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు—

సీ. తగ రచించితిని మదనమోహినీవిలాసంబు మెప్పుగ యౌవనంబునందు
భక్తి సూర్యతనయాపరిణయం బనెడుప్రబంధంబుఁ జెప్పితిఁ బ్రౌఢిమమున
నా వెనక విద్యుత్ప్రభావిలాసము వేడ్కఘటియించితిని యక్షగానరీతి
నలువదియేండ్లప్రాయమున నుత్తరహరిశ్చంద్రాఖ్యకథ యిది సారమతిని
వేంకటేశ్వర శ్రీరామవిభుల కెలమి। సంకితంబుగ మునుచెప్పినట్టికృతుల
రీతి నిది కృష్ణునకు సమర్పించి యిప్పు। డిలను ధన్యుండనైతి నార్యులు నుతింప

వీనిలో మదనమోహినీవిలాసమును, సూర్యతనయాపరిణయమును, ఉత్తర హరిశ్చంద్రకథయు, పద్యకావ్యములనియు, విద్యుత్ప్రభావిలాసము యక్షగానమనియు, పైపద్యమువలననే తెలియవచ్చుచున్నవి. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; చిట్టయ్య పౌత్రుఁడు; వేంకటపతిపుత్రుఁడు. ఈతని తల్లిపేరు సూరమ్మ. ఇతనిది రసవంతమైన ప్రౌఢకవిత్వముకాదు; యౌవనకాలమున రచియిం

చిన గ్రంథములలో నేకాక యిరువదియేండ్లు వచ్చినతరువాత రచియించిన యుత్తర హరిశ్చంద్రకథలో సహితము లక్షణవిరుద్ధము లయినప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈతనిగ్రంథములలోని రెండేసిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

మదనమోహినీవిలాసము.

ఉ. అక్కట మాఱువర్త్యఁ డమరాధిపుతోఁ బలుకంగ నూరకే
గ్రుక్కవ నుండలేక ప్రతికూలుఁడనై పరుషంబువల్కె నే
నిక్కడి కేలవచ్చితి సహింపఁగరాని వియోగవహ్ని చేఁ
బొక్కఁగనేల దేవవిటపుంగవు లింతకు నవ్వకుందురే.

ఉ. కమ్మనివింటిబోయ యొడికంబుగ సంజమెఱుంగుటగ్గిచే
బమ్ముక కోకదంపతులపై వడిఁ బుష్పాడిమందు కాల్వఁగాఁ
వమ్మికుపాకినాళమున దారున వెల్వడునుక్కుగుండ్లనా
దొమ్మిగఁ జిమ్మ రేఁగె నలుదుమ్మెద లెల్లసరోవరంబులన్.

సూర్యతనయాపరిణయము.

ఉ. ఒచ్చెము లేనిరూపమహిమోన్నతి యాసతికే తగుంగదా
యచ్చున నొత్తినట్లు వెలయున్ శిక్షింపఁగ నీకెచెల్లుఁగా
కిచ్చెలువన్ వరింపఁగలఁడే యొకఁ డెందును నన్నుఁగన్న యా
పచ్చనిశాటివాఁడె తగుఁ బంకజలోచనఁ బెండ్లియాడఁగన్—ఆ. ౧.

చ. హరి యలధర్మసూతిపురి నప్పటి కుండెను వింటిరే రమా
వరుఁ డిటువచ్చునో యనుచు వారక చూచితి మిన్నినాళ్ళు నేఁ
డరుదుగ నొక్కమాట విననయ్యె ముకుందుఁడు వేఁటవచ్చె ని
ర్గరవరసూనుతోడనని సత్యము లేకవియున్ వృషోక్తియో.—ఆ. ౫.

ఉత్తరహరిశ్చంద్రకథ.

చ. జలరుహబాంధవాన్వయనిశాధవ! యోనరనాథ! నేఁడుగా
ఫలితము లయ్యె మాక్రతుజపవ్రతహోమతపఃప్రభావముల్
కలఁగి మహాపదల్గడచి కాంతయు మీరును బుత్రరత్నమున్
వలనుగ సర్వరాజ్యవిభవంబు వహింపఁగఁ జూడఁగాంచుటన్.

మ. సకియా! యేను త్రిశంకుసూనుఁడ హరిశ్చంద్రుండు నా పేరు పా
యక సైన్యావళితోడ ఘోరమృగయావ్యాసక్తచిత్తుండనై
ప్రకటారణ్యగిరీంద్రసానువులు చేర న్వచ్చి వర్తించుచో
నొకక్రోడం భల్లమ్ముంచి చిక్క కరుదే నొక్కండఁ దీవ్రంబుగన్,

గుడిపాటి-కోదండపతి.

ఈకవి శృంగారరసమంజరి యనుపేర భానుమిశ్ర విరచిత మైన రసమంజరిని మూఁడుగుచ్ఛములుగాఁ దెనిఁగించెను. ఈగ్రంథము శృంగారనాయికానాయకలక్షణములను దెలుపును. కవి నందవరీకనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. పూర్వకాలమున నందుఁడను చంద్రవంశపురాజొకఁడు కర్ణాటకదేశమును పాలించుచుండెనఁట. అతఁడు స్వీయమహిమచేత 'యోగవాగ' ములనెక్కి రహస్యముగాఁ బోయి ప్రతిదినమును కాశికాపురములో గంగాస్నానము చేసి వచ్చుచుండెనఁట! ఈరహస్యము నతని భార్య కనిపెట్టి యొకనాఁడు తన్నుఁగూడ వెంటఁ గొనిపొమ్మని భర్తను నిర్బంధపెట్టెనఁట. అతఁ డామెనిర్బంధమును మానుపలేక భార్యను వెంటఁ గొనిపోఁగా, కాశీపురమును జేరినతరువాత నామె బహిష్ఠ యయ్యెనఁట. అందుచేత యోగవాగములు మయిలపడి నడవకపోయినందున నతఁడు స్వపురమును జేరుట కుపాయము తోఁపక పరితపించి గంగాతీరమునం దున్న బ్రాహ్మణులను బ్రార్థింపఁగా వారు తమకుఁ గర్ణాటకరాజ్యమునందు వృత్తుల నొసఁగునటు చాముండేశ్వరీసన్నిధానమునం దాతనిచేతఁ బ్రమాణము చేయించుకొని స్నానము చేయించి యాతనిభార్య నప్పుడే తమమంత్రప్రభావముచేత శుద్ధురాలినిఁ జేసి యోగవాగములను నడిపించి యారాజదంపతులను స్వరాజధానికిఁ బంపివేసిరఁట. అటుతరువాతఁ గొన్నిసంవత్సరములకు కాశీదేశమున క్షామము సంభవింపఁగా నాశ్వలాయనసూత్రులయిన యాబ్రాహ్మణు లేనూరుకుటుంబములవారు బైలుదేరి పదుమూడుగోత్రములవారు నందునిరాజధానికి వచ్చిరఁట! అప్పుడు రాజు తాను జీవనములు కల్పించెద నన్న బ్రాహ్మణులు వీరేయని చూపుటకు సాక్షులను దేవలయునని కోరఁగా వారు కాశికాపురమునుండి చాముండేశ్వరిమహాదేవినే కొనివచ్చి యామెచే సాక్ష్య మిప్పించిరఁట! అంతట రాజు వారిమహిమ కద్భుతపడి తనపేరిట నందవరమను గ్రామమును గట్టించి వారి కగ్రహారముగా నిచ్చెనఁట. నందవరమునం దుండిన బ్రాహ్మణు లగుటచే వీరు నందవరీకు లనఁబడుచున్నారు. వీరినే కరణకమ్మలనియుఁ జెప్పుదురు. ఈయోగవాగములకథ యెట్టి దయినను, వీరు కాటకము సంభవించినప్పు డార్యావర్తము నుండి దక్షిణహిందూస్థానమునకు వచ్చి తెలుఁగుదేశములో వృత్తులను సంపాదించుకొన్న విషయములో సందేహ ముండదు. ఈతెగబ్రాహ్మణు లిప్పుడు కృష్ణా కర్నూలు బళ్ళారి మండలములలో నధికముగా వ్యాపించియున్నారు. వీరిలో నల్లసాని పెద్దన, రాయని భాస్కరుఁడు మొద లయినవారు మహాప్రసిద్ధులు. కవి మూఁడవగుచ్ఛము యొక్క కడపటఁ దన్నుగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొని యున్నాఁడు—

సీ. శ్రీకరసంధ్యావర్ధికాగ్రగణ్యుఁడు హరిమీఁదు గుడిపాటివంశభవుఁడు
బిరుదుగా నవఖండసురతాని పేరంది మహితుఁడౌ వేంగళమంత్రిపౌత్రుఁ
డతులితుఁడౌ రంగయామాత్యతనయుండు వీరమాంబానందవృద్ధికరుఁడు
పింగన్న వెంగళ శ్రీనిధు లనుజులై భాసిల్లు కోదండపతిఘనుండు
సరసకవితాచమత్కారసార్వభౌముఁ । డవని శ్రీరంగధామదయాశ్రయుండు
నెలమి రసమంజరిని రచియించె నందు । సరవిఁ గాఁగఁ దృతీయగుచ్ఛంబు తనరు.

ఈపద్యమును బట్టి కవి వేంగళమంత్రిపౌత్రుఁ డనియు, రంగయామాత్యునకును వీరమాంబకును బుత్రుఁ డనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇతఁ డాశ్వలాయనసూత్రుఁడు, భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఈతఁ డేకాలమునం దుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. ఇన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండి యుండునేమో! ఈతనికవిత్వమునందుఁ గొన్నిదోషము లున్నను గవిత్వము రసవంత మయినదే. రసమంజరిలోని యొక్కొక్కగుచ్ఛమునుండి యొక్కొక్కపద్యము నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. జలదము నాథుఁడం గురియఁజాలెనె నీళ్ళనె చిక్కఁ, బచ్చికల్
కలయఁగ నించెఁగా గిరులు కాంతుల నీనెనె, యెల్లవృక్షముల్
ఫలములొసంగఁగాని పతిపంక్తుల నిచ్చెనె, నిర్దయాత్మ హా
కులటకుఁగాఁగ నేమి యొనఁగూర్పఁగ నేర్చితి వంబుజాసనా.—గు. ౧.

చ. పదరుచు నీ విటూరికిని బైనము పోయెద నన్నమాత్రలో
నదటున మేను చిక్కి వలయుంబులు జాఱెను నీదియుంగరం
బదిగ యొసంగి నం గరమునందు ధరించెదఁ గంకణంబుగాఁ
జెదరక యిప్పటంచు వెలచేడియ దోఁచు నెటువ్విటుం బటుక్.—గు. ౨.

చ. ప్రతిఫలితామృతాంశువును భామముఖంబని యెంచి నాయకుఁ
డతులితలీలమీఱఁ బరిహాసము చేసిన నింతయేనియుఁ
బ్రతివచనంబు లేమిఁగని పైదలి మౌనముఁ జెందె నంచుఁ దా
నలిఁ బులకాంకితం బయినహాస్యము చేఁ దడవుం బ్రియంబునన్.—గు. ౩.

మల్లపరపు వాలేశ్వరుఁడు

ఇతఁడు భళ్ళాణచరిత్ర మను శైవకావ్యప్రబంధమును రచించెను. సింధుకటకరాజయిన భళ్ళాణుఁడు జంగము లడిగిన దెల్లనిచ్చుచు భక్తి చూపుచుండెనఁట! అతని భక్తిని పరీక్షింపవలె నని శివుఁ డొకనాఁడు జంగమవేషముతో వచ్చి తనకుఁ బతివ్రత

యగుయువతి కావలెనని యడుగఁగా, రాజు తనపట్టణమునం దట్టిస్త్రీ దొరకనందున దనభార్య యగుచెల్లమ్మనే యాజంగమున కర్పించెనఁట! శయనగృహమున కేగినప్పు డాజంగ మామెనంట సందేహపడుచుండఁగా, చెల్లమ్మయే ముందుకుఁ బోయి యాయతిని కౌఁగిలించుకొనునప్పటి కతఁడు మూడునేత్రములశిశు వయ్యెనఁట! అంతట నా దంపతు లతఁడు శివుఁడని తెలిసికొని యారాధింపఁగా, ఈశ్వరుఁడు నిజస్వరూపముతో సాక్షాత్కరించి వారికి ముక్తి నిచ్చెనఁట!

వాలేశ్వరుఁడు పాకనాఁటి నియోగి యగు శైవబ్రాహ్మణుఁడు; గౌతమసగోత్రుఁడు; పోలయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును మల్లవరపు నాగేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. కవి తన్నుఁగూర్చి భల్హణచరిత్రమునం దిట్లు చెప్పుకొని యున్నాఁడు—

సీ. అనఁ బాడఁ జదువఁ జెప్పను నేర్చు సర్వజ్ఞభోజుండు మాతాత పోతరాజు
బహుపురాణజ్ఞుండు బాంధవాశ్రితకల్పభూజంబు మాతండ్రి పోలమంత్రి
పరమశాంతుఁడు కృపాపాథోధి మాపినతండ్రి విరూపాక్షదండనాథుఁ
డఖిలవిద్యానిధి యర్థార్థితతిఁ బ్రోచుదాత మత్సుతుఁడు సదాశివుండు
నే వితర్కింప వరకవితావిశేష। వదనుఁడను బాకనాఁ డింటివాఁడ శుద్ధ
శైవుఁడను గౌతమసగోత్రసంభవుండ। నెంచఁదగు మల్లవరపు వాలేశ్వరుండ

* * * * *

మత్తకోకిల. సన్నుతం బగునట్టి వేల్పు ప్రసన్నుఁడై మముఁ బ్రోవఁగా
విన్నకోటవిలాతిలోఁ గడువేడ్క మల్లవరంబునన్
బన్నగేశ్వరసుప్రతిష్ఠను భక్తరక్షణ చేయుచున్
వన్నెమీఱఁగ నాగలింగ మనన్ వసించు మహోదయున్.

ఈకవి నివాసస్థలము కృష్ణామండలమునందలి విన్నకోటసీమలోని మల్లవర మయినట్టు పయిపద్యమువలననే విస్పష్ట మగుచున్నది. కవి యెప్పటివాఁడో నిశ్చయముగా తెలియరాదుగాని యిన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడయినట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. భల్హణచరిత్రములోనివి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. భువి రుద్రాక్షను నెవ్వ రేని మది శంభుం డంచు భావించుచున్
జెవులన్ వక్షమునన్ శిరస్స్థలమునన్ జేదోయిఁ గంఠంబునన్
వివరింపంగ ధరింతు రాజనులకున్ వీక్షింపఁగా సాటిలే
రు విరించ్యంబుజనాభకిన్నరమరుద్యక్షేంద్రలోకంబులన్.—ఆ.౨.

ఉ. కప్పురవీడెముఁ గొసటఁ గస్తుఁబొట్టును జెంద్రకావియా
దుప్పటివల్లెవాటు కలదో మతి లేదో యనంగఁ జాల మైఁ
బెప్పిఱి భూతిలేపనముఁ జేతను సన్నపుగొంబెత్త మా
యొప్పులకుప్ప రూపును మహోన్నతియు న్వెలసిల్లఁ జెల్వుగన్.—అ. ౪.

చింతలపల్లి—వీరరాఘవుఁడు.

ఈకవి మధురవాణీవిలాస మనెడి యేడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయన సూత్రుఁడు; వీరరాఘవ పౌత్రుఁడు; వేంకటార్య పుత్రుఁడు. కవి తన్నుఁగూర్చి మిత్రు లన్నట్లుగాఁ దన గ్రంథమునం దీక్రిందిపద్యములను జెప్పికొనెను—

శా. సాహిత్యంబుఁ గవిత్వముల్ విశదశాస్త్రప్రజ్ఞ సత్కృతా
సాహిత్యంబును దత్వబోధమును ద్రిస్కంధాత్మక జ్యోతిషం
బూహాచాతురి దేవభక్తియును నీకొప్పున్ స్వభావంబులై
యాహా చింతలపల్లి రాఘవకవీ యాధ్యుండ వీ వన్నిటన్.

మ. అవధానంబు లనేకము ల్నెఱపి రాజాస్థానముల్ చేరి వా
దవిధిన్ ధీరుఁడవై చతుర్విధకవిత్వప్రౌఢిమ ల్చూపి భూ
ధవదత్తవ్యపఘోటకాదిబహుసత్కారంబు లైకొన్న మి
న్నవు నీ కబ్రమె వేంకటేశ్వరుఁడు స్వప్నంబుం బ్రసాదించుటల్.

* * * *

సీ. జాములో శతకంబు సంధించి కంకణాదులఁ గొంటి వలరాయదుర్గమునను
బహుళావధానముల్ పఱపి నాలుగుఁగల్ తేజి నందితి మల్లధీరువల్ల
వాగ్ధాటిసంప్రీతి దిగ్ధరాధిపదత్తవస్తువాహనములవార్తఁ గంటి
కూపవాపీతటాకోపవనుల్చేసి స్థిరకీర్తి జెందితి పురుతరముగ
సకలభూపాలసంస్థానశంసనీయ। నిజచతుర్విధకవితాభినేయపాండి
తీసమాధాక నాపూర్ణదిక్ప్రదేశ। వీరరాఘవ నీసరి విబుధు లేరి?

ఈపద్యములయందుఁ జేర్కొనఁబడినవన్నియు నిజములయినపక్షమున, కవి యసమానపాండిత్యమును గవిత్వకౌశలమును గలవాఁ డయినందుకు సందియముండదు. కడపటిపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడిన మల్లధీరుఁ డెవఁడో యింకను విచారింపవలసియున్నది. కవి తుంగభద్రాప్రాంతప్రదేశములయం దుండినవాఁడు. ఈతనికాల

మేదో స్పష్టముగాఁ దెలియరాదుగాని యీతఁడు పదునెన్నిదవశతాబ్దమధ్యమునఁ దుండినట్లూహింపఁదగియున్నది. కవిపూర్వులలోసహితము కొందఱు విద్వత్కవు లుండినట్లు మధురవాణీవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములు తెలుపుచున్నవి—

సీ. ఏధన్యుహరితత్త్వబోధాప్తి కలపుష్పగిరిదుర్గతోడైనవరము సాక్షి
యేవాగ్మిసుకుమారతావృత్తికిని బినాకినిచెంత సేవింపుచునికి సాక్షి
యేమాన్యునైశ్వర్యసామాన్యతకు రాజ్యకృతిశిరోభూషణకృతియె సాక్షి
యేగ్రంథకారవంశాగ్రియతకు ఘనప్రభుమానితంబైన బ్రతుకు సాక్షి
యట్టిఘనుఁ గేకులంబునఁ బుట్టి వారి కలిమికవితయె కా వర మడిగికొనియె
నట్టిచింతలపల్లివంశాగ్రయాయి పల్లకిపదస్థుఁడై మించు నెల్లసుకవి.

మ. చతురుండై యవధానముల్లలిపి దేశాయీలు మెచ్చన్ మహో
న్నతుఁడై యప్పకవీశ్వరుండు గిరిజానారీవతంసంబునం
దతివిద్యానిధి సాహితీనిపుణు రాజాస్థానసంపూజ్యు నం
చితవాగ్ధాటిఁ బ్రబంధకర్తఁ గవిసంజీవాఖ్యుఁ బుత్రుం గనెన్.

ఈకవి సంజీవాఖ్యుఁడు చంద్రాంగదోపాఖ్యానమును ప్రబంధమును రచియించెను. వీరరాఘవకవియొక్క కవిత్వము ప్రౌఢమైనది. ఈతని మధురవాణీవిలాసమునుండి రెండుపద్యము లిందుక్రింద నుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. కాసారస్థితిఁ బూని నీచులకు యోగ్యంబై విపత్ప్రాయమై
గాసి న్నైకొనుకంటకంబుల నిజాంగం బెల్ల సచ్ఛిద్రమై
యేసూత్రంబున బల్లి నేని బిస మాహేలావతీబాహుశా
ఖాసామ్యం బెటువొందు నా నిజ మధిపాతిన్ సిరు ల్చెందునే.—అ. ౧.

చ. వలనగుపుష్పమంజరులు బంగరుతీఁగెలు ముత్యపున్సరుల్
వెలయు పుసుంగుతావు లిడ వెన్నెలకుప్పలువోలె రాజభో
గులు నగునవ్విలాసినులు కొట్నమునం దటు వట్టిధాన్యముల్
సొలసి సువాలు పాడుచును సుంకులు నించిరి మించి రమ్యతన్.—అ. ౫.

రేచర్ల-మాధవరాయకవి.

ఈకవి చంద్రికాపరిణయ మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు పద్మనాయకకులజుఁడు; సురభి మల్లక్ష్మాపాలపుత్రుఁడు. ఈచంద్రికాపరిణయములోనికథ బాలసరస్వతికృతమైన చంద్రికాపరిణయములోనిదానికంటె

వేయినది. ఇందు కథానాయకురాలగు చంద్రిక పాంచాలరాజకూఁతురు. ఈకవి నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఈకవి కవిత్వము తెలియుటకయి చంద్రికాపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాము—

శా. ఏంటే మన్మథ మత్ప్రపభుత్వమున కుర్విం బట్టువిఘ్నావళిన్
గెంటం దార్చుచు మామకాత్మహితభంగి న్మించు నీ వుండుటల్
కంటంగానక బ్రహ్మభావము కడుం గాంక్షించి యొక్కండు పెన్
గొంటుం దాపసుఁ డెచ్చినాఁ డిలఁ దపఃకుల్యాధ్వసంచారియై.— ఆ. ౨.

చ. పలుచరివాఁకిం బొడమి భాసురపుణ్యజనాహితాత్మునిం
గలసి చెలంగ నొప్ప దని కల్మి వెలంది తలంచి ధాత్రి ని
య్యలఘునకున్ జనించె సముదంచిత పుణ్యజనాప్తు నొక్కరా
జు లలి వరింపఁ గోరియని సొంపుగ నెంచిరి కొంద ఱాత్మలన్.— ఆ. ౫.

అనియాది గణపతిదేవుఁడు

ఇతఁడు శివయోగసార మను గ్రంథమును రచియించెను. ఈవేదాంతగ్రంథము పూర్వోత్తరభాగములు గలదయి, భాగమొకటికి నాలుగేసియాశ్వాసములు గలదిగా నున్నది. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; మూలనామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఈతనికవిత్వము ప్రౌఢమయి హృద్యముగానున్నది. ఈతఁడేకాలపువాఁడో సరిగా తెలియదుగాని యిన్నూఱుసంవత్సరములకుముందే యుండినవాఁడయిన ట్లూహింపఁదగియున్నాఁడు. వయోగసారమునుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాము—

పూర్వభాగము.

చ. ప్రమదముతో నొకింతయినఁ బాత్రున కీగి మహాఫలం బగున్
బ్రమసి యపారవిత్తము లపాత్రున కిచ్చినఁ గీడు పొందు ఘా
సము నొసఁగంగ దుగ్ధములఁ జాలఁగ ధేనువు లిచ్చు నట్టిదు
గ్ధము లొసఁగన్ విసం బొలుకుఁగాదె భుజంగమయూథ మిమ్మహిన్.— ఆ ౧.

ఉ. ఈక్రియ గర్భ మేర్పడిన నెంతయు భీతి జనింపుచుండఁ జిం
తాకులచిత్తయై కటకటా యిది యేమినిమిత్తమో కదా
నాకని కన్నుఁదమ్ముల ఘనమ్ముగ బాష్పము లేగుదేరఁగా
శోకభరాబ్ధిలో మునిఁగి సుందరి కోకిలవాణి యేడ్వఁగన్.— ఆ. ౨.

మ. ఎనయన్ జీవనచింతఁ బొట్టుపొరలై యేప్రొద్దువర్తించు నీ
మనుజుండుం గలశీలసూనృతగుణస్తోమంబు లిట్లున్నయన్
గనరం బక్వాయుకానికుంభమున యత్నం బార నీడంగఁ బో
సినవార్యాదముభంగి నాశ మగుఁ జర్చింపంగ దేహంబుతోన్.—ఆ. 3.

ఉత్తరభాగము.

శా. శాంతాకారుని నాత్మసంస్థితు శివున్ సత్కాంతిసంపన్ను న
శ్రాంతంబుం దమయాత్మలో సుజను లారాధింతు రాయీశు న
య్యంతర్యాగవిహీను లల్పమతు లుద్యద్బాహ్యకర్మైకవి
భ్రాంతు ల్బాహ్యమునందుఁ గొల్తు రధికప్రాయాసముం బొందుచున్.—ఆ. ౧.

శా. దేహం బస్థిరమాటఁ గన్గొని మదోద్రేకంబునం బొంద కా
దేహంబు న్ధనమున్ ధనంబు నతిభక్తిన్ సద్గురుస్వామికిన్
నీహారాద్రిసుతామనోహరునకున్ నిత్యంబు సద్భక్తియు
క్తాహీనాత్ములకున్ వివేకులకు వా రర్పింతు రెల్లప్పుడున్.—ఆ. ౨.

మ. గుహలోన న్వసియించునొండెఁ దిరుగున్ క్షోణీతలంబందు ని
స్పృహవృత్తిన్ వివిధక్రియాకుశలుఁడై పెంపొందుఁ గాదేని ప్ర
త్యహము న్నిష్క్రియుఁడైనను న్నిజసమాధ్యాసక్తచిత్తుండు స
ర్వహితైకస్థితిఁ బెక్కుచేష్టలమరన్ వర్తించు స్వేచ్ఛాగతిన్.—ఆ. ౪.

ఉ. బోరన భేదవాదములు పుణ్యము పాపము సంశయంబు శా
రీరమునన్ బ్రవృత్తులఁ బరిభ్రమఁ దృష్ణను బాసి యున్నఁడే
ధారుణి నిర్గుణం బయినతత్త్వముత్రోవఁ జరించుచుండు నా
ధీరున కేలగల్గును మఱిం దలఁప న్విధియు న్నిషేధమున్.—ఆ. ౪.

వేంకటాచార్యుఁడు.

ఈకవి ముక్తిచింతామణి యనుపేర జగన్నాథమాహాత్మ్యమును నాలుగాశ్వా ములగ్రంథముగా రచియించెను. ఈకవి వైష్ణవబ్రాహ్మణుఁడు; యతిరాజకుఁ పెరుమాళ్లాచార్యుల కుమారుఁడు.

,,ఇట్లు గురుపరంపరానుసంధానపూర్వకంబుగా శ్రీజగన్నాయకుని కంకితం బుగా ముక్తిచింతామణిప్రబంధం తెనుఁగు చేయుమని రాజమహేంద్రవరా

ధ్యక్ష పద్మనాయకాగ్రేసర కోన తిమ్మరాయకకృత కనకాంబరాభరణాను
లేపనపూర్వక సమర్చన ప్రేరితుండనై"

అని కవి వ్రాసికొనియుండుటనుబట్టి రాజమహేంద్రపుర ప్రభువైన కోన తిమ్మరాజు ప్రేరణము చేత నీగ్రంథము చేయఁబడినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈగ్రంథ మిన్నూఱు సంవత్సరములకు ముందే చేయఁబడినదేమో! జగన్నాథమాహాత్మ్యకథయే దీని కథాంతముగా నేయున్నది. ఇందుండి కొన్ని పద్యములఁ జూపుచున్నాను—

శా. ధర్మాధర్మవిచారము ల్విహితసంధ్యాపూర్వయజ్ఞాదిస
త్కర్మంబుల్ నిరతాన్నదాననియతుల్ కాలానుగుణ్యక్రియల్
మర్మం బీపురుషోత్తమస్థలములో మర్త్యాళి కెల్లన్ భవ
న్నిర్మాల్యగ్రహణం బటంటి రిఁక నీనిత్యక్రియల్ వ్యర్థమే.—అ. ౧.

ఉ. నిద్దురరాఁ బయుండుటయె నిక్కపుమ్రొక్కగు నిద్రయోగమౌఁ
దద్దయు వ్యర్థహింస క్రతుధర్మ మగున్ నిరతాన్నదుష్టమౌ
చద్ది మహాప్రసాద మగు సన్నుతియౌను నిరర్థకోక్తియే
ప్రొద్దును నిత్యవాసు లగుటెన్నఁబడుం బురుషోత్తమంబునన్.—అ. ౨.

ఉ. హీనుఁడు ముట్టినాఁ డనుచు నెంచి మదీయమహాప్రసాదమున్
దా నుపభుక్తియోగ్య మని తత్పరబుద్ధిఁ బరిగ్రహింపకే
మానవ సర్వజుండు హృతమంగళుఁడై భవరోగభాగియై
న్యూనతఁ జెంది పంచమనియోగమునందు వసించు నెప్పుడున్.—అ. ౩.

మ. జలజాక్షుండు రథంబుపైఁ గదలఁ దచ్ఛాయాసమాక్రాంతుఁడై
ఖలుఁడైనన్ ఘనపాపము ల్దలఁగు సాకాంక్షన్ దదుద్యద్ధ్వజా
కలనోద్భూతరజోభరాంకితుఁడు వాక్కాయాంతరాఘంబులన్
గెలుచుం దత్సురసింధుమజ్జనఫలోన్నిద్రప్రభావం బగున్.—అ. ౪.

లింగకవి, గంగకవి.

ఈయిరువురుకవులును జేరి సీతావిజయ మనునామాంతరము గల శతముఖరామాయణమును రచించిరి. ఈయిరువురుకవులు వేదాద్రిపురనివాసులు. వీరిలో నీలకంఠోపాసకుఁ డయిన లింగకవి తాను రచియించిన మొదటి మూడాశ్వాసములును చిన్నారెడ్డిపుత్రుఁ డగు పోచనృపాలున కంకితము చేసెను; నృసింహోపాసకుఁ డగుగంగ

కవి తాను రచియించిన నాలవయాశ్వాసమును భోగనృపాలుని కంకితము చేసెను. ఈ యిరువురకవిత్వమును మొత్తముమీఁద రసవంతమయి నిర్దుష్టమయి హృదయంగమముగా నున్నది. ఈకవు లిన్నూఱు సంవత్సరములక్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. వీరి కవనధోరణి తెలియుటకయి శతముఖరామాయణములోని పద్యము లొక్కొక్కయాశ్వాసమునుండి యొక్కొకటి యిందుదాహరింపఁబడుచున్నది—

చ. శతముఖనామధేయుఁ డొకచండనిశాచరలోకనాథుఁ డు
గ్రత నలపంక్తికంఠఘటకర్ణపురందరజిత్ప్రహస్తు లీ
క్షితిఁ బడు టంతయున్ హితులచే విని రామునిమీఁద నాదటన్
ఘృతయుతపావకుండుబలెఁ గీలలు గ్రక్కుచు మండెఁ గ్రక్కునన్. — ఆ. ౧.

ఉ. రాముని భక్తికంధరవిరాముని నీలపయోదకోమల
శ్యాముని మానిహృత్కుముదసంచయసోముని సత్యభాషణ
స్తోముని సార్వభౌముని విశుద్ధసుకీర్తిగుణాభిరామునిన్
ధీమణి యైనభానుజుఁడు దగ్గరఁ గాంచి ముదంబు చేకొనెన్. — ఆ. ౨.

శా. ఏరా యోరివనేచరాధమ భయం బింతైన లేక ప్రా
కారంబు ల్వెసదాఁటి తెట్లు వతి వీఁకం దాఁటి దుర్భ్వణా
కారం బొప్పఁగవచ్చి తెట్లు తగఁ ల్క స్వచ్ఛి నాముందటన్
ధీరత్వంబున నిల్చి తెట్లు లిది చింతింప న్మహాశ్చర్యమా. — ఆ. 3.

ఉ. రాయడుఁ బోకుమంటిఁగద రాయను నిన్నుఁ గఁబాసి యోర్వలే
రాయను హా శతద్వయకరాయను మమ్మిఁక బాధపెట్టవే
రాయను నీతనూజుఁ గనరాయను నెక్కడఁ గందురా కుమా
రాయను నల్గ నేల వినరాయను హా శతకంధరాయనున్. — ఆ. ౪.

అంగర నృసింహకవి.

ఇతఁడు రాజరాజాభిషేక మను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి కొప్పుల వల్లభామాత్యున కంకితము చేసెను. ఈకవి రామకృష్ణభట్టారకుని కుమారుఁడు. ఈకవి యేకాలపువాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియరాలేదు. ఇతఁ డల్లసాని పెద్దనాదులను జేర్కొనక శ్రీనాథునివఱకును గలకవులనుమాత్రమే కవిస్తుతిలోఁ జెప్పియుండుట చేతను మధ్యకవులుమాత్రమే పేర్కొన్న చిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని సంస్తుతించి యుండుటచేతను నృసింహకవి మధ్యకవులలోనివాఁ డేమోయని సందేహముకలుగుచున్నది.

ఇతఁడు చేసినకవి స్తుతిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

క. భారతఘట్టోల్లంఘనఁ । బారీణకళాధురీణబంధురధారా
ధీరప్రబంధగంధ । ర్వారూఢుని భట్టనన్నపార్యునిఁ దలఁతున్.

ఉ. అంజలిచేతుఁ బద్మజనిశాంతకరాంతనిరంతరోల్బణ
స్మంజులవల్లకీమధురమంద్రనినాదసముల్లసద్ధ్వని
వ్యంజకవాఙ్నిగుంభనసమంచితనూతనసృష్టిచాతురీ
రంజితసత్కవీంద్రబుధరాజికిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.

ఉ. ఇద్ధగుణుం బ్రబంధపరమేశ్వరు నెఱ్ఱయప్రెగ్గడన్ మనః
పద్ధతి నిల్పి సూక్తిరుచిభాస్కరుఁడైనహుళక్కిభాస్కరున్
బుద్ధి ఘటించి సంతతము బూని భజింతు వచఃప్రసాదసం
సిద్ధుఁ జిమ్మపూడి కులశేఖరు నయ్యమరేశసత్కవిన్.

క. పాథోధిపయోధరని । ర్బాధచలద్ఘనఘుమాయమానలహరికా
పాథేయదాయిసూక్తిస । నాథున్ శ్రీనాథు నెమ్మనంబునఁ గొలుతున్.

ఈగ్రంథ మొకవేళ మధ్యకవులకాలములోనిదే యైనను దీనియందు లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు కొన్ని కానఁబడుచుండుటచేత నప్పకవీయాదులు తమలక్షణగ్రంథములలో నిందలిపద్యముల నుదాహరింపక పోయియుండవచ్చును. కృతిపతినిబట్టి సహితము కవియొక్క కాలనిర్ణయమును జేయుట కిప్పు డాధారములు దొరకలేదు. కృతినాయకునకు కొట్రాపురము రాజధానియైన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

సీ. కుదురయ్యె నేవీటికోటలోపల వైశ్యసుప్రతిష్ఠితుఁ డైనశూలపాణి
పాయలేఁ డేవీటిపర్యంతవనవాటి మిందరాయండు లక్ష్మీధవుండు
నిండారు నేవీట నెండకాలమునందు జలజాకరం బైనసాగరంబు
చను రొందు నేవీట సార్వకాలికఫలస్ఫురితంబు వేసంగి పోఁకతోఁట
సురపురంబునకైన నబ్బురగను లగుమ । ణిజ్జ్వీఁగుచుండు నేవీటిసిరులు
వసుమతీపాదపద్మసంవలితరత్న । నూపురంబగు నట్టికొట్రాపురంబు.

ఈకొట్రాపురము విశాఖపట్టణమండలములోని కొట్టాము గ్రామమేమో! ఈపురాధిపతియయిన కృతిపతి శూద్రకులసంజాతుఁడు.

సీ. మూర్ధాభిషిక్తులముకుటంబు లేరాజుపాదపీఠికకు సోపానపంక్తి
చతురబ్ధివలయితక్షితితలం బేరాజుబాహుదండమునకు బావందండ
భువనంబు లేలుకప్పురగంధి యేరాజులీలాకటాక్షపాళికకు నీడ
రజనికాంతజయంతరతికాంతు లేరాజురూపరేఖకుఁ బ్రతిరూపకంబు

లతఁడు పట్టుతలాటకేళావిరాయ। రాజదేవేంద్రరాజాధిరాజచంద్ర
గాయిగోవాళజగనొబ్బగండబిరుద। శాలి కొప్పుల వల్లభూపాలమౌళి.

మ. భరియించెం జతురర్ణవీవృతమహాభారంబు దోఃపీఠికన్
విరియించెన్ విమతాంధకారము సముద్వేలప్రతాపోన్నతిన్
గురియించెన్ ధనధాన్యరాశి కవిరాట్కోటీనివాసంబులన్
వరియించెన్ వరకీర్తికాంతఁ దనరన్ వల్లక్షితీశుం డిలన్.

ఇత్యాదిపద్యములలో బిరుదాంకములతో వర్ణింపఁబడి యుండుటచేతఁ గృతిపతి కవి చెప్పినట్లఖండభూమండలాధిపతి కాకపోయినను చిన్నసంస్థానాధిపతియైయుండినట్లు కనుపట్టుచున్నాఁడు. స్పష్టముగాఁ దెలియువఱకును గవికాలము నిప్పుడు పదు నాలువందలయేఁబదికిఁ దరువాతికాల మనుకొందము. ఈకవిత్వమునందు లక్షణ దోషము లనేకములు గలవు. ఇతఁడు ప్రబంధములోని యీమొదటిపద్యములోనే వ్రాయుటయని యుండవలసినదానికి వ్రాసుటయని ప్రయోగించినాఁడు—

ఉ. శ్రీసతి చన్నుఁగ్రేవలను జెక్కుల నొక్కటఁ బత్రభంగముల్
వ్రాసుటకున్ విరించి నిటలంబుల నొక్కట భాగ్యవర్ణముల్
వ్రాసుటకున్ జతుర్భుజవిలాసము పూనినవేల్పు సత్కృపో
ల్లాస మెలర్పఁ బ్రోచు శుభలక్షణుఁ గొప్పుల వల్లభూవరున్.

ఇట్లు కొన్నిదోషములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము రసవంతము గానేయున్నది. రాజరాజాభిషేకములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. పనివడి చెప్ప నేల శిశుపాలునివిక్రమచేష్టితంబు లా
తనిపనిపూని దానవపదాతులు వచ్చిరి వీర వారి యుం
చనికము తెప్పపెట్టక సురావళి దిక్కులు చూచుచుండఁగా
ననిమిషనామ మొక్కటియ నర్థము దప్పకయుండె నిప్పుడున్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఆగయు విన్నమాత్రమున నైనను జూచినమాత్ర నైన నె
వ్వారిమనంబులం బ్రణయవాసితమై యనురాగకందళం
బీరికలెత్తుఁ గారణ మొకించుక లేకయుఁ బూర్వజన్మ సం
స్కారవిశేషమం ద్రది వికస్వరమై కొనసాగు నుర్వరన్.—ఆ. ౨.

చ. అమృతసరోవరంబుగ హిమాంశునిమూర్తి కరంగి లోనిచి
హ్నము వికచోత్పలప్రకరమై చెలువొందిన నందులోన సం

భ్రమమున నీఁదు లాడి జడిమంబున సంగము లూను నేని యా
హిమమున నించు కేని శమియించునొకో మదనాస్త్ర వేదనల్ —ఆ. ౩

శా. శుద్ధాంతశ్శికరణైకయోగ్య మగుచున్ శోభిల్లునస్మద్వచో
రాద్ధాంతం బిది యిచ్చగింపక వృథా ప్రజ్ఞాపరిజ్ఞానస
న్నద్ధుల్ మూర్ఖులందఱు కేవలంబుగ వితండావాదులై తా రసం
బద్ధోక్తుల్ వచియించి రేని మదమార్పన్ వారి ఖండించెదన్.—ఆ. ౪.

మ. మహిలో నీ కిటు నున్న నేను విమతమ్మన్యత్వము ల్బూనుటల్
సహియింపం దగునంచు నిప్పుడును విజ్ఞాపింప మా కేటికిన్
గుహనానాటకసూత్రధార భువి నీ క్రొవ్వాడిమాయావిధుల్
బహురూపంబులు పన్నఁగాఁ దిరుగరే బ్రహ్మేంద్రచంద్రార్కులున్.—ఆ. ౫.

సిరిపెగ్గడ—ధర్మనామాత్యుఁడు

ఈకవి నలచరిత్రము నాలాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచియించి, శ్రీవేంకటేశ్వరుల కంకితము చేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హారితసగోత్రుఁడు; తిప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నలచరిత్రములోఁ దనదండ్రి నిట్లు వర్ణించి యున్నాఁడు—

ఉ. సూనుతుండు తిప్పనయశో జలజాక్షికిఁ గ్రీడ సల్పఁగా
మేరుధనుర్ధరాచలము మేడ సుధాజలరాశి కేళికా
సారము పువ్వుఁదోఁట దివిషద్ధరణీరుహసంచయంబు నీ
హారమహీధరంబు కృతకాద్రియునై విలసిల్లు నెప్పుడున్.

తనతండ్రి యిందుర్తిసీమలో నివాఁడనియు, ఈ క్రిందిపద్యములలోఁ దనమేనమామ పేరూరి నివాసుఁడనియు, కవి చెప్పుకొనుటచేత నితఁడు గోదావరీ కృష్ణామండలముల లోనివాఁడని తోఁచుచున్నది.—

సీ. తన కేఘనుఁడు ప్రపితామహుం డగు లోహితసగోత్రుఁ డల పల్లవండనాథుఁ
డసఁగు నేఘనుతాత యసదృశోన్నతి పుట్టమాంబాధవుఁడు తిమ్మనాహ్వయుండు
వెలిచె నేఘనుతండ్రి తనకీర్తిలత లాశ లంటఁ బెంపగు తిమ్మయప్రభుండు
వెలయు నేఘనుతల్లి విమలపతివ్రత వివిధసద్గుణశీల వెంగళాంబ
యతఁడు తుమురుగోటివరవంశాబ్ధివిధుఁడు । సతతపేరూరి కేశవస్వామ్యధీన
మానసస్థితిఁబరఁగు వామేనమామ । మతినిగురుసన్నిభుఁడు ధర్మమంత్రివిభుఁడు,

చ. విను మనఘాత్మ ధర్మసుకవీ భవదీయవచోవిలాసముల్
ఘనకవిహృద్వికాసములుగావె చమత్కృతిమీఱ నీవు నే
ర్చినగతి నిప్పు డానలచరిత్రము వేంకటశైలరాణ్నివా
సునకు సమర్పణంబుగను శోభనలీల రచింపు మెంపుగన్.

ఈకవికాల మేదో నిర్ణయించుటకుఁ బుస్తకమునం దాధారము లేవియుఁ గానరాలేదు. ఇతఁడు శ్రీనాథుని వర్ణించియుండుటచేతఁ బూర్వకవి కాఁడనుట నిశ్చయము. ఇతఁ డాధునికుఁడయి యిన్నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండును. ఈతని కవిత్వము మిక్కుమీఁద నిర్దుష్టమయి యింపుగా నున్నది. నలచరిత్రములోనిపద్యములఁ గొన్నిటి నిందుక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాను—

ఉ. ధారుణి వీరసేనవసుధావరువా లటువాల వీరు లా
సారసమిత్రుఁ దూఱి తనసన్నిధిఁ జేరినవారె కెల్ల జం
భారి యిడన్ సురద్రుమసుమావళియే యుడివోయె నన్నచో
నారగణింపఁగాఁ దగమె యాఘనుఁ డొర్చినశత్రుసంఘమున్.—ఆ. ౧.

శా. లీల న్నీలపటాలమేదకద లాలిం గేలిమై నుంచి జో
జోలక్ష్మీశకటాక్షవీక్షణయుతా జోజోశుభాకార జో
జోలావణ్యరమాకుమార యనుచుం జోకొట్టుచుం బాడి ర
న్నాళీకేక్షణ లాప్పపాలసుతు వీణాకోకిలాలాపలై.—ఆ. ౨.

ఉ. వెన్నెల చందమామనును వెన్నెలనుం దగఁ జందమామయున్
సన్నుతలీల నంద మగుచందమునన్ శరదీతలేశ యా
కన్నియ నీకు వేఱ్క నలకన్నియ కీవును జోడుగూడ నేఁ
గన్నులఁ జూచు నేమొ యని కాంక్ష యొనర్చెద నెమ్మనంబునన్.—ఆ. 3.

ఉ. అర్థఫలప్రదాయక గుణాకర నైషధసార్వభౌమ కా
ర్యార్థుల మైన మమ్ములఁ గృతార్థులఁ జేయఁగదయ్య సర్వశా
స్త్రార్థము లెందు నీ వెఱుఁగనట్టివి లేవకదా పరోపకారా
ర్థమిదంశరీర మను టాత్మఁ దలంచఁగదయ్య ధీనిధీ.—ఆ. ౪.

శా. నీతిం జూచు నరేంద్ర మీనతతుల న్నీరంబులే ద్రిమ్మిగుటల్
ఘూకశ్రీడఁ గుఠారకాష్ఠమిల వృక్షవ్రాతముం ద్రుంచుటల్
జ్ఞాతిత్వంబునఁ గాదె జ్ఞాతు లెచటన్ సామాన్యులే చెల్లఁబో
జ్ఞాతిచ్ఛేదనలేనికి మ్మనెదు శాస్త్రంబుం బరీక్షింపవే.—ఆ. ౫.

మ. లలనా ప్రాణసమాన వైననిను నేలాపాయు దే నన్న నీ
పలుకే నమ్మి భవత్పదాంబుజసమీపక్షోణి నిద్రింపఁగాఁ
గలితవ్యాళవృగాదిజంతుభయదోగ్రం బైనయీకాననలో
పల నన్విడఁగనాడి పో నధిప నీపాదంబు లెట్లాడెనో.—ఆ. ౬.

గణపవరపు-వేంకటకవి.

ఇతఁడు శ్రీప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరవిజయవిలాసమనెడి యేకాశ్వాసప్రబంధమును రచియించెను. ఇది యేకాశ్వాసగ్రంథమేయయినను, ఇందలిపద్యములసంఖ్యమాత్రము నాలుగాశ్వాసములగ్రంథములో సామాన్యముగానుండుదానికంటెఁ దక్కువగాలేదు. ఈకవి నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; వసిష్ఠగోత్రుఁడు; అప్పయామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని కామెపల్లెసీమయందలి గణపవరగ్రామవాసుఁడు. ఇతఁడు పల్నాటిసీమవాఁ డగుటచేతనే స్వానుభవముచేతను గాఁబోలును 'పలనాటి గొల్లలపాటజాతి' యని యచ్చటి గొల్లలపాటను నిరసించియున్నాఁడు. ఇతఁడు మిక్కిలి యాధునికుఁడే యయినను, ఇతని కాలమిదియని మాత్రము సరిగాఁ దెలియదు. ఇతఁడును దనకు వేంకటేశ్వరుఁడు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి తన్నుగూర్చి పలికినట్లు చెప్పుకొన్న పద్యములలోని యీక్రిందిపద్యమువలన నితఁడు పదునాఱవశతాబ్దాంతమునకు లోపలివాఁడుకాఁడని స్పష్టమగుచున్నది—

సీ. అల విన్నకోట పెద్దనలక్షణజ్ఞత శబ్దశాసనకవి శబ్దశుద్ధి
ప్రాబంధికపరమేశ్వరు నర్థమహిమం బుభయకవిమిత్రునిశదలలితత
శ్రీనాథువాగ్ప్రసిద్ధి నాచనసోముభూరికావ్యంబు పోతరాజు
యమకవిధము మల్లయమనీషిచిత్రంబు పింగళి సూరకవివరుశ్లేష
నాంధ్రకవితాపితామహునల్లికబిగి ముక్కుతిమ్మన తేటయు భూషణునియ
లంకృతియు నీకె కలదౌ తలంపలక్ష్మి ఁకవి యప్పయ వేంకటసుకవిచంద్ర.

ఈపద్యమునుబట్టిమాత్రమేకాక యితఁ డవతారికయందుఁ దన్నుగూర్చి చెప్పుకొన్న యితరభాగములనుబట్టికూడ విచారింపఁగా స్వాతిశయమును జెప్పుకొన్న యాంధ్రకవులలోనెల్ల నితఁ డగ్రగణ్యుఁ డయినట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు. పయిపద్యమునందుఁ బదునాఱవశతాబ్దాంతమందున్న పింగళి సూరనార్యునిని (రామరాజ) భూషణుని జేర్చుటచేత నితఁడు పదునేడవశతాబ్దమునకు లోపలివాఁడు కాఁడనుటకు

సందేహము లేదు. మఱియొకచోట నితఁడు తన గ్రంథమునందు "లక్షణసారసంగ్రహ సరస్వతీవిలాస సాహిత్య చింతామణి సత్కవిజనసంజీవని" యని లక్షణసారసంగ్రహమును కవిసంజీవనిని చేర్చియున్నాఁడు. ఇందలి లక్షణసారసంగ్రహము చిత్రకవి పెద్దన్న రచియించినదైనపక్షమునఁ గవి పదునేడవ శతాబ్దారంభమునకుఁ దరువాతివాఁడును, కూచిమంచి తిమ్మకవి రచించినదయినపక్షమునఁ బదునెనిమిదవశతాబ్ద మధ్యమునకుఁ దరువాతివాఁడును, అగును. ఈగణపవరపు వేంకటకవి తనకుఁబూర్వులయిన కవుల కావ్యములలోనుండి గ్రంథచౌర్యమును విశేషముగాఁ జేసినవాఁడయినందున, ఆలక్షణసారసంగ్రహము కూచిమంచి తిమ్మకవిదే యైన పక్షమునఁ దిమ్మకవి గ్రంథములనుండియు చౌర్యము చేసినాఁ డని చూపుటకుఁ దగినదృష్టాంతములు లేకపోలేదు. ఇరువురకవుల గ్రంథములలోని యీపద్యములను జూడుఁడు—

సీ. బింబోష్ఠి యని నీవు పేర్కొనరాదు శుకంబ సాంకవగంధి యీపంకజాక్షి
పంకజాక్షి యటంచుఁ బదరకు తేఁటి చంపకజాలనాస యీపల్లవాంఘ్రి
పల్లవాంఘ్రి యటంచు బాధింపకు పికంబ రామాంగి యీబిసప్రచయబాహ
బిసబాహ యని రాకు వెస నంచ జలదశిరోరుహ యీ మహిరోమరాజి
యహిపరోమాళి యంచు డాయకుము నెమ్మి
కార్ముకభ్రూలతిక యీచొకారపుఁ జెలి
యనుచు శుకభృంగ పరభృత హంస నీల
కంఠ నికురుంబములఁ దద్దకనలి పలికె.

అని తిమ్మకవి తన రసికజనమనోభిరామములోని చతుర్థాశ్వాసమునఁ జెప్పియుండఁగా గణపవరపు వేంకటకవి

సీ. చక్రస్తని యటంచు జగడించకు శశాంక గురుతమోవేణి యీసుందరరదన
మధురాధర యటంచు మట్టుమీఱకు తేఁటి చంపకనాస యీజలజవదన
బిసబాహ యని మాఱు మసలకు రాయంచ జలధరచికుర యీకలువకంటి
పల్లవకర యని త్రుళ్ళకు కోయిల కీరరామమూర్తి యీకీరవాణి
వదరకుం తల యాశ సుస్వర సఖిత్వ
మెనసియుండుటకతన మీ కీతవొసఁగు
ననుచు నళి చంద్ర పరభృత హంసములకు
భయము నయమునఁ దెలియఁగఁబలికి మఱియు.

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈయుభయులలో నెవ్వఁడు పూర్వుఁడో యాతని పద్యమును జూచి రెండవవాఁడు తనపద్యమునైనను వ్రాసికొని యుండవలెను, లేదా

యిరువునుగూడఁ బూర్వమున్న యిటువంటి పద్యమును మఱియొకదానిఁ జూచి యైనను వ్రాసికొనియుండవలెను. వేంకటకవి గ్రంథచౌర్యము చేయువాఁడగుట తెలియుటకయి నరసభూపాలీయమునుండియు వేంకటేశ్వరవిలాసమునుండియు నొక్కొక్క చిన్నపద్యము నిందుదాహరించుచున్నాము—

క. ఔరా యోబన్నృపాలక। మారా మను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై
ధీరా నృసింహ కూడితి। మారామను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై.

అని యీపద్యము కావ్యాలంకారసంగ్రహములో పాదయమకమునకు లక్ష్యముగా నీయఁబడియుండఁగా, వేంకటకవి

క. ఔరా మాధవయజ్వను। మారా మను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై
ధీరా విటాఖ్య యేలితి। మారామను మదనసమరమాధుర్యుఁడవై.

అని పైపద్యమునే పేరులు మాత్రము మార్చి పంచదశవర్ణయుక్తపాదయమకమని తన పుస్తకములో వేసికొనియున్నాఁడు. ఈకవి వేంకటేశ్వరుఁడు తన్నుద్దేశించి పలికినట్లు కొన్నిటిని, తానే చెప్పుకొన్నట్లు కొన్నిటిని, ఇతరులు తన్ను మెచ్చి పొగడినట్లు కొన్నిటిని, స్వరచితములైన గ్రంథముల నామములను జెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఇట్లు చెప్పుకొనఁబడిన తారావళులు, యమశతకము, శృంగారరసమంజరి, కృష్ణమల్లకథ, బాలరామాయణ ద్విపదము, చాటుపద్యములు, లింగనిర్ణయము, ఆంధ్రప్రతాపరుద్రీయము, ఆంధ్రరసమంజరి, ఆంధ్రనిఘంటువు, ఆంధ్రకౌముది, గణయతిప్రాసలక్షణకేసమాలిక, ఆంధ్రప్రయోగరత్నాకరము, రేఫఱకారనిర్ణయము, షట్ప్రత్యయప్రస్తారసరణి, ఇరువదాఱు ఛందముల వచనము, అలంకారసారము, పరమభాగవతచరిత్ర, ఆంధ్రద్విరూపకోశము, కల్పితకల్పలత, ఆంధ్రవసంతతిలకభాణము, కఠినప్రాసశతకము, ఆంధ్రప్రక్రియాకౌముది, జాంబవతీవిలాసము, చండవిద్యావతీదండకము, చక్రవాళతారావళి, పురాణసారము, ప్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిజయవిలాసము, అను గ్రంథములలో రెండుమూఁడుతక్క శేషించినవన్నియు నామమాత్రావశిష్టములయినవి. అట్లగుటకుఁ గారణము లేకపోలేదు. ఈకవి తానుచేసిన పుస్తకములు లోకమున కుపయోగపడవలెనన్న యుద్దేశముతోఁగాక తనసర్వతోముఖపాండిత్యప్రకర్షమును లోకమునకుఁ బ్రకటింపవలెనన్న యుద్దేశముతో విశేషభాగము చేసినందున నీతనిపుస్తకముల కిట్టిగతి పట్టియుండును.

సంస్కృతములోనున్న జ్ఞానధనమును జనులకు వెదచల్లవలెనన్న పరమార్థచింతతో మొట్టమొదట నన్నయభట్టారకాదులగు మహాకవులు పదునొకండవశతాబ్దారంభమునుండి సులభశైలిని సంస్కృతగ్రంథములఁ దెనిఁగింపఁ దొడఁగిరి. ఈభాషాంతరీకరణ

కార్యము పదునేఁడవశతాబ్దాంతమువఱకును నవిచ్ఛిన్నముగా జరగుచువచ్చెనుగా
యిట్లు భాషాంతరీకరణమునకుఁ బూనుకొన్నవారిలోఁ గడపటివారగు శ్రీనాథాదుల
తమపూర్వులకన్నఁ దాము ఘనులనిపించుకోవలెనన్న చింతచేతనో మఱి యేహేతు
చేతనో సంస్కృతపదభూయిష్ఠము లైనదీర్ఘసమాసములతో నింపి రసమును జెఱుప
పోయినను తమగ్రంథములు బహుజనులకు దుర్గ్రాహ్యమైనశైలిని జేసిరి. ఇట్లు
కాలములో భారత భాగవత రామాయణాదిముఖ్యగ్రంథము లన్నియుఁ దెలిఁగింపఁబడ
గా, ఆటుతరువాతఁ బదునాఱవశతాబ్దారంభమునం దల్లసాని పెద్దనాదు లొక క్రొ
త్రోవం ద్రొక్కి కేవలభాషాంతరములు కాకుండఁ బురాణములలోని కథలను గైకొ
స్వకపోలకల్పితములైన వర్ణనలను జేర్చి పెంచి శ్రీనాథాదులశయ్య నవలంబించి పసవం
ముగా ప్రబంధములను జేయ నారంభించిరి. ఈపని నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరము
వఱకును జరగుచు రాఁగా, ౧౬౫౦వ సంవత్సరములోపల బహుమార్గముల నూతనప్రబ
ధము లనేకములు తెలుఁగునఁ జేయఁబడినవి. అంతటితో నూతనసృష్టి బహుతరము
నంతరింపఁగా, ఈవలివారు వసుచరిత్రమును మాతృకనుగాఁ గొని దానికి పాఠాంత
ములో యనునట్లు పూర్వవర్ణనలనే తలలుమార్చి ప్రయోగించుచు వెనుకటి ప్రబంధ
ముల ననుకరించి తమప్రబంధముల నల్లఁజొచ్చిరి. చేసినదానినే పేరులుమార్చి మరల
జేయుచుండుటచేత నూతనార్థకల్పనలను జేయుట దుష్కరమయినందున నిటీవలివా
లోఁ గొందఱు మహాపుషులు యర్థలోపమును పదాటోపముతోఁ బూరింపఁ బ్రయ
త్నించిరి. పూర్వపువారక్కడక్కడ సముచితముగా శబ్దాలంకారములను జేర్చుచ
వచ్చినను భాషావధూటికిఁ బ్రాణమైనయర్థసారస్యమును జెడఁగొట్టకుండిరి. ఇటీవలివ
రర్థసారస్యము నంతగాఁ బాటింపక నిఘంటువుల వెదకిపదము లేరికూర్చి బంధించి తమ
సరస్వతిని హృదయాకర్షకముగాఁ గాకపోయినను కర్ణరంజకముగానైనను జేయ
బాటుపడిరి. ఇట్టివారిలో నెన్నికగన్న కొందఱు బంధాదుల నతిమాత్రముగాఁజేర్చి
యర్థసారస్యమును బూర్ణముగాఁ జెఱిచి యవయవములు విఱిచి తమభాషావధూటిని
విరూపినిజేసి శవప్రాయను జేసిరి. మన యీవేంకటేశ్వరవిలాసకృతికర్తయు బల
రామచరిత్ర కృతికర్తయైన గుడారు వేంకటదాసకవియుఁ గొంతవఱకీకడపటితెగలోఁ
జేరినవారు. ఒకఁడు తనపుస్తకమునకుఁ బ్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిజయవిలాస మని
పేరు పెట్టుకొనఁగా నింకొకఁడు తనపుస్తకమునకుఁ బ్రబంధరాజశిరోభూషణ ప్రకృష్ట
బలరామచరిత్రమని పేరుపెట్టుకొనెను. వేంకటదాసకవి

"నిరోష్ఠ్యమత్తేభవిక్రీడిత శార్దూలోత్పలమాలా తోటక మత్తకోకిల లయగ్రాహి
ఘణిగణనికర పంచచామరస్రగ్విణీప్రమితాక్షర మణిభూషణ ద్రుతవిలంబిత కవికంఠ

భూషణ విజయస్వఘూతా ద్పుష్టహర్షణి రథోద్ధతాంబురుహ కవిరాజవిరాజిత గణస మకదండకార్యాగీత సీస ద్విపథకంద శ్లోకచూర్ణికా వచనక్రై వార గద్య కళో త్కలికామంజరీ ద్విపద ధవళసువ్వాలశోభనారాత్రిక నానారగడభేదసప్తతాశై లా మహార్ణవమిలాలిశారదవ్వాత్రింశద్రాగ నానావిధవిచిత్ర నాగబంధ పుష్పమాలికా బంధసంయుక్త కల్పిత కల్పవల్లీ చంపకమాలికావృత్తము''

) పేరుపెట్టి యొకపద్యములో ననేకబంధ గర్భవృత్తముల నిమిడింపఁగా, మన యీ)కటకవి దీని మించునట్లుగా

"బహువిధచిత్రకంకణ బంధత్రిగుణితసీసచరణచతుష్టయగర్భిత ద్విపదకందద్వయ సమవృత్తచాపనయుగళాటవెలఁది తేటగీతి మదనవిలసిత తురంగవృత్త బహువిధ తాళవృత్తాష్టక ధవళశోభనగానారాత్రిక గాన జంపెత్రిపుటార్ధచంద్రిక సువ్వాల లాలిపదై లామంజరి సమతాడిండిమతాళవృత్తమణిగణనికర తురగవల్గన రగడోదా హరణసంబుద్ధి కళికోత్కలికార్థాహిరి రాగదళ ముఖారిరాగ గాటతాళదళ కాం భోదిరాగ రూపకతాళదళ కాంభోదిరాగ సమపద కన్నడరాగ సాంగత్య కొరవంజి దళ రేవగుప్తిరాగ సమసద సావేరిరాగైకతాళదళ బిలహరిరాగ గాటతాళ సమపద పుష్పమాలికాబంధ గోమూత్రికాబంధ శార్ఙ్గబంధ షోడశదళపద్మబంధ పాదుకా బంధ నవరంగబంధ ఖడ్గబంధ గుచ్ఛబంధ ఛత్రబంధ చామరబంధ గదాబంధ చక్రబంధ శకటబంధ నాగబంధ రథబంధ వీణాబంధ శంఖబంధ మృదంగబంధ పాదభ్రమకబంధ పాదార్ధ భ్రమకవింశతిబంధ భేదకందానుష్టుప్ శ్లోకాంతర్గత చతుర్భద్ర నవరంగ సర్వతోభద్రాందోళికాబంధ యుక్తానులోమవిలోమ కంద భాషాశ్లేషకందకందాటవెలఁది గర్భితాంత్య తేటగీతియుక్తచాష్టిభేదచిత్రసీసము''

) పేరుపెట్టి యొకపద్యములోనే బహుబంధ గర్భవృత్తముల నిమిడ్చెను. కవిమిక్కిలి శ్రపడి పయిని జెప్పఁబడినరీతి గర్భబంధకవిత్వమును, ఏకాక్షర నిఘంటులను వెదకి

క. కైకోకీకాకకుకై । కోకాకాకింకకూకి కూకకుకోకీ
కాకుకకు కేకికేకిక । కూకో కోకూ్క కింక కోకైకాకా.

మరీతి నేకాక్షరములతోడి చిత్రకవిత్వమును, ఒక్కదానిలో నేయితరపుస్తకము ేను లేనంత యమితముగాఁ జెప్పి తనశిల్పవ్యాపారకౌశలము నెంత చూపినను, ళ్ళతో నడచి గమ్యస్థానమును చేరు సామాన్యమార్గమునువిడిచి యడ్డముగా భూమి ఁదఁబడి కడుపుతో దొర్లి ప్రయాసపడి గమ్యస్థానముచేరి యసాధారణప్రౌఢి ను జూపిన బుద్ధిమంతునికెక్కిని మెచ్చుకొనునట్లు యిట్టి కవితాచమత్కృతులు ెచ్చుకొనఁ దగియుండును గాని యంతకంటె నెక్కువ శ్లాఘాపాత్రములు గావు.

నవరసరసికు లెప్పుడును హృదయాహ్లాదకరముగా నర్థకల్పనము చేసియు కర్ణరసాయ ముగా మృదుమధురవాగ్గుంభనలతో భావములఁ గూర్చియు మానసోద్దీపకముగా శృం పోషణ మొనర్చియు వర్ణనలు చేయఁగలిగిన కవినిమాత్రమే మెచ్చుకొందురుగాని కాః దోషములకు లక్ష్యము లగునట్లుగా నర్థగౌరవముఁ జెఱిచి పదములవిఱిచి పద్యములలొ బద్యములను దూర్చినవానిని మెచ్చుకోరు. ఈ వేంకటకవియొక్క కవనమునందు వ్యా రణదుష్టము లయినప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. ఈకవికాల మేద సరిగాఁ దెలియ రాకపోయినను, ఈతనిగ్రంథములోని సలాము సాహెబు పిరం తుపాకి మొదలగుపదప్రయోగము లితఁడాధునికుఁడని ఘోషించుచున్నవి. బం గర్భ చిత్రకవిత్వములకొఱకై శ్రమపడి కూర్చినభాగములను విడిచినపక్షమున, ఈత కవిత్వము మొత్తముమీఁద రసవంతమయి పదలాలిత్యము కలదయి మనోహరముగా యున్నది. ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వరవిజయవిలాసములోని కొన్ని పద్యముల నిందు ప్రదర్శించుచున్నాము—

చ. తనునె నృపాలకన్యలకు దవ్వులనవ్వుల పువ్వులాటఁ లీ
వగలఁ జరింప నిందుఁ దగవా మగువా మగవార లుండఁగా
మగుడి పురంబుఁజేరఁ జనుమా వినుమా యనుమాన మేల నీ
సొగసు విలాస మందమును సొంపును నింపును జెంపుమీఱఁగన్.

ఉ. ప్రేలిమి ప్రేల్వఁ జెప్పుడును ప్రేల్చుమొగంబు వధూలలామకై
చాలుగ సంధ్యవార్చఁడు త్రిసంధ్యలవార్చును వంటవార్పులా
బాలికయింటఁ దండ్రి సలుపం గననొల్లఁడు దేవపూజ యే
వేళల లంజెతల్లి యిలువేలుపుమాత కిడుం బ్రణామముల్.

చ. అడిగినఁ దెచ్చువాఁడొ కడునందమునం గననైనవాఁడొ మే
ల్నడవడికాఁడొ వీటఁ దగునాయకమై చరియించువాఁడొ చే
విడిముడికల్గువాఁడొ తలవంద్రుక లందఱు రాకుమారకుల్
ముడుపులు వాతగాఁగురియు ముట్టవు కారణ మేమికూఁతురా.

శా. ఏమీ పల్కవు నేను బిల్వ దయ లేదే నీకు నాయయ్య ని
న్నేమంటిన్ సుకుమార నాయెదను దప్పేదీ కుమారాగ్రణీ
నామీఁదన్ జల మేలగా తనయ నన్మన్నించరా పెన్నిధీ
నీముద్దుల్గనఁ నోచినానుగద తండ్రీ నీతిపారంగతా.

వేముగంటి దత్తోజీపండితుఁడు.

ఈకవి ప్రస్థానత్రయములో నొకటియైన భగవద్గీతా యోగశాస్త్రమును బద్యకావ్యమునుగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు హరితసగోత్రుఁడు; నాగమాంబకును నాగోజీపండితునకును బుత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; మాధ్వమతస్థుఁ డని తోఁచుచున్నది. ఈయన కాలము మొదలయినవానిని గూర్చి యేమియు నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరముల లోపలివాఁడు కాఁడు. కృష్ణార్జునసంవాదమను నామాంతరము గల యీయోగశాస్త్రములోని కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. లోకులు జీర్ణమై చనఁగ నొబ్బిన వానిఁ బరిత్యజించి తా
శ్రీకరనూత్నవస్త్రములఁ జెల్వుగఁ దాల్చినభంగి దేహి ను
శ్లోకుఁడు జీర్ణదేహములశోభను రోసిన జీవమూర్తి యీ
లోకపుగోమలాంగముల లోలతఁ దాల్చును భద్రమూర్తియై.—అధ్యా. ౨

ఉ. సల్లలితంపుఁగర్మములు సాంద్రయశోనిధి సద్విరక్తిచే
నొల్లక సన్యసించి పటుయోగసుఖంబునఁ జెందుచుండుఁ దా
నెల్లెడ జీవుఁ బోలి కడుహేయపుఁదొమ్మిదితూంట్లమేనిలోఁ
ద్రళ్ళుచుఁ జేయు నొల్లఁడు ప్రతోషముతో నియమింపఁ దన్యులన్.—అ. ౫.

ఉ. వేదములన్ మఖంబులను విశ్రుతదానతపంబులన్ సము
త్పాదిత మైనపుణ్యము నధఃకరణంబొనరించుయోగి య
య్యాదిమపూరుషోత్తముని జాడను నెమ్మది సంగ్రహించి ని
ర్వేదన లేక యోగ్య మగు విష్ణుపదంబును జెందు నర్జునా.—అ. ౮.

ఉ. ఇంద్రియసౌఖ్యసంపదల నేమియుఁ గోరక వీతరాగుఁడై
సాంద్రయశుం డహంక్రియలచక్కటిఁ బోవక దూరవర్తియై
యింద్రజ మేనికిన్ జరయు మృత్యువు జన్మము వ్యాధులున్ విని
స్తంద్రత దుఃఖదోషములుఁ జాలఁగఁగల్గు టెఱుంగఁగాఁదగున్.—అ. ౧౩.

ఉ. కామము రాగముం బలుఁగల్గి యహంకృతి దంభయుక్తుఁడై
యేమనుజుండు శాస్త్రవిధి నెంతయుఁ దుచ్ఛముగాఁ దలంపుచున్
భూమికి భీకరం బయినభూరితపం బొనరింపుచుండు నా
పామరు నాసురక్రియులఁ బర్వినవానిఁగ నిశ్చయింపుమా.—అ. ౧౭.

గుడారు-వేంకటదాసకవి.

ఈకవి బలరామచరిత్రమని సామాన్యముగా వాడఁబడు ప్రబంధరాజశిరోభూషణ ప్రకృష్ట బలరామచరిత్ర యను నాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు బలిజవంశజుఁడు; పైడిపాలగోత్రుఁడు. ఈతని తండ్రి గురవేంద్రుఁడు; తల్లి రంగమాంబ. ఇతఁ డాధునిక కవియే యయినను, కాలనిర్ణయము చేయుట కాధారము లేవియుఁ గానరావు. ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండెనేమో! ఈతని కవిత్వము ప్రౌఢమైనది. బలరామచరిత్రమునుండి రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

శా. నీరేజాక్షికి హారమౌక్తికతతుల్ నీలంబులై తైలముల్
జాలంగాఁ బగడంబులై పిదప వజ్రాకారము ల్వాని వి
స్తారస్వేదకణంబులం దడిసి సున్నం బయ్యె నాదుర్గమ
స్మారస్ఫారశరాగ్ని హైమపట మచ్ఛచ్ఛాయమై తోఁచినన్.— ఆ. 3.

ఉ. వారిధిధీరమానసుఁ డవారితతేజుఁడు నైజరాజకం
ఠీరవభావభీతహరిణీభవదున్నదవైరివీరుఁ డు
ద్దారుణమార్గణప్రకరదైన్యవిదారణదానదక్షుఁ డీ
భూరమణాగ్రణిం గనుము పుష్కరనేత్ర విదూరకాహ్వయన్.— ఆ. 4.

కామసూరి-కృష్ణయ్య.

ఇతఁ డిందుమతీపరిణయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. రఘువంశములోని యజమహారాజుచరిత్ర నీప్రబంధరూపమునఁ జేసినట్టు కవియే యీ పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు:—

గీ. కాళిదాసకవిశ్రేష్ఠకల్పితంబు। భవ్యచరితంబు రఘువంశకావ్య మందు
నజునికథ యాంధ్రభాషచేనలఘుమతిని। గృతిరచింపఁబూనితిన లంకృతులు చెలఁగ.

ఈకవి నందవరీకబ్రాహ్మణుఁడు; గోవిందయామాత్య నందనుఁడు. ఇతఁడు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల నాఁటివాఁడయి యుండునేమో. ఈతనికవిత్వము మనోహరమైనదే. ఇందుమతీపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను:—

ఉ. అంచు దిలీపభూపతనయాగ్రణిదేశము మేలుబంతి మ
ధ్యందినపంకజాప్తనిభుఁ డాధరణీశుఁడె మేటి తత్పుతుం

డిందు వసంత చిత్రజ సురేశ్వరసూనులకన్న మిన్న తా
నందముఁ జెప్పఁ జూప వశమా యసమానపరాక్రమక్రమా. — ఆ. ౧.

ఉ. అన్నను మ్రొక్కి తత్కరుణ నాయితపెట్టినదంతపుంబనిం
జెన్నలరారుపల్లకి వసించి చొకాటపుఁదేటకెంపురా
కన్నెమెఱుంగుఁగేలఁ బొసఁగఁగ ధరించె మధూకదాము ము
త్యున్నతమంగళప్రకటతూర్యరవంబులు మిన్నుముట్టఁగన్. — ఆ. ౪.

వేంకటాచార్యుఁడు.

ఈకవి భద్రరాజపుత్రచరిత్రమను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. కళాపూర్ణోదయమునందువలెనే యిందలికథలును కవిచే నూతనముగాఁ గల్పింపఁబడినవి; కాని కవిత్వ మంత ప్రౌఢమయినది కాదు. ఇందలికథలను బోలిన కథ లనేకములు కొన్ని వైష్ణవగ్రంథములలోఁ గానఁబడుచున్నవి. ఈకవి వైష్ణవబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; ఆత్రేయసగోత్రుఁడు; శ్రీనివాసాచార్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడయినట్లు చెప్పుచున్నారు. భద్రరాజపుత్రచరిత్రమునుండి రెండుపద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాను—

శా. ఏమంజెప్పినభంగిఁ జేసితివె కాశీశుండు ప్రత్యక్షమై
తా నిన్మెచ్చితిఁ గోర్కె వేఁడు మనెనే ధన్యుండ నైతిఁ గృపన్
నానాసౌఖ్యశుభాకరంబుఁ బురము న్నాకిమ్మి యంటే శివుం
డానందించి యొసంగెనే వరము నీ వబ్భంగిఁ జేకొంటివే. — ఆ. ౧.

ఉ. ఎవ్వరు నావిధంబు జలజేక్షణకుం దెలిపించి మేలు లో
నివ్వటిలం గరంగ నని నేర్పుదలిర్పఁగఁ దెచ్చికూర్చి యా
నెవ్వగఁ బాపువారు తమి నిల్వఁగఁగూడదు మేనఁ బ్రాణముల్
రవ్వశిఁ బోవుచున్న యవి రాదు ధరింపఁగ నేమి చేయుదున్. — ఆ. ౫.

మల్లంపల్లి—నాగభూషణకవి.

ఇతఁడు బసవవిజయమను మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు వీరశైవమతస్థాపకుఁడైన బసవేశ్వరునిచరిత్రమును మాత్రమే కాక బసవచరిత్రాదులను రచించినపాలకురికిసోమనాథాదులనుగూర్చియు నిత్యాదిపద్యములలో వ్రాసియున్నాఁడు—

క. వీరప్రతాపరుద్రుఁడు । ధారుణిలోఁ గలుగుప్రజల ధర్మాత్ముండై
యారూఢి వెలయ నేలుచు । గారవమున నున్నయట్టికాలమునందున్.

సీ. ఫాలాక్షభక్తుండు భవపటిత్యాగి సమంచితభూతిరుద్రాక్షధారి
పంచాక్షరీమంత్రపఠనపారీణుఁడు విమలఘనవ్రతవీరయుతుఁడు
కావ్యకళాశాస్త్రకామితప్రవణుండు శాకాగ్నిఫలపత్రజలము లైన
భవిచేతఁ జేకొనం డవి విసర్జింపఁడు భాతిమీఱంగను బాలకుఁ కి
సోమనాథుఁ డనఁగ సురలు ప్రస్తుతిచేయు । సకలశాస్త్రములను జదివిచూచి
ప్రకటితముగ శివునిభక్తి యధికమని । బసవదేవుమహిమ ప్రబలఁజేసె.

ఈకవి శైవబ్రాహ్మణుడు, హారితసగోత్రుఁడు; త్రిపురాంతకారాధ్యపుత్రుఁడు; ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరములక్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతని కవిత్వ మంత మంచిది కాక, వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములతోఁ గూడియున్నది. ఈతని బసవవిజయములోని రెండుపద్యము లిందుఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్న:—

చ. బసవపురాణకావ్యమును బ్రౌఢత మెప్పుగఁ బద్యగద్యలన్
బొసఁగఁగ నాంధ్రకావ్యములు బుద్ధిని దా రచియించి చెప్పఁగాఁ
బసిగొని భూసురుల్ వినియుఁ బాయక గుంపులు కూడి రాజుతో
మసలక పోయి పాల్కురికిమాన్యుఁడు సోమన చేయుశాస్త్రముల్.— ఆ. ౧.

చ. అధములు మీరు బ్రాహ్మణులె యందఱుఁ జూడఁగ నొక్కచోటికి యీ
పథమున వేదవాక్యములు పాడి పదంబుల విన్న నందఱన్
బధిరులఁ జేసెఁగాని సదపాల్పడి మీ రొకరైన వానితో
నెదుటను నిల్చి సంహితల నేర్పడఁ జెప్పఁగఁజాల రందఱున్.— ఆ. ౧.

చిత్రకవి_సింగరార్యుఁడు.

ఈకవి బిల్హణీయమను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి శ్రీరామాంకితము చేసెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని యనంతరమున నీతని పుత్రుఁడగు నారసింహకవి తన తండ్రి రచియించినగ్రంథమును దెచ్చి పండితపెద్ది కృష్ణస్వామి కిచ్చి యాతనివలన ధనస్వీకారము చేసినట్టును, వారిద్దఱును గలిసి కృత్యాదియందలి కొన్నిపద్యములను గద్యములనుమార్చి గ్రంథమును గృష్ణస్వామి రచియించినట్లు దిద్దినట్టును జెప్పుచున్నారు. ఆకొన్నిపద్యములను మార్చుటలోఁ గూడఁ గృష్ణ

స్వామికి నారసింహకవిసాహాయ్య మున్నదని తెలుపుటకుఁ గాఁబోలును ద్వితీయమున నీక్రిందిపద్యము వేయఁబడియున్నది—

క. మున్నింద్రతనూభవునకు వెన్నుఁడు సహాయ మైనట్లు ధరను సేనా
పన్నుతసద్గుణగణునకు పన్నుగ దగుకవివరాధిపసహాయమునన్.

గ్రంథమునందుఁ బండి పెద్ది కృష్ణస్వామియే గ్రంథరచన చేసినట్లుచెప్పఁబడియున్నను నిజముగాఁ గృతికర్త సింగరయ్యయే యగుటకు నిదర్శనము ప్రథమాశ్వాసాంతమునం దుండిన యీక్రింది చక్రబంధమునందుఁ గానఁబడుచున్నది—

శా. ధన్యా సింహభచంద్రకీర్తి వరవిద్యాపండితార్యక్రమా
గణ్యా గర్విధనంజయా శివదమక్ష్మాకృత్ప్రవీణాంకప్రభూ
జన్యారాజితభూరిశాత్రవసుభృజ్జావిద్రమావిక్రమా
మాన్యారాధన త్యాగభోగజయధామా నవ్యభాగోత్తమా.

ఈకావ్యము నూటయేఁబది సంవత్సరములకుఁ బూర్వము రచియింపఁబడినట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. ఇందలికథ మనోహరముగాను కవనము రసవంతముగాను గొంతవఱకున్నను దాగాశశాంకమువలెనే యీగ్రంథము నీతిబాహ్యమైనందునఁ జదువఁ దగినది కాదు. మదనాభిరాముఁడనురాజు రూపలావణ్యవతియగు యామినీపూర్ణతిలకకు సంగీతసాహిత్యములు చెప్పింపఁదలఁచి, సమస్తవిద్యలయందును సమర్థుఁడయిన బ్రాహ్మణుఁడను సంస్కృతకవీంద్రుని రావించి, అతఁడును రూపయౌవనసంపన్నుఁ డయినందునఁ దన కూఁతు నాతనికడ నొంటిగానుంచి చదివించుట కిష్టము లేనివాఁ డయి మంత్రితో నాలోచింపఁగా నతఁడు

మ. ఒకచిత్రవ్రత మున్న దిర్వురను రాజోత్తంస సిద్ధంబుగా
నకలంకాకృతి యైననీతనయ జాత్యంధు న్విలోకింప దా
సుకవీంద్రుండును గుష్ఠగాత్రి నెపుడుం జూడ న్మనంగోరఁ డిం
దుకు నేమో వచియించు టే నెఱిఁగియుందు న్మన్నతత్కార్యమున్.

మ. కవిరాజాగ్రణి పుట్టుగ్రుడ్డనుచు నీకంజాక్షికిం జెప్పి యా
కవికిన్ మీసుత కుష్ఠగాత్రియని వేడ్కం దెల్పి యవ్వారికిన్
భువి నన్యోన్యవిలోకనక్రియలు నేర్పు ల్లీలఁ గాకుండున
ట్లు విచారించెద నొక్కయుక్తి వినుఁ డిట్లున్ రాజదేవప్రభా.

అని రాజపుత్రి తాను జాత్యంధునిముఖముఁ జూడనని నియమముపట్టియున్నందున నామెతో నావిద్వాంసుఁడు పుట్టుగుడ్డివాఁడని చెప్పియు బ్రాహ్మణుఁడు కుష్ఠగాత్రిని జూడనన్న నియమముచేసికొనియున్నందున నాతనితో రాజపుత్రి కుష్ఠగాత్రియని చెప్పి

యు నిరువురకు నన్యోన్యముఖావలోకనము లేకుండ నడుమ తెర వేసి చదివింప వచ్చు నని యుపాయము చెప్పెను. రాజాయుపాయమునకు సంతోషించి తనకొమారితతోను విద్వాంసునితోను నమ్మఁబలికి వారి నొడఁబఱిచి యిరువురిమధ్యను తెర వేయించి కూఁతు నాతనివద్దఁ జదివింప నారంభించెను. కుశాగ్రమతియైన యామినీపూర్ణతిలక యాతని వలన సంగీతసాహిత్యాదివిద్యల నభ్యసించి యల్పకాలములోనే కవిత్వము చెప్ప నేర్చు కొనెను. ఇట్లు కొంతకాలము జరఁగఁగా నొకనాఁటిరాత్రి క్రొత్తగా నుదయించిన పూర్ణచంద్రునిఁ జూచి కవి

చ. జలనిధిపంక మంచు మఱి చాయయొఁ జప్పనము లేడిపిల్ల కం
దళితసురేంద్రనీలమణిధామ మటంచు వచింతు రంద ఱీ
కలువలఱేనియందుఁ గలకందును నే ననుకొందు రాత్రియం
దలవడ మ్రింగినట్టితమ మంతరసంస్థ మటంచు నెంతయున్.

ఇత్యాదివాక్యములతోఁ జంద్రవర్ణనము చేయఁజొచ్చెను. ఆవర్ణన నాలకించి యామినీపూర్ణతిలక

శా. అంధుం డెక్కడ చంద్రుఁ డెక్కడ తదీయంబైన యావర్ణనా
బంధం బెక్కడ యిట్టివింత గలదే భావింప నెచ్చోటనై
నం ధాత్రీంద్రుఁడు మాకు నిర్వురకు నందం బొప్ప నన్యోన్యదృ
క్సంధానం బగు నంచుఁ జేసె నిటులం జర్చింప వేయున్నదే.

పుట్టుగ్రుడ్డివాఁ డెక్కడ? చంద్రవర్ణనము చేయు టెక్కడ? రాజు మాకిరువురకు నన్యోన్య సంధానము కలుగకుండ నీమిష కల్పించెఁ గాఁబోలు నని తలఁచి, వ్రతభంగమయినను గానిమ్మని సాహసము చేసి తెరదీసి చూచెను.

ఉ. ఆకడ బిల్హణాఖ్యకవి యత్తఱిఁ దామరసాక్షిఁ గూర్చి యెం
తో కళ యుప్పతిల్ల వినుతుల్ పచరింపుచునుండి యంతలోఁ
బ్రాకటబద్ధకాండపటిపై రమణీమణిమోముఁ జూచి య
స్తోకమహోదయాద్రిపయిఁ దోఁచినచంద్రునిఁ బోల్చి యిట్లనన్.

ఆయౌవనపురుషుఁడు పండువెన్నెలఁ గాయుచుండఁగా సంపూర్ణపూర్ణిమాచంద్ర బింబమును మీఱిన నిండుజవ్వనియొక్క ముఖచంద్రబింబము నొంటిగాఁ జూచిన తరువాత జరిగినపని చెప్పవక్కఱయే లేదు. ఇట్లు కొంతకాలము రాజపుత్రియుఁ గవీశ్వరుఁడును యథేష్టవిహారముల నానందించుచుండఁగాఁ దెలిసి కావలివారు రాజు నకు విన్నవింపఁగా నతఁడు కూఁతుం జేరఁబిల్చి

ఉ. కోరినరాకుమారకునకుం బ్రియ మారఁగ నిన్ను నిచ్చి యెం
తో రహిమీఱి సౌఖ్యమున నుండెదనంచుఁ దలంచియున్న నా
కోరిక తెల్లఁ బోఁగలఁచి కొంకుఁగలంకము లేనిమత్కులం
బారఁగ దుర్యశంబు మహి నందఁగఁజేసితివమ్మ బాలికా.

అని కోపముతో బిల్హణుని శిరశ్ఛేదము చేయ నియమించెను. రాజభటుల లాతనిని వధ్యస్థలమున కీడ్చుకొనిపోవుచున్నారని విని రాజపుత్రి యిట్లు విలపింపఁజొచ్చెను—

మ. అరవిందంబులరీతిఁ జెన్నలరునీహస్తంబు లెట్లోర్చు ము
ప్పిరిగాఁ బెట్టినకాలపాశమునకున్ ముగ్ధాంగనాగానధ
వ్యరసోత్కర్షము లైననీశ్రుతియుగం బత్యుద్ధతోర్వీపకిం
కరనాదార్భటి కెట్లు తాళె మదనాకారా మనోనాయకా!

కవియును దన ప్రాణాపాయమును బాటింపక త్రోవపొడుగునను దన ప్రియురాలిని దలఁచుకొని యామెపయి నీక్రింది పద్యములు చెప్ప నారంభించెను—

ఉ. హా కమలాయతాక్షి చెలి హా సరసీరుహకుట్మలస్తనీ
హా కమనీయగాత్రి సతి హా నవమోహిని హా వధూమణీ
హా కనకాంగి నేను విడనాడితి నంచుఁ దలంచె దీవు నీ
లోకమునందు జీవునకు లోలతగాక స్వతంత్ర మున్నదే?

కవి తలవరులు తనశిరమును ఖండింపఁబోవునప్పుడొకపద్యమున వ్రాసి రాజునకంపఁగా నతఁ డది చదువుకొని కవిని క్షమించి, బిల్హణునికిని దనపుత్రికకును గల యన్యోన్యానురాగమును విచారించి, తనకూఁతు నాతనికిచ్చి వివాహము చేసెను.

మ. పొలుపొందన్ ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చుపగిదిన్ క్ష్మానాకముఖ్యంబుగాఁ
బొలుపొందన్ ద్విజరాజశేఖరునకున్ భూభృద్వతంసంబు ని
శ్చలభావోన్నతిఁ గన్య నిచ్చె సుమనస్సంతానము ల్మెచ్చఁగన్.

కేవుణారి_వేంకటార్యుఁడు.

ఇతఁడు శకుంతలాపరిణయమను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు పందవరీక వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; తిరుమల కొండయార్యపుత్రుఁడు. ఈతఁడు తన శకుంతలాపరిణయము నొకానొక రాజున కంకితము చేయనుద్దేశించియుండఁగా నొకకరణము విఘ్నమాచరించినట్టును, అందు చేతఁ

దనకృతిని వేంకటేశ్వరుని కంకిత మొనర్చినట్టును, కవి యీ క్రిందివాక్యములలో వ్రాసి కొని యున్నాడు—

వ. "ఆపూర్వపూర్వకవిసుపర్వపాన్యగ్రహంబునంబుణ్యగుణకథాశ్రవణకుతూహలిక బుధసభానుబంధం బగునొక్క ప్రబంధంబు సరసమనోనుబంధంబుగా నిర్మింపం బూనియున్న సమయంబున నతిప్రభావసంపన్నుం డగు కశ్చిత్ప్రభుండు.

శా. శ్రీవత్సాన్వయు రేవణూరికులజున్ శ్రీపాదరేణుప్రభా
సౌవర్ణ్యస్ఫుటకావ్యకల్పకకళన్ సంకీర్తనాచార్యపు
త్రీవంశోత్తము నందవైదికబుధాదిప్రోక్తవృత్తిస్వయం
భావున్ దిర్మల కొండయార్యసుతు శుంభద్వేంకటాభిఖ్యునిన్.

క. పిలువంబంచి యెదుర్కొని । మిలమిల నలఘుప్రభానమిద్ధాస్థాన
స్థలిఁ జాఁగిలిమ్రొక్కి పటీ । కలితసుఖాసీనుఁ జేసి కలకల నగుచున్.

చ. కనుఁగొని చండికాభిసుముఖప్రదనందవరాగ్రహారపా
వన ఘన పెద్దిభట్టకులవార్ధినిశాకర నీవు శ్రీనివా
సుని యలమేలుమంగకృపఁ జొక్కిన దిక్కరి వాంధ్రభూమిరా
డ్వినుతసభాస్థలీవననవీనపికంబవు కాకలీకృతిన్.

శా. సల్లాలిత్యభవత్కవిత్వపటిమాసందర్భవైదర్భికా
పల్లాపంబులు మామకీనసుకులస్వామీంద్ర కీలాద్రి రా
ణ్మల్లేశుండును మెచ్చ నొక్కకృతి నిర్మాణంబు గావింపుమా
మల్లీఫుల్లసుమోల్లసన్మధుఝరీమాధుర్యకౌదార్యతన్.

మ. అని హేమాంబరరత్నభూషణసుగంధాలంకృతుం జేసి స
ద్ఘనసారస్ఫుటవీటికాదు లొసఁగన్ గైకొంచు వాణీవధూ
వనజాతాంఘ్రిఘుఘులద్ఘులన్నటజ్జిహ్వాస్థానవాగ్గోస్తనీ
జనితానందమరందకందళదళీజంఘాలవేలాస్యుఁడై.

వ. అమ్మహాకవివరుండును దదీయవంశావతారనిర్ణయవర్ణనానుపూర్వంబుగాఁ దత్ప్రబంధబంధురానల్పకల్పనంబొనరించి తత్సముచితకృతికన్యాకరణంబునకు నవకరణంబుగా నుపకరణంబగు నొక్కకరణంబు కృతఘ్నుండై విఘ్నంబు చేసిన........శ్రీ వేంకటరమణునకు........దండప్రణామ పుష్పాంజలి ప్రపూర్ణకర సమర్పణంబుగా సమర్పించెద.

ఇంత చెప్పినవాఁడు కశ్చిత్ప్రభుండనక యాప్రభుఁ డెవ్వఁడో పేర్కొనియుండిన

పక్షమునఁ గవికాలనిర్ణయమున కనుకూలపడియుండునేమో! అయినను కవి తన శకుంతలాపరిణయమునందుఁ జేసిన యీ కవివర్ణనమునుబట్టి యితఁ డాధునికుఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది—

మ. పరఁగన్ భారతకల్పనారతులు శబ్దస్ఫూర్తి సంధింప ని
ర్భరవృత్తిన్ బరమేశపోతఘను లాలంకారము ల్గూర్పఁ జూ
పరు లైనట్టిపితామహాద్యులు నుతు ల్పాటింప నర్తించు నీ
సరసాంధ్రోక్తివధూటి కేను సుమస్స్రక్పూర్తి గావించెదన్.

ఈకవి నూఱు నూటయేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఇతఁడు శబ్దాలంకారములనిమిత్త మమితముగాఁ బాటుపడి గ్రంథమునందు వ్యాకరణదుష్టము లైన ప్రయోగముల ననేకములను జేసియున్నాఁడు. వసుచరిత్రములోని కల్పనలను బోలిన కల్పనల ననేకములఁజేసినను మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము శబ్దాలంకారభూయిష్ఠమయి హృద్యముగానున్నది. ఇతఁడు తాను రామచంద్రోపాఖ్యానమను మఱియొకగ్రంథము జేసినట్టు చెప్పుకొనెనుగాని యాగ్రంథము దొరకలేదు. ఈతని కవితారీతిని జూపుటకయి శకుంతలాపరిణయములోని కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. సింగము లెన్న వీరలకు సిద్ధముగా మొలబంటి మత్తమా
తంగశిరస్తటంబులు పదంపడి బొమ్ములబంటి యంచు సా
రంగచయంబు లెల్లను శరాసరిగా నెదిరింపలేక మా
వంగదపున్వ్యథూషణులవాలికమూపులకున్ భయంపడున్.—ఆ. ౧.

ఉ. శ్రేణులుగట్టి యానిజనశీర్షజటాచ్ఛట లుద్గమింప న
క్షీణవిరాగయోగములు చేదును బల్లవరాజకోటికిన్
స్థాణులకున్ సరాగగుణసారతరాంకురలబ్ధి గల్గు పూ
బోణులమేని వాసనలు పొల్లినమాత్రఁ దదాశ్రమంబునన్.—ఆ. ౨

ఉ. వారనిప్రేమ నేగి రటు వా రనిన్ విని మారుసద్దఫున్
వారువ మైనయక్కలికి వారువనంబునకున్ ఫలంబు ల
వ్వారిగఁ దేరఁగాఁ జనిరి వారిఁ గనుంగొను గారవంబునన్
మీ రరుదేరఁగాఁ దెలిసి మీఱరు నాఁటపత్తు రింతకున్.—ఆ. ౩.

పోచిరాజు-వీరన్న.

ఈకవి తాను కృష్ణార్జునసంవాదము, పంచకావ్యములు, విభూతి మాహాత్మ్యము, మార్కండేయచరితము, మనువంశపురాణము, ముక్తదేవుకథ, ఆనందలహరి, సౌందర్యలహరి, సుభాషితము, అను గ్రంథములను రచియించినట్లు భల్లాణచరిత్రమున నీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. పదునాలుగగు నేట మొదటఁ గృష్ణార్జునసంవాదము ప్రబంధసరణియయ్యెఁ
బదునెనిమిదగు నేటఁ బంచకావ్యము లాంధ్రపద్యకావ్యములుగాఁ బొడమిల్లె
నిరువదిరెండగు నేట విభూతిమాహాత్మ్యంబు ద్విపదకావ్యముగ నొప్పె
నిరువదేయాఱగు నేట మార్కండేయచరితంబు రచితమై సంఘటిల్లె
ముప్పదగు నేట మనువంశముఖ్యనృపపు। రాణము ప్రకల్పితంబయి ప్రకటమయ్యె
ముప్పదాఱగు నేట శ్రీముక్తదేవు। కథ కథితమయ్యె నాచేతఁ గౌశలమున.

గీ. సంస్కృతంబై శంకరాచార్యవిరచి। తంబు లానందలహరి సౌందర్యలహరి
భర్తృహరికృతమైన సుభాషితమును। శతకములుగాఁగ మత్ప్రకల్పితములయ్యె.

ఇందుఁ జెప్పఁబడినవానిలో నీపుస్తకముగాక మాకు మనువంశపురాణ మొక్కటి మాత్రము లభించినది. భల్లాణచరిత్రమును గవి బందరుపురములో నుండిన చిత్రకార (ముచ్చి) కులస్థుఁడయిన దాము మొగ్గన్న కంకితముచేసెను. బందరుపురమును చిత్రకారకులమును వర్ణించినపద్యముల రెంటి నిందుఁ బొందుపఱిచెదను.

సీ. శ్రీకంఠవైకుంఠసేవావికుంఠ వందారుమందిరము బందారుపురము
నిరతోత్సవైశ్వర్యనికరాభిభూత బృందారకపురము బందారుపురము
సంతతాయాత యాచకజనవ్రాత మందారభాసురము బందారుపురము
సకలవర్ణాశ్రమాచార సంపత్యమందారతిభరము బందారుపురము
శిల్పినర్తక వర్తక చిత్రకార। సూత్రకారాదివివిధవిచిత్రకృత్య
దానధర్మపరప్రజోత్కరచకోర। కారవిందారికరము బృందారపురము.

ఉ. ఆఫురి నుండ్రు దాముకులజాఢ్యులు మౌక్తికసంప్రదాయులు
దీపితకీర్తిలోలు రతిధిప్రియశీలురు శూలిపాదపూ
జాపరతంత్రమంత్రగుణశాలు లఘూటకీలు లర్థబో
ధోపకృతిస్వభావమతియుక్తులు చిత్రవిధానశక్తులున్.

మనువంశపురాణము బెజవాడ మల్లేశ్వరస్వామి కంకితము చేయఁబడినది. దీనికి ఖండకపాలాఖ్యానమని నామాంతరము. కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తండ్రి వీర

భద్రుఁడు; తల్లి మూర్తిమాంబ; నివాసస్థలము కృష్ణామండలములోని కొలకలూరు. ఇతఁడు కౌండిన్యగోత్రుఁడు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడయి యుండ వచ్చును. ఈతనికవనధోరణి యీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలిసికోవచ్చును—

భల్లాణచరిత్రము.

చ. కలువలసొంపు దాఁచె భుజగంబులు పుట్టల దూఱెఁ దారకా
వళి రుచి జాఱెఁ జక్రవలవంతలు దీఱెఁ జకోరకవ్రజం
బులసుఖ మాఱె దమ్ములకు మోదము లూఱె నిశాకరద్యుతుల్
వెలవెలఁబాఱెఁ దూర్పుదెస వెల్లడిగాఁ దెలవాఱె నయ్యెడన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఇంటికిఁ దోడితెచ్చి యువనీశ్వరుఁ డవ్విటరూపుఁ డైనను
క్రంటిని బీతసంగతునిగా నొనరించి సపర్యసల్పి నే
జంటకు మాఱుఁగాఁ దలఁచి జాజులు నించినసెజ్జఁ జేర్చి వా
ల్గంటినిజూచి పల్కెఁ గుతుకంబు మనంబునఁ దొంగలింపఁగన్.—ఆ. ౩.

మనువంశపురాణము.

మ. ఖల! దుష్టాత్మ! మనుప్రభూత! బుధధిక్కారంబుఁ గావించి తీ
విల నీయన్వయ మింతనుండి వసుధాధీశత్వోద్యుక్తమై
తిలఘూకవ్యవహారలక్షణముతో దీర్ఘాయుం బూని ని
ష్క్రళమై యుండెడుఁ గాత సర్వజనము ల్గర్హింప హైన్యంబునన్.—ఆ. ౨.

శా. భూనాథోత్తమ! మేదినీసురధనంబు ల్గోరఁగాఁగూడ దీ
ధేనూత్తంసము యజ్ఞకార్యమున కాద్యద్రవ్యమౌఁ గావునన్
దీనిం బట్టఁగరాదు మీ రఖిలధాత్రీపాలకుల్ ధర్మని
ష్ఠానైపుణ్యులు మీ రెఱుంగనికథాసంఘంబు బిలం గల్గునే—ఆ. ౪.

అయ్యలరాజు-నారాయణకవి.

ఈకవి హంసవింశతికథల నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. హంసవింశతియందు కట్టమతమును రచియించినకవు లీపద్యమునఁ జేర్కొనఁబడియున్నారు—

ఉ. అయ్యలరాజుఁ దిప్పసచివాగ్రణిఁ బర్వతరాజు రామభ
ద్రయ్యను భాస్కరాగ్రణిఁ బ్రధానవరుం డగుకొండధీరునిన్

తద్వ్యానం దిమ్మయప్రభుని సత్కవితారచనాధుర్య వైనమా
యయ్యలరాజువంశజుల నానేకవీంద్రుల సన్నుతించెదన్.

౧౬౫౯ వ సంవత్సరమునందుండిన కవులను పేర్కొనియుండుటచేత నితఁడా కాలమునకుఁ దరువాత నుండినవాఁ డనుట స్పష్టము. ఇతఁ డిప్పటికి నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట ౧౭౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండియుండును. పైపద్యమునఁ బేర్కొనఁబడిన యయ్యలరాజవంశజు లయినకవులలోఁ బ్యాతరాజును గొండయ్యయుఁ దిమ్మయ్యయుఁ జేసినగ్రంథము లేవియో తెలియరావు. ఈకవితండ్రి సూరనార్యుఁడు; తల్లి కొండమాంబ; గోత్రము కౌండిన్యసగోత్రము. ఈతనికవిత్వములో లక్షణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగము లనేకములు గలవుగాని మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము ప్రౌఢము రసవంత మయినదిగా నున్నది. ఈపుస్తకమునం దన్యదేశ్యము లనేకములు వాడఁబడియున్నవి. ఈతఁ డాయాజాతులవారిని వర్ణింపవలసివచ్చినప్పుడు మిక్కిలి కష్టపడి వారివారియుచితము లయిన యుపకరణాదులనామముల నన్నిటిని సంగ్రహించి వివరించియున్నాఁడు. ఈకథయొక్క ముఖ్యోద్దేశము

ఉ. మున్నలరావణాదులు సముద్ధతి సాధ్వులఁ గోరి యేమిసౌ
ఖ్యోన్నతిఁ జెందిరట్లగుట నవ్వ జనావళు లన్యకాంతలన్
బన్నఁగఁ గోరరాదు కడుఁబాతక మంచుఁ దలంచి యింతిపై
నున్నమనంబు ద్రిక్కొని యథోచితపద్ధతి నుండె భూవరా.

అన్నట్లొకపురుషునిమనస్సు నన్యకాంతనుండి విముఖము చేయుటయే యయినను, పుస్తకమునిండ నంతయు బొంకాడి తప్పించుకొన్న యుపాయములే వర్ణింపఁబడి యుండుటచేత నిది దుర్నీతిబోధకమయి నీతిపరులకుఁ బఠనయోగ్యము కానిదయి యున్నది. ఈపుస్తకమునుండి కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. పన్నీట న్నయనంబు లొత్తెఁ దనువుం బాటీరపంకంబుతోఁ
జెన్నారం బదనిచ్చి గీటి సిగ వేసెం దాయెతుల్ గట్టె జీన్
సొన్నాపట్టెరుమాలు గట్టె జలతార్చుట్టంచు డాల్మించు మేల్
మిన్నా సన్నపుదుప్పటంబు దగహాళిం గప్పె సొంపారఁగన్.—ఆ. ౧.

చ. కమటము కట్లసంచి యొరగల్లును గత్తెర సుత్తె చీరముల్
ధమనియుఁ గ్రావణంబు మొలత్రాసును బట్టెడ నీరుకారు కా
ణము పటకారు మూస బలునాణెపరీక్షలమచ్చు వాదిగా
నమరఁగ భద్రకారకసమాహ్వయుఁ డొక్కరుఁ డుండునప్పురిన్.—ఆ. ౨.

శా. పున్నాగంబుకు గెల్పుఁ జాలు రుచిరాంభోజాస్య వేణీరుచుల్
పున్నాగంబును నవ్వనోపు నెఱయన్ లోలాక్షి యానంబులుం
బున్నాగంబును గేరుమీఱి మెఱయుం బూఁబోఁడినూగారుడాల్
పున్నాగంబును మించు నాభిచెలువంబున్ సారెవర్ణింపఁగన్.—ఆ. ౩.

మ. చతురోపాయసమగ్రుఁ డప్రతికళాచాతుర్యధుర్యుండు వి
శ్రుతకార్యజ్ఞుఁడు రాజనీతిపదదక్షుం డింగితజ్ఞానుఁ డ
ద్భుతశక్తిత్రయపారగుండు గుణసంపూర్ణప్రభావుండు సం
తతభూపాదరణీయుఁ డొక్కరుఁ డమాత్యశ్రేష్ఠుఁ డుండుం బురిన్.—ఆ. ౪.

వేణుతుర్ల వడ్డికవి.

ఇతఁడు శృంగారరసాలవాల మను పేరుగల మూఁడాశ్వాసముల యలంకారశాస్త్రమును రచియించెను. ఇతఁడు ప్రథమశాఖ బ్రాహ్మణుఁ డయినట్టును రామభక్తుఁ డయినట్టును శృంగారరసాలవాలములోని యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

ఉ. శ్రీరఘువీరభక్తిరససింధువిహారుఁడ శుక్లయాజుషా
చారుఁడ దేశికాంఘ్రిపరిచారుఁడ నే వెణుతుర్లవంశవి
స్తారుఁడ వడ్డినామకవిసత్తముఁడన్ రఘువర్యు పేర శృం
గారరసాలవాల మను కావ్య మొనర్తు జగద్ధితంబుగన్.

ఈకవి కౌండిన్యసగోత్రుఁడు; వేంగనార్యపౌత్రుఁడు; మంగళగిరిపుత్రుఁడు. ఇతని కాలమేమో తెలియరాలేదు గాని కవిత్వము రసవంత మయినదిగాఁ గనుపట్టుచున్నది. శృంగారరసాలవాలములోని పద్యము లొకరెంటి నిందుఁ జూపుచున్నాను—

ఉ. కుందనమున్ హసింపఁగలకోమలికోమలదేహవల్లికిఁ
గందళితంబులయ్యె సితకాంతులు సంతత మస్తుకుండు నిం
పొంద మనంబులోన నిడియున్న మనోభవుఁ డందు నాతనిన్
గ్రందుగ నేయుపుష్పశరగాఢరుచుల్ వెలయిందోఁచెనో యనన్.—ఆ. ౧

ఉ. ఆసలు బాసలిచ్చి కపటాత్మసఖుల్ పొదరిల్లు చేరఁగాఁ
దీసిన నందు నిందుముఖి తెల్లమిగా హరి లేమిఁ జూచి వి
శ్వాసములేనిత న్మరలివచ్చునెడన్ మరలింప దచ్చటన్
భాసిలు చంచరీకములబారు గనుంగొను దృష్టి సొంపునన్.—ఆ. ౩.

కొత్తలంక-మృత్యుంజయుఁడు.

ఈకవి బృహన్నారదీయము, ధరాత్మజాపరిణయము, నిరోష్ఠ్యనలచరిత్ర, అను పద్యకావ్యములను రచియించెను. ఇతఁడు శివబ్రాహ్మణుఁడు. శివాలయములలో నర్చకులుగానుండెడి యీతెగబ్రాహ్మణుల నీప్రాంతములయందు శివలవాండ్రని వాడుదురు. ఈతని నివాసస్థలము గోదావరీమండలములోఁ గౌశికీతీరమందున్న కొమరగిరి గ్రామము. ఈకవి బోధాయనసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; విశ్వనాథపుత్రుఁడు. ఈతఁ డించుమించుగా నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతని మునిమనుమ లిప్పటికిని గోడి యను గ్రామములో జీవించియున్నట్టు వినుచున్నాము. ఈతని కవిత్వము హృద్యమయి సలక్షణముగా నుండును. ఇతఁడు రచియించిన పుస్తకములలో బృహన్నారదీయపురాణ మాఱాశ్వాసముల గ్రంథము; ధరాత్మజాపరిణయము నాలుగాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యము; నిరోష్ఠ్య నలచరిత్ర మైదాశ్వాసముల చిత్రకావ్యము. ఈకావ్యములలో ధరాత్మజాపరిణయమును కవి తన కాశ్రయుఁడైన యల్లూరి యప్పలరాజను క్షత్రియునకు రచియించిన ట్లవతారికలోఁ

ఉ. ఎల్లజగంబులం గరుణ నేలెడువేలుపు నిందిరామనో
వల్లభు నాశ్రయించి యనవద్యతదీయకృపావిభూతి భూ
వల్లభసత్సభావిబుధవర్ణ్యకవిత్వనిరూఢిఁ గన్న శ్రీ
యల్లురివంశసంభవుఁడ నప్పనృపాలక నామధేయుఁడన్.

ఇత్యాదిపద్యములచేఁ జెప్పినను, ఆశ్వాసాంత గద్యమునఁ దనపేరే వేసికొనియున్నాఁడు. ఈప్రాంతములయందలి క్షత్రియులు సామాన్యముగాఁ దాము మాధవవర్మసంతతివార మని చెప్పుకొనునట్లే యీయల్లూరివారును మాధవవర్మసంతతివారే యయినట్లు ధరాత్మజాపరిణయమునందు వంశకర్తగా మాధవవర్మ యిట్లు వర్ణింపఁబడెను—

ఉ. మాధవవర్మ నాఁగ నొకమానవభర్త జనించి విస్ఫుర
ద్బోధసమగ్రుఁడై కనకదుర్గను శ్రీజయవాటికాపురీ
సౌధవిహారిణిం గొలిచి చక్కఁగఁ దత్కరుణారసంబుచే
నీధర హేమవృష్టిఁ గురియించె నతిస్థిరకీర్తి మీఱఁగన్.

కవినిగూర్చి వ్రాయఁదగిన విశేషము లంతగాఁ దెలియనందున, పూర్వోక్తగ్రంథముల నుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి విరమించుచున్నాము—

బృహన్నారదీయము.

చ. హృదయమున న్వివేక మొకయించుక లేనిదురాత్మునింటిసం
పదలు శరన్నదీజలముభంగి నశించు ననూయ యాత్మలోఁ
బొదలినవానిసంపదలు పోఁడిమి దక్కును మారుతంబుతోఁ
గదియుతుషారలంబు క్రియఁ గంజభవాత్మజ యాలకింపవే.— అ. ౧.

ఉ. ధ్యానవిహీనుఁ డయ్యు ననయంబు జితేంద్రియవర్గుఁ డయ్యెనా
యానరుఁ డెన్నఁడుం జెడనియట్టిపదంబున నుండు నిశ్చల
ధ్యానసమేతుఁ డింద్రియజయం బొకయించుక లేకయున్నఁ ద
ద్ధ్యానము నిష్ఫలం బగు నతండును మూఢుఁ డనం బ్రవర్తిలున్.— అ. ౪.

ధరాత్మజాపరిణయము.

ఉ. అనఘు వసిష్ఠముఖ్యముని ముఖు లవ్విబుధౌఘముఁ గూడి యమ్మహా
వనిపభుఁ బూర్ణభూతిభవు వర్ణితతేజునిఁ జూచు వేడుకం
జని విలసిల్లుతద్విపులసంజనితప్రమదాన్వితాధికా
ననసుషమం గనుంగొని మనంబున నుబ్బుచుఁ బల్కి రీగతిన్.— అ. ౧.

ఉ. ఆగ్రహబుద్ధిచేత విపయంబు లశేషముగాజయించి లో
కాగ్రియబాహుశౌర్యగతి యాగవిహింసకుఁడై తనర్చు న
య్యుగ్రునిమీఁద శాతశర మొక్కటి వేయఁగ నమ్మతింపుమా
నిగ్రహభూతవైరిగణ నీదగు పట్టపుకార్యసిద్ధికిన్.— అ. 3.

ఉ. అచ్చట నచ్చట న్వెలయునచ్చపుఁబచ్చలతోరణంబులన్
రచ్చల హెచ్చులైననెలరాలయరంగులరంగుల న్సదా
లచ్చికి నాటపట్టయినలచ్చనము ల్పరికించి చూచుచో
నొచ్చెము లేనియచ్చెరువు నొందఁగఁజేసెఁ బురంబువారికిన్.— అ. ౪.

నిరోష్ఠ్య నలచరిత్ర.

ఉ. అల్లలితాంగి చంచలకటాక్షనిశాతశరాళి నేయఁ గాఁ
గల్లరి యైనచిత్తజుని గాసిఁ దలంకితిఁ గ్రాసగీతి సం
ధిల్లఁగఁ గీరసంతతికి దీనత గాంచితి రాకరాకశే
జల్లని తల్లడిల్లితిని జల్లనిగాలికి సంచలించితిన్.— అ. ౧.

ఉ. చంచలరీతిగా నధికచంచలతం గనినట్టియిందిరా
చంచలనేత్ర నెల్లెడ నచంచలఁగా నెడఁదం దలంచి యా

చించినయర్థిరాజి నిరసించినదుర్గతికీర్తికాంత చి
త్రించిన నక్కటా తగినవిష్కృతి కల్గఁగనేరదే కదా.—ఆ. ౩.

చ. అలిగినయత్తటిం గళుఁక నందక సారదయానిరీక్షచే
నలరఁగఁ జేసిన త్రతి సహంకృతిఁ జెందక ధాత్రిరీతి ని
శ్చలత నిజేశసన్నిధిని సంతతహర్షనిశాంతచిత్తయై
చెలఁగెడికన్య ధన్యగతిచే నలరాజడి సారసాననా.—ఆ. ౫.

అంతర్వేది నృసింహస్వామి కంకితము చేయఁబడిన యీనిరోష్ఠ్యనలచరిత్రము కొన్ని వ్రాఁతప్రతులలో

"ఇది శ్రీమద్భవానీశ్వర శాశ్వత కృపాపాత్ర కొత్తలంక విశ్వనాథపండిత పుత్ర సకలసుకవి జనానుగ్రహసహాయ మృత్యుంజయనామధేయప్రణీతంబైన నలరాజచరిత్రము"

అను గద్యమునకు మాఱుగా

"ఇది శ్రీమదంతర్వేది లక్ష్మీనృసింహస్వామి చరణారవిందైక రుద్రరాజాన్వయాభరణ ధనంజయగోత్రపవిత్ర కూనన్నపాలపుత్ర నిరర్గళ కవితావిలాస సంతోషితాశేష విద్వత్కవిరాజ తిరుమలరాజ ప్రణీతంబైన నలరాజచరిత్రము"

అను గద్యము కానఁబడుచున్నది. మృత్యుంజయకవి యీగ్రంథముయొక్క కర్తృత్వమును ధనస్వీకారకారణముచేత రుద్రరాజు తిరుమలరాజునం దారోపించి యుండును.

తిరుమల బుక్కపట్టణపు-వేంకటాచార్యుఁడు.

ధరాత్మజాపరిణయ మనుపేర మృత్యుంజయకవి రచించిన ప్రబంధమువంటి దానినే యీకవి "అచలాత్మజాపరిణయము" అను నామము గల మూఁడాశ్వాసముల ద్వ్యర్థిప్రబంధ మొకదానిని రచియించియున్నాఁడు. ధరాత్మజాపరిణయమునకంటె నచలాత్మజాపరిణయము ప్రౌఢతరముగా నున్నది. ఈగ్రంథకర్త మిక్కిలి సమర్థుఁడు. ఇతఁ డాశ్వాసాంత గద్యమునందుఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

"ఇది సర్వతంత్ర స్వతంత్రసకల భాషావిశేష కవితాధురంధర ప్రతినవప్రబంధ పరమేశ్వర శ్లేషయమక చక్రవర్తి బిరుదాంక తిరుమల బుక్కపట్టణ శ్రీనివాస తాతాచార్యతనయ శ్రీమదణ్ణయాచార్య దీక్షితసుత పితృవ్య శ్రీనివాసాచార్య కృపాకటాక్షలబ్ధ సకలపాండిత్య తర్కాలంకార వాగీశ్వర బిరుదాంక వేంకటాచార్య ప్రణీతంబైన యచలాత్మజాపరిణయము."

ఇవైష్ణవకవిగ్రామణి యేకాలపువాఁడో తెలియరాలేదుగాని యిక్కవి యాధునికుఁడు కాఁడని తోఁచుచున్నది. అచలాత్మజా పరిణయములోని రెండుపద్యము లిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. చల్లనివాఁడు పాదములచాయలఁ జేరిన నెల్లవారికిన్
గొల్లలు గాఁగ నూర్పులఁ గొబ్బున హంసకకంకణంబులున్
జల్లెడువాఁడు వాహినులసంఘటనం బ్రతికూలవర్తన
క్షుల్లకభూమిభృత్కులముఁ గ్రుంగఁగఁ జేయునతండు మేదినిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. రాజకుమారశేఖరుఁడు రమ్యత నంపెను స్వసోదరున్
రాజిల నార్యసంగతి ననంతసుఖాశ్రయ మంచు నెంచుచున్
దాఁ జనుదెంచెఁ దాపసహితస్థితి నవ్వల నివ్వల న్వనీ
రాజుల నుల్లసిల్లు మృగరాజులు తన్నని విస్మయంపడన్.—ఆ. 3.

కటికనేని-రామయకవి.

కువలయానందమని సాధారణముగా వాడఁబడెడి యలంకారశాస్త్రమును కువలయానందప్రకాశ మను పేరితోఁ దెనిఁగించిన యీకవి చెఱుకునూళ్ళగోత్రుఁడు; నూరనకును బుచ్చమకును బుత్రుఁడు. కవి తనది పద్మనాయకకుల మగుట యీక్రిందిపద్యముచే నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. సకలజగజ్జనస్వర్గసోపానోర్మిగంగ యెచ్చట సీధుగతి జనించె
పతిశాపజాశ్మతాపతితసతీశుద్ధభావకృద్రజ మెందుఁ బరిఢవిల్లె
సనకాదినిఖిల సన్మునిమనఃప్రకరము ల్మధుకరంబులమాడ్కి మలయు నెచట
బలిబంధనోత్క్షేపకలితాబ్జజాండగోళములు కేసరాభ నెచ్చోటఁ గనియె
నట్టినారాయణాంఘ్రిపద్మాంతరమునఁ, బుట్టెఁ బట్టికులంబులఁ బూర్ణమహిమ
నాయకత్వముఁ గనుటచే నవ్యగరిమఁ। బ్రకట మయ్యెను పద్మనాయకకులంబు.

ఈకవికాలమేదో యెక్కడనుండినవాఁడో తెలియరాలేదు. అతఁడు నాలు నూటయేఁబదియేండ్లక్రిందట నుండియుండవచ్చును.

గీ. సరసుఁడకలంకవంశాబ్ధిచంద్రుఁడనఘుఁ। డైనరంగార్యవర్యసాహాయ్యమునను
గువలయానందమిలను దెన్గునరచింపఁ। గడఁగితిని దుష్కరంబైనకార్యమునకు.

అను పద్యమునందుఁ గవి తా నీగ్రంథమును రంగార్యుని తోడ్పాటుచేత రచించినట్లు

చెప్పుకొనియున్నాఁడు. కవిత్వనైపుణి తెలియుటకయి కువలయానందప్రకాశము యొక్క మూడుఘట్టముల నుండియు మూఁడుపద్యము లిందుక్రింద నుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. అబలల యందుఁ గాంచనమునందు భ్రమ న్విధి కల్గఁజేసె నా
యబలలయందుఁ గాంచనమునందును భ్రాంతి దొలంగి నిష్ఠచేఁ
బ్రబలినవాఁడు చూడఁగ నరాకృతిఁ దాల్చి చెలంగుచున్నయ
న్నిబిడపరాక్రమక్రమవినిద్రుఁడు కేవలరుద్రుఁడే ధరన్. — ఘ. ౧.

చ. ధనికులమోము గన్గొనవు దబ్బఱ లాడవు వారిగర్వదు
ర్వినయవచస్తతు ల్వినవు వేమఱు వారల డాయఁబోవు క్ర
న్ననఁ దినెదు పచ్చ నూతనతృణంబుల నిద్దురరాఁగ నిద్దురం
గొనియెద వెందు నేమి వ్రతగోష్ఠిని జల్పితొ తెల్పు మేణమా — ఘ. ౨.

చ. ధృతిని మధువ్రతంబులు నిజేష్టమధుప్రదమైన పద్మసం
తతి ముకుళింపఁజేసె వెసఁ దానితఁ డంచుఁ దలంచి పంకజా
హితతతిబింబమున్ బలిమి నేర్చి వశింగ దునాక్రమించి యం
చితముగ మేన నంకమును చేసె నిజం బిది యెన్నిభంగులన్ — ఘ. ౩.

కొండమడుగు-పురుషోత్తమకవి.

ఈకవి సానందగణేశ్వర మను మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచించెను. పుస్తకము డిబగుంట వీరేశ్వరస్వామి కంకితము చేయఁబడినను, కవి తనగ్రంథమును కుంజేటి బుచ్చయ్య యను కోమటియొక్క ప్రార్థనమీఁద రచియించి యందుఁ గోమటు 3
నీవిధముగా వర్ణించెను—

శా. సాలంకాయనమౌని పూర్వమున భాస్వద్దివ్యతేజోధనం
డాలీలాధివంశసంభవులలో నత్యుజ్జ్వలోదారవా
గ్గాలు ర్సత్యధనుల్ కుబేరసదృశుల్ సౌభాగ్యభాగ్యోదయుల్
మే లింపొందినవైశ్యవర్ధనులు గాంభీర్యామితౌదార్యులున్.

కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; గిరియప్పనందనుఁడు. కవి తన కయ్యలూరు మొదలయిన యగ్రహారము లుండినట్టు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈతని కాలము సరిగా తెలియదు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండును. సానందగణేశ్వరములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. ఇంటికి నేగుదెంచి తనయుంటిని గాంచి ప్రపంచవృత్తి నె
గొంటకుఁ బొంచి రత్నరుచికుండలమండితగండ యైనవా
ల్గంటికి శంభుఁ డిచ్చినవరంబు కరం బనురక్తిఁ దెల్పి యా
గ్గొంటి భయంబుఁ దక్క మికఁ గోమలి కాముకలీల నేలెదన్. — ఆ. ౧.

ఉ. మానవు లెట్టులం గడిమి మ్రింగుచు గాలములందు డిందు నెం
దేని పరాంగనారతికి దీకొని యే మిటు లైతి మింతె కా
దా నలినాయతేక్షణల యభ్రపుగుబ్బల గోరు లుంచఁగా
సోఁగ నల్లవా రినుపనూదుల గ్రుచ్చిరి మచ్చరంబునన్. — ఆ. 3.

నాగులూరి - శేషనారాధ్యుఁడు.

ఈకవి శ్రీపర్వతపురాణమనెడి యాఱాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఈపుస్తకమునకు శ్రీశైలమాహాత్మ్యమని నామాంతరము గలదు. ఇతఁడు గ్రంథాదిని తెలుఁగు నిట్లు పొగడియున్నాఁడు—

చ. జనని సమస్తభాషలకు సంస్కృతభాష ధరాతలంబునన్
ఘనలలితార్థగౌరవవికాసి తెలుం గభిరమ్యసంతకున్
గనుఁగొనఁ జూతబీజమునకంటెను గోమలపత్రపుష్పశో
భనమృదుపల్లవాభినవబాలరసాలము సొంపు నింపదే.

ఆధునికుఁడే యయినను గవి యేకాలమునం దుండినవాఁడో సరిగా తెలియదు. ఇతఁడు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఈతనికవిత్వము సరసమయినది. శైలిని జూపుటకయి శ్రీపర్వతపురాణమునుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. శ్రీనగకంధరంబున వసించి చరించుపుళిందబృందముల్
భూనుతభోగమోక్షములఁ బొందఁగఁ జూచి నిలింపసంఘముల్
శ్రీనిలయాభిరామ మగుశ్రీగిరిమీఁదఁ జరింతు రిట్ల య
మ్మానితనాకసౌఖ్యమహిమంబుల నెల్లఁ దృణీకరింపుచున్. — ఆ. 3.

శా. పాటింపందగు ముజ్జగంబులఁ బురప్రత్యర్థి జూటాటవీ
కోటీకోటరపావనామరధునీఘూర్ణోత్తరంగావళీ
వ్యాటీకాయుతవేణికానికరసమ్యక్పుణ్యతోయచ్ఛటా
చాటుత్వంబు వహించు శ్రీనగము పైఁ జంచజ్జలశ్రేణికల్. — ఆ. ౯.

పీసెను-లక్ష్మీపతి.

ఇతఁడభిమన్యు పరిణయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు సృష్టికరణవంశజాతుఁడు. పీసెను కృష్ణరాజునకును రంగమాంబకును జనియించినవాఁడు. ఇతఁ డభిమన్యుపరిణయములోఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పికొనుచున్నాఁడు—

ఉ. మాగధవంశసంభవుఁడ మానితపీసెకులావతంసుఁడన్
భోగవిడౌజుఁ డార్యజనపూజిత వేంకటకృష్ణరాజుకున్
బాగుగ రంగమాంబకును నారసపుత్రుఁడ లక్ష్మణాఖ్యుఁడన్
శ్రీగలుగన్ రచించెదను నే నభిమన్యుచరిత్ర వేడుకన్.

ఇతఁ డెప్పు డెక్కడనున్నవాఁడో తెలియరాలేదు. దాదాపుగా నితఁడు నూఱు సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడయి యుండును. ఈతనికవిత్వ మంత మంచిది కాదు. అందు ఛందోవ్యాకరణదోషము లనేకములు కానఁబడుచున్నవి. అభిమన్యుపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పన్నినవీరయోధులను బాహుబలంబున నగ్గుసేయు సం
పన్నుఁడ వార్యసన్నుతుఁడవు పాండవపౌత్రుఁడ నైననిన్నునున్
జిన్నెల పిన్నలు న్నరులుఁ జెన్నుగఁ గూర్పను సేరనట్టియా
కన్నియ లెట్లు నీమనసు కాంతుఁ గరంగఁగఁ జేయువారలో.—ఆ. ౧

ఉ. నారదమౌనిమాట మది నమ్మితి నేఁడది కానిచందమై
దూరము నాటి కానఁబడెఁ దూర్యకవాదులఁ జుట్టుపక్కముల్
వారును నీ రెదురొగ్గనుచు వచ్చుట కియ్యది వేళ పోవుచు
న్నారిక విఘ్నము ల్గలవె నన్నిట దైవము మోసపుచ్చెనే.—ఆ. ౪.

వేమనారాధ్యుల-సంగమేశ్వరారాధ్యుఁడు.

శైవుఁడయిన యీకవి యహల్యాసంక్రందనవిలాసమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఒక యెత్తుగీతములో

గీ. అట్టిసాహసవిక్రమారూఢుఁడైన। వానిరెడ్డ్యన్వయాంభోధివరవిధుండు
చంద్రమౌళిక్షమాపాలజనవిభుండు। కొలువుదీరె మహోత్సవాతంతరగతిమ.

ఆ కవి వానిరెడ్డి చంద్రమౌళి ప్రభువు తన్నుఁ బిలిపించి వేఁడఁగా తా నహల్యాసంక్రం

దనవిలాసము నారాజమౌళి కంకితము చేసినట్లు చెప్పెను. ఈవాసిరెడ్డిచంద్రమౌళి కృష్ణామండలములోని యమరావతీపురమును బరిపాలించిన కమ్మవంశజుఁడు. ఇతఁడు సుప్రసిద్ధుఁడయిన వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయుని సోదరపుత్రుఁడు. ఈకవి కవిత్వము ప్రౌఢమయినది కాని యిందు వ్యాకరణదుష్టములైన ప్రయోగము లనేకములు కానఁ బడుచున్నవి. ఈగ్రంథము నూఱుసంవత్సరములక్రిందట రచియింపఁ బడినది. అహల్యాసంక్రందనవిలాసమునుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. పరకాంతారతిదోష మంచు మది సంభావింపఁడో యన్య లె
వ్వరు గన్నం దను నిందసేతు రనుభావం బెంతయుం బూనఁడో
నరుఁ డొక్కింత యెఱింగనేని సిలుగు ల్వాటిల్లునం చెన్నఁడో
పరమామోద మెకాని యింద్రునకుఁ బాపభ్రాంతి లే దేమియున్.—ఆ. 3.

చ. సరసా! నిన్నువంటి నెఱజాణలు పుట్టరె? వార లెల్ల నీ
కరణిఁ దలంతురే? చిరంతకార్యము లిచ్చటఁ జెల్లునే? యయో
పరమపతివ్రతైనమునిభామినితో నెకసక్కె మేమి? నీ
గరిమము గానవచ్చె నిఁక దద్దరో వినరో బుధాగ్రణుల్.—ఆ. 4.

ములపాక-బుచ్చన్నశాస్త్రి *

ఈకవి వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమను పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు కోనసీమ ద్రావిడబ్రాహ్మణుఁడు. ఈబ్రాహ్మణులనే యారామద్రావిడు లనియు, పేరూరి యఱవ లనియు, వాడుదురు. వీరు మొట్టమొదట నఱవవారే యయినను చిరకాలము క్రిందటనే యీయాంధ్రదేశమునకు వచ్చి తోఁట దొడ్లను సంపాదించి యిచ్చటనే నిలిచిపోయినవారగుటచే నఱవభాషను మఱచిపోయి యించుమించుగాఁ దెనుఁగు భాషనే స్వభాషనుగాఁ జేసికొనియున్నారు. వీరు తెనఁగున గ్రంథరచన చేయుటయే యీవిషయమును దెలుపుచున్నది. ఈకవి కోదండరాముని పుత్రుఁడు; భార్గవ గోత్రుఁడు; గుండ్లూరియం దుండినవాఁడు. ఇతఁడు తనపూర్వులను గూర్చియు, తన్నుఁ గూర్చియు, వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమున నిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

సీ. అనుపమకోనసీమాభిదాన ద్రావిడాన్వయంబునను విఖ్యాతిమీఱ
ములపాకవా రనుముఖ్యాన్వవాయులు కాశ్యప భార్గవ కౌశి కాత్రి
గోత్రజు ల్గల రందు గురుతరభార్గవగోత్ర సంజాతుఁడై కోమరుమీఱ
వేంకటపతి యాని కుంకుమమీఱ వెంగాంబికయందు సుబ్బాభిధాన

విబుధవరుఁ డుద్భవించె నవ్విమలమతికి। బుచ్చమాంబికయందు సంపూర్ణచంద్ర
మండలముకీర్తి సత్కళామండనుండు। రహిఁ జనించెను గోదండరామవిభుఁడు.

* * * * * *

సీ. మట్లవంశోద్భవక్ష్మాపాలపాలిత గుఁడ్లూరిపురి నుండు గురుయశుండ
నాంధ్రగీర్వాణభాషాష్టభాషాకవిత్వాభి నిర్మాణమహత్త్వవిదుఁడఁ
గాశికావిశ్వేశకరుణాకటాక్షాభిభాషితబహుళప్రబంధచయుఁడ
హితనాటకాంతసాహిత్యనిత్యాభ్యస్తసకలపురాణార్థసారవిదుఁడ
సాంద్రములపాక విద్వత్కవీంద్రవంశ। వార్ధిచంద్రుండ సర్వసర్వంసహాభి
విశ్రుత సుకవికులగోత్రపవులపక్ష। శాతపవియైన బుచ్చనశాస్త్రికవిని.

ఇతనికాలము తెలియదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరముల పయివాఁ డయియుండును. వేంకటేశ్వరమాహాత్మ్యమునుండి మఱి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. సంగతిమీఱ మీచరణసారస మందు జనించినట్టి యా
గంగకు దక్షిణంబున నగాధతరం బగుదక్షిణాబ్ధికిన్
రంగగు నుత్తరంపుదెస రాజిలుపూర్వసముద్రపశ్చిమా
శం గన నొక్కచో నమరు సారతరోన్నతదండకాటవిన్.— అ. ౧.

చ. గిరిజయు నీవు నెల్లప్పుడుఁ గిన్నర పన్నగ సిద్ధ సాధ్య భూ
సుర నరసంఘము ల్గొలువ సొంపు దలిర్పఁగఁ జేరి యీసరో
వరతటసీమనుండుఁ డభివర్ణన కెక్కు భవత్స్వమాఖ్య ని
గ్గరియ సరోవరంబు నన గేవలమోదముతో హరుం డనున్.— అ. ౧.

పాలవేకరి_కదిరీపతి.

ఈకవి శుకసప్తతియను కావ్యమును రచియించెను. ఈతని కవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది కాని పుస్తకమంతయు దొరకలేదు. దొరకిన రెండాశ్వాసములను బట్టి చూడఁగా నితఁడు ప్రౌఢకవి యగుటకు సందేహ మగపడదు. "ఇది శ్రీమత్కదిరీ నృసింహ కరుణాకటాక్ష వీక్షణ సమాగత కవితాధార పాలవేకరికుల కలశాంభోనిధి సుధాకర తాడిగోళ్ళ కరియమాణిక్య నృపహర్యక్షపౌత్ర పవిత్రచరిత్ర కదిరిధరా మండలాఖండల పుత్ర విద్వత్కవిరక్షానుసంధాయక కదిరీపతినాయక ప్రణీతంబైన" ఇత్యాది గద్యమునుబట్టి చూడఁగా కవి నాయకకులుఁడయినట్టును, కరియ

మాణిక్యనృపపౌత్రుఁ డయినట్టును కదిరిరాజపుత్రుఁ డయినట్టును దెలియవచ్చుచున్నది. కప నెల్లూరిమండలములోనివాఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీరామాంకితము చేసెను. ఈతనికాల మేదో తెలియరాలేదు గాని యితఁ డాధునికుఁ డగుటకు సందేహములేదు. శుకసప్తతినుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. అలజయకేతనుండు రుచిరాంగతిరస్కృతమీనకేతనుం
దెలిమి మదిం దలిర్ప దయ నేలికయుం దలిదండ్రు లయ్యెడన్
దలఁచినకార్యభాగ ముచితజ్ఞులచే విని నీతికార్యవ
ర్తు లగునియోగిపుంగవులతోడ రహస్య మొనర్చి యిట్లనున్.—ఆ. ౧.

మ. అక్కట దోసతోఁట యిదియైనఁ దదీయఫలంబు లమ్మి యీ
డొక్కయు సాకఁ గోరితిఁ గదన్న దురేఖని వచ్చి యెవ్వరో
మక్కువలేక నాకడుపుమంటయుఁ బుచ్చుకొనంగఁ బూని యీ
చక్కరవంటిపండ్లు తినసాగిరటంచుఁ గృశించు నెంతయున్.

మాధవమంత్రి.

ఇతఁడు భగవద్గీతలను నాలుగాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఇతఁడు గోదావరీమండలములోని నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. గిరిమనమంత్రి పుత్రుఁడు; కిడాంబి వేంకటాచార్యుల శిష్యుఁడు. ఈతని గ్రంథమునందు లక్షణవిరుద్ధములైన ప్రయోగము లనేకములు గానఁబడుచున్నవి. అయిన నితఁడు తనగ్రంథమునందు దత్తో పండితవిరచితమయిన భగవద్గీతలలోకంటె వృత్తముల నధికముగా వేసియున్నాఁడు. ఇతఁడు తనకృతిని భద్రాద్రిరాముని కంకితము చేసెను. ఈతని పుస్తకమునుండి రెండు మూడు పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

మ. ధరఁ బాలిశ్యక లోభకాంక్షయుతుఁడై ధాత్రీశుల న్మిత్రులన్
గురురాజీకృతఁ జంపఁగాఁ దలఁచి తాఁ గ్రూరాత్ముఁడై యున్నచోఁ
బౌరిగొన్నన్ దురితంబు చెందు టిది మీపొత్తోల్ల నాకేల య
స్థిర మీకాయము దీనికై కులజులం ద్రెళ్ళింపఁగాఁ బాడియే?—ఆ. ౧.

శా. విద్వన్ముఖ్యుఁడు కర్మపుంజములు తా నధ్యుక్తమార్గంబుచే
మద్వాక్యంబులరీతి సల్పుచును శాస్త్రం గాంచి యవ్వేళలన్
హృద్వాసంబున మోహ ముప్పతిల వర్తించు న్మనుత్వాది రా
గద్వేషంబులు లేక యోగి సమతన్ గంభీరుఁడై ఫల్గునా.—ఆ. ౨.

చ. పరుల నతింపఁ జాలు నని పల్మఱుఁ జిత్తములం దలంచి సు
స్థిర మగుబుద్ధి లేక ఫలసిద్ధిని గాంక్ష యొనర్చ దంభులై
యిరవగునట్టిజ్ఞానమున కెంతొవిరోధము చేయునట్టి యా
నరు లొనరించు యజ్ఞము ఘనంబుగ రాజసయజ్ఞ మర్జునా.—ఆ. ౪.

గోపాలుని-సింగయ్య.

ఈకవి భారవికృతమైన కిరాతార్జునీయ మను సంస్కృతకావ్యమును నయిదాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ దెలిఁగించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; మాద్గల్య గోత్రుఁడు; భాస్కరామాత్యపౌత్రుఁడు; వీరనమంత్రి పుత్రుఁడు. ఈకవి కర్నూలు మండలములోనివాఁడు. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీమదహోబల లక్ష్మీనృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవిపుత్రుఁ డెనుబదిసంవత్సరములక్రిందట జీవించియుండెను కాఁబట్టి కవి నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడు. ఈతని కవిత్వము రసవంతమయి సలక్షణమయినదిగా నున్నది. కిరాతార్జునీయకావ్యములోని కొన్నిపద్యముల నిందు పొందుపఱుచుచున్నాను—

చ. కొలిచినభృత్యకోటి ననుకూలత నొప్పెను మిత్రులట్ల మి
త్రుల మఱి బంధువర్గములతో సరిగాఁ గను బంధుజాలమున్
వెలయఁ గృతాధిపత్యమున విశ్రుతమాతనుఁబోలె సాదరం
బలరఁగఁ దన్మయుం డగుచు నారయు లెస్సగ సంతతంబునన్.—ఆ. ౧.

ఉ. భానుకరప్రసారపరభాగతలస్ఫురదింద్రనీలసం
తానవిరాజమానరజతస్ఫటికాంచితకుడ్యదీధితుల్
మానుగ నెంచిచూడ దినమధ్యమునందును గౌముదీభ్రమన్
ఘూనత మాటిమాటికిని బుట్టఁగఁ జేసెడుఁ జూడు విగ్గిఁన్—ఆ. ౨.

ఉ. కొప్పులు వీడఁగా నడిచి గొజ్జఁగిదండలు జాఱఁగొట్టియున్
గప్పురగంధము ల్చెదరఁగా వెసఁ దాఁకియుఁ బెక్కు నేరముల్
తప్పక యిగ్గతి న్సలిపి తత్సతు లందలిభీతిచేబలెన్
దప్పర మైనకంఠముసఁ దేలుచునుండెను వీచు లత్తఱిన్.—ఆ. ౩,

మ. అటులైన న్మతిరోమియున్న వినుమీ యారాజు నీప్రాణసం
కట మూవేళను వచ్చినూకరముఁ దా ఖండించి రక్షించె ని

న్నటుగా నం బరమార్థుఁ డంచు మదిలో హర్షించి వైరింప కొ
క్కటిరైయుండు కృతజ్ఞ తాసలయు లాఁగా ధర న్సజ్జనుల్.—ఆ.౪.

మ. జయవాంఛ న్విదనాడుచుం బఱచునా సైన్యంబులం జూచిన౯
దయపుట్టె న్మదిలోన నర్జునునకుం దర్కింప నట్లేకదా
భయులై చిక్కిననీచశత్రుల దయం బాటించి రక్షించిన౯
నయముం గీర్తి మహాత్ములౌనరుల కెన్నంగావె యుద్ధంబుల౯. ఆ.౫

గూళికల్లు-వేంకటరమణకవి.

ఇతఁడు కనకరంజితశిఖామణిపరిణయ మనుశ్రమార్కనగూర్చిన యీ ఆశ్వాసములపద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; వేంకటయామాత్యునకును రంగమాంబకును కుమారుఁడు. ఇతఁడు హరివంశమునుగూడఁ దెనిఁగించినట్లు కవినిగూర్చి వేంకటేశ్వరుఁ డనన ట్లున్న కనకరంజితశిఖామణిపరిణయములోని యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. నీయిష్టదైవంబ నినుఁబ్రోచుచుండెడు శ్రీవేంకటేశుండ నీ వెఱుంగు
మాపత్స యిపుడు నీభావంబు తెలిసి వచ్చితి గూళికల్వంశశేఖరుఁడవు
వేంకటామాత్యుఁడై వెలయుమంత్రికి జిక్కలేటివంశజయాదధూటి రంగ
మాంబకు జనియించి మాపేరుగొన్న వేంకటరమణుఁడవు సత్కవివి యీవు
మును హరివంశ మంతయుఁ దెనుఁగు చేసి
యంకిత మొనర్చితివి విక్రమార్కచరిత
మిఁకఁ బ్రబంధ మొనర్చి మాకిమ్ము సిరులు
శుభము లొసఁగెదనని పల్కె సుముఖుఁ డగుచు.

ఈ వేంకటరమణకవి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతనికవిత్వము రసవంత మయినదే. కనకరంజితశిఖామణిపరిణయములోని రెండుపద్యముల నిందు దాహరించుచున్నాను—

ఉ. అంత నితాంతమామకతపోగ్ని దహింపఁ బురంబుతో మహీ
కాంతుఁడు మిత్రబాంధవనికాయముతోఁ బరిదగ్ధుఁ డైన ని
ట్లెంతయు ఘోరకాననము వృద్ధి వహించె మదీయజీవముల్
చింతిలి మస్తకాంతరముఁ జెందుట సేదరి గాన నుండెదన్.—ఆ.౧.

చ. తెలిపిరవారు రంజిలుచు దేవర దేవరకు న్వరంబు ని
ర్మలమతి నిచ్చెఁ గావునఁ గుమారుని మారునివంటివాని న
త్కళి గలవాని సర్వజనమిత్రుని మిత్రునిమాడ్కి సత్ప్రతా
పలసితుఁ గాంచి యొప్పను శుభంబుల భంబుల తేలిచాడ్పునన్.— ఆ. ౧.

కృష్ణకవి.

ఇతఁడు శకుంతలాపరిణయ మనెడి మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. ఈకవి మైత్రేయసగోత్రుఁడు; నారసింహార్యునిపుత్రుఁడు. కవి తనయింటిపే రేదో తా నేతెగ బ్రాహ్మణుఁడో చెప్పకొలేదు గాని శకుంతలాపరిణయ ప్రథమాశ్వాసములోని యీక్రిందిపద్యములనుబట్టి చూడఁగా నితఁడు వైష్ణవుఁ డైనట్లూహింపఁ దగియున్నది—

మ. నను రామానుజపాదపద్మయుగళీనవ్యావ్యయధ్యానపా
వనహృద్భాగవతావతంసపదసేవాసక్తచిత్తున్ మరు
త్తనయారాధనచారులబ్ధకవితాధారున్ సదారూఢభా
వన వాస్థానకళన్ నిజాశ్రితుని బిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్.

క. పాత్రుఁడవై మైత్రేయస । గోత్రుఁడవై నారసింహగురువర్యునకున్
బుత్రుఁడవై వెలయుదు వీ । ధాత్రిన్ మాపనుపు సేయఁదగుఁ గృష్ణకవీ.

ఈగ్రంథము చిలుమామిళ్ళ పాపయ్యయను కమ్మనాయని ప్రేరణమువలన రచియింపఁ బడినది. కవి నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడు. ఈగ్రంథము పిల్లవసుచరిత్ర మని దాక్షిణాత్యులు కొంద అనుచున్నారుగాని యీప్రాంతములయందు దీని కట్టిప్రసిద్ధి లేదు. అబ్బనామాత్య విరచితమైనకవిరాజమనోరంజనము, సూరకవి ప్రణీత మైన కవిజనరంజనమును, పిల్లవసుచరిత్ర మని యిచ్చటివారు చెప్పుదురు. ఈగ్రంథకవిత్వము శ్లాఘ్య మైనదే యైనను, పిల్లవసుచరిత్రమని చెప్పఁదగినంత శ్రేష్ఠముగాలేదు. ఈకవి యనేకపద్యములను వసుచరిత్రాదిగ్రంథములను జూచి వానిలోని పద్యములవలె రచియించి యున్నాఁడు. ఇందుకు నిదర్శనముగా వసుచరిత్రములోనిపద్యము నొక దానిని శకుంతలాపరిణయములోనిపద్యము నొకదానిని మాపుచున్నాను—

ఉ. కొండఁట విల్లు వేదలకుండలిరాజఁట నారి యమ్మనం
తుండఁట బైటిపల్లియలఁ దున్నినవాఁడఁట యొండురెండు భ
ర్గుం డిది నిందుపౌరుషమొకో యని గెల్వవె ముజ్జగంబు లు
ద్దండత నొక్కతుంటవిలు దాలిచి యుంటినఁ గందమూపులన్.— వసుచ.

ఉ. తుంటఁట కార్ముకంబు కరదొట్టిన తేంట్లఁట వింటినారి చే
నంటినవాఁడు తూపులఁట యుప్పలపాలఁట కేతనంబు వా
గంటిపులుంగు గుజ్జమఁట కాయము లేదఁట నీకు లోకముల్
గొంటెతనంబున న్గెలిచితో యిది యచ్చెరియంబు మన్మథా. — శకుంత

ఇందప్రశస్తంబులగు ప్రయోగంబులును గొన్ని కానఁబడుచున్నవి.

క. ఆఖేటమునకు ధాత్రీ। శేఖరుఁ డనుమతింప లేలెం డనుచున్
శ్లాఘించుచుఁ బడవాళుల। లాఘవమునఁ బిలిచి రగ్గలంబుగ వారల్.

ఇందు శ్లాఘించు 'లాఘవము' అనుపదము లప్రయోగము లైనను గావలెను, ఖఘుల కొండొంటికిఁ గూర్చినయప్రశస్తప్రాసము లైనను గావలెను. ఈపుస్తకములోని మంచి భాగము లనేకములు కాళిదాసుని యభిజ్ఞాన శాకుంతలనాటకమునుండి తెనిఁగింపఁబడినవి. అభిజ్ఞాన శాకుంతలములోని మనోహరములైన నాలుగుశ్లోకములలో రెంటిని కవి యీక్రిందిరీతిని దెనిఁగించియున్నాఁడు—

చ. కనుఁగవ బాష్పపూరములు గ్రమ్మెను గద్గదఖిన్నమై యెలుం
గనువుగ రాదు నా హృదయ మాకుల మయ్యెడు మేనుమ్రాన్పడుం
బెంచినవాని కింతవగఁ బిమ్మటిఁ గ్రమ్మెనుఁ గన్నవారలుం
దనయను బంపలేక పరితాపభరంబున నెట్లు సైతురో.

మ. గురుశుశ్రూషలు సేయుమీ సవతులన్ గూర్మిన్ విలోకింపుమీ
పరివారమ్ములఁ బ్రోవుమీ సిరుల గర్వస్ఫూర్తిఁ గైకోకుమీ
పురుషుం దూఱకుమీ సతుల్ నడచు నేర్పు ల్మీకు సూచించితిన్
దరుణీ లోకమతల్లి చేకొనవె మాతల్లీ మదీయోక్తులన్.

ఇట్లున్నను మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము ప్రౌఢమనియే చెప్పవచ్చును. కవిత్వప్రౌఢిమ తెలియుటకయి శకుంతలాపరిణయములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. మోవ మొగర్చెఁ బుష్పదుల మ్రుగ్గులపై నొఱపైన మొగ్గలన్
గేదఁగి పూలచెక్కులఁ గెందలిరాకుల తోరణంబులన్
బ్రోది వహించు పక్వఫలపుంజములన్ శుకకోకిలాళిస
న్నాదములన్ నికుంజభవనంబుల నీలనృపాలనూతికిన్. — ఆ. ౧.

శా. పాటవ్యంబులు పల్కనేల నృపతీ పన్నీరకర్పూరక
ర్పూరస్ఫారపటీరసారభరయుక్పూరంబె చంద్రాతపం

బారామానిలసేవనంబు మును మీ రశ్రాంతముం గాంతురా
హారాళంబుగఁ బుత్రగాత్రమిళనం బెల్లండునో చూడుఁడీ. — ఆ 3.

పల్లూరి-నరసింహకవి.

ఇతఁడు నాగ్నచిత్తీపరిణయ మను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈకవి యాపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; హనుమత్కవిపుత్రుఁడు; ఆఱువేల నియోగికులపవిత్రుఁడు. ఇతఁడు నూఱు సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతని కవిత్వము రసికజన హృదయాహ్లాదకరముగా నున్నది. కవితాపటిమ తెలియుటకై నాగ్నచిత్తీపరిణయములోని మూఁడుపద్యముల నెత్తి చూపుచున్నాను—

చ. తనయుని ముద్దుపల్కు చెవిఁ దార్కొన సంతసమందుచున్నత
జ్జనకుని కీర్తి మామకవచఃప్రకరంబు వినంగఁ గోరె మీ
రెవసిన వేడ్క నిట్లు సెల విచ్చుట నాయెడఁ గూర్మిఁ గాదె మీ
పనుపున విన్నవించెదను బద్మదళాక్షుశుభప్రసంగముల్. — ఆ. ౧.

ఉ. వందుర నేల యిట్లు మఱువా తెగనా నగవాఁ జూడ కీ
యందఱిలోఁ జెప్పుదగదా పగదా యగదా యటంచు నీ
గందు రటంచు నిట్ల యనుఁగన్ నుడుగం దొడఁగం దలంచి నీ
కందువ లింక మాను కొలఁగా దలఁగా తెలఁగాను నెచ్చెలీ. — ఆ. ౨.

ఉ. కోసలుఁ డాత్మ నే నృపులకున్ వృషభంబులఁ బట్టరామికిన్
గాసిలి వీఁ బట్టుకొని కట్టినవానికిఁ గన్య నిత్తు నే
బాస యొనర్చినాఁడ నని పల్కితి నీఁకిటఁ దప్పి తేని పెన్
దోసము తప్పు నీకొమరితో జతగూర్పఁగ నెవ్వఁ డబ్బునో. — ఆ. 3.

గొంతేటి-సూరన్న

ఇతఁడు కృష్ణాభ్యుదయ మనెడి యైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. ఈకవి తన్నుఁగూర్చి కృతిపతి యైనబొల్లాప్రెగడ కామమంత్రి పలికినట్లుగా గ్రంథాదియం దీపద్యము వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

మ. ననుఁ గొంతేటిలసత్కులున్ జెలిమియిమ్నన్ దాను వీక్షించి సూ
రన నీ వక్కజ మైనసత్కవివి యార్యశ్రేణు లగ్గింప భ

ర్తిని గృష్ణాభ్యుదయప్రబంధము జగద్గేయప్రమేయంబుగా
నొనరం జెప్పుము మెచ్చ నప్పటిల సత్కవిగాయరాగంబునన్.

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; కామయామాత్యపౌత్రుఁడు; కాశిరాజపుత్రుఁడు. ఈతని కవిత్వ మంతశ్రేష్ఠ మయినదని చెప్పఁదగినదికాదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. కృష్ణాభ్యుదయములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

ఉ. దేవకిగర్భగోళమున దేవశరణ్యుఁ డగణ్యపుణ్యసం
భావితభద్రమూర్తి యగుపంకజనాభుఁడు భవ్యలాభుఁడై
శ్రీవెలయం బ్రతిష్ఠిత వసించె జగజ్జనరక్షణక్షమన్
భావభవాబ్జభూప్రభవభావుకుఁ డయ్యును దీవికాసతన్.—అ. ౧.

చ. పదముల వ్రాలి బాలకునిపై దయసేయుము తప్పు చేసితిన్
సదమలచిత్స్వరూప యదుసత్తమ యుత్తమ మైననీకథా
భ్యుదయము గోరి నీవు పదపద్మపూరము ల్గనవచ్చినాఁడ నా
కొదవలు దీర్ప దేవతలయన్ సి హూర్వఁ దవర్వ నీవెకా.—అ. ౪.

జేతపూడి-కృష్ణయ్య.

ఈకవి జానకీరాఘవ మను నయిదాశ్వాసములప్రబంధమును రచియించి దానిని కమ్మప్రభు వయిన యడపానారప్ప కంకితము చేసెను. ఈపుస్తకమునుగాక కవి యలమేలుమంగావివాహము, పండితమనోభిరామము, అనుగ్రంథములను రచించినట్లవతారికలో నీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. మతి శ్రీనదలమేలుమంగావివాహంబు శ్రీజగన్నాయకాన్వితము చేసి
రహిఁ బండితమనోభిరామశృంగారకావ్యము ధవళాద్రిరాయనికి నొసఁగి
బహుకల్పనానల్పబంధురోత్తులతోడ రచియించె జానకీరాఘవంబుఁ
బ్రాకటప్రాసాదపంచాక్షరీమంత్రజపపరాధీనరసజ్ఞుఁ డితఁడు
హరికథలె కావ్యములు చేసెనాంధ్రభాష । యందుమద్భక్తుఁడితని చెన్నొందుకావ్య
రత్న మైనట్టిజానకీరాఘవంబు । శ్రీకరం బగు నారధాత్రీశతేంద్ర

ఈకవి శ్రీవత్సగోత్రుఁ డైన యాఱువేలనియోగి. ఈతనికవిత్వము సరసముగానే యున్నది. ఇతఁడు మాఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁ డయియుండును. జానకీరాఘవమునుండి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహృతము లగుచున్నవి:—

చ. పృథులకుచప్రకారములు బింబఫలాధరసద్రుచుల్ సుధా
మధురపికానులాపములు మత్తమయూరవిహారముల్ శుభ
గ్రథనవినీలవద్భ్రమరకంబులు కప్రపుఁజెక్కులున్ వనీ
మధుకరవేణికల్ దరు మాధవుఁ డం దనురాగ మూనఁగన్.—ఆ. ౪

శా. ఆకోదండము రామభద్రుఁడు సముద్యల్లీల నీక్షించి తాఁ
గైకోఁ జూచి ప్రదక్షిణంబుగ భుజాగర్వంబుతో వచ్చి పూ
జాకల్పంబుగ దానిఁ బుచ్చుకొని నిస్సారంబుగా నంతఁ దా
నాకర్ణాంతము గాఁగఁ దీసి విఱిచెన్ హరిప్రభావంబునన్.—ఆ. ౫.

బసవరాజు—నాగేంద్రకవి.

ఇతఁ డానందసుందరీచాతుర్యవిలాస మను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగి; పాపనామాత్యుని కుమారుఁడు. ఇతఁడు సుమారు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండియుండును. ఆనందసుందరీచాతుర్యవిలాసమునుండి రెండుమూఁడుపద్యములను గవికవిత్వకౌశలమును జూపుటకయి యిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను.—

ఉ. క్షోణిప యాతఁ డక్కుధరకూటశిఖాంతరమందుఁ గాంచె న
క్షీణజలోచ్చలన్మదజశీకరబంధురసింధురార్భక
శ్రేణిని హంసకోకబకచిత్రితరమ్యశిలాలసైకత
శ్రోణిని దీర్ఘవేణిని బహుప్రభురాణిని గృష్ణవేణినిన్.—ఆ. ౨.

ఉ. భూమిపతియాతఁ డక్కమలపూరములోపలఁ గాంచె నుల్లస
ద్భానుసహస్రరమ్యమణిభాసితభోగవిభూషు నాననో
న్మానితకైటభారిగుణమంజురసౌఘనిరస్తదోషు నం
భోనిధికాననాకలితభూధరబాహువిశేషు శేషునిన్.—ఆ. ౨.

ఉ. దైన్యముదక్కి చాపశరదారుణఖడ్గము లూనపట్టి యు
న్యోన్యవధాశచేఁ బెనఁగునప్పుడు చూడ మురారిశక్తిర
త్యున్నతిఁ దద్బలంబు నధికోజ్జ్వలయోధులు పిచ్చలింపఁగా
జన్యమునందుఁ గూల్చెదను జక్రి శుక్రుఁడు తల్లడిల్లఁగన్.—ఆ. ౩.

మాచవరపు-పాపనామాత్యుఁడు.

ఇతఁడు నందవరీకచరిత్రమను రెండాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఈనందవరీకులచరిత్ర మీవలనే యిందు వ్రాయఁబడినది. కవి నందవరీక నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; వేంకటాచలమంత్రిపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తన వాసస్థలాదులనుగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీమించు వినుకొండసీమలో నల్లయనంతవరం బనునగర మొకటి
కొమరొప్పు బెల్లముకొండదేశంబున మానితంబై యొప్పు మాచవరము
గ్రామద్వయంబునఁ గాణాచి యేకభోగముమీఱ వెలసినఘనయశుండు
పెద్దనామాత్యుండు ప్రియురాలు జ్ఞానాంబ వారికి జనియించె వరసుతుండు
పాపనాహ్వయుఁ డనఁ బ్రఖ్యాతుఁడై యొప్పు నాతనిభార్య శ్రీయచ్చమాంబ
వారికి ముగురుపుట్టిరి వరసుతులు । ముదముతోడుతవసుధఁ ద్రిమూర్తు లనఁగ
నగ్రజుఁడు వేంకటాచలం బనెడుపేర । బ్రబలి కెక్కెను విభవసౌభాగ్యగరిమ.

క. అతనిదేవి పతివ్రత । సీత నరుంధతినిబోలి సృష్టిని వెలసెన్
జేతోమోదంబున సం । ప్రీతిని శ్రీకొండమాంబ ప్రియము జనింపన్.

ఉ. శ్రీపరమేశుసత్కరుణ శ్రీవిలసిల్లఁగ వారికిన్ సము
ద్దీపితచారుమూర్తు లతిధీయుతు లిద్దఱుపుత్రు లందులోఁ
బాపన నగ్రజుండ నయి భాసిలి సత్యము దేవభక్తియున్
బ్రాపుగ నమ్మి సద్గురునిపాదములే గతియంచు నున్నెడన్.

నందవరము లిప్పు డనేకములు కానఁబడుచున్నవి. పూర్వకాలమునందు నందుఁ డేలినట్టియు నందవరీకుల కియ్యఁబడినట్టియు నందవరము కర్నూలుమండలములోనిదయి నట్లు కవి యీక్రిందిపద్యమున వర్ణించియున్నాఁడు—

సీ. అందమై విలసిల్లుఁ గందనోలీసీమలో నందవరం బనునగర మొకటి
తత్పట్టణంబుసౌందర్యంబుఁ గొనియాడఁ జిత్ర మెవ్వరికి విచిత్ర మరయ
సుందరం బగుచు సంక్రందనపురిఁబోలి యిందిరాదేవికి మందిరముగఁ
గడురమ్యమై చాలఁ గర మొప్పుచుండును గూపతటాకముల్ కొమరుమిగులఁ
బంకజాకరవిలసితపద్మనికర । మధురమకరందరసపానమత్తమధుప
సరసఝంకృతసంగీతసంకులంబు । నగుచు రంజిల్లు మిక్కిలి యావనియందు.

పయిపద్యములోని యనావశ్యకములయిన పదములప్రయోగమునుబట్టియే యీకవిత్వ

మంత మంచిదికాదని చదువరు లెఱుఁగవచ్చును. ఇతఁడు నూఱు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందటివాఁడేమో! నందనరీకచరిత్రము రెండాశ్వాసములనుండియు రెండేసిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి:—

మ. శివమం దెల్లను రాజ్యభారముఁ దగం దీర్పున్ మరిన్ రాత్రులం
దవలీలం జని జాహ్నవీసలిలమం దారూఢిగా స్నానమున్
సవిశేషంబుగఁ జేయుచున్ నిరత మీచందంబునన్ రాజపుం
గవుఁ డంహోరహితప్రభావతనుఁడై గాంభీర్య మింపొందఁగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఒక్కమహానుభావుఁ డిటవచ్చి దయారస ముప్పతిల్ల నల్
దిక్కుల దివ్యతేజములు దీటుకొనం గడుసత్ప్రభావుఁడై
మక్కువ యోగవాగ మనుమంత్రము నా కుపదేశ మిచ్చి తాఁ
జక్కఁగ నిచ్చి పాదుకల సంభ్రమ మొప్పఁగ నేగె నంతటన్.—ఆ. ౧.

ఉ. నందవరంబు మాకును గృహంబుగ నచ్చట ధారపోసె ద
త్సుంగరెఁ దాను గూరుకొని శుభ్రతరం బగుజాహ్నవీజలం
బందులఁ గాన వచ్చితిమి యాతనితోడుతఁ దెల్పి వేగ మా
కుం దగఁజెప్పు మన్న ననుకూలత నచ్చెరియంబు తోఁపఁగన్.—ఆ. ౨.

ఉ. భూసురకోటి వచ్చుటకు భూపతి యాత్మఁ గలంగి దానముం
జేసితి మున్ను వీరల కజేయులు గావునఁ దప్పినన్ విప
ర్యాసముఁ బ్రత్యవాయమును రాఁగల దిచ్చిన విత్తహీనమా
మోసము వచ్చె నెట్లనుచు మోమొకయించుక వంచె వంతతోన్.—ఆ. ౨.

కృష్ణదాసకవి

ఇతఁడు రాధాకృష్ణవిలాస మనుపేర జయదేవవిరచితమైన గీతగోవిందమును మూఁడాశ్వాసముల కావ్యమునుగా రచియించెను. ఈతనితండ్రి వేంకటదాసుఁడు. ఈతఁడు శూద్రకులజుఁడని తోఁచుచున్నది. అయినను కవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది. రాధాకృష్ణవిలాసములోని మూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను:—

చ. అలఘుభుజాబలంబులు నొయారము లత్యసమానసాహసం
బులు నెర కైవసాదనలు పోటరిపంతము లేక వీరతల్
చలమరితెంపులున్ జవవిలంఘనముల్ విలసన్నియుద్ధతుల్
గలిగినశౌర్యలంబు కటకంబున దంబున నొప్పు నెప్పుడున్.—ఆ. ౧.

తృతీయ భాగము.

ఉ. కూరిమి చేయు దిక్పతుల కోరిక తీరక లెత్తు రావణో
దారశిరంబులం దునిమి దద్దిశలన్ బలిపెట్టి సర్వభూ
భార మడంచి మౌనిజనభావనల న్విహరించినట్టి దు
ర్వారబలాభిరామ ధృతరాఘవరూప నినున్ భజించెదన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ధ్యానము చేతఁ జూచెద సుధానిధితోఁ బ్రతివచ్చునట్టి రా
ధానన మిప్డు కోపజనితారుణమై కడువంకలై బొమల్
పైఁ మరంగ శోణకమలంబునఁ బ్రిమ్మరుచంచరీక సం
తానరవవిలాసములు తా నొకఁ డీయుండక మాన నేర్చునే.—ఆ. ౩.

చెన్నూరి—శోభనాద్రి.

ఇతఁడు బిల్హణీయకథను శృంగారసుధాసముద్రపూర్ణచంద్రోదయ మనుపే
ను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమునుగా రచించి గుమ్మనపు పాపన్నపతి కంకితము
చేసెను. కృతిపతిగాని కృతికర్తగాని యెప్పు డుండినవారో తెలిసినదికాదు. కృతిపతి
పద్మనాయకకులసంభవుఁడయి గుళ్ళపాటి పురాధీశ్వరుఁ డయిన జగ్గనప్రభుని కుమా
రుఁడు; కృతికర్త యాఱువేల నియోగియైన చెన్నూరి రామచంద్రుని కుమారుఁడు. కవి
త్వము ప్రౌఢముగా నున్నది. శృంగారసుధాసముద్రపూర్ణచంద్రోదయ మనెడి యీ
యామినీపూర్ణతిలకకథనుండి రెండుమూఁడు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. చక్కనివాఁడు మాటలకు జాణ కళాగమసాహితీచణుం
డక్కట బిల్హణుం డితని యందము చూచిన మందయాన ల
మ్మక్కయటంచు భర్తలను మాని పయింబడి వచ్చి నిచ్చలుం
జొక్కకయుందురే రతులఁ జొప్పగునే మన కీతఁ డుండినన్.—ఆ. ౧.

ఉ. అతఁడు బిల్హణుండు తనయా తెరచాటున నుండి నీవు స
ద్గ్రంథము లన్నియుం జదువఁగావలె నీతఁడు బుద్ధిధూతవా
తంధయసార్వభౌముఁ డని తండ్రి విధించిన నమ్మియుంటి జా
త్యంధుఁడయేని యీతఁడు సుధాంశునిఁ గాంచను శక్తుఁ డెట్టులౌ?—ఆ. ౩.

మ. తనయా రాజకుమారుల న్విడిచి విద్వాంసున్ గ్రహింపంగ నీ
మనసెట్లొప్పెను రాజకన్యవుగదా మర్యాదయా నా ధరన్
వినవే పెద్దలు చెప్పుచుందురుగదా విద్వత్సుదారిద్ర్యతా
యని తద్వాక్యము వ్యర్థమయ్యెనుగదా హా యేమిచేయందగున్.

కోటీశ్వరుఁడు.

ఈకవి భోజకన్యాపరిణయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతనిది రసవంతమైన కవిత్వమే కాని యందందు వ్యాకరణవిరుద్ధము లయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. భోజకన్యాపరిణయమునందు రుక్మిణికిఁ గృష్ణుని తోడి వివాహకథ చెప్పఁబడియున్నది. కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; చక్రప్పకును మంగమ్మకును నందనుఁడు. ఈతనికాలము మొదలయినవానినిగూర్చి యేమియుఁ దెలియదు. ఇతఁడు నూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. ఈతని ప్రబంధములోని యొక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్క పద్యము నిందుఁ బ్రదర్శించుచున్నాను—

ఉ. కోమలియోర్తు చందనము కుంకుముతోడను గూర్చి యంత న
త్తామరసాక్షుమై నలఁదఁ దద్దయు నొప్పె మనోహరాకృతిన్
సోముఁడు నీరజాప్తుఁడును జాముకులయందు వసించియుండుటన్
గోముగఁగూడి యాతపము గ్రమ్మివెలింగెడు నంద మొందుచున్.—ఆ. ౧.

మ. జనభీతిప్రదఘోషపంకజననస్ఫారాయశశ్రీప్రాప్తివో
వనరాశిం దప మొంది శంఖముకలస్వానామృతౌఘంబు శో
భనరేఖాత్రయభాసురంబు నయి తద్భామాగళత్వంబు నొం
దిన ముక్తావళి తద్భవత్వమున నె చెందెన్ హారవామాకృతిన్.—ఆ. ౨.

మ. అన నబ్జాస్య యుతున్ వయస్యలకు నీయబ్జాక్షిఁ గైసేయుమం
చని నే సొమ్ములపెట్టె తెచ్చి మణిభూషానేకము ల్వానఁబో
యిన నొండేనియుఁ బాటిగామిఁ జెలి యేమే చెల్ల నాసొమ్ము లే
వని ఖండించుచుగాని నేర దెఱుఁగన్ స్వప్రాప్తకాలోక్యసన్నతిన్.—ఆ. ౩.

శా. భద్రేభంబులఁగూల్చు సింహముగతిన్ బ్రత్యర్థిభూపాలురన్
రౌద్రోల్లాసవిలాసము ల్మెఱయఁ బోరన్ గెల్చి నానాదిగ
క్షుద్రశ్రీలకు నాటపట్టుచుఁ బొల్చు న్వాసవుండో యనన్
రుద్రాధీశుఁ డితండు చూచితివె శ్రీముద్రాజబింబాననా.—ఆ. ౪.

చ. సురవరదత్తమందనవిశోభితుఁడై హరి యిట్లు రుక్మిణీ
పరిణయకాంక్ష నుండుటయు భానుఁడు కన్గొని తాను నట్ల యా
హరికి ననర్ఘరత్నముల నర్పణ చేయఁదలంచిరో యనన్
బరువడిఁ బశ్చిమాంబునిధిపారమున న్నిలిచెన్ ద్వరాదృతిన్.—ఆ. ౫.

తృతీయ భాగము.

చల్లపిల్ల-నరసకవి.

ఇతఁడు యామినీపూర్ణతిలకావిలాసమను పేరితో బిల్హణచరిత్రము షడాశ్వాసముల శృంగారకావ్యముగా రచియించినకవి. ఈతనికావ్యము పూర్వోక్తమయినబిల్హణీయముకంటె మిక్కిలి రమణీయముగా నుండును. ఈకవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భారద్వాజసగోత్రుఁడు; కామకవి పుత్రుఁడు. ఈకవి తాను కొంతకాలముక్రిందట మృతుఁడయిన పిఠాపురపురాజుగారి పితామహుఁడగు శ్రీరావు నీలాద్రిరాయనింగారి కాలములోఁ దదాస్థానములోని కడియమను గ్రామమునం దుండినట్టు యామినీపూర్ణతిలకావిలాసములో నీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు—

సీ. త్రిభువనపూతకృత్క్రియగల్గు గౌతమీతీరవితీర్ణధాత్రీప్రసిద్ధ
తర మైరకంకణపురవరసంస్థానభూమిఁ జెందినవాఁడ భూసురుండ
శ్రీరామనామమంత్రారాధనపరుండ సకలవిద్వన్మహాజనహితుండఁ
బూజ్యతరప్రాజ్యరాజ్యసత్పీఠికాపురవరసామ్రాజ్యపరివృఢుండు
విమలరేచర్లగోత్రపవిత్రమూర్తి। రావు వేంకటనీలాద్రిరాయనృపతి
చేత సత్కృతి నొంది ప్రసిద్ధి నొంది। నట్టి నరసయనామవిఖ్యాతయశుఁడ.

కడియమనెడి యీగ్రామము రాజమహేంద్రవరమునకు మూఁడుక్రోసులదూరమున కాకినాడకాలువమొద్దున నున్నది. శ్రీరావు వేంకటనీలాద్రిరాయనింగారు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవారై నందున నాతనికాలములోనుండిన కవియు దాదాపుగా నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁడు. ఈయనకవిత్వము రసవంతమయి ప్రౌఢముగా నున్నది. ఈయన కవనరీతిని దెలుపుటకయి యామినీపూర్ణతిలకావిలాసములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. నిరుపమసాహసాతిశయనిర్భరదుర్భరవైరవీరసం
హరణరణోత్సవోచితవిహారమహారథికప్రదత్తస
త్పరిణయకార్యధుర్యతరఘాణఘణంఘణనాదఘంటికా
నురమితనిర్జరీజనమనోరథముల్ రథము ల్పురంబునన్.—ఆ ౧.

చ. ఘనకబరీస్తనాకృతులు కంధరమై ధరమై రమైక్యమై
చను నొగిఁ గంఠవక్త్రములు సాదరమా దరమా రమాకమా
దినసుగ వాగ్సుఖాంగములు తేనెలతో నెలతో లతోక్తితో
నైనయుగు నాభిజంఘగతి హేమకరిన్ మకరిన్ గరిన్నగున్.—ఆ. ౨.

ఉ. అమ్మకచెల్ల! చెల్లనగు నల్లిక బెల్లికమాటలాడి చి
త్రమ్ముబు పన్ని నన్నిటులు దారిచి మీ రపుడంద జొక్కనై
నమ్మరి గెలిసేయు నాడికట్టితి రమ్మ యనేమి మాటలన్
నమ్మఁగరాదు మిమ్మనుచు నర్మిలి వేల్పొకతీరు మాటికిన్.—ఆ. 3.

చ. కలువ లెసంగఁ దామరలు కందిముడుంగ దిస ల్వెలుంగ వె
న్నెలలు చెలంగ జక్కవలు నెక్కొని సేగి మునుంగఁ జీకటుల్
బలిమి నడంగ వేణొమరుఁ బ్రాయపువారలడెంద మందమై
పొలుపలరంగ వారినిధిఁ బొంగఁగఁజేయుచు రాజు రాజిలెన్.—ఆ. ౪.

శా. స్వామీ నేరము లేదు నావలన నీసర్వంబు నీకృత్రిమ
స్తోమంబున్నను భ్రాంతి ముంప సమయానుభ్యాత్రిన్ మదీయానన
క్షేమాలోకనబద్ధకాండపటరాజిం గూర్చి తాఁగాద మ
త్ప్రేమానందకరాశయగ్రహణకారి ప్రాప్తిగ మున్నగన్.—ఆ. ౫.

ఉ. రాముశరప్రయోగము సురప్రభువజ్రము చక్రిచక్రమున్
ధామనిధిప్రియాత్మజునిదండము కామరిపుత్రిశూలమున్
భూమి నొకప్డు రిత్తయయిపోయినఁ బోవునుగాక యోకవి
స్వాములవాక్ప్రయోగములు బ్రహ్మకునైనఁ దరంబె త్రిప్పఁగన్.

అయ్యగారి - వీరభద్రకవి.

ఈకవి రాఘవయాదవపాండవీయ మను మూఁడాశ్వాసముల త్ర్యర్థికావ్యమును రచియించెను. ఈతఁ డారువేలనియోగి యైనశైవుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; సోమనారాధ్యపుత్రుఁడు. ఈతఁ డేకాలమునం దుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియరాదు. ఇతఁడు నూఱు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. మూఁడర్థములు గల పద్యమునుబట్టి కవననైపుణి యిట్టిదని చెప్పుటకు వలనుపడదు. ఇట్టికవిత్వరచనయే కష్టము. అయినను గవి యవతారికలోఁ జెప్పిన

ఉ. హరి కిరీంద్రవిగ్రహునిహారికి నాశ్రితబృందదుఃఖసం
హరికి ధూర్తదేవరిపుహారికిఁ గౌస్తుభసజ్జ్వలన్మణీ
హరికి హస్తపద్మగమహారికి సాగరబాలికామనో
హరికి వాహనస్ఫణవహారికి శౌరికిఁ గేలు మోడ్చెదన్.

సీ. నిండుచందురుడాలు నీటుసేలఁగఁజాలు మొగముపైఁ జిఱునవ్వుమొలకలాడఁ
దలిరుత్రైగులమించు తేటమాటాడించు నెలకూనయును దలఁ దళుకు లీనఁ
గొదమకుమ్మెదబారు నదలించితనరారు కడచూపు లక్కుటికంబు నించ
జోడులేదని తెల్పు సొగసుకత్తుకనల్పు మేవన్నెలను వింతమినిమి నొసఁగ
నలువ మొదలైనవారు తన్గొలిచి రాఁగ । గిబ్బ బాబాపయింబొల్చి యబ్బురముగ
నెలమి చెన్నారఁగా నాకుఁగలను గానఁ । బడియె ముక్కంటికన్నులపండువుగను.

త్యాదిపద్యములనుబట్టి చూడఁగా నితఁ డాంధ్రగీర్వాణపదబహుళముగా మంచికవి
ము చెప్పఁగలవాఁ డనియే తోఁచుచున్నది. ఈతనిగ్రంథములోని కొన్నిపద్యము
ం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

శా. నానారత్నవిభూషితాఖిలజనానందదానుసంధాయిశ్చం
గానూనంబులు చారుగంధసుమః శ్రీప్రాంచన్మహోపాదపా
ళీనవ్యంబులు సద్వ్యపాళిగతముల్ లీలార్థగోత్రాళు లెం
తో నేత్రోత్సవసంబు తాపఁ జెలువొందుం దత్పురం బందునన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ప్రాంచితకీర్తి రాముఁడు పరాశరజాతుఁడు కృష్ణమూర్తి దా
మించినవేడ్కఁ నంప జటిమీఱఁగఁ జెంచి విరాధరాజితో
దంచదనూనలీలల నుదాత్తముగా యవనాశ్రమున్నతు
గ్గాంచుచు నింద్రకీలధరలాలితదీప్తి నతండు భాసిలన్.—ఆ. ౨.

ఉ. రాముని ధర్మరాజు రణరంగవిరాజిత నచ్యుతప్రభున్
సీమని మర్త్యుగాఁ దలఁచి నీతివిహీనతఁ బోరఁబోకుమీ
సామను మేలు తద్విభుఁడు శస్త్రబలంబున మేటి భూమిలోఁ
గామిని రత్నయుక్తముగఁ గ్రక్కున నిచ్చి కులంబుఁ బ్రోవుమా.—ఆ. ౩.

ఘట్టు ప్రభువు.

ఇతఁడు సురాభాండేశ్వరము, కుచేలోపాఖ్యానము, యాజ్ఞవల్క్యచరిత్రము, అను మూఁడుపద్యకావ్యములను రచియించెను. ఇతఁ డెల్లామాత్యునిపుత్రుఁడు. ఈ కవి యాజ్ఞవల్క్య నియోగిబ్రాహ్మణుఁడయినట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు కుచేలోపాఖ్యానములోఁ దన్నుఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. భ్రమరాంబికావరప్రభవదివ్యకవిత్వవిద్యాప్రవీణత వెలసినాఁడ
ఘటికాశతగ్రంథఘటనాప్రసంచితచాతుర్యమహిమకుఁ జాలినాఁడ;

ప్రౌఢిమ నేకైకపక్షమాసమహాప్రబంధకల్పనశక్తిఁ బ్రబలినాఁడ
మఱియు నాశువు చిత్రమాధుర్యవాక్యప్రగల్భనంబున నుతుల్గాంచినాఁడ
శ్రీశుధరమల్లికార్జునశ్రీపదాబ్జ| మత్తభృంగాయమానసన్మానసుండ
సత్కవీశ్వరకరుణాప్రసాదవశుఁడ। ఘట్టుప్రభునామధేయ విఖ్యాతయశుఁడ

ఈకవి నెల్లూరిమండలములోనివాఁడయినట్టును, అప్పటి కేనబది సంవత్సరము క్రిందట నుండినట్టును, నెల్లూరిమండలచరిత్రమునందు వ్రాయఁబడియున్నది. కాఁబ కవి యిప్పటికి నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతనికవిత్వ మంత నిర్దుష్టమయినదియుఁ బ్రౌఢమయినదనియుఁ గాకపోయినను, మంచి లోకోక్తులతో న్యాయములతోను నిండియుండి ద్రాక్షాపాకమునఁ జదువువారి కింపుగానుండును ఈతఁడు రచియించిన యాజ్ఞవల్క్యచరిత్రము ప్రస్తుతమున నావద్ద లేదు. తక్కిన గ్రంథములనుండి కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

కుచేలోపాఖ్యానము.

శా. చిత్రం బెన్నఁగఁ జిన్ననాఁడె తనయుల్ శిక్షానుగుణ్యుల్ తుదన్
బాత్రుల్గా రతిదండకార్యములకున్ బ్రాయంపువారైన ని
ర్ధాత్రిం జుట్టములట్ల చూడవలదా తండ్రుల్ తనూజాతులన్
బుత్రం మిత్రవదాచరే త్తనుచు నేప్రొద్దుఁ శ్రుతుల్చాటఁగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. కామితవస్తుజాతములు గల్గి దయాపరులైనపుణ్యులన్
బ్రామత నిచ్చి పుచ్చుకొనుభావమునం దలపోయఁ డెంతయున్
గ్రామము క్రొత్తదైనఁ దనకర్షము క్రొత్తయె పెక్కుమాట లిం
కేమి యదృష్టహీనునకు నెచ్చటి కేగినఁ గల్గునే సిరుల్.—ఆ. ౨.

ఉ. అన్నము లేకయుండిన లఱుం బగు దేహము రక్తమాంసముల్
సున్నగు నింద్రియస్ఫురణ స్రుక్కు మదాతిశయంబు దూరమౌ
నన్నులమీఁది ప్రేమ చెడు నచ్యుత నీపయి నిల్చుమానసం
బెన్నటికైన జ్ఞానులకు హెచ్చు దరిద్రతసాటియే సిరుల్.—ఆ. ౩.

సురాభాండేశ్వరము.

చ. తవిలినమోహపాశమున దైన్యముఁ బూని మనోవ్యథం గడుం
దివురుచు విన్ననై యవనిదేవుఁడు ప్రార్థనచేసి మ్రొక్కఁగా
నువిదయుఁ జీకిం గొనక యూరక యేగెను నిర్దయాత్తయై
శివశివ మిక్కిలిం గఠినచిత్తలు గారె లతాంగు లిమ్మహిన్.

వ. పరమవివేకశీలుఁడవు బాపఁడ వుత్తమవంశజుఁడ వీ
వెఱుఁగవె యొండ్లభామినుల నీగతిఁ గోరుట ధర్మమే మహా
దురితము లైనపట్లఁ గడుదూరముగా నెడలించి మోహముల్
మఱచుట ధర్మ మండ్రు మతిమంతులు వేదపురాణసమ్మతిన్.

ముప్పిరాల-సుబ్బరాయకవి.

ఇతఁడు కృష్ణాభ్యుదయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి ...లాల శేషయామాత్యున కంకితముచేసెను. ఆగ్రంథమునఁ గవి తన్నుఁగూర్చి ...ట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు.

మ. నను శ్రీనాథకథాసుధారససరిన్నాథాగ్రయోషంబుగా
ఘనదూరీకృతసర్వకల్మషు హయాస్యానుగ్రహప్రాప్తసా
రనిరాఘాటనితాంతశోభికవితారాజ్యాన్వితున్ సత్సుధీ
జనసంతానవిధేయుఁ జూచి పలికెన్ సంతోష ముప్పొంగఁగన్.

సీ. అతిశయోత్ప్రేక్షోపమాద్యలంకారముల్ గొలఁకంగ ముద్దులు గులుకుఫణితిఁ
బద్యకావ్యముగాఁగఁ బ్రద్యుమ్నచరితంబు రసికు లానసఁగను రచనచేసి
తలరుచు ద్విపదగా వెలయ సావిత్రిచరిత్ర యొనర్చితి చిత్రలీల
భద్రాద్రిఁ దగు రామభద్రునిపై నొక్క శతకంబుఁ జేసితి చతురఫణితి
నేరొడ నరస్తుతులు నీవుసేయ వైన। భ్రాతృవాత్సల్యమెసఁగఁ బ్రబంధమొకటి
చెప్పి నా కంకితంబుగఁ జేయుమిపుడు। సుకవినుతగుణసముదాయ సుబ్బరాయ

...ుపద్యములనుబట్టి యీకవి ప్రద్యుమ్నచరిత్రమును సావిత్రీచరిత్రమును భద్రాద్రి ...మశతకమునుగూడ రచియించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈకవి యెప్పటి ...ఁడో తెలియరాలేదుగాని నూఱుసంవత్సరములకంటెఁ బూర్వపువాఁడు. ఈతని ...నము మృదువయి మధురముగా నున్నది. కృష్ణాభ్యుదయములోని కొన్నిపద్యముల ...దుదాహరించుచున్నాను —

ఉ. సంకుమదాదిగంధయుతసారసమీరము మీఱివీవఁగాఁ
గంకణఝుంకృతు ల్వెలయఁగా సురసుందరు లాయ్య నొయ్యనన్
బొంకముమీఱ నూఁపఁగను భోగికులాధిపడోలికన్ రమా
పంకజగంధిఁ గూడుకొని బంధురహర్ష తరంగితాత్ముఁడై. — ఆ. ౧.

చ. విను చెలి జోడుకోడలగు వేఁడివెలుంగును రేవెలుంగునున్
వనజదళాయతాక్షునకు వారిరుహాసనుఁ డింపొనర్పఁగాఁ
గనుఁగవఁ జేయ నాసయుఁ గాంచనపుష్పము నాశ్రయించి వా
రనిశము పుష్పవంతు లనునాఖ్య వహించిరి ముజ్జగంబులన్.—ఆ. 3.

ఉ. మారుశరాళికిన్ మలయమారుతపాళికి మంజులాళికిన్
మీఱుమరాళికిన్ జిగురుమెక్కెడునీలిగయాళికిన్ శశాం
కోరుకరాగ్రకీలికి మయూరకదంబము కేళికిన్ సితాం
భోరుహనేత్ర కుంది తలపోయఁదొడంగె మనంబులోపలన్.—ఆ. ౪.

చ. కొనియెద రుక్మిణీసతిని గోపవధూవిటుఁ డడ్డమైన మా
ర్కొనియెద మద్భుజాబల మకుంఠితమైతగ నెల్లిమీరక
న్గొనియెద రంచు బంధుజనకోటికిఁ దెల్పుచుఁ జైద్యుఁ డంతటన్
గని యెదురైనవారు నగఁ గ్రక్కునవచ్చె నృపాలువీటికిన్.—ఆ ౫.

ప్రయాగ-కామేశ్వరకవి.

ఇతఁడు గోపాలలీలాసుధాలహరి యను మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి రామతీర్థస్వామి కంకితము చేసెను. ఈకవి విశాఖపట్టణమండలపువాఁడు; వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కౌశికగోత్రుఁడు; నారసింహపౌత్రుఁడు; సర్వేశ్వరపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. కవిత్వము మంచిదేయైనను శృంగారవర్ణనము నితఁడు మిక్కిలి పచ్చిగాఁ జేసినందునఁ బుస్తక మిప్పటివారు చదువుట కంతగా యోగ్యమయినది కాదు. ఈప్రబంధమునుండి రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. దుండగ మేలచేసెదవు తోయజసాయక దండనిల్పి కో
దండము డించి మాచెలికి దండము పెట్టుము రెండుకన్నులన్
నిండిననీరు దోయిటను నించి శపించుఁ దదశ్రువారిగన్
దండనచేయు ఫాలశిఖితండ్రిసుమీ కడుశిక్ష చేయఁగన్.—ఆ. ౨.

మ. యమునాతోయము దోయిటం గొని సముద్యల్లీల నేత్రోక్కభా
ముముఖాబ్జంబునఁ జల్ల నానెలఁతయు స్వార్ణోయము గావించుచో
దుమికెం దుమ్మెదచాలు ఫుల్లనవపాథోజంబుపై నాఁగ శ
క్రమణీరోచులనీనుకొప్పు విడి వేగం గ్రమ్మెఁ దద్వక్త్రమున్.—ఆ.3.

అనంతనార్యుఁడు.

ఈకవి గాధేయోపాఖ్యానమును నేకాశ్వాసశృంగారప్రబంధమును రచియించి కామాంబకును జిన్నప్రభునకును బుత్రుఁడగు కృష్ణభూపాలుని కంకితము చేసెను. ఇతఁడు తాళవలింగకవికుమారుఁడు. ఈకవినిగూర్చియు నీతనికాలమునుగూర్చియు మఱేమియుఁ దెలియరాలేదు. ఇతఁడు నూత్రేండ్లకు లోపలివాఁడుకాఁడు. ఈతని కవిత్వము హృద్యమయి యనవద్యమయియున్నది. కవితామాధుర్యమును జూపుటకై గాధేయోపాఖ్యానములోనిపద్యముల రెంటి నిందుక్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

ఉ. మానక యింతవంత దరమా సురమాన్యపదంబుగన్న మ
న్నీని కిదేల పట్టిపగ నీకృపచే పగ నేవగ న్జగ
న్మానితతత్తపోమహిమ మానుప నాదువిలాసమోవు నీ
పూనికమోపు నాపయినిమోపు వెత న్విభుమోపురంపరా.

చ. చిలుకలకు న్వచోగురుతఁ జెందుచు సప్తవిధస్వరంబులన్
బలుమఱుఁ దేనియ ల్గులుకఁ బాడెడునీలలితాంగిఁజూచి లో
కులుమఱి కీరవాణియును గోకిలవాణియునంగఁ దోన చి
ల్కలు మఱి రామరామయనఁ గన్నులఁ గెంపు వహించుఁ గోవిలల్.

భైరవకవి

ఇతఁడు రత్నశాస్త్రమును దెనుఁగునఁ బద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఇతఁడు గౌరనసుతుఁడు. ఇతఁడు త్రిపురాంబికా వరప్రసాదముచేతఁ దనకుఁ గవిత్వము వచ్చినట్టిక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పుకొనియుండుటచేత కర్నూలుమండలము లోనివాఁ డయినట్టు తోఁచుచున్నది—

క. తన్నుఁ బ్రియమార వేఁడినయున్న మునీంద్రుల కగస్త్యముని చెప్పిన యా
పన్నుతమణిలక్షణములు। చెన్నగఁ గ్రోడీకరించి చెప్పెదఁ దెలియన్.

క. త్రిపురాంబికామహావర। సముచితనిరవద్యహృద్యసాహిత్యకళా
శ్రమవిమలప్రతిభాసం। క్రమణుఁడ మతిశాలి నైనగౌరనసుతుఁడన్

"భైరవుఁడ నుభయభాషాపరీణుఁడ" నని కవియే తనకుసంస్కృతాంధ్రభాషాద్వయ పాండిత్యము కలదని చెప్పుకొనెను ఈతనికవిత్వము ముత్తముమీఁద చక్కగానే యున్నది. రత్నశాస్త్రములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.

ఉ. నీరదము ల్దిగంతములనిండి తటిద్ఘనగర్జితంబు లిం
పార మహోగ్రవృష్టికురియం బ్రభవించు నితాంతకాంతితో
తారయుఁ గుక్కుటాండసమమై పడు మర్త్యులు నంతరిక్షసం
చారులుఁ బట్టుకొందురు వెసన్ వసుధం బడకుండ నేర్పుగన్.

ఉ. చేత ధరింప మానవులచెంతను జేరవు భూతకోటు లే
రీతిని దుష్టవిద్య లొనరించిన నెక్కుడు క్రూరజీవముల్
స్వాంతలు సేయలేవు సతిగర్భము మోప సుఖప్రసూతియా
నాతతభాతితోఁ బ్రతిదినంబును బ్రీతి యొసర్చుఁ గేతువున్.

అనముగుర్తి రంగయ్య.

ఇతఁడు యాదవగిరిమాహాత్మ్య మనెడి యైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిమ్మయామాత్య తనూభవుఁడు. ఈకవి తనగ్రంథమును రావూరి వేంగామాత్యున కంకితముచేసెను. కవి యెప్పటివాఁడో సరిగా తెలియదుగాని నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వపువాఁ డనుటకు సందేహము లేదు. ఈతనికవిత్వము శ్రావ్యముగానే యున్నది. యాదవగిరి మాహాత్మ్యములోని రెండుమూడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. పిసుగులఁబోలు నెండసెగఁ బట్టి పైరులు వాడిపోయినన్
మడిమడిఁ దప్ప కేతములు నాటుచు బావులు త్రవ్వి కారుపై
రిడి యొకకొన్నిబాన లటు లెత్తుచు గాడ్పులదూలి సోఁకనీ
కెడలినఁ జూచి యొక్కతడి యిత్తురు హాలికు లశ్రుధారలన్.—ఆ. 3.

చ. చెలఁకులు నేర్చుఁ జూపు లిరుపెల్లుల పారఁగఁ జల్లె మేనిడాల్
కెలఁకులఁ జూడఁజూడఁ బెరుఁగెం జనుఁబూపలు సిగ్గుదేరఁ జె
ట్టిక్కలికవ సన్ననూలువడికెన్నడు మెక్కడనుండివచ్చెనో
చెలు లొకనాఁడు సేరుపనిసిగ్గు వధూటికి నాఁడునాఁటికిన్.—ఆ. ౪.

ఉ. వాలికచాగుబ్రేఁగుజడ వారిపయుంబడి తేలియాడుచున్
వ్రాలఁగ, నీలహంసమని వారిరుహంబని డాయ, నొక్క ప్రో
యాలి మెఱుంగుమో మమరె నవ్వల నివ్వల రాహుకేతువుల్
వ్రాలి డాయ వారియెడఁ బర్వినపర్వసుధాంశుఁడో యనన్.—ఆ. ౫.

తామరపల్లి-తిమ్మయ్య

ఇతఁడు శేషధర్మము లనెడి యైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి శ్రీరామాంకితముచేసెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శరణయామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁ డుండిన కాలమేదో తెలియదు. నూఱు సంవత్సరములక్రిందట నుండియుండును. ఇతని కావ్యమునం దపప్రయోగములు కొన్ని గలవుగాని కవిత్వము మొత్తముమీఁద చక్కనిధారకలదయి శ్రావ్యముగా నుండును. ఈతని శేషధర్మములలోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. తోడికులాంగనల్ మణులతోఁ గనకంబులతోడ వెండితో
వాడలవాడలన్ సిఁకి వస్త్రలు వెట్టుచు నాథపుత్రులం
గూడి సుఖింపఁగా మనము కూటికిఁ గూరకుఁ జిక్కి బిడ్డల
ల్లాడఁగ నెల్లకాలము మహాత్మ కనుంగొనుచుండ శక్యమే —ఆ. ౧.

మ. మును పోషించినపుత్రమిత్రవనితాముఖ్యుల్ స్వకర్మంబులం
జని యొందేఁ జన వారికై జపతపస్స్వాధ్యాయము ల్మాని దు
ర్జనులం గూడి పరాపకారనియతిం బ్రౌఢత్వము ల్చూప నా
పెనుపాపంబున గర్భవేదనలు పైపెట్లన్యో నెట్లోగుదున్.—ఆ. 3.

ఉ. అక్కడనున్నయాపశుమృగాదులు తావకపాదపద్మముల్
దిక్కని ముక్తికామినికి దీవన లిచ్చు సుపర్వు లింతయున్
నిక్కము యిగ్గిరీంద్రమున నిల్వఁగవచ్చును బుణ్యశాలికిన్
గక్కసమౌ మహాదురితకర్ములకున్ వసియింప నిచ్చటన్ —ఆ. ౫.

నారన సూరన.

ఇతఁడు వనమాలివిలాసమను కావ్యమునుజేసి, కొండూరి యక్కదండనాథుని కంకితముచేసెను. నావద్దనున్న యీగ్రంథముయొక్క ప్రతి యసమగ్రమయినది; అవతారిక లేదు. కృతిపతిమంత్రియు దండనాథుఁడునయి యజ్ఞముచేసిన నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. కవినారనామాత్యుని కుమారుఁడైన నియోగివిప్రుఁడు. ఇతఁ డాధునికుఁ డని చెప్పుటకుఁ గవికాలనిర్ధారణము చేయుటకుఁ బుస్తకమునం దాధారమేదియుఁ జిక్కలేదు. ఈతని కవిత్వము సలక్షణమయి మృదువుగానున్నది. వనమాలివిలాస

ములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను —

ఉ. గొజ్జఁగినీరుపోసి పసమూర్చినచందనవారిఁ దోఁచి లా
మజ్జకతాళవృంతముల మాటికిఁ ద్రిప్పఁగ రాలుశీకరం
బజ్జలజాక్షుచెక్కు-ఁ గురులయందుఁ దనర్చె ముఖేందుసుస్వరం
బుజ్జ చేరఁ గూడఁబడియున్న యుడుప్రకరంబుచాడ్పునన్.— ఆ. ౧.

చ. మెఱయు కపోలపాలికలమీఁదఁ జలన్మణికుండలద్యుతుల్
గిఱికొన ఫాలభాగమునఁ గించిదుదంచితనర్తనంబులై
కెఱికురు లింపుచేయఁ గమనీయవిలోచన లూఁచి రావలల్
కొఱలి భవద్యశోమహిమ కోనులి మాటికిఁ జెప్పుచుండఁగన్ — ఆ. ౨.

చ. కలమధురంబులైన కలకంఠివచోరచనానిగుంభనం
బులు విని సిగ్గునం బలుకుపూనిక లెల్లను బోవఁ దించి మూఁ
గలవలె నోళ్లు మూసికొని కాననసీమలఁ జేరియున్నకో
కిలముల బుజ్జగించి పలికించు మధూదయ మాత్తసంగతిన్.— ఆ. ౩.

ఉ. తొల్లియు మోసపోయితివె తోయరుహానన పెక్కుమాఱులో
చెల్ల పదీయధూర్త్యముల చేతనె యిప్పుడు నమ్మికొనె నీ
యుల్లము సారె నెత్తురికుమున్నని యీక్రియ నాడు మంచు నా
కల్లరిఁబు లింతటివిగాఁ దలపోయు నరాళకుంతలా.— ఆ. ౪.

గోపూరి-పెదరామామాత్యుఁడు.

ఇతఁడు ఆఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; శివరామమంత్రికిని సీతమాంబకును బుత్రుఁడు. ఇతఁడు శివరామాభ్యుదయ మను ద్వ్యర్థికావ్యమును రచించెను. ఇతఁ డీగ్రంథమును గురజాల పేరయార్యుని ప్రేరణమునఁ జేసెను. కవి కృతిప్రేరకుని తన గ్రంథమునందు

సీ. ఏమంత్రికులపూర్వుఁ డిలఁ జమత్కారభారత మొనరించె శ్రీరంగరాజనాముఁ
డేమంత్రిముత్తాత యామల్లయజ్వ దాక్షాయణీపరిణయగ్రంథమందె
నేమంత్రితాత యజ్ఞామాత్యుఁ డొనరించె సప్తసంతానముల్ సరవితోడ
నేమంత్రిపిత పార్వతీశ్వరుఁ డావిమదాతయై పద్యగద్యంబు లందె
నట్టిగురుజాలకులకలశాబ్ధిబంధుఁడు। గనికుఁ డివటూరిమల్లనారాధ్యశిష్యుఁ
డభవపూజాధురంధరుఁడైన పేరఘనుఁడు సాంఖ్యాయనసగోత్రుఁడైనయు నిరుళ్ళ,

ఇట్లు వర్ణించి, ఆతఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లుగా నీక్రిందిపద్యములను జెప్పికొని యున్నాఁడు.—

సీ. అనఘభారద్వాజమునిగోత్రజాతు నాపస్తంబసూత్రుఁ బ్రశస్తచరితు
ఘనునిఁ బోడూరి వేంకటమంత్రివరునత్త మహితధీబాపయమంత్రి పౌత్రు
శివరామమంత్రికి సీతమాంబకు సూనులై మించు బాపార్య రామ రామ
ఘనులముగ్వురిలోన గణన కెక్కినపెదరామకవీంద్రు శ్రీరమ్యచరితుఁ
జిత్రయమకాంధ్రసంస్కృతశ్లేషకవిత । రచనసేయంగ నేర్చి భారతికరుణను
రాజవిద్వత్సభలయందుఁ బూజితుఁ డగు।నన్నుఁ బిలిపించి పలికెఁ బ్రసన్నఫణితి.

సీ. నీవంశపూర్వధీనిధి కొండకవి చెప్పె భార్గవాభ్యుదయప్రబంధ మెలమి
నీయన్న బాపమంత్రి రచించె నాగి నుపాకన్యకాపరిణయకావ్య మెసఁగ
నీతమ్ముఁ డసమునందననిరోష్ఠ్యజానకీకళ్యాణకృతి గామకవివరుండు
నీవు ప్రౌఢోక్తిని నిర్మించినావు కౌసల్యాపరిణయాది సరసకృతుల
మఱి యుదాహరణాది నమస్కృతులను। సంస్కృతాంధ్రకవితఁ జెప్పఁజాలినట్టి
ప్రౌఢసత్కవి వీవె ధరాస్థలమునఁ । గలితగుణగణ్య పెదరామకవివరేణ్య.

ఈపెదరామకవి సంస్కృతాంధ్రకవులను స్తుతించినపిమ్మట శ్లేషకావ్యములకు మార్గదర్శియైన పింగళి సూరనామాత్యునిటు పొగడియున్నాఁడు.—

ఉ. శ్లిష్టకవిత్వవైఖరివిచిత్రత రాఘవపాండవీయము
తృష్టముగా రచించి జగదేకనుతు ల్గని ధాత్రిలో నవ
స్రష్ట యనంగఁ బద్మభవసన్నిభుఁ డైనమహాకవీశ్వరా
భీష్టసమప్రభావుఁ డగుపింగళిసూరకవీంద్రుఁ గొల్చెదన్.

కావ్యప్రేరకుఁడైన గురుజాల పేరయార్యుని యభీష్టప్రకారముగా నీగ్రంథమును గోదావరిమండలములోని యాచంటగ్రామమునందలి రామలింగేశ్వరస్వామి కంకితము చేయుటచేతనే కవి గోదావరిమండలములోని వాఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది. ఈతనికాలము నిశ్చయముగాఁ దెలియరాదుగాని యితఁడు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతనికవిత్వధార యనర్గళమయి మృదువుగానున్నది. కవితాధోరణి తేటపడుటకయి శివరామాభ్యుదయములోని రెండుపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

చ. తరమె నుతింపఁగా నగణితస్ఫురితాంకతఁ దద్ధరాధినే
త రసికుఁడౌ నసంతత వసుధారథుఁ డుగ్రపుగారి భీముఁ డు

ర్వర నూతి కెక్కి మించె వృషవాహసమాఖ్యుఁ డహీనసద్గుణో
త్కరవరుఁ డాజిభీకరనితాంతపరాక్రమశాలి యానఘన్. — ఆ. ౧.

మ. అలరన్ దత్సుకుమారభాసురసహాయుం బొప్పఁగాఁ దాఁ గ్రో
జ్జ్వలనామాహితదానకాంక్షు విబుధాంచద్భర్తయా దాన నా
కులఘత్నంతలిఁ జూడవచ్చె నమితాత్ముం డంచు మిన్నంటఁగా మం
జులతా రామమహోధ్వరాజితవరాంశు ల్లులున్నవ్యాటికిన్. — ఆ. ౨.

రామావఝ్ఝల కొండుభట్టు.

ఈకవి కపిలగోసంవాద మనుపేర నధ్యాత్మవిద్యాప్రతిపాదకమగు నాల్గాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించి యహోబిలనృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; హారితసగోత్రుఁడు; నరసావధానికిని అక్కమకును పుత్రుఁడు. ఇతఁ డించుమించుగా నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటి వాఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతని కవిత్వము మృదువయి నాతికఠినమయి శ్రావ్యముగానున్నది. కపిలగోసంవాదములోని యొక్కొక్క యాశ్వాసమునందలి పద్యము నొక్కొక్కదాని నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. ద్వైతముచే ననిత్యసుతదారధనాద్యఖిలైహికోత్సవ
వ్రాతములందు దైవతనివాససుఖంబులయందు లోలుఁడై
పాతరలాడువారల కపారత నిత్యసుఖాబ్ధిఁ దేల నే
భాతి లభించు సద్గురుకృపామహిమం బొడగూడ దేనియున్. — ఆ. ౧.

శా. ఔనౌ నీమదులం దనూనమదయాసూయాదేవిపైఁ బూన మే
మానాతీంద్రియకంగఁ జాలుదుమె మాయాలాపము ల్గూర్పరా
దానం బోరెద మందు నేమగునొ యంచా దేవదేవోత్తముల్
గానం బోయిరి యమ్మునీంద్రునిసతిన్ గాపట్యవేషంబులన్. — ఆ. ౨.

శా. వేదాంతార్థసముజ్జ్వలాగ్నిభవసద్విజ్ఞానదీపంబుఁ దా
నాదిన్ మానసమం గరంగఁగ సముద్యల్లీలమైఁ బూని స
మ్మోదం బొప్పఁగ హృద్గృహాంతరవసన్మోహాంధకారంబు వి
చ్ఛేదంబై చనఁ జొచ్చి యందుఁ గలయన్ శేషాహిభూషున్ బరున్. — ఆ. 3

ఉ. అపరమేశ్వరుండు సకలాంతరబాహ్యములందు నిల్లఁ దా
వ్యాపకుఁ డౌచు నింగగనసన్నిభుఁడుమ బింబితుఁ డుర్వ్యా నందుచే

రూపరి జీవుఁడై మిగులమూఢిమఁ గర్తను భోక్తనంచు సం
తాపము నొందుచుండుఁ దనుఁ దాఁ గనలేమిని నెల్లభంగులన్.—ఆ. ౪.

మ. ప్రతిబింబంబులనంగ దుర్విషయదుష్ప్రజ్ఞావిదుర్వాసనల్
సతతంబున్ మదిలోనఁ బాదుకొన నిశ్చాంచల్యముం బొంద నీ
కితరభ్రాంతులఁ ద్రిప్పుచున్ శ్రవణవాగిత్యాదిసంసర్గసం
గతులం బర్వకొనంగలేవు మదియాఁ గౌటిల్యమాలిన్యముల్.—ఆ. ౫.

ఉ. చక్కెర పుచ్చకాయవలె పంతనగా నొనరించియుంచ నం
దెక్కడనైనఁ జేఁదు గలదే విను మాత్మ యఖండరూపమై
యిక్కటిలంగ వే ఱొకటి భేదము తోఁచునె యెట్లుచూడఁ దా
నొక్కటియొక్కటే నిజము నొక్కటి యన్నదియు న్విచిత్రమే.—ఆ. ౬.

మారయకవి.

ఇతఁడు మైరావణచరిత్రమును పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; సర్వయామాత్యునికుమారుఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణదోషములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము మృదువయి మనోహరముగా నున్నది. కవనధోరణి తేటపడుటకయి మైరావణచరిత్రములోని రెండుమూడు పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. చెప్పఁగరానిమాయల విచిత్రపురూపులు దాల్చి యింక నాఁ
డెప్పుడువచ్చునో యిటకు నేమఱియుండినఁ గార్యమంతయుం
దప్పునుగాన రాఘవులు దద్దయుఁ గాంచువిధంబు గొబ్బునన్
జొప్పడఁ జెప్పుఁడీ తెలియ సూనృతవర్తనులార నావుడున్.—ఆ. ౧.

ఉ. మారుని మోహనాంబకముమాడ్కిని బ్రాణము లైదు నున్న బం
గారపుబొమ్మరీతిఁ దొలుకారుమెఱుంగులప్రోకభంగి శృం
గారరసంబువం దొలఁకఁగట్టి పువ్వులయొత్తురీతి న
న్నీరజగంధి వచ్చి తగ నిల్చెను ప్రీతిని భర్తముందటన్.—ఆ. ౧.

చ. దనుజ దురాత్మ నీకు నిఁకఁ దస్కరవృత్తిని జొచ్చి మాయలన్
దినకరవంశ్యులం దొడరి తెచ్చినపద్ధతిఁ బోవరాదు నా
ఘనతరబాలరోమమునఁ గట్టి జగంబులు మెచ్చ నిన్ను న
య్యనిమిషులెల్ల భీతి నిట కడ్డము వచ్చినఁ గావఁ జంపెదన్.—ఆ. ౨.

పరశురామపంతుల-లింగమూర్తి

ఈకవి సీతారామాంజనేయమనెడు మూడాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను. ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; రామమంత్రికిని తిమ్మాంబకును బుత్రుఁడు; మహాదేవయోగి శిష్యుఁడు. ఈగ్రంథము ప్రథమాశ్వాసము తారకయోగమును గూర్చియు, ద్వితీయాశ్వాసము సాంఖ్యయోగమునుగూర్చియు, తృతీయాశ్వాసము రాజయోగ మనఁబడెడి యమనస్కయోగమును గూర్చియు, తెలుపును. ఈ సీతారామాంజనేయ సంవాదము బహుజనులచేఁ జదువఁబడెడు జనప్రియ మైనపుస్తకముగా నున్నది. కవిత్వము సర్దుష్టమయి హృద్యముగా నున్నది. ఈకవి తనపాండిత్య ప్రకటనమునకయి యిట్టి వేదాంతగ్రంథమునందు సహిత మేకాక్షరద్వ్యక్షర పద్యములను జొప్పించియున్నాఁడు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమునం దుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. సీతారామాంజనేయ సంవాదమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. ప్రాపుగ రామనామము నిరంతరముఌ భజియించువాకిం
బాపములేదటంచుఁ బెనుపామును బట్టఁగవచ్చు నగ్నిసం
దీపితలోహఖండము నతిత్వరితంబుగ మ్రింగవచ్చు బ
లోగ్రపము పెంచుపెద్దపులికోఱలు దీయఁగవచ్చునిద్ధరఌ.—ఆ. ౧.

సీ. నమ్ము మనమ్ములో ననుదినమ్ము వెలుంగుచిదాత్మసత్ప్రభా
తమ్ము నిజమ్ము నేను నిధనమ్మును సంజననమ్ము రూపవ
ర్ణమ్ములుఁ గర్తృకార్యకరణమ్ములు వర్ణగుణాశ్రమాభిమా
నమ్ములు నాకు లే వనుఘనమ్మగునావచనమ్ము నెమ్మదిఌ.—ఆ. ౨.

శా. గానంబున్నటనంబుఁ దాళగతులం గావించుచుఌ జూపువి
ద్యానైపుణ్యముఁ జూపుచుఌ శిరముమీఁదం గల్లుపెంద్రోంతరిఌ
బూనం గైకొనునాట్యశీలునిగతిఌ బుంఖానుపుంఖోజ్జ్వల
స్నానార్థానుభవజ్ఞుఁ డయ్యు బుధుఁ డానందాత్ముఁ గాంచున్మదిఌ.—ఆ. ౩.

పరశురామపంతుల-రామమూర్తి.

ఈకవి శుకచరిత్ర మనెడి యైదాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; సీతారామాంజనేయసంవాదమును రచియించిన లింగ

మూర్తిపుత్రుఁడును శిష్యుఁడును; ఈతనితల్లి లింగాంబ. కవి తనతండ్రినిగూర్చియు దన్ను గూర్చియు నిట్లు చెప్పికొనియున్నాఁడు.—

సీ. ఆత్మభూతుఁడుగాని యాత్మభూతుఁడుగాఁడు నిగమాగమాంతార్థనియతిదోఁపఁ
బురుషోత్తముఁడుగాని పురుషోత్తముఁడుకాఁడు సజ్జనానుగ్రహసరణి మెఱయ
మృత్యుంజయుఁడుగాని మృత్యుంజయుఁడుకాఁడు సర్వప్రపంచోపశమన మమర
నమృతసిద్ధుఁడుగాని యమృతసిద్ధుఁడుగాఁడు ఘనరసనిధిసమంచనము దనర
నలరుచుఁ దా వ్యతిరేకాన్వయప్రసిద్ధి నలరి ప్రత్యక్షముగ నజుఁ డచ్యుతుండు
నభవుఁ డమరేంద్రుఁ డైయొప్పు వసినతఁడె। లింగమూర్తియు నాగురులింగమూర్తి.
గీ. అమ్మహాలింగమూర్తి లింగాంబికాకు। మారుఁడఁ దదీయసేవానుమతుఁడఁ బరశు
రామపంతులకులకంజరాజికర్య। మాకృతినిబోలు రామనామకుఁడ నేను.

ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములక్రిందటివాఁ డయినట్లు తోఁచుచున్నది. ఇతఁడు రచి రచియించినని వేదాంతగ్రంథ మయినను కవిత్వము మృదువయి హృదయరంజకముగా నున్నది. శుకచరిత్రములోని కొన్నిపద్యములను గవితాధోరణిని జూపుటకయి యిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. కాయవనంబునన్ ధనువుగా భ్రుకుటిం గుతిచేసి నారిగా
వాయువు గూర్చి చూపులనువాఁడిశరంబులఁ బూని షణ్ముఖిన్
బాయనిదృష్టి మాటుగొని మానసముఖ్యమృగంబులన్ సుఖో
పాయముగా వధించుమృగయారతు లుండుదు రప్పురంబునన్.— ఆ. ౧.

మ. లలనా యౌవనభూమి కెల్లపుడు వాలాయంబుగా నప్సరో
లలనారత్నము లేగి యాఘునులపాలం గల్గు సేవంతికా
లలనాతీరరసాలజాలములనేలాడోలలం గేళిలీ
లల నాట్లగ్గొని యాడుచుందురు బాలా కంటివే యిచ్చటన్.— ఆ. ౨.

ఉ. ఏనెఱినైనఁ ద్రిప్పిన హృదింద్రియబుద్ధు లహర్నిశంబు పూ
ర్వానుభవాభిలాషవిషయంబులకే చను వాని మల్పి నా
నాగమాంత శాస్త్రవచనశ్రవణాదుల నిల్పు తత్సమా
ధానమె మన్ననశీపరనిధానముగాఁగొని యభ్యసించెదన్.— ఆ. ౩.

ఉ. యోగిజనాశ్రితానిలనియోగము సాధకలక్ష్యలక్షణో
ద్యోగము దేవదత్తనియోగము సంతతముక్తికామినీ
భోగము నిత్యసత్త్వగుణభాగము ద్రష్టపరాత్మజీవసం
యోగము నొందఁజేయు భవయోగవియోగము రాజయోగమున్.— ఆ. ౪.

మ. జనకుం గాంచితి భేదవాదమతముల్ ఖండించితిన్ శక్తివా
దిని భంగించితి నాగమాంతమతయుక్తిన్నిల్పి మెప్పింప న
న్గని మోహించినముక్తికాంతను మహాకల్యాణయుక్తంబుగా
నెనయంగూర్చె నతండు దానిఁగొని యే నేతెంచితి న్వేడుకన్.— ఆ. ౫.

వేగినాటి కొండనార్యుఁడు.

ఈకవి వివేకసింధు వనెడి యైదాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచించెను. ఇతఁడు వేగినాటి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు. మొట్టమొదట నీవివేకసింధువును నాంధ్రవచనకావ్యమునుగా రచియించిన ముకుందయోగిని కవి యీక్రింది పద్యమున స్తుతించియున్నాఁడు—

మ. విసుతింపన్ భవరోగవైద్య మగునీ వేదాంతశాస్త్రంబు పా
వనమై యుండఁ బ్రవీణతన్ వచనకావ్యం బొప్పఁగాఁ జేసి స
జ్జనులం బ్రోచినపుణ్యమూర్తి విమలస్వాంతుండు విజ్ఞానశా
సనుఁ డైనట్టిముకుందమౌనికి నమస్కారంబు గావించెదన్.

ఈకవియు నూరేండ్ల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. శుకచరిత్రమునందు వలెనే యీ వివేకసింధువునందును వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు కొన్ని కనఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద కవిత్వము మృదువయి శ్రావ్యముగా నున్నది. కవనరీతి తేటపడుటకయి వివేకసింధువునుండి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁ బడుచున్నవి—

చ. కడువడిఁ గర్మమార్గ మనుకాఱడవిం బడి విభ్రమించుచున్
జడమతి నింద్రియార్థఫలసంచితతిక్తకషాయసారముల్
దడఁబడఁ గ్రోలి దుర్వ్యసనదాహమునన్ వెగడొంది స్రుక్కి మీ
యడుగులు గాంచితిన్ నను గృపామృతమానఁగనిచ్చి ప్రోవవే.— ఆ. ౧.

మ. వడిగాఁ దీసి ధనుర్ధరుండు విడువం బాణంబు నెందాఁక న
వ్వడిగల్గున్ శర మంతదాఁక నడుచున్ వమ్మైనయచ్చోటనే
పడుఁ బ్రారబ్ధపుఁగర్మవేగమున నాపర్యంతమున్ దేహముల్
పడ నా వేగము తూలినం బడుచు జూ భగ్నంబులై మేదినిన్.— ఆ. ౨.

మ. సమతన్ మేఘుఁడు వారిధారలు మహిన్ సంప్రీతి వర్షింపఁ బ
ల్లములై యుండినచోట్ల నీరు నిలుచున్ రక్షింపఁగా బండపై

దుఃఖసుఖనీరము నిల్వ దట్లగుట నెదుం బాత్ర మూహించి యు
త్తమునందుం దగ బ్రహ్మవిద్య నిలుపన్ ధర్మంబు చింతింపఁగన్.—ఆ. 3.

మ. తనువుల్ స్వప్నమనోరథంబులక్రియన్ దండోపతండంబులై
యనయంబుం బొడచూపెఁ బోవు నివి కర్మాధీనసంప్రాప్తముల్
ఎనయ న్నాకును వీనితోఁ దగులు లే దెల్లప్పుడున్ నే ఘనుం
డను నిత్యుండ నిరామయుండ విమలుండన్ సాక్షిచైతన్యుఁడన్.—౪.

ఉ. అప్పుడు పుట్టినట్టిశిశువందును జవ్వనియై మిటారియై
యొప్పులకుప్పయైనవికచోత్పలలోచనయందు వార్ధకం
బుప్పతిలంగ నున్నముదియ స్త్రీయందును నిర్వికారుఁడై
చెప్పెడి దేమి యొందు సమచిత్తుఁడు షండుఁడ యెంచిచూడఁగన్.—ఆ. ౫.

వాసుదేవయోగి.

ఈకవి జీవప్రబోధమనెడు నాలుగాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను. యోగశాస్త్రములను పేర రచియింపఁబడిన వేదాంతగ్రంథములలో ననేకములకంటె నిందలికవిత్వము సలక్షణమయి హృదయంగమముగా నున్నది. కవి యే కాలపువాఁడో తెలియదు గాని నూఱుసంవత్సరముల పయివాఁ డని తోఁచుచున్నది. జీవప్రబోధములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. అనపని జీవుఁ డిట్లుమఁ బ్రయత్నముఁ బ్రాప్యపదంబు లేక తా
ననయము ఖండమై జగములందును గారణకార్యరూపతం
బెనఁగొనియున్నయాత్మ కొకపిండపదంబుఁ బ్రయత్నసాధనం
బును ననఁ గల్గునే యనుచు బుద్ధికిఁ దోఁచెడి వీనిఁ జెప్పవే.—ఆ. 3.

ఉ. అంధతమఃప్రసక్త్యనుగతాత్ముల శుద్ధశరీరశుద్ధిచే
బంధవిముక్తి గోరి కరిభంగిని నీట మునుంగ దేహదు
ర్గంధము వాయుఁగాక భవకర్మనిబంధవిముక్తి కల్గునే
బంధురరాగరోషములఁ బాసిన శుద్ధతఁ గాక జీవుఁడా.—ఆ. ౪.

కానాల నరసింహకవి.

ఈకవి హరివంశములోని యాశ్చర్యపర్వమునందలి శేషధర్మముల నెనిమిదాశ్వాసములపద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఈతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుడు; వాసిష్ఠగోత్రుఁడు; వేంకటేశయామాత్యపుత్రుఁడు; ఈతనివాసస్థలము తంగొండగ్రామము; ఇతఁడు తనశేషధర్మగ్రంథమును తంగొండ నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈతనికాల మేదియో తెలియరాలేదు. ఇతఁడు తనగ్రంథమునందు

"గీ. ఆంధ్రవిద్వజ్జనాచార్యు నన్నపార్యు । సుజనగుణమానసోత్పలసోము సోము
సురుచిరాలంకృతిభ్రాజిసోమయాజి । సత్కృపీసనాథు శ్రీనాథు సన్నుతింతు"

అని యాంధ్రకవులను వర్ణించుచోఁ దమనందవరీకులలో సుప్రసిద్ధు లైనపెద్దనాదికవులనుసహితము వర్ణించియుండలేదు. ఇంతమాత్రముచేత నితఁడు పెద్దనాదికవులకంటెఁ బూర్వుఁడనికాని వారితోడి సకాలికుఁడనికాని చెప్ప వలనుపడదు. ఇతఁ డించుమించుగా నూఱునూటయేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండియుండవచ్చును. అక్కడక్కడఁ గొన్ని విలక్షణము లైనప్రయోగము లున్నను కవిత్వము మొత్తముమీఁద మృదువయి నిరర్గళధార కలిగి యున్నది. ఈతనిశేషధర్మములలోనుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.

చ. పటుతరమేఘమండలవిభాసితసౌధచయోపరిస్థితో
త్కటవరహేమకుంభసముదాయధగద్ధగితోరుకాంతివి
స్ఫుటచపలాకృతి స్థిరతయుఁ జూడఁగవచ్చినవార లెల్ల ని
చ్చటఁ గలచంచలల్ కమునచంచల లంచు భ్రమింతు రెంతయున్. — ఆ. ౧.

చ. ఘనవిషజంతుపూరిత మగాధము కూపము దీనిఁ జూడు నీ
వొనరఁగఁ గూఁకు నియ్యవు తిలోదక మియ్యవు గాన దాన మా
తనువులు జీర్ణతం బొరసె దారుణరూప సమేతకూపమం
దును వడియున్నవార మతిదుఃఖసమాకులతన్ మహాత్మకా. — ఆ. ౨.

శా. దారాపత్యయుతుం డకించనుఁడు విద్వాంసుండు వేదాంతమా
ర్గారూఢుండును వృత్తిహీనుఁడును నిత్యానందుఁడున్ శ్రోత్రియుం
డైగాజిల్లినబ్రాహ్మణోత్తమున కత్యానందులై జీవనం
బీరే దాతలు పొందరే సుగతు లుర్వీశా ధరామండలిన్. — ఆ. 3

ఉ. నీసము లెండటో శమనునిం గనఁబోయిన నీకుఁ జావురా
దాసనుఁ బుట్టినిల్లయి మహాకలుషంబు లొనర్చి సభ్యులన్

మోసముచేసి నేఁ డిటులు మూల్గిఁ జోవునె తత్ఫలంబు నిక్
బాసినఁ గల్గు మా కఖిలభాగ్యము లేదను కాలుఁ డోలికిన్.—ఆ. ౪.

మ. అనుచున్ దూతి మహీవరా సుతకళత్రార్థంబుగాఁ బాపచిం
తన లర్థార్జనఁ జేసి వారి నిరవందం బోతు రంతంబునన్
దనవెంటం జనుదెంతురే కడపటన్ గా నొక్కఁడే పోవుటల్
గనియున్ మోహలతానిబద్ధు లగుచున్ గానంగలే రింతయున్.—ఆ. ౫.

మ. సతియుం దానును బుత్రపౌత్రయుతుఁడై సంప్రాప్తసర్వేష్టుఁడై
యతిసంతోషముమీఱఁగా మెలఁగి దేహాంతంబునన్ లోకపా
లతతుల్ పూజ లొనర్ప సర్వసుఖసంప్రాప్తుండునై క్రమ్మఱన్
క్షితిపైఁ బుట్టెను జక్రవర్తి యగుచున్ జేతోముదం బొప్పఁగన్.—ఆ. ౬.

చ. పొలుపగు కాంచనంబుఁ దిలపుష్పము నచ్చెలి నాసికోపమం
బలరఁగ వచ్చి దానిసము మాటకుఁ జాలక యూర్ధ్వదృష్టిఁ గొ
మ్మలఁ దలక్రిందుగాఁ దపము మానుగఁ జేసి ఫలించు వేళ మే
నులు విడిచెన్ నలంగఁడె ఘనుం డయినన్ బలవద్విరోధియై.—ఆ. ౭.

ఉ. నీవును దీపదానములు నెమ్మిగఁ జేయుము దాన మోక్షమున్
శ్రీవరుఁ డిచ్చు జ్ఞానమును జేకుఱు జ్ఞానముచేత మోక్షమున్
భూవర నీకుఁ గల్గు హరిపూజ లొనర్పుము కార్తికంబునం
దీని నమలేతిహాసము మహిన్ వినువారికిఁ గల్గు సౌఖ్యముల్.—ఆ. ౮.

రామనామాత్యుఁడు.

ఈకవి గయోపాఖ్యాన మనెడి రెండాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిమ్మమంత్రిపుత్రుఁడు. గయోపాఖ్యానమునకు కృష్ణార్జునసంవాదమని నామాంతరము గలదు. ఈతఁడు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటివాఁ డయి యుండవచ్చును. ఇతఁడు తనగ్రంథమును శ్రీమదహోబిల నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను. ఈతని గ్రంథమునందు లక్షణవిరుద్ధము లైనప్రయోగము లనేకము లున్నను, మొత్తముమీఁద కవిత్వము సరసముగా నేయున్నది. గయోపాఖ్యానములోని పద్యములు రెండిందు క్రిందఁ జేర్పఁబడుచున్నవి.—

ఉ. వారిజనాభ నీ పనుప వాసవనందనుఁ డున్నచోటికిన్
హేమాద్రిధైర్యునకుఁ జెప్పితి బుద్ధులు పెక్కురీతులన్

భూరిదయాబ్ధి యాఘునిబుద్ధికి నేమని యెంచిచూడ నీ
ధారుణిఁ బాండవేయులకు దాపునుదండయు నీవెకా హరీ — ఆ. ౧.

ఉ. ఏమని చెప్పవచ్చు బళి యీబలపార్థులబాహువీర్యముల్?
రాముని సాటి వత్తురు శరాసనవిద్యకు పీరిధైర్యముల్
హేమమహీధరంబునకు నెక్కువ వీరలతోడ మారొ్కనన్
సోమధరుండు వాసవుఁడు సూర్యకులోద్భవుఁడైన నోర్తురే. — ఆ. ౨.

పోచన.

ఈకవి చంద్రాభ్యుదయ మను ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు వై
బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతనితండ్రి నృసింహసోమయాజి. ఈచంద్రాభ్యుదయము అ
మంత్రి కుమారుఁడగు చిన్నయామాత్యున కంకితము చేయఁబడినది. ఈకవికాల మే
తెలియరాలేదు. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకంటెఁ బూర్వమునందుండినట్లు తో
చున్నది. ఈప్రబంధము శబ్దాలంకారములతోనిండి శ్రావ్యముగా నున్నది. చంద్రా
భ్యుదయములోని పద్యములు రెండిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

చ. తిమిరపుజవ్వనంబున నతీతసతీతనువృత్తమైనచి
త్తముతమి పౌరవారవనితాజనతాజనితానురాగయో
గమున మఱింగి దర్పకవికారము తోరముగా ఘటింపన
క్కొమరుమిటారిబారిపడి కుంతివృత్తిఁ గ్రమక్రమంబునన్. — ఆ. ౧.

చ. అన విని గుండె జల్లుమన నవ్వనితామణి యమ్మచెల్ల యీ
యన మదనాతురత్వమని యాత్మఁదలంచి తలంచి సాధ్వసం
బును వెఱఁగుం దడంబడఁగఁ బొంపిరి నిట్లను భర్తతోడ్పని
య్యనువున మిమ్ముఁ బ్రోవఁగ మహాత్మ యొరుల్ మన కెవ్వ రియ్యెడన్. — ఆ.

పెనుపల్లె చాపనామాత్యుఁడు.

ఈకవి గీతావిజయమను నేకాశ్వాసప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు నియో
బ్రాహ్మణుఁడు; కోనయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈతని కవిత్వమునందు లక్షణవిరుద్ధ
మైనప్రయోగము లక్కడక్కడఁ గానఁబడుచున్నవి కవనరీతి తెలియుటకయి గీ
విజయములోని రెండుపద్యము లిం దాహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ. పోల శతాసనమందు శివపూజ యొనర్చుచు నుండి యంతలో
నాలమువార్త కర్ణములయందు వినంబడ నుల్కియుగ్రుఁడై
చాలును దేవపూజయని చారులఁ గన్గొని యేమి మత్ప్రభున్
జాలఁగ నందఱు న్గలుగుచందము తోఁచెను జెప్పుఁ డంతయున్.

ఉ. భూరిరయంబునం దొడరి భూనుత కన్నుల నెఱ్ఱచేసి యా
రోరి శతాస్య త్రుంగి తని యొక్కట బాణసహస్రకోటి తా
నారజనీచరేంద్రుతనువందును గ్రుచ్చిన నెత్తురొల్కఁగాఁ
బోతుచు వాఁడు నొప్పెసఁగెఁ బూచినమోదుగుచెట్టుకైవడిన్.

చదువుల-సోమలింగయ్య.

ఈకవి మదనసాయక విలాసమనెడి యైదాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధమును రచించి శ్రీశైలమల్లికార్జునునకంకితముచేసెను. ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుఁడు; గారుత్మత గోత్రుఁడు. వేంకటాచలమయారాధ్యునకును అన్నపూర్ణమకును పుత్రుఁడు. ఇతఁడేకాలపువాఁడో సరిగాఁ దెలియరాదు. ఇంచుమించుగా నూఱుసంవత్సరముల క్రిందట నుండెయుండును. ఈతనికవిత్వము మృదుమధురపాకమున వెలయుచున్నను నిరుపమమైనదికాదు. ఒక్కొక్కయాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్కటిచొప్పున నిందుక్రింద నుదాహరింపఁబడిన పద్యములనుబట్టి కవియొక్క కవిత్వరీతి కొంతవఱకు తేటపడవచ్చును:—

చ. చని శశికాంతసంఘటితచారుసువర్ణవికారసౌధమం
దును నెనలేనిగద్దెపయి దోరముగాఁ గొలువుండి సాధుస
జ్జనపరివారయుక్తుఁడయి సత్యముఁ దప్పక మూఁడులోకముల్
తనదుయశంబు గప్పఁగను దగ్గయి రాజ్యము చేయుచుండఁగన్. — ఆ. ౧.

చ. అని దరిఁజేరి బాలకుని నక్కునఁజేరిచి చెక్కుదోయి ము
ద్దొనరిచి చుంచు దువ్వుచు మృదూక్తులు పల్కి కడింది ప్రేమ నె
మ్మనమున నల్లిబిల్లికల మాటికి నల్లుకొనంగ నక్కుమా
రునిముఖచంద్రదర్శనవిలోచనకైరవుఁ డౌచు నయ్యెడన్. — ఆ. ౨.

చ. తెలిపూసమంజిముత్తెములు తీరుగనిల్పిన త్రోవఁ జక్కనౌ
బలువగుకెంపుగుంపులశుభస్థితకాంతులు చల్లుమేలుక

మ్మలకు నివాళు లిచ్చు కనుమచ్చికలన్ జెలువొందఁ దావిపు
వ్వులసర మొక్క కేల నిడి యొప్పగ నప్పు నేగుచుండఁగన్ —ఆ. ౩.

ఉ. ఉల్లము చల్లగాఁ గనిన యొప్పులకుప్పపయిన్ సుమాస్త్రముల్
పెల్లుగ నేసినట్టికసుపెద్దవు నీకొక లక్ష్యమా నవో
త్ఫుల్లసరోజలోచనలపొంక మడంచుట మన్మథా ధరన్
తల్లికి ముక్కుకోసి పినతల్లికిఁ గమ్మ లొసంగ నేర్తురే.—ఆ. ౪.

ఉ. మారుని గేరు నీసుకుమారశరీరము నవ్యచంద్రికా
సారముతీరు హాసము సుసారససారము లౌర కన్ను లిం
పారెడుగండుతుమ్మెదలబారులనే లుక్కూరు లౌర నీనిసిం
గారము నీరజాసమునికైన మఱిం దలఁపంగ శక్యమే.—ఆ. ౫.

శ్రీధరమల్లె-వేంకటస్వామి

ఇతఁడు బ్రహ్మోత్తరఖండము నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగాఁ దెఁగిఁ చెను. ఇతఁడు బడగలనాటి కన్నడవంశజుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; భా ద్వాజగోత్రుఁడు; అయ్యనార్యతనూజుఁడు. కవి యీగ్రంథమును జ్యోతిరామనాథు ప్రేరణముచే రచియించి, సిద్ధవటమునకు సమీపముననున్న యంబాపురమందలి పార్థి వేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. ప్రేరకులయిన రామనయు లక్ష్మీనారాయణుఁడును వెంగల్వరాయుఁడును దన్నుఁ గూర్చి పలికినట్లుగాఁ గవి యీక్రిందిపద్యములలో జెప్పుకొన్నాఁడు—

శా. శ్రీమద్వేంకటరామనామునిఁ గవిశ్రేష్ఠున్ రమావల్లభ
ప్రేమాపాంగవిశేషలబ్ధకవితాభివ్యక్తసూక్త్యన్వితుం
గామారిస్తవభక్తియుక్తు విలసద్గాంభీర్యధైర్యాఢ్యు న
న్నామోదంబునఁ జూచి పల్కిరి సముద్యత్కౌతుకం బొప్పఁగన్.

*　　*　　*　　*　　*　　*

క. ఖండేందుధరప్రియ మా । ఖండలభాగ్యప్రదంబు కల్పలతికా
ఖండన మగుబ్రహ్మోత్తర । ఖండము రచియింపు పద్యకావ్యముగాఁగన్.

ఈకవి యీబ్రహ్మోత్తరఖండమును రచియించి యెనుబదిసంవత్సరము లయినట్టు గ్రంథాంతమునందలి యీక్రిందిపద్యమునుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. శరవర్షగణనంబు శైలరామమునీందుపరిమితంబై ధాత్రిఁ బరఁగుచుండు
యువనామసంవత్సరోపేత కార్తికమాసరాజిత పౌర్ణమాసియందు
ధన్యులు విష్ణువర్ధనసగోత్రులు జ్యోతిసుబ్బన్న పుత్రులు సుగుణమణులు
రామన్న లక్ష్మీనారాయణ చెంగల్వరాయఁడు ననుపూర్వ రమలయాఖ్యులు
చిత్తమున భక్తి వెలయ బ్రహ్మోత్తరాఖ్య
ఖండ మాంధ్రప్రబంధంబుగా ఘటించి
యెలమి సంబాపురపుఁ బార్థివేశ్వరునకు
భాసురముగ సమర్పణఁ జేసి రపుడు.

పయిపద్యమునుబట్టి శాలివాహన శకము ౧౭౩౭వ సంవత్సరమునందనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౮౧౫వ సంవత్సరమునం దీగ్రంథము రచియింపఁబడినట్టు స్పష్టముగాఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. ఈగ్రంథమునం దక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను మొత్తముమీఁదఁ బుస్తకము హృదయరంజకముగా నేయున్నది. బ్రహ్మోత్తరఖండము లోని పద్యములు కొన్ని యిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. ఓముని సార్వభౌమ మహిమోజ్జ్వల మీ రిట కేగుదెంచుటన్
నామది సంతసం బొదవె నాదుగృహంబు పవిత్ర మయ్యె మ
త్కామితము ల్ఫలించెఁ గదు ధన్యుఁడ మాన్యుఁడ నైతి నంచు నా
భూమివిభుండు పల్కుచును బూజలొనర్చె మహాముదంబునన్.—ఆ. ౧.

శా. ఆరాజేంద్రుఁడు కంఠసూత్రరహితన్ వ్యక్తాంజనాపాంగ శృం
గారప్రాభవహీనగాత్రి గళితగ్రైవేయహారాదికన్
దూరీభూతశుభాంగరాగతిలకన్ దుర్వారశోకార్దితన్
సారాచారపరాయణం గనియె నాసాధ్వి న్విచిత్రంబుగన్.—ఆ. ౩.

మ. రణదుద్యన్మణిదీప్యమానకనకగ్రైవేయకోటీరకం
కణహారాంగదనూపురాదుల నలంకారంబు గావించినన్
క్షణమాత్రంబునఁ బాయఁద్రోచి కడువేడ్కన్ శ్రీరుద్రాక్షభూ
షణము ల్దాల్తురు వారలివ్వరు మహోత్సాహంబు దీపింపఁగన్.—ఆ. ౪.

ఓరుగంటి - సోమశేఖరకవి.

ఈకవి రామకృష్ణార్జునరూపనారాయణీయమను నాలుగాశ్వాసముల ద్వ్యర్థి కావ్యమును రచియించి శ్రీపూసపాటి నారాయణరాజుగారి కంకితము చేసెను. పుస్తకము

ముక్కు పేరు చేత నే యిందు రాఘవయాదవపాండవార్థము లిమిడియున్నవని తెల్లమగ
నున్నది. ఈకవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యసగోత్ర సంభూతుఁడు. ఇతఁడు స
స్కృతాంధ్రములయందు చక్కని వైదుష్యము కలవాఁడయి కవితారచనయందత్యం
సామర్థ్యము గలవాఁడుగా నుండెను. ఇతఁడు నూఱుసంవత్సరములకు లోపలివాఁడు
ఈతని త్ర్యర్థికావ్యములోనివి కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

శా. సంభూతాతిఃభూతి దర్శనకళాసంపన్నుఁ డారాజు స
ద్గాంభీర్యాంబుధి యేలె సర్వధరణిన్ గాంగేయచాపోరుసం
రంభప్రౌఢిసహాయుఁడై విదురసారన్యాయమార్గంబుతో
శుంభత్కీర్తి మహోత్పలప్రియకులస్ఫూర్తుల్ విజృంభింపఁగన్.—ఆ. ౧.

ఉ. సంతస మొప్పఁ దోఁచెను వసంతము మంజులకోకిలస్వనా
క్రాంతము కోరకప్రకర కాంతము బంభరగానశోభితా
శాంతము సర్వమంగళనిశాంతము మోహితమానమానినీ
స్వాంతము ధూతసత్పథికశాంతము పుల్లలతాంతతాంతమై.—ఆ. ౨.

చ. సుజనకృత స్తవా జనకసూక్తి యలంఘ్య మటన్న చూడఁ దా
నిజము సమక్షమందుఁ దగనిన్న సముద్రుఁగాఁ దలంచి త
ద్ద్విజను నుతింపఁ బంచుపని వారకచేయు సుధర్మసంస్థితిన్
గుజనులు ముక్కు శ్రీహరిని గొల్చినవాఁ డనయంబు నెమ్మనిన్.—ఆ. 3.

శా. కళ్యాణీధవదర్పితోగ్రవరసత్కారుణ్యతన్ సర్వపత్
కళ్యాణీధరవిఘ్నవన్యవసతీకాండప్రభూలంఘనా
కళ్యాణాతిశయంబు నాకు నిచటన్ గల్గె న్నిరాఘూటమై
కళ్యాణాంబరకాంతుఁజేయును కృపన్ గాంభీర్యధీ ముక్కుదన్.—ఆ. ౪

ముడుంబి వేంకటాచార్యుఁడు.

ఈకవి రసప్రదీపికయనెడు మూఁడాశ్వాసముల వైద్యగ్రంథమును జేసెను
ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; వేదాంతాచార్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు గో
దావరీమండలములో నూఱుసంవత్సరములకు లోపల నుండినవాఁడు. కవిత్వమునం
గొన్ని స్ఖాలిత్యములు గలవు. రసప్రదీపికలోని రెండుమూఁడుపద్యముల నిందుదా
హరించుచున్నాను.—

ఉ. పారదగంధకంబు లొకభాగము నాలుగుభాగముల్ సహా
కారము నుప్పఁబెట్టి పదిజాములు వండినఁ గెంపుసొంపుతోఁ
ధారుణిఁ బుట్టు సిందురము దారత నడ్డిగయొత్తు నిచ్చినన్
బోరన రోగపుంజములఁ బోవహరించు నమోఘవీర్యమై. — అ. ౧.

చ. ఘృతమునఁ గొండపిప్పలి మిరెంబులతోడుత నభ్రకంబు సం
తతమును జిన్నవెత్తు గొన దారుణమౌ కఫవాతపిత్తసం
యుతగ్రహణీక్షయంబుల వియుక్తప్రమేహగుదాంకురంబులన్
గతముగఁజేసి దీపనము గల్గఁగఁజేయు నమోఘవీర్యమై. — అ. ౨.

ఉ. మంచినువర్ణభస్మము క్రమంబునఁ గొన్నను రాజయక్ష్మయున్
సంచితకృచ్ఛ్రజంబు లగుసర్వరుజంబుల భూతవేదలన్
ద్రుంచి యమోఘవీర్యమయి దోర్బలమున్ ఘనకాంతి తేజము
త్యంచితబుద్ధిమార్గము చిరాయువొసంగును మానిచంద్రమా. — అ. ౩.

అక్కెనపల్లి—నృసింహకవి.

ఈకవి యాదిలక్ష్మీవిలాసము, వల్లభాంబాపరిణయము, ఓఘవతీపరిణయము, అను మూఁడుప్రబంధములను రచియించెను. వీనిలో నోఘవతీపరిణయము శ్రీగోడే జగ్గారాయనింగారిపుత్రు లగు శ్రీసూర్యప్రకాశరాయనింగారి కంకితము చేయఁబడి తత్సోదరపుత్రు లగు శ్రీమహారాజా గోడే నారాయణగజపతిరాయనింగారిచే ముద్రింపఁబడినది. ఈగ్రంథము శాలివాహనశకము ౧౭౩౯వ సంవత్సరమునందు రచింపఁబడినట్లు గ్రంథాంతమందలి యీసీసపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. శాలివాహనశకసంవత్సరంబు లజాగ్నిభూధరతుషారాంశులైన
యీశ్వరాబ్దంబున నెసఁగువైశాఖమాసంబున శుక్లపక్షమున మూర్తి
శశిసంఖ్య భౌమవాసరమున శుభవేళ నక్కెనే. లినృసింహకవి యోఘ
వతిపెండ్లికథ సమున్నతిమీఱఁ జెడిగోడె జగ్గారాయసూర్యప్రకాశరాయ
మణికి రాజ్యాయురారోగ్యమహితపుత్ర। పౌత్రనికరాభివృద్ధిగా భవ్యబుద్ధిఁ
గృతి యొసంగెను దద్యశం బతిశయిల్లి। జగతి నాచంద్రతారార్కముగఁ జెలంగ.

ఇతఁడు కృష్ణామండలములోని యెల్లమంద నివాసుఁ డయినను తనయాదిలక్ష్మీవిలాసమును గోదావరీమండలములోని యంతర్వేది నృసింహస్వామి కంకితము చేసెను.

ఆనెలక్ష్మీవిలాసము నాలుగాశ్వాసములు గల ప్రౌఢకావ్యము. వల్లభాంబాపరిణయము మను విఘ్నేశ్వరుని పెండ్లికథ మూడాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇది పులిపాక సీతయామాత్య పుత్రుఁ డయినరామమంత్రి కంకితము చేయఁబడినది. ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; జోగయామాత్య పుత్రుఁడు. ఈకవి నూఱుసంవత్సరములకు లోపలివాఁడు. ఈతనికవిత్వము రసవంతముగా నున్నది. ఈతనిపుస్తకములోని యీక్రిందిపద్యములవలన నీతని కవితాధోరణి నొంత తెలిసికొనవచ్చును—

ఆనెలక్ష్మీవిలాశము.

ఉ. మాయలు నింద్రజాలములు మా కవి క్రొత్తలుగావు మామనో
నాయక యిప్పు డీవు రతినాయక సాయకభిన్నకాయునై
హాయనిమోహ మందునను బన్నగఁ గౌఁగిటఁగూర్చి యొయ్యనన్
శ్రీయుతసౌఖ్యవైఖరులు చేకొఁదలంపులు దీఱఁ గూడుమా.— ఆ. ౧.

ఉ. ఎక్కడిగొల్లవాఁడ విది యొక్కడిజాణతనంబు దొంగవా
డెక్కడిపౌరుషంబు మఱి యింత తలంపక ప్రాలుమాలినన్
దక్కనె నీకుఁ గోక లవి తక్కక యిమ్మిఁకఁ గామకలి వే
యక్కలతోడ నీసరసి నాడఁగఁ జీరలు దొంగిలింతువే.— ఆ. ౨.

ఉ. వారిజనేత్ర మీచరణవారిజముల్ హృదయాంబుజంబునన్
గూరిమినిల్పి యెల్లపుడుఁ గొల్చు రమాసతియంచు రుక్మిణిం
దారయలేక చైద్యునకు నంగన నిచ్చెదనన్నమాట బ
ల్నారసమట్లు కర్ణమున నాఁటె ననుఁ గృపఁ గాంచి యిట్లనెన్. ఆ. ౪.

వల్లభాంబాపరిణయము.

చ. అనయముఁగ సిద్ధసాధ్యగరుడామరకిన్నరనాగయక్షకిం
పురుషులయిండ్లలో నెలమిఁ బుట్టెదఁ జేసెదుపాట్ల మీగణే
శ్వరుఁ డిఁక బెద్ద దేల యనిశంబును బొట్టిక బ్రహ్మచారియై
పరఁగెడిమేటికిన్ గతివభావులతో నిల విన్య మేటికిన్.— ఆ. ౨.

చ. ముద మొనరించు ముచ్చటల ముంచును గంధముఁ బెంచు సౌఖ్యము
ల్గదురఁగ నించు నించువిలుఁగొంచుఁ జయించువజీరుశాస్త్రసం
పద గడియించు నిత్యరసపద్ధతుల న్నిరసించు మించు ని
ష్ఠనిరయటంచు నెంచుచును ఘనుగఁ గ్రొవ్విరిమించుభోం డ్లోగిన్.— ఆ. ౨.

ఓషువతీపరిణయము.

ఉ. మేలగు మేలు గూర్చుటకు మీ రరుదెంచితి రంటివౌ బళీ
చాలు భవన్మనోరథము చక్కగ లభించు ఫలంబటంచు నా
లోలవిశాలనేత్ర మొనలోఁ గలతియ్యనివిల్తు నొయ్యనన్
మేలుకొనంగఁ జేసె నెలమిం జని సంయమిరాజు సయ్యనన్. — ఆ. ౧.

ఉ. అంతట నేర్చు విద్యలిసుమంత కొఱంత యలంతలేక భూ
కాంతుని ముద్దుపట్టి యజుకాంతయె యంచు సమస్తసజ్జనుల్
వింతగ సంతసించి తను వేయివిధంబుల సన్నుతింప న
త్యంతకళావినోదమహిమాతిశయంబు శయంబుఁ జేరఁగన్. — ఆ. ౪.

పైడిపాటి-వేంకటనృసింహకవి.

ఈకవి నృసింహవిలాస మను మూడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించెను. ఈతఁడు వెలనాటినియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; శతమర్షణగోత్రుఁడు; లక్ష్మీపతికిని వేంకమాంబకును బుత్రుఁడు. ఈతఁడు నెల్లూరిమండలములోని పైడిపాటి గ్రామనివాసుఁడయి గ్రామచతుష్టయమునందు స్థావరజీవనము కలవాఁడయినట్లు నృసింహవిలాసములోని యీక్రిందివచనమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. క్షితితలంబున నొప్పు కృష్ణాపినాకినీదివ్యనదీమధ్యదేశభూమిఁ
గడుఁబూర్వవార్ధికిఁ బడమట యోజనదూరమై తగుఁ గందుకూరు మఱియు
నదియె సీమానామమై యొప్పు నాకందుకూరికిఁ దనరు వాయువ్యదిశను
వాలేటదానికిఁ జాల నైరృతిఁ బైడిపాడొప్పు దానికిఁ బశ్చిమమున
నెగడుఁ జతుకుపాడు నిబ్బతి వేంపాడుఁ। జెలఁగు గాడ్పుమూల నిలువరయన
నమరు పురచతుష్టయం బిది తృణకాష్ఠజలసమృద్ధి సిరుల నలరుచుండు.
గీ. గ్రహణవేళ గోపరాజు రామన గోల్। కొండప్రభువుచేతఁ గొనినదాన
మహిమ దుష్టమతుల మడియించి స్థావర। జీవనములు ద్విజులఁ జేర్చె మున్ను.
వ. తదీయానుగ్రహలబ్ధం బైనయేతద్గ్రామచతుష్టయ స్థావరజీవనజీవితు లయిన
మదీయవంశజులు &c.

ఈకవియొక్క కాల మేదియో కానరాదుగాని యితఁ డాధునికుఁ డయినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. నృసింహవిలాసములోని రెండుపద్యము లిందుక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

మ. శశి పక్షక్షయ మెన్ని యక్షయకళాసంప్రాప్తికిన్ ధాతృహృ
ద్వశుఁడై దీని సృజించుకాలమున వక్త్రంబు గన్యోనో తా మహా
గ్నిశ మూర్ధ్వస్థితి నుంట రోసి తొలఁగెన్ గేళ్ఁ దటంచుం దదం
ఘ్రిశయాక్రాంతనఖాకృతిం బొలిచెనో క్రిందై కృచిత్తాకరల్.—అ. ౨.

శా. పోరా వేటకు వేటకాండ్రు గహనంబు ల్గుమ్మరన్? గ్రమ్మఱన్
రారా రాతిరి కైన? వారలసులై రాకున్న నారాత్రికై
యీరీతిం దపియించుబోట్లు కలరే యెందైనఁ? జంద్రాస్యలా
ఘోరారణ్యముఁ జొచ్చి చూడఁగలరే గోవిందు రేజాములన్.—అ. ౩.

కొటికెలపూడి వేంకటకృష్ణకవి.

ఇతఁడు శ్వేతాచలమాహాత్మ్యమను మూడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించి, బొబ్బిలిపురాధీశ్వరుఁ డగు రాయణప్ప రంగరాజున కంకితము చేసెను. ఈకవి వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; శివరామపౌత్రుఁడు, వేంకటరామపుత్రుఁడు. కృతిపతి తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లు కవి తనగ్రంథములో నిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు.—

మ. నను శ్రీమజ్జనకాత్మజాధిపపదన్యాసప్రఫుల్లాంతరం
గుని వాణీకరుణాకటాక్షకలనాంకూరత్సుధామాధురీ
వినుతాంచత్కవితాప్రతోషితమహావిద్వత్కవిగ్రామణిన్
ఘనకార్తాంతికతాండిలేయుఁ గడు వేడ్కం బిల్చి తా నిట్లనెన్.

చ. హితులు మదన్వవాయజుల కెల్లఁ బురోహితు లార్యలోకపా
లితకవితాప్రకల్పితదిలీపచరిత్రముఖోజ్జ్వలప్రబం
ధతతులు హారికాగ్రణు లుదారగుణాన్వితచిత్తులు స్సదా
శ్రితులు సమస్తసూరినుతశేముషు లెన్నఁదరంబె మిమ్ములన్.

సీ. ధీరత మేఘసందేశంబు తెనిఁగించి ప్రీతి దిలీపచరిత్ర మనెడు
గొప్పప్రబంధంబుఁ జెప్పి శ్రీరాముల కర్పించితివి మున్ను నేర్పమీఱఁ
గార్తాంతికులు మెచ్చఁగా శ్రీపతి గ్రంథగతిని మామకజాతకము లిఖించి
మా కొసంగితి విప్పు డేకాగ్రచిత్తత నంచితంబుగఁ దెనిఁగించుచున్న
మార్గమాహాత్మ్య మొసఁగుము కూర్మి మాకు। రమ్యచారిత్ర వేంకటరామపుత్ర
కీర్తిదౌదార్య వేంకటకృష్ణమార్య। యనుచు బహుమతిచేయ నాహ్లాదమునను,

కృతిపతిపూర్వులు సర్వజ్ఞ సింగమనాయుని సంతతివారయిన రావుకులజులయినట్లును, వారిలో లింగప రంగరాయఁడు బొబ్బిలిసంస్థానమును స్థాపించినట్లును, కవి యీ క్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

మ. హరిపాదంబునఁ బద్మనాయకులు గంగాన్వీతులై యుద్భవిం
చిరి తత్పాదజులం దతిప్రబలులై శ్రీరావువంశ్యు ల్వెలం
గిరి తద్రావు కులీనులం దలరె గాంగేయస్తుతౌదార్యశౌ
ర్యరసోపేతుఁడు రాజశేఖరుఁడు సర్వజ్ఞుండు సర్వజ్ఞుఁడై.

క. అలలితాన్వయసంభవుఁ। డై లింగప రంగరాయఁ డలరె నిజభుజా
భీలాసిదళితరిపునృప। ఫాలాస్థూలస్ఫురత్కపాలుం డగుచున్.

క. బెబ్బులి రిపునృపు లనియెను। గిబ్బల కితఁ డంచు జనులు కీర్తింపఁగఁ దా
బొబ్బిలిపట్టణ మేలెను। నిబ్బరుఁడగు లింగపావనీవరుఁ డెలమిన్.

బొబ్బిలి చినరంగారాయనికి దత్తపుత్రుఁడును గృతిపతియునైన రాయణప్ప రంగారాయనింగారు ౧౭౦౧వ సంవత్సరము మొదలు ౧౭౩౦వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యపాలనము చేసినందునఁ దదాస్థానకవియైన యీవేంకటకృష్ణకవి యిప్పటికి డెబ్బదిసంవత్సరములకుముందే యీగ్రంథమును రచియించినట్లు చెప్పవచ్చును. ఈయన కవిత్వమునందు లక్షణదోషములు కొన్ని యున్నను కవనము మృదువయి మధురముగానున్నది. శ్వేతాచలమాహాత్మ్యములోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

శా. ఆమాట ల్విని భూమిభృండు నిజభార్యన్ సద్వ్రతాసక్తికిన్
శ్రీమన్నాథవభక్తికిన్ బొగడి ఫాల్గుణిన్ మూఢచిత్తుండనై
భామారత్నముపాటిబుద్ధి గణుతింపం బూనఁగా లేక యా
సోమార్కుం బపకీర్తిపా లయితినంచున్ లోనఁ జింతిల్లుచున్ .—అ. ౧.

ఉ. వేరొకభూవరాత్మజుఁడు విద్రుమగుచ్ఛముకు రత్నకంకణో
దారకరారవిందమునఁ దాల్చె లతాంగి నను న్వరించినన్
భూరిశుభక్రమాకలన బోటిపదాంబుజ మీతెఱంగువం
గూరుమితోడఁ బట్టుకొనఁ గోరెద నంచును దెల్పకైవడిన్.—అ. ౨.

శా. జంబాలుం డనుమాని కొన్నిదినముల్ జాయాన్వితుండై తదు
ర్వ్యం బుణ్యస్థితి నుండి గర్భవతినారిం బాసి స్వర్గంబు చే
రం బోవంగ శమీసమీపమున గర్భస్థాప్భకుం బెట్టి నె
య్యం బొప్పారఁగఁ జేసెఁ దత్తరుణి దానగ్నిప్రవేశం బొగిన్.—అ. ౩.

కాకరపర్తి-కృష్ణకవి.

ఈకవి శశిరేఖాపరిణయము, ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యము, అనుకావ్యములను జేసెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; తిరుపతి పాత్రకవికిని సీతమాంబకును తనయుఁడు. ఈపాత్రకవి సత్యభామాకృష్ణసంవాదాది గ్రంథములను రచియించి శ్రీమహారాజా గొడే నారాయణగజపతిరాయనింగారి పూర్వుఁడైన జగ్గారాయనింగారివలన నగ్రహారాదులను బడసెనఁట. ఈకృష్ణకవి విశాఖపట్టణ మండలములోనివాఁడు. ప్రస్తుతుఁ డిప్పుడు జీవించియుండుటచే నితఁడు నూఱుసంవత్సరముల లోపలివాఁడు. ఈయనకవిత్వము దోషరహితమయి హృదయంగమముగా నున్నది. కవికృతపుస్తకద్వయము నుండియు కొందేసిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.—

ముఖలింగక్షేత్రమాహాత్మ్యము.

చ. అరుదుగ సర్వలోకనిచయం బతివేలఘనాంధకారభీ
కరవిపదబ్ధిలోఁ బడ నకారణవైరమునన్ వనూర్జ్వల
త్తరణిముఖప్రచారములు తప్పఁగఁ జేయుచు నన్నిదిక్కులన్
బెరిఁగెను వింధ్యభూధరము పీతమహాంబునిధీ తపోనిధీ.— ఆ. ౧.

ఉ. ఈనగవైభవాతిశయ మెన్నఁగ శక్యమె ధాతకైన జాం
బూనదరౌప్యరత్నముఖభూరిమనోహరవస్తువిస్ఫుర
త్సానుచరన్మరుద్దనుజచారణకిన్నరసిద్ధసాధ్యసం
తానసమృద్ధి నొప్పు వితతంబగుమేరునగంబుకైవడిన్.— ఆ. ౩.

శశిరేఖా పరిణయము.

ఉ. మానుల నెట్లు ప్రోచితివొ మానసవీధిఁ దలంపఁ బాపముల్
మానక ధార్తరాష్ట్రుఁ డవమానమునుం దగఁ జేయుచుండఁ గృ
ష్ణా నను గావవే యనెను నాపలు కిప్పు డొకించుకైన నీ
వీనుల సోఁకకుండు టిదివింత జనార్దన కంసమర్దనా.— ఆ. ౧.

చ. అనవిని వానితోడ విజయాత్మజుఁ డిట్లనియెన్ దురాత్మ యీ
వనమును గుత్తగొంటివిర వచ్చినవారి నెఱుంగ కీవు పా
ష్మమటకు నీవె యీజగతియందును విక్రమశాలివా మదం
బున నిటుపల్కఁగాఁ దగదు పొమ్మిఁపు డూరక వైర మేటికిన్.— ఆ.

పయిపుస్తకము గాక కోనపల్లి నివాసుఁడగు వేంకటరంగకవి రచితమైన దో

టియు, అప్పప్పయను భట్టరాజ రచితమైన దొకటియు, శశిరేఖాపరిణయ మనుపేర రెండాశ్వాసిక ప్రబంధములు ముద్రింపఁబడియున్నవి. వానినుండియు రెండేసి పద్యముల నిం దుదాహరించెదను.—

వేంకటరంగకృత శశిరేఖాపరిణయము.

శా. శుద్ధాంతంబున భైరవార్చనకు శౌశుద్ధిన్ జరాసంధుఁ డు
ద్యద్దార్ఢ్యంబున నిత్య మొక్కనృపుఁ గ్రోధావేశసంభూతస
ద్బుద్ధిం బట్టి కరుక్కురుక్కనఁగఁ దొడ్డొ శీర్షముం ద్రుంచి శ
శ్వద్ధాత్రిం బలి యిచ్చుచుండె నలసద్బాహాబలోదగ్రుఁడై.—ఆ. ౧.

ఉ. అందఱికంటె ముందుగనె హాయిగ మజ్జనభోజనంబు లం
దందు నొనర్చి సాత్యకిసహాయముగా వసుదేవదేవకీ
నందను లవ్విధంబు దళనాయకకోటి కెఱుంగఁ జేసి బల్
దుందుభికాహళాదిపటుతూర్యరవంబులు బోరుకల్గఁగన్.—ఆ. ౩.

అప్పప్పకృత శశిరేఖాపరిణయము.

ఉ. అన్నలు మాటలాడుసమయంబున లేచి సుభద్ర ప్రీతితో
నన్నయశాలి యైనముసలాయుధుఁ గన్గొని నీమఱందియున్
నన్నిటఁ బంపుచుండి పరిణామము వేఁడె భవత్కుమారియౌ
కన్నియ మత్సుతాగ్రణికిఁ గారుణికోత్తమ పెండ్లి చేయవే.—ఆ. ౧.

ఉ. పోరున ధార్తరాష్ట్రులను భూరిమదం బడఁగించి పిమ్మటన్
నీరని మిక్కిలిన్ భయముఁ జెందఁగఁజేసి నీపరాక్రమం
బౌర నుతింప వ్యాళపతి కైనను శక్యము గాదటంచు నా
మారుతిపుత్రునిం బొగడి మక్కువతోడఁ గిరీటి యంతటన్ —ఆ. ౪.

కృష్ణయ్య.

ఈకవి పార్వతీపరమేశ్వరపరిణయ మనెడి మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమున రచియించెను. ఈతఁడు స్మార్తబ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; చంచయార్య పుత్రుఁడు. ఈతని వాసస్థలము పినాకనీతీరమునందలి కామలాపురము. ఈతఁ డుండినకాల మేదియో తెలియరాదు గాని యితఁడేఁబది యఱువదియేండ్లక్రిందటనుండినట్లూహింపఁదగియున్నది. ఈతని కవిత్వమునందుఁ గొన్ని వ్యాకరణ దోషములు గలవుగాని మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము శ్రావ్యమయి కొంతవఱకు శ్లాఘ్యముగా

యున్నది. పార్వతీపరమేశ్వరపరిణయములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాము.—

ఉ. ఆపురిఁ గాంచి నిర్జరు లహర్నిశముఁ మదిలోన నెన్నుచుఁ
గాపుర మున్న నాకమునకంటెను మేలని చూచు వేడుకన్
దాపునఁ జేరి యనఁగఁ దత్పురసౌధసమీపవర్తులై
గోపవిభుండులోనఁగను గొల్చిరి రీతిగ నందు రాస్థలిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. ఈవిధి వచ్చువిప్రులఁగని యీశ్వరుఁ డర్ఘ్యమొసంగి యిట్లనెన్
భూవినుతార్య మీధరను భూమిసురుల్ సుఖులై చరింతురా
మీవనమందుఁ బుష్పములు మేలగుకాయలు పండ్లు పత్రముల్
కావలెనన్నఁ గల్గుఁగద కారణ మేమిటి రా విధాగ్రజా.—ఆ. ౨.

ఉ. పంచశరుండు నిట్లనుచుఁ బల్కె విరించికి సమ్మదంబుగా
మించులమించు శంకరుని మీరుచు ల్గన నాకు శక్యమే
మంచిది యేమియైన నిఁక మద్దళముల్ గొలువంగ నేగెదన్
వంచనలేక నన్నిలను వర్తిలఁజూడుము పోయివచ్చెదన్.—ఆ. ౩.

తరిగొండ - వెంకమ్మ.

ఈమె మంచి విద్వాంసురాలు. ఈమె చేసినపుస్తకములు తరిగొండ నృసింహస్వామి కంకితము చేయఁబడినవి. తరిగొండ కడపమండలములో వాయిల్పాడునకు నాలుగుమైళ్ళదూరములో నున్నది. ఈమెరచియించిన గ్రంథములలో రాజయోగసార మను ద్విపదకావ్యమును వేంకటాచలమాహాత్మ్యమను పద్యకావ్యమును ముద్రింపఁబడియున్నవి. ఈమె తాను భాగవతము ద్వాదశస్కంధములను ద్విపదకావ్యముగా రచియించినట్లు వేంకటాచలమాహాత్మ్యములోని యీ క్రిందిపద్యములోఁ జెప్పుకొన్నది.

సీ. దారునిర్మితవీణ నాదూధిఁ బల్కించు గాయక పురుషునికరణి గాను
బురుషోత్తముఁడు దయాపూర్ణుఁడై నాజిహ్వ యందుఁదావసియించియురుదుగాను
బలికించుఁ గావున భాగవతపురాణ మమర నే ద్విపదకావ్యంబుగాను
ద్వాదశస్కంధము ల్తగఁజెప్పి హరికి సమర్పించి శ్రీవేంకటాద్రిమహిమ
మతనికై రమ్యపద్యకావ్యంబు చేసి। శ్రీనివాసునకే సమర్పింపనుంటి
నీగ తోయధిఁ దాటఁబోయినవిధమున। నాస్వతంత్రత కిల బుధు ల్నవ్విపోక.

ఈపుస్తకములోని

క. అలకాశినుండి వెలువడి । వలనుగ మాకొలకు నందవరపురమందే
నెలకొని కులదైవతమై । యలరుచు మమ్మేలుచౌడమాంబను గొలుతున్.

అను పద్యమునుబట్టి చూడఁగా నీమె నందవరీక బ్రాహ్మణస్త్రీయైనట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈమె తనభర్తయొక్క నామగోత్రములను జెప్పక "వసిష్ఠగోత్రపవిత్ర కృష్ణయామాత్య తనూభవ" యని తాను కృష్ణయామాత్యుని కూఁతురయినట్టుమాత్రము చెప్పుకొనుటచేత నీమె బాలవితంతువయి తన కాలమును వేదాంతగ్రంథపఠనాదులయందుఁ గడపినట్లూహింపఁ దగియున్నది. ఈమె ౧౮౪౦వ సంవత్సరమునందు జీవించి యుండినట్లు బ్రౌణుదొరగారు తమనిఘంటువునందు వ్రాసియున్నారు. కాఁబట్టి యీమె యేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈమెకుఁ బూర్వమునం దుండిన బ్రాహ్మణస్త్రీలు రచియించిన పద్యకావ్యము లేవియు నిప్పుడు కానరావు. ఈమెకవిత్వమునం దల్పదోషము లక్కడక్కడఁ గానవచ్చుచున్నను మొత్తముమీఁద కవన మతికఠినముగాక మృదుమధురరచనను గలదయియున్నది. వారాంగన యయినముద్దుపళనివలె శృంగారవర్ణనమని యవాచ్యములు పలుకక కులాంగన కుచితమయినరీతిగానే వర్ణించుచువచ్చుటయే కాక శృంగారవాక్యములు వచించుట సహితము తన కనిష్టమని సూచించుటకయి శృంగారరసాధిదైవత మయినకృష్ణుని నిట్లు నుతించియున్నది—

శా. శృంగారాంకృతితోడ వచ్చి పదముల్ శృంగారసారంబుతో
డం గూఢంబుగఁ జెప్ప నీవఁగ నట్లేఁ జెప్పలే నన్న నన్
ముంగోపంబునఁ జూచి లేచి యట నే మ్రొక్కంగ మన్నించి త
చ్ఛృంగారోక్తులు తానె పల్కుకొను నాశ్రీకృష్ణు సేవించెదన్.

ఈపద్యమునుబట్టిచూడఁగా నీమె తాను బుస్తకమునం దక్కడక్కడ సందర్భోచితముగా రచించిన శృంగారపద్యములుకూడఁ దనవిగాక కృతిపతి విరచితములే 'యని లోకమునకుఁ జూప నుద్దేశించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈమెకవిత్వరీతిని దెలుపుటకయి కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

వేంకటాచలమాహాత్మ్యము.

ఉ. రామనృపాల ఘోరతరరావణశౌర్యవిఫాల భవ్యసు
త్రామసురార్యయోగిజనతాపసపాల కృపాలవాల శ్రీ
భూమిసుతాత్తలోల పరిపూర్ణసుకీర్తివిశాల వానర
స్తోమముతోడ వచ్చు మిముఁ జూచి కృతార్థుల మైతి మిద్ధరన్ — ఆ. ౧.

ఉ. ఇంతట యోగిపూరుషుఁడు హెచ్చఁడు తగ్గఁడు సంతతంబు నే
కాంతమున న్వసించుఁ దనయందుఁ బరాత్మను జూచుచుండు వి
భ్రాంతులు తన్నుఁ దిట్టినను గ్రమ్మఱ వారిని దాను దిట్టఁ డీ
కాంతుఁడు రాజయోగి ఘనసద్గుణుఁ డంచు వచింపఁగాఁ దగున్.—అ. ౩.

చ. అడవికి వేఁటఁబోయి విపులాద్భుతఘోరమృగాళి నచ్చటన్
బొడగని భీతి నొందితివొ భూతము సోఁకెనొ లేక తాళ్ళపై
వడిచెడజాతి ద్రొగ్గితివొ వాగులలోఁ బడి లేచివచ్చితో
కొడుక నిజంబుఁ జెప్పు మిఁక గొబ్బున నొక్కచికిత్స చేసెదన్.—అ. ౪.

ఉ. అకురవంజి యిట్లనియె నాకకు దమ్మని పిల్వవచ్చినా
రాఁకొనినాఁడు బిడ్డఁ డిపు డమ్మల నక్కల నేడ నైన నే
జోఁకఁగఁజేరి వారలకు సోద నిజంబుగఁ జెప్పుచుండినన్
నాకడు పెల్లు నిండు నని నవ్వుచుఁ బల్కుచు మూల్గి యిట్లనెన్.—అ. ౫.

రాజయోగసారము.

ద్విపద. కాయ మస్థిరమని కానంగలేక
పాయక సంసారబద్ధులై మమత
వదలక కామార్థవాంఛితు లగుచు
మదమత్తు లగుచు దుర్మార్గత నొంది
మదిలోన నబ్బి కామక్రోధలోభ
మదమోహమత్సరా ద్యాటికిఁ బెంచి
సంపదగలిగిన సామర్థ్య మనుచు
సొంపుమీఱినతుచ్ఛసుఖ మిచ్ఛగించి
కామాంధులై తమగతి గానలేక
భామలవలలోనఁ బడి లేవలేక
తఱగసియీషణత్రయవార్ధిలోను
మతిమతి మునుఁగుచు మమత కట్టి
నాలుబిడ్డలకని యర్థంబుఁగూర్చి
కాలంబు నూరకే గడపుచునుండి
యంతకాలము వచ్చినప్పుడు యముని
జింతఁజేయుచు హింసచేఁ గందికుంది
ఘోషంబులోఁ బడి కొన్నినా ళ్లుండి

పాపాత్ములగుచుఁ బ్రపంచంబునందుఁ
బుట్టుచుఁ గిట్టుచుఁ బొరలుచుండ్రిదరు.

ఈతరిగొండ వెంకమ్మకుఁ దరువాతఁ దెలుఁగులోఁ బద్యకావ్యములను రచియించిన స్త్రీలెవ్వరును గానఁబడరు గాని శతకములు రచించినవారు కొందఱందఱుఁ గనఁబడుచున్నారు. ఇట్లు శతకములు రచియించిన స్త్రీలలోఁ శ్రీరాజా గోడే నారాయణ గజపతిరాయనింగారి మేనత్త యగుచున్న సుభద్రయ్యమ్మగారు ప్రగణ్యురాలుగాఁ గాన వచ్చుచున్నది. ఆమె ౧౭౮౦ వ సంవత్సరమునందు జననమొంది యించుమించుగా తరిగొండ వేంకమాంబతో సమకాలికురాలుగా నుండినది. ఈమె రచియించిన శ్రీరామదండకము, రఘునాయకశతకము, కేశవశతకము, కృష్ణశతకము, రాఘవ రామశతకము మొదలయినశతకము లొక్క-సంపుటముగా నీనడుమను బ్రకటింపఁ బడినవి. ఈమె కవనకౌశలమును జూపుటకయి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించు చున్నాను—

ఉ. శ్రీరమణీకళత్ర పరసీరుహనేత్ర జగత్పవిత్ర స
త్సారసబృందమిత్ర సుపసన్నతిపాత్ర నరేంద్రపుత్ర శృం
గారసమగ్రగాత్ర జనకాత్మజదారణకృచ్చరిత్ర శ్రీ
నారదమానగీతచరణా రఘునాయక దీనపోషకా.

ఉ. మన్నన దప్పియున్నయెడ మక్కువగల్గినవారి సేయుఁగా
దిన్నిగ మందలించినను దల్లనుగా మది నొవ్వకుండునే
యన్నను ధార్తరాష్ట్రునకు నాదరమొప్ప హితోపదేశ మి
ట్లెన్నఁగఁ జేసి యావిదురుఁ డేమిఫలంబును జెందెఁ గేశవా.

ఇప్పుడు తెలుఁగుదేశమునం దంతటను బాలికాపాఠశాలలు స్థాపింపఁబడి స్త్రీవిద్య ప్రబలుచున్నందున మంచిగ్రంథములను రచింపఁగల కులకాంతలు శీఘ్రకాలములోనే బైలుదేఱుదురుగాక!

పింగళిప్రోలి-లక్ష్మణకవి.

ఇతఁడు లంకావిజయమనఁబడెడు రెండాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యమును జేసెను. ఇతఁడాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; గోపాలామాత్యపుత్రుఁడు. ఈకవి గోదావరిమండలములోని రామచంద్రపురమునకు

సమీపమునను న్న ఉయ్యేరను గ్రామమునకు కరణము. ఈగ్రామమును గుత్తచేసి రావు ధర్మారాయఁడను పద్మనాయకకులజుఁ డీకవియొక్క లంకనేల మూఁడుపందుం లపహరింపఁగాఁ గోపావేశముచేత యౌవనమునం దితఁడు ధర్మారావును రావణాసుఁ నితోఁ బోల్చుచుఁ దనక్షేత్రాపహరణకథను రామాయణపరముగా శ్లేషార్థము వచు నట్లు రచియించెను. ఇతఁడు తిట్టుకవిత్వమునకుఁ బేరుపడినవాఁడు. ఈ ష ముసు గూర్చి లంకావిజయమునఁ గవియే యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

క. తెలిసుకొనిన రామకవ్యా । దులు సూరకవిప్రముఖపృథుప్రతిభావం
తులు భీమ శ్రీనాథు । ల్వెలయఁగ నాకరణిఁ దిట్టలే రూఢములిఁక.

ఇతఁ డిట్లు యౌవనదశయందుమాత్రమే కాక వార్ధకమువచ్చి యవసానదశ సమీపింప వఱకునుగూడ నల్పములైన యైహికలాభముల నిమిత్తము పరులను దూషించుచుఁ భూషించుచుఁ బద్యములను జెప్పి కాలము గడపుచుండెను. ఈలంకావిజయమున రావణదమ్మీయమని నామాంతరము. కవి సమర్థుఁ డైనను రాఘవపాండవీయాదు వలె రావణదమ్మీయము మంతప్రౌఢముగా లేదు. కవి గ్రంథమునందు రామాయణక కనుకూలముగాఁ దనకథను మార్చుకొనుచు నల్పసంఖ్యగల రెండర్థముల పదములతో గ్రంథమునంతను బూరించినాఁడు. ఈగ్రంథములోని

క. లేదమ్మా కష్టము నీ । కేదమ్మా సేగి భీతి ఘృణ నీ వొందం
రాదమ్మా యిఁక మిన్నక । పోదమ్మా యుక్తి నిజము పొలుపుగ దమ్మా.

గీ. ఏడుపందు మల్లోకంబు లెఱుఁగ లంక । నేలకొల పరక్షేత్రాప్తి మేలుగాదు
పేర్మి నాభూమిజాతసంప్రీతితోడ । వీడు మదియె సౌఖ్యము లిచ్చు వేయు నే

ఉ. ప్రాజ్ఞత నెవ్విధంబునను రాముసకుం దగుసాటి గావు స
ర్వజ్ఞ నృసింహుఁ డాయనసువంశమునన్ జనియించి చెడ్డదు
ష్ప్రజ్ఞుఁడ వీవు కానకు విచారము లన్నియుమాని ధర్మగో
ష్ఠిజ్ఞులు మెచ్చుచొప్పు కని సీతను వే విడుమంత మే లగున్.

గీ. జ్యేష్ఠుఁడా లక్ష్మణాగ్రజక్షేత్ర మీవు । వదలకుండిన మోసంబు వచ్చునింకఁ
జండనిర్భీకవనచారిపిండి ప్రోలి । కవికులవరుతోఁ రిపుత ముఖ్యముగ వలదు.

ఇత్యాదిపద్యముల ననేకులు మెచ్చుకొనుచున్నారు. లక్ష్మణకవి లంకావిజయము క్రీస్తుశకము ౧౭౯౪ వ సంవత్సరమునందుఁ జేయ నారంభించెను. అప్పటి కిఁ కిరువదియైదుసంవత్సరముల ప్రాయ ముండినపక్షమునఁ గవి ౧౭౭౦ వ సంవత్స ప్రాంతములయందు జనన మొందియుండవలెను. ఈతఁడు ౧౮౪౦ వ సంవత్స ప్రాంతమువఱకును సజీవుఁడయి యున్నందున నిం మిచుంచుగా డెబ్బదియేండ్లు ప్రా

ండెననుటకు సందేహము లేదు. ఇది యొక్కటి తప్ప నితఁడు రచియించిన గ్రంథము ఏదియు లేదు.

మ. అరయ స్వర్ణనఁ జేతుఁ దారకపదవ్యాక్రాంతవర్తిన్ గురున్
స్ఫురదుత్తుంగబలాతిరేకకలుషీభూతాఁజీవున్ ఘనాం
గిరసాఖ్యాతు బుధాఘపూజితపదుం క్షేమంకరాంచత్తపో
భరసంతోషితసర్వమానిధిపణున్ వాచస్పతి న్నార్యునిన్.

పద్యములో వాచస్పతినార్యుని ననియుండవలసినదానికి వచస్పతిన్నార్యునియు,

చ. అని తలపోయుచో నలప్రజాపతి చేసినమేర దప్పకం
బావడి నద్రిచారులసమానమహారణభావయుక్తితో
డన పరవాహినీశనికటంబున కేగి నరిప్రజంబుచే
యు నతను సంగరంబునకు నోపక పాఱెను జోళ్ళువీడఁగన్.

ఈపద్యములోఁ దప్పక యని యుండవలసినదానికిఁ దప్పకననియు, నందందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదుష్టములయిన ప్రయోగములున్నను, మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము సలక్షణమయి మృదుమధురపదఘటితమయి యున్నది. ఈతని రచనాకౌశలమును జూపుటకయి లంకావిజయములోని మఱి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. తమ్ములు నీదుపల్కులు హితమ్ములుగాఁ గొనిచేయ నార్యజా
తమ్ములు నీదుసద్గుణశతమ్ములు సంస్తుతిచేయఁ బక్షపా
తమ్ములు లేక న్యాయకలితమ్ములుగాఁ గ్రియలొప్ప సర్వభూ
తమ్ములు విశ్వసింప సుకృతమ్ములు వర్ధిలునట్లు చేయవే.—ఆ. ౧.

ఉ. తమ్ములు సద్గృహమ్ములు సుతప్రకరమ్ములు సొమ్ము లిష్టవ
ర్గమ్ములు వైభవమ్ములు జగమ్ములఁ గ్రమ్మఁగ నెమ్మినుండి పా
పమ్ము నశమ్మొనర్పుట నెపమ్మునఁ గీడగు నాదుపల్కు వే
దమ్మని రూఢిఁ దమ్ము విహితమ్ముఁ గులమ్ము బలమ్ము నిమ్మగున్.—ఆ. ౨.

ఈకవికాలములో సంస్కృతాంధ్రభాషాపాండిత్యమునందును సంగీతసాహిత్యముల యందును సుప్రసిద్ధుఁడయిన శిష్టు కృష్ణమూర్తినామక విద్వత్కవి యొకఁ డుండెను. అతనికిఁ దన కున్నంతపాండిత్యము తెలుఁగునందే కాని సంస్కృతమునందు లేదని లక్షణకవియెడల ననాదరభావము కలిగియుండెను. ఆయనకుఁగల గర్వమును దన యెడలఁ గల తిరస్కారభావమును గనిపెట్టి యీ లక్షణకవి యెట్లయిన నాతని గర్వ భంగము చేయవలెనని సమయము వేచియుండెను. ఇట్లుండఁగాఁ గృష్ణమూర్తికవి తాను రచియించిన సర్వకామదాపరిణయమను ప్రబంధమును రామచంద్రపుర సంస్థా

వాధిపతియైన కాకర్లపూడి రామచంద్రరాజుగారి తమ్ముఁడైన జగన్నాథరాజును కంకితముచేయుటకయి కాజలూరుగ్రామమునకుఁ బోవుట తటస్థించెను. ఆపుస్తకమును జదివించి విద్వత్కవిసమ్ముఖమున వినుటకు నిర్ణయింపఁబడిన దినమునందు లక్ష్మణకవి యనాహూతుఁడయ్యును సభకుఁబోయి కృష్ణమూర్తికవిని బదుగురిలోఁ బరాభవింపవలెనన్నదృఢ నిశ్చయముతోఁ గూరుచుండియుండెను. సర్వకామదాపరిణయములోని

చ. తరణి శశాంకు లాభరణదంభమున న్వదనాక్షికైతవాం
బురుదసితోత్పలాగ్రమున ముద్దియ కుంతలదేశ మాక్రమిం
చి రాకఫలంబుగాన నగుఁ జివ్వనుచుం బరరూపయుక్తి ని
బ్బరముగ నంతిసాంతముగ బ్రహ్మ యొనర్చినసీమపాల్పగుల్.

అనుపద్యమును జదివినప్పుడు లక్ష్మణకవి విని తలయూఁచి నవ్వి యిందలి నాయిక యేకాక్షియయిన యవలక్షణరాశియనియు, కన్నులు నల్లగలువలనిచెప్పి వానిపైని సూర్యచంద్రులున్నట్లు చెప్పుటచేత నొకకన్ను సూర్యకాంతిచే ముకుళించు కలువయై గ్రుడ్డిది కావలెననియు, ఆభరణదంభమునవచ్చి సూర్యచంద్రులు కుంతలదేశ మాక్రమింపఁగా నిరువురకును దగవురాకుండ బ్రహ్మ సరిహద్దేర్పాటుచేసినట్టుగా పాపట యున్నదని వర్ణించుటచే సూర్యచంద్రుల నలంకరించినపిమ్మటఁ బాపటఁ దీయుదురో ముందుగా పాపటతీసి తరువాతనే సూర్యచంద్రుల నలంకరింతురో యీకవి తెలియనివాఁడనియు, ఇటువంటియాక్షేపణము లనేకములు చేసెను. ఇవి సరళములైన సదాక్షేపములు కాకపోయినను సభకువచ్చినవా రనేకు లాయాక్షేపములకు హర్షించి చప్పటలు కొట్టినందునను, జగన్నాథరాజుగా రాకృతి నందుట కిష్టపడనందునను, కృష్ణమూర్తికవిగా రవమానితులయి సభనుండి లేచిపోవలసినవారయిరి.

లక్ష్మణకవి యితరులమీఁదఁ బద్యములను జెప్పుచు వివాహాదులకుఁబోయి కవీశ్వరసంభావములను గొనుచు ధనార్జనము చేయుచుండెను. ఇతఁడు తన మేనల్లుఁడగు చింతలూరి మంగన్నకు విరోధముగా వ్యాజ్యము తీర్పు చెప్పినందునకయి యప్పటి పండిత సదరమీనగు శంకరమంచి యనంతశాస్త్రిని శ్లేషార్థముతోఁ దిట్టినపద్యములలో నొకదానిని, ఆవ్యాజ్యము నపర్యభియోగము తెచ్చినప్పు డాకాలమునందు రాజమహేంద్రవరమున మండలన్యాయాధిపతిగా నుండి తెలుఁగునిఘంటువులను జేసిన బ్రౌనుదొరగారిమీఁదఁ జేసినపద్యములలో నొకదానినిమాత్ర ముదాహరించియీతని గూర్చి యింతటితో విరమిచెదను—

మ. అవురా శంకర మంచివాఁడవె యనంతాఖ్యుండవై తీర్పుగుం
గవు మంగన్నరఁ జేసి నీవు బుధమార్గభ్రష్టగల్ జోగిరా

గవరా లంచి పినాకినిం బశుపతీకల్లోలినిం బట్టి స
త్యవధూసత్వము దానియుం దిడితి వారాయత్తు లిల్లీకదా.
పస్పసచేసి నా బ్రతుకు పండితుఁ డిం కెటునిల్తు నంచు నే
నిస్పృహవృత్తి నుండఁగను నిన్నటిరేఁ గలలోనఁ గోర్టువా
రిచ్చిరి యాలుపట్టి ఇఁక నేర్పడ న్యాయముతీర్పుమంచు ధై
ర్యాస్పదసూక్తిఁ బల్కినటులైన మిముం బొడగానవచ్చితిన్.

అల్లమరాజు-రామకృష్ణకవి.

ఈకవి కవిచకోరచంద్రోదయ మనెడునాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు ఆరామ ద్రావిడబ్రాహ్మణుఁడు; రంగానాథార్య పుత్రుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు. తనగ్రంథమును దాక్షారమ భీమేశ్వరుని కంకితముచేయుటచేత నీకవి గోదావరీమండలములోనివాఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది. తన్నుఁగూర్చి భీమేశ్వరుఁ డిట్లన్నట్టు కవి తనకవిచకోరచంద్రోదయమునందుఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు.—

సీ. అమరఁగ వైనతేయవిజయంబును సత్యభామావిలాసంబు భాసురముగ
గౌతమీమాహాత్మ్యకథయును ద్రౌపదీపరిణయ మలసుశోభావివాహ
మసమానహనుమదాఖ్యానంబును సుకవిజనమనోరంజనం బనెడుకావ్య
మవనిలో రచియించినట్టిప్రౌఢవు నీవు గావున నీవాక్యకలితలలిత
మాధురిమఁ గ్రోలుచుండె నామానసంబు । తనివిదీఱదు నాభక్తుఁడనుచు నిన్న
నెన్నుటలుగాదు కాని నీకన్న ధరణిఁ। గలరెకవితాసుధాధార లాలుకఁబలుక.

పయిపద్యమునుబట్టి కవి వైనతేయవిజయము, సత్యభామావిలాసము, గౌతమీమాహాత్మ్యము, ద్రౌపదీ పరిణయము, సుశోభా వివాహము, హనుమదాఖ్యానము, సుకవిజనమనోరంజనము, అను కావ్యములను గూడ రచియించినట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టము కాకపోయినను ప్రౌఢమయి హృదయాహ్లాదకరముగా నున్నది. ఇతఁడు డెబ్బదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. కవి యీకవిచకోరచంద్రోదయమును శాలివాహనశకము ౧౭౪౭వ సంవత్సరమునకు సరియైన మన్మథాబ్దమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౮౨౫వ సంవత్సరమునందు రచియించినట్లు గ్రంథాంతమున వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈకావ్యమునందలివి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. భారమ నొప్పు పుష్పఫలభారవినమ్రమహీజరాజకో
ద్భారమణీయసానుచరభవ్యనభశ్చరభామినీవిపం
చీరవమాధురీకలితజృంభిత గానఘుమంఘుమార్భటీ
పూరితసూత్న రత్నయుతభూరిదరిం గనియెన్ మహాగిరిన్.—ఆ. ౧.

ఉ. మారుని మీఱువీనుకుమారను మారమణీసహోదరున్
గూరిమి నోముమోము తళుకు ల్పులుకల్ సెలజాణ వైఖరిన్
గేరు నయారె నిర్జరులఁ గిన్నరులు న్నరు లెన్న వీరియొ
య్యారమె చూడ నింపగు జయంతు జయింతు నటన్న రీతులన్.—ఆ. ౨.

కవిచకోరచంద్రోదయమునకుఁ దరువాతఁ గవి రచియించినగ్రంథములు కొన్ని నా కిటీవల లభించినవి. ఇతఁడు రచియించిన యితరగ్రంథములు—మదాలసాపరిణయము, శంతనువిలాసము, అధ్యాత్మరామాయణము, అచ్చతెలుఁగుభాగవతము, రామకృష్ణీయము. ఇందలి కడపటిపుస్తకము ఆంధ్రశబ్దచింతామణికి వ్యాఖ్యానము. ఈరామకృష్ణీయము లోని యీక్రిందిపద్యమువలన నీతని నివాసస్థానము పిఠాపురమునకు సమీపమునను్న చేబ్రోలుగ్రామ మయినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. సిరిమించు శ్రీపీఠపురసమీపంబునఁ బరఁగు చేబ్రోల్పురవాసి నగుచు
నల్లమరాజాన్వయాగ్రణి యగురంగధామార్యవర్యునితనయుఁడ నయి
యెల్లపార్యాగ్రణి కనయుఁ బౌత్రుండనై రామకృష్ణాభిధానఁ నామ మెలమిఁ
బూని శ్రీవత్సవాటీనికేతనుఁ డైనభీమేశుకరుణచేఁ బెంపు నొంది
సకలజనులకుఁ దెలిసెడిసరణిఁ గాఁగ నన్న పార్యుఁ డొనర్చినయట్టిసూత్ర
ములకు దెలిఁగింతునూక్ష్మభంగులనుబాలబోధమగునట్లుసుకవులుపొంగుచుండ.

ఈకవి కాలముచేసి యేఁబదిసంవత్సరములు దాఁటినవి. ఇతఁడు శంతనువిలాసమును శాలివాహనశకము ౧౭౬౩వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౮౪౧ వ సంవత్సరమునందు ముగించిన ట్లాపుస్తకాంతమందలి యీపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. అవనిలో శాలివాహనశకాబ్దము లగ్నిశాస్త్రశైలశశాంకసంఖ్య నెన్నఁ
బ్లవనామవత్సరప్రథితకార్తికశుద్ధసప్తమీభౌమవాసరమువఱకు
సిరిమించు శ్రీపీఠపురసమీపంబునఁ బొలుపొందు చేబ్రోలుపురనివాసుఁ
డలరునల్లమరాజకులరత్నమును రంగధామార్యసుతుఁడునా రామకృష్ణ
కవివరుఁడు దక్షవాటికాగారవాసుఁ డైనభీమేశుసత్కృపానూనగరిమ
శంతనువిలాసము రచించె సరసఫణితి నఖిలసత్కవిబృదంబు లౌ ననంగ.

ఈకవికృతము లైన గ్రంథములలోని పద్యములు కొన్ని యిం దుదాహరింపఁబడు చున్నవి—

మదాలసాపరిణయము.

ఉ. న్యాయముగా దయా లలన న న్వదనాడినంగఁ గోయిలల్
కోయనికూయఁ జందురుఁడు గొంకక వెన్నెలఁగాయ మారుఁడున్
సాయకజాలమేయఁ గడుషట్పదముల్ రొదసేయ నే నినుం
బాయఁగఁజాలఁజాలనను బాలకవుంగిటఁ జేర్చిప్రోవవే.

అచ్చతెలుఁగుభాగవతము.

సీ. కూఁకటిమూలదాల్గొన బెల్ల నదలించి జమిలిముక్కాలిరాసంతు నొంచి
కైగల్లుమొకపుమూఁకల నెల్ల నగిమించి కారుమబ్బుల సెలుసారు కుంచి
చిచ్చుకన్దొరయుత్తిహెమ్మెవన్నెఁ గలంచి విప్పుగన్దొరరాలచొప్పు ద్రుంచి
చీఁకటిమ్రాఁకులచెలువ మెల్లను డించి కాటుకమలవన్నెఁగి టడంచి
పొగలతెగలజగాజిగి మిగులవంచి।దండితెక్కలి కాండ్లకు మిండగీండ్ల
కింపుగా మబ్బు మసిచల్లునింపు దోఁప। నెల్లకడలందు నంతంత నిరులు గవిసె.

శంతనువిలాసము.

చ. పగలును రేయి పద్మకులబాంధవసోములు తత్పురంబునన్
దగుమణివప్రముం గదిసి తారటువోవఁగలేక యోరగా
నొగి నిరువంకలం జనుచు నొప్పగ నుత్తరదక్షిణాయనా
ఖ్యగతిఁ జెలంగి రంతయు నఖండవిలాసము తోఁచు చుండఁగన్.—అ. ౧.

ఉ. హారము (?) సైచదాయె మణిహారములుం బొడియయ్యె నేఁడు నీ
హారముఁబోలి నాదుశ్యవహారము లెంతయు డించె మేనిక
హారము లెండె బల్లవవిహారమునన్ మరుఁ డేఁచసాఁగె నా
హారమణీలలామ యిఁకనైన ననున్ దయ నేలుకోఁగదే.—అ. ౫.

కాకరపర్తి-బుచ్చిపాత్రికవి.

ఈకవి సత్యవతీపరిణయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రోద్భవుఁడు; మఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యాదికావ్యములను రచియించిన కృష్ణకవిపుత్రుఁడు. ఈకవియొక్క మనుమఁడును

సోదరపుత్రుండును జీవించియుండుటచేఁ గవి యేఁబది యఱువదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁ డని స్పష్టము. కవి కథాభాగమును రచియించి గ్రంథమును శ్రీరాజా (మహారాజా) గోడే నారాయణ గజపతిరాయనింగారి జనకున కంకితముచేయఁ దలంచెనుగాని యతఁడు కృత్యాదిపద్యములను, ఆశ్వాసాద్యంతపద్యములను రచియింపకయే మృతి నొందెను. అటుతరువాత శ్రీమహారాజా గోడేనారాయణ గజపతిరాయనింగారి కోరిక పయిని కవికి పారంపర్యమున సోదరపుత్రులగు వేంకటశాస్త్రిగారును పౌత్రులగు సీతారామశాస్త్రిగారును గ్రంథోపోద్ఘాతమును, ఆశ్వాసాద్యంత పద్యములను పూరించి కృతిని ౧౮౭౪ సంవత్సరమునందు శ్రీరాజా గోడేనారాయణ గజపతిరాయనింగారి కంకితము చేసిరి. వీరిచేఁ గృత్యాదియందు రాజాగారి వంశాభివర్ణనము విశేషముగాఁ జేయఁబడినది. సత్యవతీచరిత్రమునందలి కవిత్వము నిర్దుష్టమయి హృద్యముగానున్నది. కవనమార్గమును జూపుటకయి సత్యవతీపరిణయములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. ఇలఁ గలకోటలన్ గెలిచి యెన్నిక కెక్కుఁ బురీలలామకో
జ్జ్వలమణివప్రమం చనసి వారిజసూతి తదంఘ్రిసీమ బ
చ్చలచెలువంపుటంచియల సబ్బుగదాంకము సంఘటించె నా
నలరు నమేయశైవలయుతాంబుకదంబము ఖేయ మప్పురిన్.—ఆ. ౧

చ. పరమతపోధనప్రవరు భవ్యగుణప్రకరుం దపశ్శ్రమాం
గరుచిరు భస్మభాసురు నఖర్వశటీత్విషలోజ్జ్వలజ్జటా
భరు మృగకృత్తికాధరు సుపాణిధృతాక్షసరుం గమండలు
స్ఫురితకరుం గనుంగొనియె శోభితదండధరుం బరాశరున్.—ఆ. ౨.

చ. సముచితరాజ్యలక్ష్మి యనుచందనవల్లిక జాహ్నవేయదు
ర్దమఫణిరాజు చేరనిభంగిఁ బొనరింపఁగఁ జాలినట్టి మం
త్రముల తెఱంగుఁ జూపఁగను బ్రౌఢి వహించెద వే రాజకా
ర్యము ఫలియించు మంత్రివర రాజహిత ప్రతిపాదనాదరా.—ఆ. 3.

ఉ. ఎల్లెడలందుఁ జీఁకటుల హెచ్చులు చెల్లెఁ బయోధివృద్ధి పా
టిల్లెఁ జకోరభుక్తులు ఘటిల్లె వియోగిహృదంతరంబు భే
దిల్లె రథాంగదంపతుల తేజము డొల్లె రతీశునాజ్ఞ వ
ర్తిల్లెఁ జంద్రికాప్రతతి దిక్తటకోటుల వెల్లె నయ్యెడన్.—ఆ. ౪.

మ. అవనీనాయకు లందఱు న్విమదు గర్వగ్రామసంధానగా
ఢవ మొప్పన్ సముపస్థితిన్ సలిపితిన్ బ్రవ్యక్తమౌనట్లు స

త్యవతీదేవికి నుద్భవించినసుతుం డర్థుండు ప్రస్ఫారకా
రవరాజ్యంబు భరింపఁగా సకలగోత్రావల్లభు ల్గొల్వఁగన్.— ఆ. ౫.

శిష్టు-కృష్ణమూర్తికవి.

ఇతఁడు సర్వకామదాపరిణయము మొదలయిన యాంధ్రకావ్యములను రచియించినకవి. ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వాసిష్ఠగోత్రుఁడు; సర్వశాస్త్రిపుత్రుఁడు. సంవత్సరము సరిగా తెలియదుగాని యితఁడు గోదావరిమండలమునందలి రామచంద్రపురము తాలూకాలోని గొల్లపాలెమను గ్రామమున ౧౭౫౦వ సంవత్సరమునకును ౧౮౦౦ వ సంవత్సరమునకు మధ్యకాలములో జననమొందెను. ఈతనికి రెండుసంవత్సరములప్రాయము వచ్చినప్పుడు స్వగ్రామమువిడిచి తండ్రి కుటుంబసహితముగా రామచంద్రపురమునకు లేచివచ్చి యక్కడ నిల్లు కట్టుకొని స్థిరముగా కాపుర మేర్పఱుచుకొనెను. ఈబాలుఁడు కొంతకాలము రామచంద్రపురములోఁ జదువుకొని తరువాత యినవల్లిగ్రామమునకుఁ బోయి బులుసు అచ్చయ్యగారివద్దఁ గావ్యనాటకాదు లభ్యసించి తరువాత నింకొకరివద్ద వ్యాకరణాలంకారశాస్త్రముల నభ్యసించి మరల రామచంద్రపురము వచ్చునప్పటికీతనికి సంస్కృతాంధ్రములయం దసగ్గళపాండిత్యమును కవనానైపుణియుఁ గలుగుటయేకాక సంగీతమునందును నిరుపమాన సామర్థ్యము కుదిరెను. ఆశుకవిత్వమును జెప్పుటలోను గర్గర సాధనముగాఁ బురాణమును జదువుటలోను కృష్ణమూర్తిగారిని మించినవా రాకాలములో మఱి యెవ్వరును లేరు. ఇతఁడు పురాణము చెప్పునప్పుడు పుస్తకమును జూచి చదువుచున్న పద్యార్థము చెప్పుటకాక తన కవిత్వముతో రసవంతముగాఁ జెప్ప సామర్థ్యము గలవాఁడఁట! ఈయనశక్తిసంపదను జూచి రామచంద్రపురపు జమీందారగు కాకర్లపూడి రామచంద్రరాజుగారును తదనుజుఁడగు జగన్నాథరాజుగారును కృష్ణమూర్తిగారి నాదరించి తమసంస్థానములో నుంచుకొనిరి. అయినప్పటిలో జగన్నాథరాజుగారికిఁ గవియం దధికానురాగము. వీరిపుత్రకంటెను కాకర్లపూడి వేంకటకృష్ణరాజుగారికి కృష్ణమూర్తిగారియం దక్కువదయ యగుటచేత నాతఁడీవిద్వత్కవి కయినవల్లిగ్రామములో పదిపుట్లభూమి దానము చేసెను. అయినను నీటియాధారము లేకపోవుటచేత భూమి లాకాలమునం దిప్పటివలెఁ బండకుండెను. ఇట్లు కృష్ణమూర్తిగారు తనకు నలువదియైదుసంవత్సరములయీడువచ్చువఱకును రామచంద్రపురములో నుండెను. ఈకాలములో రామచంద్రపురముతాలూకాలోని కుయ్యేరు

గ్రామములో పిండిప్రోలి లక్ష్మణకవి యను సుప్రసిద్ధాంధ్రకవి యుండెను. పండితుల కవులలో యిద్దఱొక్కచోట నుండినప్పుడు పరస్పరస్పర్ధ లేకుండుట మనలో నరుదు. లక్ష్మణకవి యావఱకే రావణదమ్మీయమును రచియించియున్నందునఁ గృష్ణమూర్తిగారి కంటె నిరువదియేండ్లు పెద్దవాఁడయి యాంధ్రకవిత్వమునం దాఱితేఱిన ప్రౌఢుఁడు. తన కున్నంతసంస్కృతపాండిత్యము లేదని యాతని నధిక్షేపించి కృష్ణమూర్తికవి విఱ్ఱవీఁగుచుండెను; తనవలె నాంధ్రకవిత్వము చెప్పనేరఁడని యాతని నాక్షేపించి లక్ష్మణకవి తృణీకరించుచుండెను. కృష్ణమూర్తికవి పాండిత్య మెంత యెక్కువ కలవాఁడైనను లౌకికజ్ఞాన మధికముగా లేని శుద్ధశ్రోత్రియశిఖామణి; లక్ష్మణకవి యల్పపాండిత్యము కలవాఁడే యైనను లోకానుభవమును యుక్తిచమత్కారమును నధికముగాఁ గల లౌకికశిరోరత్నము. ఇట్లగుటచే నిరువురుఁ దారసించినప్పు డెల్ల లక్ష్మణకవియే మేల్చేయి యగుచుండెను. ఈ వైరకారణమునుబట్టియే కాజలూరిలో సర్వకామదాపణయు పతనకాలమునందుఁ గృష్ణమూర్తిగారికిఁ బరాభవము సంభవించెను. అట్లు శృంగభంగము నొంది యాయవమానమును సహింపలేక తరువాత నల్పకాలములోనె కృష్ణమూర్తిగారు రామచంద్రపురమును విడిచి వెడలిపోయిరి. జ్యేష్ఠుఁడగు రామచంద్రరాజుగా రుండఁగా స్వరాజధానిలో ననుజుఁడగు జగన్నాథరాజు కృతినందుట యనుచితమని యాసభ కాజలూరిలో జరపఁబడెను.

కృష్ణమూర్తికవి సేతుయాత్రకుఁ బోయి వచ్చుచుండఁగా నాతని ప్రఖ్యాతిని విని కాళహస్తిప్రభు వగు దామెర వేంకటపతిరాయనింగా రాయనను తమసంస్థానమున నుండవలసినదని వేఁడుకొన్నందున కృష్ణమూర్తిగా రక్కడఁ బదునాలుసంవత్సరము లుండిరి. కవి నాదరించిన యీ వేంకటపతిరాయనింగారు గోదావరీమండలమునందే జన్మ మొందినవారయి కాళహస్తి రాజపత్నిచేత స్వీకరింపఁబడిన దత్తపుత్రుఁడై ౧౮౩౮ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౮౮౧ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసెను. కాళహస్తిసంస్థానములో నీయనకు నెలకు నూఱురూపాయలు జీత మేర్పఱుపఁబడెను. కాళహస్తి వెళ్ళకపూర్వమో వెళ్ళివచ్చినతరువాతనో కాకినాడలో నైదుసంవత్సరములు గోదావరీమండల కర్త్రాహివద్ద సిరస్తాదారుగానుండిన తుళసింగసెట్టిగారియింటఁ బురాణము చెప్పుచునుండి యాయనప్రోత్సాహముచేత స్త్రీనీతిశాస్త్రమనెడి యేకాశ్వాసగ్రంథమును రచియించెను. ఆగ్రంథమునందుఁ గవి తుళసింగసెట్టి నిట్లు వర్ణించెను—

సీ. శార్ఙ్గభృచ్చరణాంబుజనిసేవ యొనరించు సజ్జనసంతతి సత్కరించు
నాశ్రితకోటి సమ్యగ్గతి నలరించు నాత్మబంధుజనాళి నాదరించు
సరళనీతిపథానుషంగాప్తి విహరించుఁ బరిజనాసత్కృతిఁ బరిహరించు
నగణితానవమానసుగుణాళిఁ జరించు నార్యగురూక్తుల ననుసరించు

నను కుశంబున ననిశంబు ఘనతఁ బ్రబలు । నట్టి కుళసింగసెట్టి నన్నఖిలబుధుల
మ్రోల నలరించి యో కృష్ణమూర్తిసుకవి । సంఘటించెను స్త్రీనీతిశాస్త్రమనుచు.

ఈయనకవిత్వరీతిని దెలుపుటకయి మఱి రెండుపద్యము లీస్త్రీనీతిశాస్త్రములోనివి యిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. మన్ననచేయు నుబ్బ కవమానముచేయఁగ గ్రుక్కకే పతిం
జెన్నలరంగఁ గొల్చుచు విశిష్టతమాత్మకులప్రతిష్ఠ సం
పన్నము చేయుచుం దనదుబంధులచేతఁ బొగడ్తఁగన్నయ
య్యన్నులమిన్న చే జగము లన్నియు నిల్చు నటంచు నెంచెదన్.

ఉ. ఎచ్చటనో ప్రయాసపడి యేమయినం బతి తెచ్చి వేడ్కతో
నిచ్చినఁ గొంచెమేనియు మహీయముగా మది నెంచి బాంధవు
లెచ్చఁగ నొచ్చె మించుకయు లేనిసమగ్రగుణంబు పెంపునన్
హెచ్చఁగఁజేయు భర్తృయశ మిట్టిసతి న్నుతియింతు రందఱున్.

ఈపుస్తకముగాక యేతత్కవికృత మైనవేంకటాచలమాహాత్మ్య మొకటికూడ ముద్రింపఁబడి యున్నదిగాని దానిరచన కవియొక్కప్రఖ్యాతికిఁ దగినంతశ్రేష్ఠముగాఁ గనఁబడలేదు. కాళహస్తిలోఁ బ్రవేశించిన కొంతకాలమునకే కవిచే రచియింపఁబడిన వీక్షారణ్యమాహాత్మ్యముకూడ శ్రీకుళసింగసెట్టికే యంకిత మొనర్పఁబడినందునఁ గాళహస్తి పోకముందే యాతనివద్ద నుండెనేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది. కాళహస్తిలో నున్నకాలమున నీకవిపుత్రుఁ డగు సర్వశాస్త్రి యమరుకమును సంస్కృతమునుండి తెలిఁగించి కాళహస్తిసంస్థానాధీశ్వరుని కంకితము చేసెను. ఈయమరుకములోని రెండుమూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుట కేవలాప్రస్తుతప్రశంస కాకపోవచ్చునని యట్లు చేయ సాహసించుచున్నాను—

శా. శ్రీమీఱం దగుకాళహస్తినగరీసీమంబు ధామంబుగా
నేమం బాశ్రితకోటికిఁ దగు ప్రశస్తిం బొల్చు నాసామియౌ
సామిరాట్కృత భూమిభృద్వరతనూజాకామి నేమంబులో
శ్రీమద్దామెర వేంకటేంద్రులకు హాసింగూర్చు నిష్టార్థముల్.

చ. అవునవుఁ దల్లి మయ్యొ వృథయాపలుమాటలిఁ కేమి సామినీ
కవలఁ జనంగవచ్చు నిటు లయ్యెను మాపతి దోస మెద్ది నీ
కవురని నీదుప్రేమరస మిట్టుగనే స్వభావచంచలం
బవు హతజీవితంబు చనుఁ గాన మా కొకబాధ కల్గునే.

చ. ఘనుఁడ మన కింక నంతరము మూర్తివిభేదము గాని లేదు నె
మ్మనమున మీఁదటం బ్రియతమత్వము గల్గెఁ బరస్పరంబు న
య్యనిపుడు నీవు భర్త్రుపద మేను భార్యయనంగ నైతి జీ
వనగతవ్రజకర్మశతఁ బాటిలె నిట్టిఫలంబు నేఁటికిన్.

ఈకృష్ణమూర్తికవి కాళహస్తిలో నున్నప్పుడు చేయఁబడిన ప్రధానగ్రంథ మింకొకటి గలదు. ఆకాలములో నీయనకును చెన్నపురి శాస్త్రిపాఠశాలలో నాంధ్రపండితుఁడైన పరవస్తు చిన్నయసూరిగారికిని సిద్ధాంతకౌముదిలోనిసూత్రవిచారము కొంత నడచెను. మనపండితులు సాధారణముగా మత్సరగ్రస్తులగుట సుప్రసిద్ధమేగదా? అట్టివారీర్ష్యచేతఁ దమకు లాభము లేకపోయినను బరులకు నష్టము కలుగుటయే తమయభీష్టసిద్ధిగా భావించి కొన్నిసమయములయందుఁ బరులకీర్తికి భంగము కలిగింపఁ జూతురు. అంతకుఁబూర్వము కొంతకాలముక్రిందటఁ జిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణమును రచియించెను. దానితో సరిపోల్పఁదగిన యాంధ్రవ్యాకరణ మావఱకు వేఱొకటిలేదు. ఇట్లుండఁగాఁ గృష్ణమూర్తిగారిచేఁ జేయఁబడినవ్యాఖ్యానముతోఁగూడిన హరికారిక లనఁబడెడి యాంధ్రవ్యాకరణసూత్రగ్రంథ మొకటి యటుతరువాత నల్పకాలమునకు వెలువడెను. అదియే హరిభట్టకృతమై యథర్వణాదులచేఁ జేర్కొనఁబడిన కారికావళియైనపక్షమునఁ జిన్నయసూరి తనవ్యాకరణములోనిసూత్రములన్నిటిని హరికృతగ్రంథమునుండి దొంగిలించి తనపేరటఁ బ్రకటించినట్లు స్పష్టమగును. అయినను మూలగ్రంథములోఁ జూపఁబడిన లక్ష్యములు కొన్ని యథర్వణాచార్యుల కీవలి యాధునికగ్రంథములలోని వగుటచేత వ్యాఖ్యానముమాత్రమే కాక మూలగ్రంథమునుసహితము కృష్ణమూర్తిగారే రచియించి రేమో యని పలువురు సందేహపడుచున్నారు. అట్టిగ్రంథము రచియింపఁగలసామర్థ్య మావిద్వత్కవికిఁ గలదనుటకు సందేహము లేదు. ఈయన యిటువంటిగ్రంథకల్పనము చేయ సంశయపడువారు కారని చూపుటకయి చరమదశయందు మాసుగల్లులో నున్నప్పుడొక్కరాత్రిలోఁ జేసిన ట్లీయన కారోపింపఁబడిన యశ్వశాస్త్రికథ కొంత తోడుపడుచున్నది.

కృష్ణమూర్తికవిగారు కాళహస్తినుండి స్వదేశమునకు వచ్చి శ్రీరాజా గంగాధరరామారావుగారివద్ద పిఠాపురసంస్థానములోఁ బ్రవేశించుటకయి నాలుగయిదుమాసము లచటనుండి కృషిచేసిరిగాని ప్రయత్నము సఫల మయినదికాదు. శ్రీరాజాగారు రెన్నూరురూపాయిలును జోడుశాలువలు నిచ్చి యాయనకు సెలవిచ్చిరి. తరువాత నాతఁడు తనకుమారుని యత్తవారియూ రయిన జగ్గమపేటగ్రామమునకుఁ బోయి యక్కడఁ గొంతకాలముండి తత్సంస్థానాధిపతి ననుసరించెను. పీఠికాపుర సంస్థ

నాధిపతియయిన శ్రీరాజా రావు నీలాద్రిమాధవరాయనింగారి భోగభార్యాపుత్రుఁడును జగ్గయ్యపేట సంస్థానాధిపతియునగు శ్రీరాజా రావు వేంకటరాయఁడుగారాయనకు సంవత్సరమున కిన్నూఱురూపాయల వచ్చుమాన్యమును రెండుశాలువలు నిచ్చి సత్కరించిరి కాని నెలజీత మేర్పఱిచి తమ యాస్థానపండితునిగాఁ జేకొనలేదు. తరువాత నీ కవి దైయనవల్లిగ్రామములోఁ గొంతకాలము వసించి యక్కడనుండి శ్రీజగన్నాథయాత్రకుఁబోయి పురుషోత్తమక్షేత్రమును సేవించి మరల వచ్చునప్పుడు త్రోవలో మాడుగల్లుసంస్థానమునకుఁ బోయి తత్సంస్థానాధిపతియగు శ్రీకృష్ణభూపతిగారిని సందర్శించెను. ఆయన విద్వత్కవుల నాదరించు రసికాగ్రగణ్యుఁడగుటచేత వేయిరూపాయలు వచ్చు భూమి నిచ్చి కృష్ణమూర్తిగారిని తమ సంస్థానములో నుంచుకొనెను. ఈకవి మాడుగల్లు ప్రవేశించినతరువాతఁ దానుజేసినజగన్నాథయాత్రనుగూర్చి నీలశైలనాథీయమను పేర సంస్కృతములో నొకగ్రంథమును రచించెను. రెండుసంవత్సరము లాసంస్థానములోనుండి కృష్ణమూర్తిగారు ౧౮౭౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత నెనుబదియేండ్లప్రాయమున నక్కడనే కాలధర్మము నొందెను. ఈయన సంస్కృతమున యాత్రోల్లాసమను కావ్యమును, వల్లీపల్లవోల్లాసము మదనాభ్యుదయము ననుభాణములను, రామాయణకథను జెప్పు కంకణబంధమును, హరికారికలను, నీలశైలనాథీయమును, ఆంధ్రమున సర్వకామదాపరిణయమును, వేంకటాచలమాహాత్మ్యమును, వీక్షారణ్యమాహాత్మ్యమును, పంచతంత్రమును, వసుచరిత్ర వ్యాఖ్యానమును, రచియించెను.

మంత్రిప్రగడ-సూర్యప్రకాశకవి.

ఈకవి మాడుగొల్లు సంస్థానమున కృష్ణభూపతిగారి యాస్థానకవిగానుండి, కృష్ణార్జునచరిత్రమను రెండాశ్వాసముల ద్వ్యర్థికావ్యమును సీతారామచరిత్ర మనెడి యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధమును భీమలింగ శతకమును రచియించెను. ఈయన యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; శరభరాజామాత్యపుత్రుఁడు. ఈయన నలువదిసంవత్సరములక్రిందటఁ గాలధర్మము నొందెను. ఈయన కవిత్వము మృదుమధుర పదగుంభితమయి మనోరంజకముగా నుండును. కవితారచన జూపుటకయి యీకవి గ్రంథములలోనివి కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

కృష్ణార్జున చరిత్రము.

మ. రమణీ నీగుణరూపసంపదకు లోఁ రంజిల్లి గోపాలకుం
డమితారాతివిదారితామరసపత్రాక్షుండు కాంత్యుజ్జ్వల
త్కమనీయాకృతి రాజదర్జునసమాఖ్యాశాలి ధీరుండు దా
సుమనోరత్నము నీయధీన మగుచుఁ శోభిల్లఁ జేసెంజుమీ.—ఆ. ౧.

చ. కుతలమునందు భాగ్యమునకుం దగుకార్యము చేయునంత వి
శ్రుతయశయా సుభద్ర కరిసూదనవిక్రముఁ డైనగోపరా
ట్సుతునకు సమ్మతంబుగ విశుద్ధగుణాకర భూరిపుణ్యక
ప్రత మొగిఁ జేయఁగాఁదగు వివాహమహోత్సవ మానసం బ్రజల్.—ఆ. ౨.

సీతారామ చరిత్రము.

శా. ధాత్రాదిక్రతుభుగ్వరుల్ ఘనతపోధారేయమౌ నీదుచా
రిత్రం బెన్న నశక్తులే జడుఁడ వర్ణింప న్సమర్థుండనే
పుత్రీభూతసరస్వతీధవసితాంభోజాక్షరుద్రుండ వో
యత్రీ యత్రివిగాక నీకు సరియే యన్యాగ్రగణ్యాగ్రణుల్.—ఆ. ౩.

ఉ. కనకకురంగ మేల వలెఁ గన్పడె గ్రక్కున దానిఁ దేరఁ బొ
మ్మని పతి నేలపల్కితి నహమ్మతి నారఘుభర్త దానివెం
టన జన నేల యగ్రజుని డాయఁగ లక్ష్మణు నేలపంచితిన్
జనవరుఁ బాసి యే నిచటఁ జావఁగ నిన్నిపాసంగె దైవమా.—ఆ. ౪.

చ. నను శర ణొందినన్ దనుజనాయకు రావణునైనఁ బ్రోతు నీ
తనిఁ గరుణించు టెంత శపథం బిది గావున మీర లేగి చ
య్యనఁ గొనిరండు వీని కభయంబు నొసంగితినన్న భానుసం
దనుఁడు కృపాంబురాశియగుదాశరథిం గని పల్కె నమ్రుఁడై.—ఆ. ౫.

భీమలింగశతకము.

క. తత్పురుషబహువ్రీహుల । సత్పురుషులు రామదాసశబ్దార్థ మిలన్
దత్పరముగఁ జెప్పుదురు జ । గత్పావన భీమలింగ కలుషవిభంగా.
క. ఏనురవరులుం డైనన్ । నీసామర్థ్యంబు గలదె నిఖిలాధీశా
దానీకృత జననీకృత । కౌసల్యా భీమలింగ కలుషవిభంగా.

పక్కి-వేంకటనరసయ్య.

ఈకవి శకుంతలాపరిణయ మనెడి మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు సృష్టికరణవంశజుఁడు; భరద్వాజగోత్రుఁడు; నారాయణమంత్రి పుత్రుఁడు. ఇతఁడు విశాఖపట్టణములోని క్రైస్తవోన్నత పాఠశాలయం దాంధ్రోపాధ్యాయుఁడై యుండెను. ఈకవి యీశకుంతలాపరిణయము నఱువది సంవత్సరముల క్రిందట ననఁగా ౧౮౩౬ వ సంవత్సరమునందు ముగించెను. ఇతఁడు అమరపదకల్పద్రుమము, నారాయణస్తవము, మదనసాయకాపరిణయము, కవిదర్పణచ్ఛందము, నారాయణశతకము, కుమారీశతకము, అను గ్రంథములనుగూడ రచియించెను. ఈతనికవిత్వము సలక్షణమయి మనోహరముగానున్నది. శకుంతలాపరిణయములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. తనరన్ బున్నమ రేలఁ దత్పురవరోద్యత్సౌధసంచారికల్
వనజాక్షుల్ ఘనసారఖండమని కేలంబట్టి దీపాగ్రసీ
మను ధూపక్రియఁ జూపఁ గంది చెలులు ప్రార్థింపఁగా వీడిరన్
జనియెన్ వ్యాకి నాఁటనుండి కలిగెం జంద్రాఖ్యయుం జిహ్నముల్.—ఆ. ౧.

చ. తొలకరికాదు మిం చనఁగఁ దోయజబాంధవుఁ డస్తమింపలే
దలజలజాక్షిరేఖయన నంతటనంతట నాడుచుండె మే
ల్తళుకుకడానిబొమ్మయనఁ దావులపూవులదీవెయో యనన్
గిలకిల చిల్కపల్కులకొగిం బదపద్యము లుగ్గడించునే?—ఆ. ౨.

చ. సరిసరి పొమ్ము బాల యొకచక్కనిబాలునిఁ జూపి వీఁడు నీ
వరసుతుఁ డేమరాణి యని వారికిఁ జెప్పఁ దొడంగుచుంటి వీ
దొరలును మంత్రులున్ ఘనబుధుల్ ననుఁ బాయకయుందు రిప్డు నీ
రెఱుఁగనిరీతిగా నడవి నెన్నఁడు నన్నుఁ బరిగ్రహించితిరె?—ఆ. ౩.

వేల్పూరి-వేంకటేశ్వరకవి.

ఇతఁడు గోవ్యాఘ్రచరిత్రమును, విచిత్రరామాయణమును, పద్యకావ్యములుగా రచియించెను. ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; మౌద్గల్యగోత్రుఁడు; బ్రహ్మనామాత్య పుత్రుఁడు. ఈతని నివాసస్థలము విశాఖపట్టణమండలములోని విజయనగరసంస్థానమ

నందలి రామవల్లభుని గ్రామము. కవి ౧౭౫౧ వ సంవత్సరమున స్వర్గస్థుఁడయి నందున, దాదాపుగా నిప్పటి కేఁబదిసంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. అక్కడక్కడ వ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నను, మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము మృదువయి శ్రావ్యముగానున్నది. కవికృతములైన రెండుకృతుల నుండియుఁ గొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

గోవ్యాఘ్ర చరిత్రము.

చ. మధుకరపంక్తిఝంకృతులు మత్తమయూరనిశాతవద్యముల్
పృథుతరకోకిలధ్వనులుఁ బెంపలరారుశుకప్రసంగముల్
శిథిలముగాని శారికలచిందజవందము చే వనాళిఁ బెం
పొదవఁగ నొప్పెఁ బుష్పమధురోజ్జ్వలసత్ఫలసంకులంబులై.

ఉ. సంతతి లేక డెందమునఁ జాలఁగ డస్సి వ్రతోపవాసముల్
సంతత మే నొనర్చి కడుసంతస మొప్పఁగ వేల్పుటోడ్డ మ
త్యాంతమునందు నిల్పి హిమశైలసుతేశ్వరు నిందమౌళి న
త్యంతసుభక్తిఁ గొల్చి సుతు నంచితవాంఛ ఫలించఁగాంచితౌ.

విచిత్ర రామాయణము.

ఉ. మామ యిదేటిమాట వినుమా మనమాఱడిఁజెందె నింక నా
సామిపదంబులాన కొనసాగదు తొల్లిటిభంగి దాసవ
గ్రామణియింట నున్న జనకప్రభుకూఁతురి నేలుకొంట కా
రాముని కొప్పె నొప్ప దనరాదు ప్రభుత్వముగల్గువారలౌ. ఆ. ౧.

ఉ. పుట్టి జగంబులోనఁగల భూమిసురుల నృపాలురౌ
బట్టి వధించి వజ్రధరుపాలికి నేగి సుపర్వకోటులం
గొట్టిసమస్తలోకములకుౌ ములుసూపె నతండు నారదుం
డట్టితఁడి స్వకుంతపురమందు మురారిని జేరి యిట్లనె.—ఆ. ౨.

చ. కకుకులు దేరుబల్లిసిమికాంచనరత్నమయూఖముల్ దిశా
వలయముఁ బర్వ నచ్చరలు వైభవలీల నటింపఁ గిన్నరల్
బలసి రథంబు చుట్టును సభక్తిని గొల్వ సరోజబాంధవుం
డిల కరుదెంచెనో యన ధనేశుఁడు రాఁగ వియన్నిరీక్షుఁడై.—ఆ. 3.

ఉ. ఇచ్చి నృపాలుఁ డిట్లనె మునీశ్వర నీ కెదురాడి నిల్వనా
చిచ్చరకంటిసామికిని శెల్లదు నేనన నెంత యీనుతుల్

సచ్చరితుల్ సురాసు లతిసాహసు లాహవకోవిదుల్ కడుం
గుచ్చితు లస్త్రశస్త్రముల గోప్య మెఱింగినటిట్టి రెప్పుడున్ — ఆ. ౪.

మ. ఎవరిం దన్ను నెఱుంగలేక మదిలో నెవ్వాఁడు నిన్నిట్లు చె
ట్టిమఁడై నాసయు పీనుఁగుం దునిమె కాఠిన్యంబున న్నున్న నేఁ
జెదరంజేసినదేవదైత్యవరులం జింతింపఁడో చూడు మా
కదనక్ష్మాస్థలిఁ గూల్తు వానిఁ దెలియంగాఁ బల్కవే సోదరీ — ఆ. ౫.

మ. శరసంధాన మొనర్చు ప్రౌఢిమయు లక్ష్యం బూహగావించు నే
ర్పురుబాహాబలవిక్రమంబు సమరోద్యోగంబు సవ్యాపస
వ్యరిపక్షక్షీణమహాస్త్రపాతములు రౌద్రాకారముం గన్న నా
పౌరుషం బోవెఱపొందు నీశుఁ డయినం బుత్రా నిజం బింతయున్. — ఆ. ౭.

ఈవిచిత్రరామాయణము గోపీనాథవిరచితాంధ్రవచనకావ్యము ననుసరించి యీకవిచేఁ బద్యరూపమునఁ జేయఁబడినది. ఈవచనకావ్యము ననుసరించియే యిటీవల గోదావరీమండలస్థ వెలగతుఱ్ఱుగ్రామనివాసియు నాపస్తంబసూత్రుఁడును శ్రీవత్సగోత్రుఁడును సుమామహేశ్వరసూనుపుత్రుఁడును నగు నరసింహదేవర వేంకటశాస్త్రియను వైదికకవియు నొకపద్యకావ్యమును రచియించియున్నాఁడు. ఈవర్తమానకవిచే రచియింపఁబడిన విచిత్రరామాయణమునందును వ్యాకరణదుష్టము లైనప్రయోగము లనేకములు కానఁబడుచున్నను మొత్తముమీఁద నీతనిగ్రంథము మొదటిగ్రంథమునకంటె నధిక రసవంతముగా నున్నది. ఇందలిపద్యములఁగూడఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. రామ విరాజమానకులరాజకిరీటమణిప్రభాసుమ
స్తోమ సుపూజితాంఘ్రి రఘుసూదన తారకనామ నీరద
శ్యామ సురేంద్రవందితవిశాలపరాక్రమ కీర్తికామినీ
కామ కఠోరరాత్రిచరకాండవిఖండనఖండనప్రియా. — బాల.

ఉ. తెల్లనిమేనివానిఁ గడుతియ్యనిమాటలవానిఁ గప్పడాల్
చల్లెడుగొంతువాని బలిచాఱలతోలు బుజాలపైని కా
జిల్లఁగఁజేయువాని పసచీరలనూనినవాని నెత్తిపైఁ
జల్లనివెల్లుఁ దాలిచినసామిని జూచి యహీంద్రుఁ డెంతయున్. — అరో.

ఉ. ఓసి యభాగ్యురాల పడియుండక యింట నిజేలవచ్చినా
వే సకలంబుఁ బోయె నినుఁ జెండిలియాడినపూఁటనుండి యో

బ్రాసివి నీవు వేశ్మమునఁ బాదము పెట్టితి వంతకంతకుం
గా సొక్కైన బట్టకొనఁ గట్టఁగలే దిఁక లేచిపోఁగదే.—అరణ్య.

శా. ఆకంఠీరవనాదము న్విని మహాహంకారసంయుక్తుఁడై
సాకేశాత్మజుఁ డాహవంబునకు సన్నాహంబుతోఁ జేగి నే
నాకంఠ్యంబున నింద్రపుత్రకసహాయార్థంబు శాఖామృగా
నీకంబుల్ గొలువంగ వెంటఁ జనితిన్ స్నేహంబు పెంపొందఁగన్ —కిష్కింధ.

ఉ. ఎవ్వఁడవోరి యేమిపని కిచ్చటవచ్చితి నిల్వునిల్వు నీ
క్రొవ్వడఁగించి ప్రొద్దుకొమయుండువసించిన లెంకి కంపెదన్
నవ్వపుదెబ్బఁ జూడు మని మారుతివక్షమునందు మోఁద నీ
వెవ్వతెవంచు గ్రుద్ది పడనీడ్చె సమీరసుతుండు రక్కసిన్—సుందర.

శా. ఏమీ దానవవీరులార యమవహ్నీంద్రాదులన్ గెల్చు సం
గ్రామోత్సాహము లెందుఁ బోయెఁ బటుదర్పం బేటికిన్
మీమీయిమ్ముల కేగియుంటి రిది యేమీ వైరితేజంబు మీ
సామర్థ్యంబును విక్రమక్రమరణోత్సాహంబులం దల్పఁగన్ —యుద్ధ.

తిరుమలబుక్కపట్టణపు-చినతాతాచార్యుఁడు.

ఈకవి వడ్లమన్నాటి వెంకప్ప సోమయాజులగారి ప్రేరణముచేత విశ్వగుణాదర్శమును పద్యకావ్యముగాఁ దెనిఁగించెను. ఇతఁడు శ్రీనివాసాచార్యునిపౌత్రుఁడు; వేంకటాచార్యునిపుత్రుఁడు. ఇతఁడు నలువది యేఁబదియేండ్లక్రిందట కృష్ణామండలములో నుండినవాఁడు. కృతిప్రేరకుఁ డైన వడ్లమన్నాటి వెంకప్పసోమయాజులగారి యజ్ఞమూలముననే కృష్ణామండలములోని వైదికనియోగిబృందములో రెండుకక్షు లేర్పడినవి. ఈకవియొక్క కవిత్వమునందుఁ గొన్ని వ్యాకరణదుష్టము లైనప్రయోగము లున్నను మొత్తముమీఁద కవనరచన సరసముగా నున్నదనియే చెప్పవచ్చును. ఆంధ్రవిశ్వగుణాదర్శములోని రెండుపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

చ. ఘనవన భూముల న్మెలఁగి కన్నము వేసి గృహాళిక్షిప్తముం
గొని చనువారి దొంగ లనఁగూడును పోషకు లైనవారిరె
క్కను గడుబొంకుపుచ్చి తదఖర్వధనంబులు దోఁగిలింతు రీ
గణకులె దొంగ లీగణనకర్తలనే భజియింతు రీజనుల్,

చ. సురభితమాలముం గుసుమశోభితసాలము వీక్షణార్హబం
ధురతిలకాతిసాలము విధూతమహాదురితౌఘమూలమున్
సరసరసాలమున్ బనసజాలము మాధవకేళిలోలమున్
బరమగు తాలవాలమును బాయక చూడుము శేషశైలమున్.

మాడభూషి నృసింహాచార్యుఁడు.

ఈకవి వల్లీపల్లవోల్లాస మను మూడాశ్వాసముల ప్రబంధమును నూజవీడుసంస్థానాధిపతి యగు శ్రీశోభనాద్రి అప్పారావుగారి ప్రేరణమువలన రచియించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవ బ్రాహ్మణుఁడు; నైధ్రువకాశ్యపగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; వేదాంతాచార్యులపుత్రుఁడు. ఈకవి యిరువది ముప్పదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈయనకవిత్వము సలక్షణమయి నాతికఠినమయి శ్రావ్యముగా నున్నది. వల్లీపల్లవోల్లాసములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. తనయులు పెక్కుగల్గియును దన్వికిఁ బుత్రిక పుట్టకున్న ని
త్తనువు నిరర్థకం బని యెదం దలపోయుదు రింతు లంచుఁ దా
ననయముఁ గొంతసేపు నృపమాని చింత యొనర్చి యేమి సా
ధనమునఁ గన్యకావదనదర్శనజన్యముదంబు గల్గునో.— ఆ. ౧.

ఉ. పాండుతనూభవుండు తనబాంధవు లత్తఱి సంతసిల్లఁగా
గాండివ మెత్తి యంబిగిచి కల్పకృశానుసమానుఁడై లస
త్కాండముల న్నిగిడ్చి నృపకాండములం దగటార్చి పేర్చి త
త్కాండమునన్ ముదం బెసఁగఁ దద్దయు నొత్తెను దేవదత్తమున్.— ఆ. ౩.

కోటమరాజు నాగయ

ఈకవి యధ్యాత్మరామాయణమును పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఇతఁడాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; భాస్కరమంత్రికిని కామాంబకును బుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృష్ణామండలములో ముప్పది నలువదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. కావ్యము పెద్దనకవికృతమైనయధ్యాత్మరామాయణమువలె కవిత్వమంత ప్రౌఢముగా నుండకపోయినను మొత్తముమీఁద హృద్యమయి నిర్దుష్టమయి యున్నది. అధ్యాత్మరామాయణములోని కొన్నిపద్యము లిందుఁ జూపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. ధరణీదేవ భవత్తపోమహిమ చోద్యం బయ్యె నిన్నెచ్చితిన్
వర మే నిచ్చెద హైహయుం దునిమి గర్వగ్రస్తులౌ రాజులన్
ధరణిం బేరడఁగించి కశ్యపున కాధాత్రీతలం బిచ్చి కాం
తరువిం దాల్చి మదంశ నొంది పితృహత్యాపంబు వారింపఁగన్.—బాలకాం.

ఉ. రామ త్రిలోకవిశ్రుతు విరాధు నెఱుంగవె మద్భుజంబునన్
వేమఱు మాను లీవనము వీడి పలాయితులైరి నీవు మీ
సేమము గోరదేని యిట సీతను డించి నిరాయుధుండవై
భూమి నదృశ్యవై ఖని బొమ్ము రయమ్మునఁ దమ్మితోడుతన్.—అరణ్యకాం.

ఉ. ఏనెఱిఁగించి నంతటనె యిమ్మకరాలయ మెంత దాటి లం
కానగరంబుఁ దుత్తుమురుగా నొనరింపఁగఁ జాలుఁ గార్ముక
జ్యానినదప్రము క్తశరజాలములన్ రఘుసత్తముండు నీ
పైని మనంబుపెట్టి యొకపందును దమ్మఁ దారగింపఁగన్.—సుందరకాం.

మ. మునివర్యుల్ విజయోస్తుతే యనఁగ సమ్మోదంబుతో నేగి య
న్న నియోగించినభంగి నాలవణునిం జక్కాడి నిర్భీతిమై
జను లెల్లన్ వసియించుపట్టణము లిచ్ఛంజేసి తద్రాజ్యపా
లనమై పుణ్యముతోడ నిం పెసఁగఁ గళ్యాణీ భవానీసతీ.—ఉత్తరకాం.

కరాలపాటి-రంగయకవి.

ఈకవి భూతపురీమాహాత్మ్యము, కవిజనమనోహరము, అను రెండు పద్యకావ్యములను రచియించెను. ఇతఁడు వైష్ణవ వైశ్యకుల సంజాతుఁడు. ఇతఁడు ౧౮౧౮ వ సంవత్సరమున జననమొంది ౧౮౬౩వ సంవత్సరమునందుఁ బరమపదము నొందెను. ఇతఁడు చెన్నపురిలోఁ గొంతకాలము పచ్చయ్యప్పగారి పాఠశాలయందును గొంతకాలము రాజధానీ శాస్త్రపాఠశాలయందును నాంధ్రపండితుఁడుగానుండెను. మొట్టమొదట నాంధ్రభారత భాగవత రామాయణములను లేఖకప్రమాద జనితదోష రహితములుగాఁ బరిష్కరించి ముద్రింపించిన దితఁడే. ఇతఁడు తనతండ్రిని రామకవిముని పేర్కొనుటయేకాక తనతాతయైన నారాయణసూరికూడ కావ్యరచన మొనర్చి కర్ణాటరాజులను మెప్పించినట్లు భూతపురీమాహాత్మ్యమునం దీక్రిందిపద్యముతోఁ జెప్పియున్నాఁడు.—

ఉ. పాయక యేమహామహుని భవ్యవచోగరిమం బశేషభూ
నాయకగోష్ఠిసత్కవిజనంబులచే ననిశంబు వర్ణితం

నై యనవద్యగుం బరఁగు నాగణశాలి కరాలపాటి నా
రాయణసూరిమౌళి దనరారు సుధీజనపద్మహేళియై.

మ. సకలాగ్యప్తవనీయభవ్యకవితాసంప్రీతకర్ణాటభూ
పకులాధీశ్వరదత్తమత్తగజశశ్వద్దానధారాసము
త్సుకరోలంబకదంబఝంకరణవచ్ఛుంభద్గృహప్రాంగణుం
డకలంకాశయుఁ డమ్మహాకవికులాధ్యక్షుండు సామాన్యుఁడే.

ఈకవి భూతపురీమహాత్మ్యములో మూఁడాశ్వాసములు రచియించు నప్పటికే యవసాన కాలము సంప్రాప్తమయినందున గ్రంథము ముగియలేదు. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టమయి మృదుమధురపదభూయిష్ఠమై రసవంతముగానున్నది. అయినను వ్యతిరేకత్వార్థకము మాత్రము గ్రంథమునం దక్కడక్కడ ద్రుతప్రకృతికముగాఁ బ్రయోగింపఁబడి యున్నది. శైలి తేటపడుటకయి యీతని గ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

కవిజనమనోహరము.

ఉ. పోయెఁగదే నమం గడచి పోటరియై యట వాఁడు రార రా
రేయని వాఁడు దానును సమిద్ధగయంబున వెంటనంటి యు
గ్గాయకపుంగవుం గదిసి గట్టిగఁ బట్టుకొనుండు నెట్టయుం
ద్రోయఁగ లేక చిక్కువడె దుష్టనిశాటుల నోర్వ శక్యమే.

ఉ. అక్కటికంబులేనిదనుజాన్వయజాతుఁడ వయ్యు నాఁకటన్
స్రుక్కుచు ధార్మికత్వము విశుద్ధమనోగతిఁ బాయలేక న
న్నెక్కుడు ప్రీతితోఁ గనిచి తీయుపకారము నీసుశీలముం
దక్కరులందుఁ గల్గునె బుధప్రియవర్తన నీకుఁదక్కఁగన్.

భూతపురీమాహాత్మ్యము.

ఉ. జారులు లేరు పేరుకొనఁ జారులకాని యనారతం బనా
చారులు లేరు తత్త్వసువిచారులకాని పరోపభీషణా
కారులు లేరు నిచ్చ లుపకారుల కాని విమర్శచేయఁగా
జారులలోన నమ్మనుజపాలధరాపరిపాలనంబునన్.— ఆ. ౧.

ఉ. ఈశ గిరీశ నేరమి సహింపుము డింపుము రోష మప్రతీ
కాశము నీమహాత్మ్య మెఱుఁగం దగువారము గాము సత్కృపా
పేశలదృష్టిఁ గన్గొను మపేతకళంకులఁ జేయు మయ్య లో
కేశశరణ్య దీనులను హీనుల మింతటివార మక్కటన్.— ఆ. ౨.

ఉ. ఆమ్మునివర్యుభార్య వినయమ్ము భయమ్ముఁ బ్రియమ్ము నెప్పుడున్
నెమ్మది సందడింప మగనిం బరిచర్యలఁ దృప్తుఁ జేయుచున్
సమ్మద మారఁగా నతిథిసంఘముఁ దన్పుచు దేవతావితా
నమ్ముల భక్తిఁ గొల్చుచు గుణమ్ములు సాధుగణమ్ము లెన్నఁగన్.— ఆ. ౩.

దామరాజు-లక్ష్మీనారాయణ.

ఇతఁడు బృందావనవిహార మనెడి మూఁడాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచియించెను. ఇతఁ డాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; శివరామామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తనబృందావనవిహారమును మల్కాపురములోని సీతారామస్వామి కంకితమొనర్చెను. ఇతఁడు తరువాత గోదావరిమండలములోని యేలూరునకువచ్చి యచ్చట నివాస మేర్పఱుచుకొన్నట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతనిసంతతివారు మూఁడుతరములనుండి యేలూరునం దున్నారు. ఇతఁ డఱువదిసంవత్సరముల క్రిందట నుండినవాఁడు. ఈతనికవిత్వమునందు వ్యాకరణదోషము లనేకములు గానవచ్చుచున్నను, మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము మృదువుగాను మనోహరముగానున్నది. బృందావనవిహారములోని రెండుమూఁడుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. ధారుణిలోనఁ జూచి విశదంబుగ నెంచిన స్త్రీల కందముల్
చారుగుణప్రధానములు చక్కఁదనంబున కేమిలెక్క యా
సారసగంధికిన్ మిగులఁ జక్కఁదనంబును భూషణంబుగా
మీఱు లసద్గుణావళియు మించుగ సొంపుగ నెన్నిభంగులన్.— ఆ. ౧.

మ. కులగోత్రంబులు లేక నిర్మలముగా గూఢీకృతాధిక్యని
స్తులమాధుర్యనిరూపదీపకలితస్థూలైకతానిర్గుణో
జ్జ్వలులై జన్మములంచుఁ బూనుకొని కృష్ణస్వామి రాముండు గొ
ల్లలకుం జేతురు చేయరానిపనులన్ లజ్జించెదం జెప్పఁగన్.— ఆ. ౨.

చ. మొఱ లిడువారికిమొట్టు లవి ముందుగ విందును వెంటనుండు నా
శ్రమములలేదు వారియెడ న్యాయముగా విహరింతు నెంతుఁ ద
త్క్షణమున వారియాపదలు దాటఁగఁ జేయుదుఁ దత్క్షణంబునన్
మఱవక నన్నుఁ గొల్చుటకు మాటుగనుండెద నింతె చూడఁగే — ఆ. ౩.

త్యాగరాజమొదలి.

ఇతఁడు శుద్ధద్రావిడియైనను దెనుఁగుభాషయం దత్యంతాభిమానము గలవాఁడయి యాంధ్రభాషయందుఁ జక్కనిపాండిత్యము సంపాదించి పెక్కుగ్రంథములను జేసినవాఁడు. ఇతఁడు చేసినగ్రంథములలో విద్వత్కర్ణామృతమను నామాంతరముగల సుబ్రహ్మణ్యవిజయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధము ప్రధానమయినది. ఈకవిచే రచియింపఁబడిన పుస్తకములలో ఛందోరత్నాకరమను చిన్నఛందస్సుకూడ ముద్రింపఁబడియున్నది. ఇతఁడు ౧౮30వ సంవత్సరప్రాంతమునందు జననమొంది యిరువదియైదు సంవత్సరములక్రిందటఁ గాలధర్మమునొందెను. ఇతఁడు నారాయణమొదలారి కుమారుఁడు. ఈగ్రంథరచనకాలమునందితఁడు ఇంజనీరింగు డిపార్టుమెంటులో అసిస్టాంటు ఓవరుసీయరుగానుండెను. ఇతఁడు తాను మొట్టమొదట నాంధ్రభాషాభ్యాసముం జేయుటనుగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు.—

"బాల్యంబున ప్రథమంబాంధ్రభాషనభ్యసించుటమనోదర్పణపారదంబుగదా? నాలుగేఁడులు నిండినతోడనే లసదుచ్చారణ సస్యవృద్ధిఁగోరు మానవహాలికులు జిహ్వావలజంబునకు హాలంబుగా నెంచునాంధ్రభాష నాకు ప్రథమమం దభ్యాసమయ్యె. సమధికోచ్చారణ లేద్రవిడదేశస్థులలో నొకండ నయ్యె నాకలవాఁకిఁ గల లేమి లేమియయ్యె. సంస్కృత ద్రావిడ హూణ ప్రముఖభాషలనాయాసలభ్యంబు లయ్యె."

ఇతఁడు తన చిన్నపాత్రములకుసహితము పెద్దపేరులు పెట్టి యాత్మస్తుతిని గొంతయధికముగాఁ జేసికొన్నను, మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము సలక్షణమయి హృద్యముగా నున్నది. కవితారచనను జూపుటకయి సుబ్రహ్మణ్యవిజయములోని కొన్ని పద్యములిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

మ. భువనంబు ల్జడమయ్యె భంగతతులం బొందెం బుధవ్రాత మెం
దవనత్వంబులులేక చిక్కుముని ముఖ్యావాసముల్ జంతుసం
ఘవిధ ల్వారిత మయ్యె లోకరమహీశ న్వంక రయ్యె న్నవైం
దవభూపా యిఁకనైనఁ గర్బురకులోద్భూతిమాయించవే.—ఆ ౧.

ఉ. నెమ్మది యల్కఁ గాంత భయనీతిని వల్దనిపల్క మేనిపైఁ
గ్రమ్మెడిపుల్క లొల్క భయరాగముచిల్క మరుండు శైవశా
ర్వమ్ము దలంచి మోహనశరంబు కరంబునఁ బూని యుఱుచా
పమ్మున నుంచిపైవఁ దగువం దివియంగ భూరుండు వేడుకన్.—ఆ.౨

చ. తనకపరాధసంచయశతం బొనరించిన నోర్చుఁ గాని తాఁ
దనరఁ దపాళి నేర్చు నమదస్థయయుక్తుని నాప్తుఁడైనఁ దు
ష్టు నతఁడు గాన దేవతలు పొందినవా రతనిం దదీయులన్
సనయతఁ గూడి తన్వ్యనతిసల్పి సుఖింపుము దానవేశ్వరా.—ఆ. ౩.

ఉ. తారల నెన్నవచ్చు నలదైత్యబలేశుల నెన్నరాదు కాం
తారతృణాళి నెన్నఁగుఁ దచ్చతురంగబలంబు నెన్నరా
దారపయోధియం దిసుక నాఁగని యెన్నఁగవచ్చుఁ దద్బలో
దారమహాయుధాంబకకదంబము నెన్నఁగరాదు బ్రహ్మకున్.—ఆ. ౪.

మ. ఘనమాయావులు నిత్యచంచలులు దుష్కాముల్ స్వకార్యానుకూ
లనవోపాయవిధిజ్ఞు లస్థిరమృషాలాపుల్ కృపాశూన్యు లెం
దనుఁ బుంశ్చల్యలు దేవదేవు లెపుడుం దుర్వారసంపత్సమూ
ర్జితకాంతాంధులు పల్కు-నేల మగవారి న్నమ్మఁగా వచ్చునే.—ఆ. ౫.

ఓగిరాల-జగన్నాథకవి.

ఈకవి సుమనోమనోరంజన మనుపేర నైదుల్లాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఈతఁ డాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; గోదావరీమండలములోని నీలపల్లె గ్రామనివాసుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; వేంకటేశ్వరామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తనచరమదశయందు కాకినాడపురమునుండి సుధీరంజనియను మాసపత్రిక కధిపతియయి సుమారు పదునేనుసంవత్సరముల క్రిందట లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఈతనయు నీయన పెదతండ్రికుమారుఁడైన రంగనాథకవియు మతికొండయను సుప్రసిద్ధుఁడైన శ్రీమంత్రిప్రెగడ వేంకటరామపంతులవారియొద్ద లక్షణగ్రంథములను జదివి మంచికవీశ్వరులైరి. శ్రీమదోగిరాల రంగనాథకవినిగూర్చి యీజగన్నాథకవి తన సుమనోమనోభిరంజనమునం దిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

గీ. వారిలో రంగనాధుండు పండితోప
లాల్యమానసవీనకల్యాణకల్ప
వల్లికాముఖ్యరసవత్ప్రబంధరాజ
కల్పనాదక్షుఁడై ఘనఖ్యాతి మెఱసె.

ఈరంగనాథకవి జగన్నాథకవికంటెను సమర్థతరుఁడనియు నధికలక్షణవేత్తయనియుఁ బేరువడసినను, ఇతఁడు చేసినగ్రంథము లేవియు ముద్రింపఁ బడకుండుట

శోచనీయముగా నున్నది. ఏతత్కవికృతమయిన ద్విరేఫదర్పణ మిప్పు డముద్రితగ్రంథ చింతామణియందు ప్రకటింపఁబడుచున్నది.

జగన్నాథకవి తనప్రబంధమును ౧౮౭౯ వ సంవత్సరమునందు ముద్రింపించినను అవలికతఁడు ముప్పదియైదుసంవత్సరముల క్రిందటనే దానిని ముగించియుండెను. ౧౮౬౪ వ సంవత్సరమున నేను పాఠశాలలోఁ జదువుకొనుచుండినకాలములో సుమనో మనోభిరంజనములోని మొదటిమూఁడాశ్వాసములను వ్రాసికొనియున్నాను. అయినను కవి యీముప్పదిసంవత్సరములలోను గ్రంథమునకు మెఱుఁగుపెట్టి సంస్కరించియెక్కువ వన్నెతెచ్చెను. ఈగ్రంథమును సర్వకళాశాలాధ్యక్షులు పట్టపరీక్షకుఁ బఠనీయ గ్రంథముగా ననేకపర్యాయములు నిర్ణయించి యుండుటచేతనే దాని ప్రాశస్త్యము వెల్లడి యగుచున్నది. కవిత్వము రసవంతమయి నిర్దుష్టమయి యనర్గళధార కలదిగా నున్నది. కవనరీతి తెలియుటకయి సుమనోమనోభిరంజనములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను :—

మ. నిరతాన్యోన్యమనస్సముద్భవసపత్నీవైరమూలాసనో
దరతిన్ గొబ్బునఁ జిత్రభానుసుతుఁ డత్రత్యాహిరాట్పాయికిన్
సరసన్ స్వస్థితుల న్వచించుకొన నిచ్చంబోవుమార్తాండజాం
బరశైవాలినులో యనంగఁ బురద్వార్క్షీలపీఠప్రభల్.—ఉ. ౧.

ఉ. చందురునందుఁ గల్గురుచి సంపెగతావియుఁ బాటిజాతి మా
రందమునందుఁ గూర్చి హిరణ్యపరాగచయంబు చల్లుచున్
బొందుగ మేళవించి మెఱుపుం దళుకుల్ పయిఁబూసి యాశతా
నందుఁడు నేర్పుమీఱ జతనంబుగఁ జేయఁగఁబోలు నాసతిన్.—ఉ. ౨.

చ. చిలుకహుమావజీరముకృషీవలుఁ డంగనచిత్తవప్రమున్
జలజకళంబలాంగలమునన్ దళనం బొనరించి కృష్ణు ను
జ్జ్వలగుణబీజ మంటి యతిబంధురరాగరసంబునింపఁ గో
మలసుమనోరథాంకుర మమందముగా జనియించి మించెడున్.—ఉ. ౩.

చ. అరిదరపాణియాననమునం దవదాతమృదూర్ధ్వపుండ్రకాం
తరవరవర్ణినీమృదులనవ్యపరాగవిధీయమానసుం
దరతరచిత్రకద్యుతి గనంగ మసారమణీధరాధరో
పరిగదభగ్రిమధ్యతలభాసితటిల్లతరీతి నొప్పెడున్.—ఉల్లాస. ౪.

చ. కలువలరాచరాదొనలు గార్కొనువెన్నెలచేఁ గరంగఁగాఁ
గ్రాలెడుజలప్రవాహములు తోరపుఁగ్రొవ్విరితేనెసోనలం

గలయుచు సర్వతోముఖముగా నిలఁ బర్వెను గానఁ గానకీ
గలగుణసాంఘంబులకుఁ దావలమై తనరారు మాధవా.—సీ. మ.

నడకుదుటి-రామకవి

ఇతఁడు ప్రభులింగలీలను, హరిమీడేస్తవము, ఆత్మానాత్మవివేకచూడామణి, అను సంస్కృతగ్రంథములను దెనుఁగునఁ బద్యకావ్యములనుగా రచియించెను. ఇతఁడాఱు వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌశికగోత్రుఁడు; లక్ష్మీనృసింహుఁ డనునామాంతరముగల బుచ్చనామాత్యునిపుత్రుఁడు. ఈకవి ౧౮౦౧ వ సంవత్సరమునందు జననమొంది ౧౮౮౩ వ సంవత్సరమున లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు మొట్టమొదట గోదావరీమండలమునందలి రామచంద్రపురము తాలూకాలోని శహాపుర గ్రామమునకు కరణముగానుండి, పెద్దాపురమునకుఁ జేరువ నున్న తిరుపతిగ్రామము యొక్క కరణికమును తద్గ్రామమునందలి భూములను దనయత్తవారివిరాఁగా శహాపుర కరణికమును దనజ్ఞాతులకు వదలివేసి ౧౮౪౩వ సంవత్సరమున సకుటుంబముగాఁ దిరుపతి గ్రామమునఁ బ్రవేశించెను. ఇతఁడు రచియించినగ్రంథములలోఁ బ్రభులింగలీలపాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపదకావ్యానుసారముగా నైదాశ్వాసములపద్యకావ్యముగా రచియింపఁబడినది. తక్కినవి రెండును శంకరాచార్యులవారి సంస్కృతగ్రంథములనుండి యాంధ్రీకరింపఁబడినవి. ఇందు వివేకచూడామణియైదాశ్వాసములగ్రంథము. ప్రభులింగలీల ౧౮౫౫వ సంవత్సరప్రాంతమునందును, హరిమీడేస్తవము ౧౮౬౫వ సంవత్సరమునందును రచియింపఁబడినట్లు కవివంశమువారు చెప్పుచున్నారు. వివేకచూడామణి శాలివాహనశకము ౧౭౭౪ సంవత్సరమునం దనఁగా హూణశకము ౧౮౫౧ వ సంవత్సరమున రచియింపఁబడినట్లు కవియే గ్రంథమునందీపద్యమునఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు—

గీ. శాలివాహనశకమధ్యసాగరగ్ర । హర్షి శశిసంఖ్యవత్సరాభ్యర్హితంబు
నగు ప్రజోత్పత్తివత్సరంబందు మాఘ । పూర్ణిమకు గ్రంథకల్పనపూర్తి యయ్యె.

ఈతనికవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గొన్నివ్యాకరణవిరుద్ధములైన ప్రయోగము లున్నను మొత్తముమీఁద శైలి రసవంత మయియున్నది. ఇతనికవిత్వరీతి తెలియుట కయి యొక్కొక్కగ్రంథమునుండి రెండేసిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ప్రభులింగలీల.

ఉ. నే నొకమాట పల్కెదను నీ వటుచేసి మదిష్ట మిచ్చి నీ
దానిఁగఁ జేసికొమ్మవితథప్రథవాక్యుఁడవై చెలంగు కా

జేసి భవత్ప్రతిజ్ఞ జగదీశ్వర పొల్లగు దానఁ బాతకం
బే నినుఁ జెందుఁగాని వినుమీ ననుఁ బొందఁగలేవు నావుడున్.—ఆ. ౨.

శా. ఆజ్ఞాపన మాలకించి దయతో నాయయ్యవారింటికిన్
దా విచ్చేయ నమాత్యవర్యులు మహాధర్మానుషక్తుల్ శమ
ప్రావీణ్యుల్ బసవన్న చెన్నబసవప్రఖ్యాతనాముల్ దగన్
సేవల్ చేయుచు నెంబడిం జనిరి తుష్టిం జెందుభావంబులన్,—ఆ. 3.

హరిమీళేస్తవము.

శా. దేహాదివ్యతిరిక్తుఁ డాత్మయని వేత్తృత్వంబు గైకొన్న నా
త్మేహగ్రాత్మకబ్రహ్మమున్ దెలివియున్ దీపించుచున్నన్ ధరన్
దేహుల్ పొందరు ముక్తిలేక చెడిరింతే కాక యాత్మత్వధీ
దేహాద్యాకృతినుండు వెండియును సందేహంబు లేకుండఁగన్.

శా. ఏవిజ్ఞాశిఖాస్వరూపు రవివహ్న్యిందూపలబ్ధిస్థలిన్
భావిద్యున్నిభహృద్విభాంతు నతిసత్పాత్రున్ సమస్తాధ్యసం
సేవల్ భక్తి నొనర్చి యాత్మగతు నీజీవత్వమం దేమహా
భావుల్ పొత్తురొ వాని సంస్మృతితమోభానున్ హరిం గొల్చెదన్.

ఆత్మానాత్మవివేకచూడామణి.

చ. నియమయమాదియోగపరినిష్ఠితహృత్పరిభావితంబు ధీం
ద్రియవిగతానుభావితము దివ్యము నిద్ద్యమదూర్తిహీన మ
వ్యయ మనవద్యభూతివిషయాగమ మెయ్యది యట్టిబ్రహ్మమీ
వయిలివి డెందమం దరయు మంచు వచించె రఘూద్వహోత్తమా.—ఆ. 3.

మ. పుటపాకంబునఁ గాంచనం బతులమై పూర్వద్యుతిం జెందునె
ట్టటులే ధ్యానముచే గుణత్రయమలత్యాగంబు గాఁగం బరి
స్ఫుటసచ్చిత్సుఖనిత్యదివ్యనిజసంపూర్ణప్రభన్ బొందు న
త్కుటుఁడై శోభిలుఁ డంచుఁ జెప్పె మఱి సీతాదృక్పయోరాత్రిజా.—ఆ. ౪.

మండభూషి-వేంకటాచార్యకవి.

ఈవిద్వత్కవి భరతాభ్యుదయ మనెడి నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు శ్రీవైష్ణవబ్రాహ్మణుఁడు; నైధ్రువ కాశ్యపాన్వయుఁడు; నృసింహా

చార్యనందనుఁడు. ఇతఁడు సంస్కృతాంధ్రములయం దత్యంతపాండిత్యము గలవాఁడయి, శతలేఖినీపద్యసంధానసామర్థ్యమును అష్టావధాననైపుణియు వ్యస్తాక్షరీకౌశలమును గలవాఁడయి యుండెను. ఈకవి గోదావరీమండలములోని పెంటపాడు గ్రామవాసియై కృష్ణామండలములోని నూజవీడుసంస్థానమునందు చిరకాలముండి విద్వానభినవ పండితరాయాని బిరుదాంకముల నందినవాఁడు. చిన్నతనమునం దీయన ధారణాశక్తి యత్యద్భుతమైనదిగా నుండెను. అప్పు డితఁడు ద్విసహస్రగ్రాహియగుటయే కాక రెండుమూఁడులు చదివినపద్యమును తలక్రిందుగా నొప్పగించుటయును వెనిమిదిభాషలలో వ్యస్తాక్షరి చెప్పుటయును సమర్థుఁడయి యుండెను. ఈయన రెండుసంవత్సరములక్రిందట వైకుంఠపదస్థుఁ డయ్యెను. ఈయనకవిత్వము నిరుపమమయి మధురమై శ్రావ్యముగానున్నది. కవిత్వరీతి భరతాభ్యుదయములోని యీక్రిందిపద్యములవలనఁ గొంతవఱకు తేటపడవచ్చును.—

చ. పిలిచిన నుత్తరం బిడదు పిల్వనిదే యిదేవత్తునంచుఁ దాఁ
బలుమను బల్కరించు చెలిపైఁ బలుగుల్ నలువిక్కులాత్తితోఁ
బలుమఱుఁజూచు పుస్తకము వంచు వెసం దలయూఁచు నాళతం
తల ధరణీపురందరగతస్వకమానససర్వవృత్తియై.—ఆ. ౧.

ఉ. చానలు గాంచి రొక్కెడ ససారవసారమణిప్రణీతసో
పానపరంపరాసితశిభాపటలంబు తదంతరుల్లస
త్సూనలతాప్రదత్తనవదోహదధూమవిలీలఁ దోఁప సు
శ్రీ నలరాజు చారుసరసీకుహధామశిరోలలామముల్.—ఆ. ౨.

ఉ. కాంచితె మూఁత యీమృగము గంతముఁ ద్రిప్పి రథంబు సారెకుం
గాంచుచుఁ బోవుచు న్విశిఖఘూర్ణభయంబునఁ బూర్వకాయముల్
వంచి సగంబుమేసినతృణంబు శ్రమంబునఁ జెల్లవాలఁగా
నించుక యీన్వఁ జాల దివి కెగయు నందక గంతుచేయుచున్.—ఆ. 3.

చ. వనితలు పుట్టినింట బహువర్షము లుండఁగరాదు భర్తతో
నునికియె యుత్తమం బని [illegible] సమస్తరాజలో
ధవముకుటాబ్జితాంఘ్రి యగుపార్థివశేఖరుధర్మపత్నివై
యొవ్వనిటులు బీదరాలివలె నుండఁగ నేల పతీశిరోమణీ—ఆ. ౪.

పెనుమచ్చ-బుచ్చిరాజు.

ఈకవి పరతత్త్వప్రకాశిక యనెడి యెనిమిదాశ్వాసముల వేదాంతగ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు క్షత్రియుఁడు; ధనంజయ గోత్రుఁడు; వేంకటపతిరాజకుమారుఁడు. ఈకవి తాను కర్గపాలెముగ్రామనివాసుఁ డయినట్టును, సూర్యవంశపు రాజయినట్టును వ్రాసికొనియున్నాఁడు. భాగవతములోని కపిల దేవహూతి సంవాదమాధారముగా నీగ్రంథము పెంచి వ్రాయఁబడినది. ఇతఁడు తొంబదిసంవత్సరములు జీవించి కొన్నియేండ్లక్రిందటనే కాలధర్మము నొందినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధము లైనప్రయోగములు పెక్కులున్నను, కవిత్వము చక్కఁగానే యున్నదని చెప్పవచ్చును. పరతత్త్వప్రకాశికలోని రెండుపద్యము లిందు క్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఉ. కోరి భజింపఁగాఁ దగినకోవిదు నాత్మవివేకశీలసం
చారు వికారదూరు శ్రుతిశాస్త్రపరీవృతనిశ్చయార్థస
త్సారమరందబిందువిలసన్మధుపానవికాసభాసురున్
ధారుణి సర్వసంశయవిదారుని ధీరుని సద్గురూత్తమున్. — ఆ. 3.

చ. మనసు సుషుప్తి నొక్కపడి మాయగ వ్రగ్గినఁ జేయుకార్యముల్
కనఁబడ వేమియున్ మనసు క్రమ్మఱ మేల్కని యాతఁ డాతఁడున్
మన మనుచుండఁగాఁ గల సమస్తముఁ దోఁచు మనోవినాశమై
తనరినఁ జిత్తమింద్రియసదాగతులున్ లయ మౌను దానితోన్. — ఆ. 8.

మండపాక-పార్వతీశ్వరకవి.

ఈవిద్వత్కవి శతకములు మొదలైనవి యెనుబదిగ్రంథములవఱకును రచియించినను, ఈయనచే రచియింపఁబడి ముద్రింపఁబడియున్న గ్రంథములలో శ్రీరాధాకృష్ణసంవాదము నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధము ప్రధానమైనదిగానున్నది. ఈయన వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు; పారాశరగోత్రుఁడు; కామేశ్వరపండితపుత్రుఁడు. ఈకవియొక్క తండ్రితాతలుకూడ కవీశ్వరు లయినట్టు రాధాకృష్ణసంవాదమునందు కవి యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీమించు నుభయభాషామిశ్రసత్కృతుల్ తద్‌జ్ఞు లెన్న మదంకితములు చేసి
యశముఁ గాంచినపేరయమనీషిమణికిఁ బౌత్రత్వంబుఁ గర్తికవ్రతమహాత్మ

శివమహాత్మ్యాద్యనేకవిధప్రబంధంబు లొనరించి సత్కవివినుతిఁ గనిన
పారాశరసగోత్రపావనుం డగునుండపాక కామేశ్వరపండితునకు
సుహితపుత్రత్వమును గాంచి బహువిచిత్ర
చిత్రశతిముఖ్యసత్కృతుల్ చెప్పి మెప్పు
వడసితివి గద కులకీర్తి వర్ధిలంగ
సరసగుణసాంద్ర పార్వతీశ్వరకవీంద్ర.

ఈకవి విశాఖపట్టణమండలములోని బొబ్బిలిసంస్థానమం దాస్థానకవీశ్వరులలో నొకఁడుగా నుండినవాఁడు. ఈపార్వతీశ్వర శాస్త్రిగారు ౧౮౩౩వ సంవత్సరమునందు జననమొంది ౧౮౯౪వ సంవత్సర మధ్యమున పరమపదమునొందిరి. ఈకవి సంస్కృతాంధ్రములయందు మంచిపాండిత్యము గలవాఁడయి మృదుమధురనిరర్గళధారతోఁ జతుర్విధకవిత్వమును జెప్పుచు వచ్చుటయేకాక వినయ సౌశీల్యాది గుణసంపత్తి గలవాఁడయియుండెను. పూర్వోక్తమయిన రాధాకృష్ణసంవాదము రావువారను నామాంతరముగల వెలుగోటివారనెడి గృహనామముచే వెలయు శ్రీవేంకటగిరిసంస్థానాధిపతుల వంశానుక్రమమును వర్ణించెడు గ్రంథము. శతకములును దండకములును గాక యీకవి రచియించిన గ్రంథములలో కాంచీపురమహాత్మ్యము, అమరుకకావ్యము, ప్రబంధసంబంధబంధనిబంధనగ్రంథము, శ్రీకృష్ణాభ్యుదయము, కొంతపెద్దవి. ఇప్పుడీయన గ్రంథములలో నొక్క రాధాకృష్ణసంవాదమునుండి మాత్రము కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

శా. సాంగోపాంగముగా నితం డఖిలవిద్యల్ నేర్చినాఁ డోర్చినాఁ
డంగీకారము నింతపట్టు మృదుచర్యం బేర్చినాఁ డేర్చినాఁ
డంగారప్రతిమాస్త్రపంక్తి నరిసైన్యారణ్యమి ట్లయ్యు నే
సాంగత్యంబుననో వృథాకపటభాషం దీర్చినాఁ డిత్తఱిన్ — ఆ. ౧

ఉ. వ్రాయుఁడు లెక్క లొక్కటిగ రంగదరంగ మెఱుంగుపూఁతలన్
బూయుఁడు భిత్తిభాగముల ముఖ్యవిధానములందు మందతం
బాయుఁడు బాంధవాదులగువారికిఁ జేయఁగలట్టిసత్కృతుల్
చేయుఁడు వేఱె మీ కిపుడు చెప్పఁగ నేటికి మీ రెఱుంగరే. — ఆ. ౨.

మ. తనభూలోకధురంధరత్వ మిపు డేతద్రాజగోపాలకృ
ష్ణనరేంద్రుండు వహించె నాకభరమైనం బూనుదుంగాక యం
చు నృపానుజ్ఞను గోరవచ్చినఫణీశుండో తదేకేచ్ఛ వ
చ్చినప్రాక్కచ్ఛపమో యనం దనరెఁ దచ్ఛ్వేతాతపత్రంబటన్ — ఆ. ౩.

తత్పురభర్త పుట్టినకతమ్మునఁ బ్రాభవమొందనోలెనం
దుత్సవమయ్యె నింక సుర లుండఁగ నేటికిఁ బొం డటంచు నం
చత్సుమధన్వునిం గనుము జాడ గనంబడఁ దామ్రచూడముల్
తత్సమయంబునన్ మొరసెఁ దామరసప్రతిమాననలోచనా. — అ. ౪.

సత్యవోలు-భగవత్కవి.

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; జనార్దనామాత్యపుత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఈతఁడు గోదావరీమండలములో నించుమించుగా నూటయేఁబది సంవత్సరములక్రిందట నుండినవాఁడు. ఇతఁ డేనుఁగు లక్ష్మణకవి మొదలగువారితో సమకాలీనుఁ డని చెప్పుదురు. ఈకవి రచియించినగ్రంథములలో రుక్మిణీపరిణయ మనెడు నాలుగాశ్వాసములప్రబంధము ప్రధాన మయినది. తాను నూఱుశతకములను జేసినట్లు కవియే తనగ్రంథమునం దిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

క. ధీరత శతశతకంబులుఁ। దారావళులున్ దశావతారావళులున్
బాహూదాహరణంబులు। శ్రీరాజితదండకములుఁ జెప్పినవాఁడన్.

ఇతఁడు చెప్పిన రుక్మిణీపరిణయములోని దశావతారపద్యములు తెలుఁగుదేశములోఁ బలువురచేఁ జదువఁబడుచున్నవి. కవిత్వమునం దల్పదోషములు కొన్ని యున్నను మొత్తముమీఁద నీతనికవనము మృదుమధురపదగుంభిత మయి రసవంత మయి శ్రావ్యముగా నున్నది. రుక్మిణీపరిణయములోని యీక్రిందిపద్యములు కవియొక్క సామర్థ్యమును దేటపఱుచును—

ఉ. ఏసతి నాత్మలోఁ దలఁప నెల్లజగంబుల జంతుకోటి కా
యాసము లేక కల్గు సరసాన్నము లాసతి యవ్విదర్భసిం
హాసనవాసియింట శిశువౌట నొసంగిరి పాయసాన్నము
ల్లాసము మీఱ నాఱవనెలన్ నెలఁతల్ ద్విజబంధుకోటితోన్. — అ. ౧.

ఉ. శ్రీకరమూర్తివై ననినుఁ జేరి భజింపఁ దలంపుచుండుటన్
నీకృపఁ గోరుచుండు టని నేరము గాదు సమస్తదేవతా
నీకము చూడ మున్నె సిరి నీవగుపేరెదఁ జేరఁ గోరదే
నాకడనే జనించెనె ఘనాఘనధామసమూహమోహముల్. — అ. ౨.

చ. అరయుచు రుక్మిముఖ్యనిఖిలాధిపు లాభిపురోగరోగని
ర్భరుల తెలుంగునన్ బొరలి క్రమ్మఱ ముమ్మర మైనధైర్యవి

స్ఫురణ మెలర్ప దర్పయుతశూరత ఘోరతరాస్త్రశస్త్రభీ
కరకరులై సముజ్జ్వలితనిర్జితగర్జితభూతజాతులై — ఆ. ౩.

సీ. జమదగ్నిగర్భవాసమునఁ బుట్టి వివిధవిద్యాతపోధనుర్విద్యల కధి
పతివై ప్రబలి యిదంబ్రాహ్మ్య మిదఁక్షాత్ర మని మునిరాజచిహ్నముల శాప
చాపనైపుణిఁ జూపి పాపభూపతుల శతాంకకఠోరకుఠారధార
నస్రధారాప్రవాహములుగా శతధా సహస్రధా ఖండించి యానదులను
దర్పణము భూమిభూదేవతార్పణమును । జేసినపరశురామ వేషి వని నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథలక్ష్మీసనాథ।రక్షణపరాయణుండ నారాయణుండ.— ఆ. ౪.

గురురాజకవి.

ఈకవి శేషధర్మములను తొమ్మిదాశ్వాసములగ్రంథమును రచియించి బళ్ళారిమండలములోని జొహరాపురాధిపతి యైన సంజీవిరెడ్డిగారికి కంకితము చేసెను. ఇతఁ డిరువది. ముప్పదిసంవత్సరముల క్రిందటనుండినవాఁడు. కవిత్వము నిర్దుష్టమని చెప్పుటకు వలను పడకపోయినను మొత్తముమీఁదఁ బుస్తకము రసవంతముగా నున్నదని చెప్పవచ్చును. కవికృతము లయినకావ్యాదులనుగూర్చి కృతిపతి పలికినట్లుగా గ్రంథమునం దీక్రిందిపద్యములు చెప్పఁబడినవి.—

గీ. అలఘుతరభద్ర పడకండ్లకులసముద్ర । వరకుముదమిత్ర శుభభరద్వాజగోత్ర
విపులదాక్షిణ్య సౌజన్యవినయధన్య । కావ్యనైపుణ్య గురురాజకవివరేణ్య.

సీ. ప్రతిపద్యయమకచిత్రశ్లేష పద్మావతీపరిణయనామదివ్యనాట
కంబు నెంతయుఁ దాదృశం బగురుక్మిణీపరిణయాభిధగద్యపద్యకృతిని
గుణయుతాలంకారమణిమాలికను రాఘవేంద్రాష్టకంబుఁ బ్రాసైకతగను
జాటుధారాసహస్రంబులఁ గావించి యనిరుద్ధచరితాహ్వయాంధ్రనాట
కంబు నొనరించి తెనిఁగించి కలితధర్మ్యహంసశతకముల మృదులకర్ణాటకృతుల
సలిపి ధారుణీపాలానసభలలోన। గరము బహుమతు లందితి ఘనుఁడ వీవు.

కవి యొక్క కవనరీతి తెలియుటకై శేషధర్మములనుండి రెండుపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను.—

శా. సత్యంబే పిత మాత భ్రాత మిగులన్ సత్యంబె సంభోక్తయున్
సత్యంబే తనుపాపహంతయు నొగిన్ సత్యంబె శ్రీధాతయున్

సత్యంబే జగతిన్ సుహృత్తు సుఖముఁ సత్యంబె బాంధవ్యముఁ
సత్యంబే యని చెప్పుచుందు రెపుడుఁ సంఖ్యావదగ్రేసరుల్.— ఆ. ౩.

ఉ. వాసవవంద్య నీ కిదియె వందన మంబుజలోచనా చతు
ర్మాసములందు నే రతిని మానసచాపలముం ద్యజించి బ
ల్యాసిగ సద్వ్రతంబు నిఁక వారక మీఱి యహర్నిశం బొగిన్
జేసెద నీకృపన్ విహగశేఖరకేతన శ్రీనికేతనా.— ఆ. ౫.

అల్లమరాజు-సుబ్రహ్మణ్యకవి.

ఈకవి యల్లమరాజు రామకృష్ణకవి తమ్ముఁడు. ఈతఁడు చేసిన గ్రంథములలో శ్రీబచ్చురామేశనామక వైశ్యశిఖామణి కంకితము చేయఁబడిన శ్రీకృష్ణకళ్యాణ మనెడి మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధ మొకటి యచ్చుపడి యున్నది. ఈగ్రంథములోఁ గృతిపతి కవిచేఁ జేయఁబడిన పుస్తకముల పేర్కొన్నట్లీ క్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

సీ. ప్రత్యక్షగశ్లేషపద్యాళి మద్దుల కృష్ణభూపతిసభఁ గీర్తిఁ గంటి
రహి మణిధ్వజచరిత్ర మొనర్చి యెన్ముల రామనదారచేత భూమిఁ గొంటి
రసవదలంకారవసతియై చతురిమ ప్రబలఁ గూర్చితివి భద్రాపరిణయ
మమరంగఁ దెనిఁగించి తాత్మబోధమును సారమగు ప్రశ్నోత్తరరత్నమాల
శేషధర్మేతిహాసవిశేష మంధ్ర । భాషగ నొనర్చి యదుగల పాపయసచి
వప్రతిష్ఠితలింగమపర్తిరామ । ప్రభువ కర్పించితివి పుణ్యవిభవ మెసఁగ.

ఈకవి వాసస్థలము గోదావరీమండలములోఁ బిఠాపురమునకు సమీపమున నున్న చేఁబ్రోలను గ్రామము. ఈతఁడు ద్రావిడ బ్రాహ్మణుఁడు; హరితసగోత్రుఁడు; రంగనాథార్యపుత్రుఁడు. ఈకవి వృద్ధదశలోఁ గొన్నిసంవత్సరముల క్రిందట లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టమయి మనోహరముగా నుండును. కవిత్వప్రౌఢిమ తెలియుటకయి శ్రీకృష్ణకళ్యాణములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. చెలిమిని గాదె క్రొత్తలు వచించెద వో యదువంశనాథ నీ
యలఘుభుజాఖలశ్రితులమా మముబోటుల మీవు లేనిచోఁ
జెలువుఁడు లేనియింతులటు చింతిలుచుందుము నీవు చెంగటన్
గలసిన నింద్రుతోడఁ దగువేల్పులరీతి సుఖింతు మెంతయున్.— ఆ. ౧.

మ. చను నే కృష్ణ భయప్రకంపితులమై శస్త్రాదుల న్వీడి యా
తనితో సంధికి సేగుటల్ మనకు శుద్ధక్షత్రవంశంబునన్
జననం బందియు నాత్మబాహుబలముల్ శౌర్యంబుఁ గోల్పుచ్చి భీ
తి నోరుం గూడుట రాజధర్మ మగునే ధీరు ల్విన నైత్తురే.— ఆ. ౨.

ఉ. ముద్దులమూటఁగట్టు నగుమోముహొరంగు తరంగపాళికిన్
హద్దులఁదిద్దు ఘుత్తురులయందము కుందమిళిందబృందమున్
సద్దడఁగించిమించు రదనంబులచక్కఁదనంబు వేణిడా
లద్దిర యుద్దిదీని కిదియా నిధియా గుణరత్నరాజికిన్,— ఆ. 3.

గోపీనాథము — వేంకటకవి.

ఈకవి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు; నెల్లూరిమండలములోని కావలితాలూకాలోని లక్ష్మీపురగ్రామవాసి. ఇతఁడు శ్రీవేంకటగిరిసంస్థానమునం దాస్థానకవీశ్వరుఁడుగా నుండి ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడు. ఈకాలపుఁగవులలో నితఁడు బహుమహాగ్రంథములను రచించినవాఁడు. భాస్కరరామాయణాదులు వాల్మీకివిరచిత మూలగ్రంథానుసారముగా నుండలేదని మూలగ్రంథములో నున్నదానికంటె నెక్కువకాని తక్కువకాని లేకుండునట్లు సరిగా వాల్మీకిరామాయణ మంతయు నితఁడు పద్యకావ్యముగాఁ జేసెను. మఱియు నితఁడు బ్రహ్మకైవర్త పురాణములోని కృష్ణజన్మఖండము నెనిమిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగాను, మాఘకవికృత మయినశిశుపాలవధను నాలుగాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగాను, శ్రీభగవద్గీతాశాస్త్రమును, తెనుఁగున రచియించి మెప్పించి వేంకటగిరిసంస్థానాధీశ్వరులచే నొకయగ్రహారమును బడసెను. ఇతఁడు మిక్కిలి వృద్ధుఁడయి కొన్నియేండ్లక్రిందటఁ బరమపదము నొందెను. ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద సలక్షణ మయి నాతికఠిన మయి హృద్యముగా నున్నది. ఈయన గ్రంథములలోని కొన్నిపద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి—

రామాయణము.

చ. ఘనగుణశాలి ప్రాణమునకంటెఁ బ్రియుం డగురామచంద్రునిన్
జననుతు నొంటిఁ బంపి నిమిషం బయినన్ మనఁజాల వంశవ
ర్ధనుఁ దగునట్టియీతలిరుఁబ్రాయపుముద్దులకుఱ్ఱఁ డేల నీ
ఘనుమఱి నేన వచ్చెద సురారులఁ జంపి మఖంబు గావఁగన్,— బాలకాం,

ఉ. చందురువంటి నెమ్మొగము చాఁగెఱుకన్నులు వృత్తదంష్ట్రముల్
సుందరపల్లవాధరము సోగకురు ల్మణికుండలప్రభా
బంధురకర్ణయుగ్మము బారెఁడుచేతులుఁ గల్గు రాము నిం
పొందఁగఁ జూచుకున్న నిలుపోపఁ దరంబె సుమంత్ర యుత్తటిన్.—అయో.

చ. ఇనకిరణాళికిం జొరవ యీక సదాగతిరాక కైనఁ బ
ల్చనపడ కర్థి సైకతముఁ జల్లి రాలఁగనీక దట్టమై
దనుజవిముక్తకాండములఁ దట్టుచు దిక్కుల రామకాండముల్
సునిసితభంగి నిండుటయుఁ జూచి సుర ల్వెఱఁగంది రయ్యెడన్.—అరణ్య.

ఉ. భూవరవర్య యెవ్వని సముద్ధతిఁ జంపుటకై కడఁగి సు
గ్రీవునితోడ నెయ్య మొనరించి తదీప్సితసిద్ధిఁ గోరి న
న్నీవిధిఁ జంపి తట్టిదనుజేంద్రుని రావణుఁ గీటడంచి నీ
దేవిని నెందు డాఁచినను దెచ్చియొసంగనె యొక్కవ్రేల్మిడిన్.—కిష్కింధా.

ఉ. ఓరిదురాత్మ యిందు బుధు లుండరొ యుండిన నీవు వారలం
జేరవొ సాధువాక్యములు చేకొన నొల్లవొ శిక్షలేమి నా
చారవిహీనమై సకలసజ్జనగర్హిత మయ్యె నీమతం
బారయ నీకతంబున నిశాటకులంబు చెడు న్నిజంబుగన్.—సుందరకాం.

మ. మఱియున్ రావణి సాయకంబులు ధనుర్మౌర్విం దగంగూర్చి బ
ల్గులాడం దెగనిండఁదీసి వెస వక్షం బుచ్చిపో నేసినన్
గురుబాణక్షతజాతరక్తకలితాంగుండై సుమిత్రాసుతుం
డరయం బొల్చె విధూమవహ్నిగతిఁ బుష్పాఢ్యద్రుమప్రక్రియన్. యుద్ధకాం.

కృష్ణజన్మఖండము.

చ. సలలితశుద్ధతోయములు చారుమణీదళపద్మకైరవో
త్పలములు గంధలుబ్ధకసుతానమధువ్రతగీతనాదముల్
కలరవచక్రకుక్కుటమరాళమనోహరమంజుశబ్దముల్
గలిగి మనోజ్ఞసంపదలఁ గ్రాలు విశాలసరోవరం బొగిన్.—అ. ౩.

మ. పరికింపం గడు దుర్లభం బవనిలోఁ బ్రాణేశకాంతామణీ
పురుషప్రేమగుణాతిరిక్త మనిశంబుం బూతచారిత్రయున్
స్వరసారజ్ఞయు సాధ్వియున్ రసికయున్ జాతుర్యసంయుక్తయౌ
తరుణీరత్న మెఱుంగు సత్పురుషుఁడున్ దథ్యంబు చింతింపఁగన్.—అ. ౫.

శిశుపాలవధము.

శా. సామర్థ్యంబున మాఱులేనిబల మస్యం బబ్ధి న్నీతివి
ద్యామర్యాద నెఱింగి పోవుబల మస్యం బిట్టు లీరెంటికిన్
నేమం బేర్పడ భూరితేజమునకుం జీఁకట్లకుం బోలె బ
ల్సామానాధికరణ్య మెట్లు గలుగున్ జర్చింప లోకంబునన్.—ఆ. ౧.

చ. అలఘుధనుష్ప్రభావము గుణాతిమహత్త్వము ముష్టిశక్తియో
యిలయు దిగంతముల్ గగన మీనుచు నున్నవొ యేమిచిత్రమో
తెలియఁగరాదు శౌరిసముదీర్ణశరంబులు చిత్తజల్లుల
ట్లలవడ నొక్కరీతిఁ గురియం దొడఁగెన్ ధ్వనిపూర్వకంబుగన్.—ఆ. ౪.

భగవద్గీత.

ఉ. మెండుగ వృష్టికాలమున మిన్నకపాఱునదీప్రవాహముల్
నిండి చలింపకున్న యలనీరధిఁ జేరినమాడ్కి నెవ్వనిం
దండిగ సర్వకామములు తప్పక చేరు నతండు శాంతుఁడై
యుండు సకాముఁడైనరుఁ డొందఁడు శాంతిని పాండునందనా.

చ. అలయక యోగు లీతనిఁ బ్రయత్నము సేయుచు నాత్మయందు ని
శ్చలముగ నున్నవానిఁగ నిజంబు నెఱుంగుదు రజ్ఞులైన ని
శ్చలమతిహీనులొక్కమొగిఁ జాలఁ బ్రయత్నము చేసియున్ సము
జ్జ్వలుఁ డగునీశ్వరుం దెలియఁ జాలరు భారత నిక్కమింతయున్.

کتب خانہ جامعۂ عثمانیہ

۱۔ اراکین مجلس اعلیٰ، مجلس رفقاء، مجلس انتظامی
مجالس شعبہ جات و نصاب پانچ کتابیں ایک ماہ تک اپنے پاس رکھ سکیں گے
۲۔ اساتذہ جامعۂ عثمانیہ و کلیہ جات ملحقہ و گزیٹیڈ عہدہ دار
اور اراکین دار الترجمہ دس کتابیں ایک ماہ تک اپنے پاس رکھ سکیں گے۔
۳۔ طلبائے ایم۔ اے، ال ال بی و تحقیقاتی جماعتوں سے
کے طلبہ تین کتابیں دو ہفتہ تک اپنے پاس رکھ سکیں گے۔
طلبہ پانچ کتابیں ... کتابیں واپس نہ ہوں تو طلبہ سے حساب
۴۔ مدت مقررہ پر کتابیں واپس نہ ہوں تو
ایک آنہ یومیہ فی کتاب جرمانہ لیا جائیگا۔
۵۔ بشرط موقع کتابیں مکرر جاری کی جا سکیں گی مگر اس غرض
کے لئے کتب خانہ میں کتاب کا لانا لازم ہے۔
۶۔ کتابیں گم یا خراب ہو جائیں تو تشعیر پر ذمہ داری
... قیمہ کا نشان سیاہی یا پنسل
... کی کتابیں